

ARISTOTELIS

DE REIP. BENE ADMINISTRANDÆ RATIONE, LIBRI OCTO, A DIONYS.

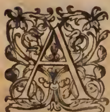
Lambino Monstroliensi, litterarum Græcarum Lutetiæ doctore Regio, olim Latini facti: nuper ab auctore recognitii, & notis ad oram libri adscriptis aucti.

AD ERRICVM VALESIVM,
Errici II. Gallorum regis F. Karoli IX.
Gallorum Regis Fratrem,
Andium ducem.

AD ERRICVM VALESIVM, ERRICI II. GALLORVM REGIS F. KAROLI IX. Gallorum Regis Fratrem, Andium ducem, D. Lambini Monstroliensis Præfatio.

LEXANDRVM *Magnum, regem Macedonum, ferunt audito primùm Timotheo, præstanti & claro tibicine, cùm modũ quendam cecinisset non mollem, neque remissum, neque imbellem, sed fortem, & incitatum, & militarem: (Orthium appellant Græci) quem sciebat ille eius ingenio & moribus maximè conuenire, vsque adeò commotum esse, vt continuò, quasi afflatu quodã diuino concitatus, ad arma exsilierit, eáque arripuerit: & primum quemque sibi oblatũ vltrò lacessierit, ac prouocarit. tanta fuit cùm cantus illius, tum artificis præstantia, tum ingenij Alexandri ad cantum illum suscipiendum facilitas, atque opportunitas. Verùm Alexandro, regi bellicoso natura, neque Timotheo, neque alio quoquam simili artifice, qui eum ad arma excitaret, opus erat: sed aliquo, pacis suasore potius, otiíque præcone ac buccinatore, qui eũ, ad bellum sponte sua satis procliuem ac propensum, ad animi moderationem, ad iustitiã, ad pacis arteis denique, atque ad pacẽ ipsam reuocaret. Namque omnino, quod de Lacedæmonijs traditum est, omnem Lacedæmoniorum indolem ac naturam cupiditate vincendi esse inflammatam, idem de regibus generosis dici potest. ferè enim in omnium regum animus, nisi sint Sardanapali, & Heliogabali similes, gloriæ militaris amor innatus est: à pacis studio autem, artiúmque ad pacem accommodatarum cognitione plerumque abhorrent vel natura, vel consilio, & instituta ratione vitæ: quasi verò ars militaris sola sit regalis. Facilè porrò nos quoque, qui mille ducentos ferè annos regibus*

paruimus, quorúmque maximè interest, reges esse iustos, temperanteis, moderatos, clementeis, sapienteis, omni denique virtute præstanteis, belli, præsertim domestici, atque intestini hortatoribus carere possemus: neque desunt nobis hodie, qui bellicum assiduè canant, quamuis ipsi ignauissimi sint, sperantes fore scilicet, vt sint huius fabulæ spectatores tantùm, non etiam actores, & vt sine suo periculo dimicetur: quibus vtinam deus immortalis meliorem mentem daret. Tantùm igitur abest, vt talium tibicinum, seu tubicinum potius, penuria laboremus, vt etiam eorum multitudine & turba vrbes redundent, eorúmque voce tecta omnia personent. Illorum hominum magna vbique gentium penuria est, qui regum Christianorum animos ad studium pacis & concordiæ, earum denique artium, quibus in pace maximè opus est, cohortentur. Præclarè enim dictum est à Platone, regem illum esse veluti mancum ac debilem, qui bellum quidem gerere sciat, pacem autem agitare nesciat. Itaque & hic, & eius auditor Aristoteles Lycurgum grauiter reprehendunt, quòd Lacedemoniorum leges omneis, quarum ille scriptor & auctor fuit, ad bellum, & ad bellicam virtutem retulerit, nullas fere ad vitam in otio, ac pace degendam compararit: & quòd reipub. administrandæ formam constituerit, ciuibus, quandiu quidem militabant, & arma tractabant, facilem, commodam, opportunam, atque expeditam: inermibus verò & bello defunctis difficilem, incommodam, ineptam, atque impeditam. Itaque tantisper dum bellum gerebant, atque in castris, & sub pellibus erant, rempub. suam bene administrabant, fortunáque secunda florebant: vbi verò bellum gerere desierant: partim otio diffluebant, partim discordiis intestinis conflictabantur, partim superbia, & iniustitia socios ac fœderatos à se alienabant: neque tamen id ipsum, ad quod eos scriptor legum erudierat, in quo eos exercuerat, in quo denique illi non ceteris modò populis præstabant, sed etiam seipsis superiores erant, potuit eos admodum diu incolumeis conseruare. Ad extremum enim cùm Cleombrotus temerè cum Epaminonda conflixisset, eorum opes funditus corruerunt. Ita neque artes vrbanæ, pacísque & otij propriæ, quas non didicerant: neque externæ & bellicæ, quæ sine alteris claudicant, eos ab interitione vindicarunt. Quòd si populus ille, cuius tanta erat priuatim & publicè parsimonia, frugalitas, & continentia, tam seuera domi non solùm in viris, & seni-

bus, verùm etiam in pueris disciplina: tanta militiæ fortitudo, duritiès, & laborum tolerantia, non potuit sine pacis artibus suam rempublicam diutius incolumem tueri ac retinere: quæ spes est fore, vt populus rebus secundis ferox, & omnium rerum vbertate circumfluens, fortunaque dulci (vt poëta quidam loquitur) ebrius, sine institutione ad pacem agitandam, otiúmque rectè ponendum apposita diu incolumis permanere poßit? Nam si homo singularis priuatus, qui non primùm eximia quadam naturæ bonitate præditus, deinde egregia institutione, atque accurata educatione expolitus sit, non facilè potest se regionibus officij continere, & res secundas ferre: quid de ciuitate fortunata, & gente opulenta sentiendum, in qua quo maior est multitudo, hoc plureis homines esse insolenteis, contumeliosos, & petulanteis credibile est? Omnino insigni quadam iustitia, & temperantia, & moderatione animi, & sapientia iis opus est, qui res suas optimè gerere, summaque prosperitate frui videntur. Quòd si qui populi (vt est in fabulis) reapse fortunatas insulas incolerent, iñ eisque omnium rerum quæ in bonis ducuntur, copia abundarent: tamen quo beatiores essent, eo præstantiore virtute, maioréque sapientia ad suas res moderatè ferendas, otiúmque suum rectè ponendum eis opus esset. Nam sine tali virtute, talíque sapientia hæc rerum secundarum magnitudo breui tempore vel rerum omnium perturbationem iis importaret, quæ hanc omnem felicitatem horribili calamitate, & miserabili clade funestaret: vel viuendi genus in ciuitatem induceret seruile, miniméque liberale, neque ciuile, & vix homine dignum, sed planè beluinum. Quid enim humanitatis esset, nedum libertatis, atque ingenuitatis in hominum vita aßiduè potantium, semper epulantium, sine intermißione saltantium, perpetuò bacchantium quotidie rebus venereis operam dantium? numquam siccorum, numquam sobriorum, numquam rem aliquam seriam aut cogitantium aut agentium? Itaque cùm in rebus secundis maximè virtus requiratur: res aduersæ autem vel ignauißimos, ac nequißimos homines exacuant, atque exsuscitent: & ad pietatem, ceterásque virtutes acerrimos stimulos admoueant: pacis tempus porrò, & otium publicum cum rebus secundis maximè sit coniunctum, neque ab iis facilè diuelli queat: non est satis reipublicæ moderatori, legúmque scriptori ad id, vt respubl. rectè

administretur & ciues sint fortunati ac beati (quod munus est boni reip. gubernatoru) operam dare, vt sui ciues sint in arte militari exercitati: sed eius hæc præcipua cura esse debet, vt iis artibus sint instructi, quibus in pace viuere, & rectè otiari possint. Hæ autem artes sunt iustitia, temperantia, moderatio, clementia, prudentia, sapientia, & similes. Verissimè autem à Platone dictum est, quales sunt principum & magistratuum, taleis eorum, qui imperio parent, esse mores. Quoniam igitur omnium reipub. administrãdæ generum, sententia Aristotelis, cuius nunc libros politicos interpretati sumus, regnum est optimum: hodie autem ciuitates, & nationes fere omnes regibus, aut regulis parent: (de tyrannide verò, quæ deterrima est reip. administrandæ forma, & de tyrannis, qui, cùm ipsi miseri sint, numquam eæ, quibus iniustè imperant, ciuitates, erunt beatæ, nihil attinet dicere) si volunt reges præclarè suum munus explere, & opus suis omnibus numeris ac partibus absolutum efficere: eas arteis didicerint necesse est, sine quibus otium rectè collocari nequit. Nam si erunt ipsi iniusti, intemperantes, libidinosi, auari, crudeles, importuni: non est sperandum, eorum ciueis, iustos, temperanteis, continenteis, liberaleis, humanos, clementeis futuros. Iam verò si quis rex hoc vno contentus erit, atque hoc vnum regale munus esse existimabit, scire bellum gerere, pacem autem agitare, & in pace se, suósque ciueis regere nesciet: similis erit illi medico, qui, vt corpus sit in speciem decorum & venustum, fuco assequitur: vt sit validum autem ac robustum, & à morbo, quoad eius fieri potest, tutũ, ac sincerum, arte medendi perficere non potest, sed id vel mala scabie erodi, vel diuturna tabe liquescere, vel morbo acuto repente exanimari sinit: aut illi pastori, qui lupum quem à grege arcere potest, gregem verò bene pascere nescit: sed vel propter incuriam, & negligentiam suam, vel propter inscientiam macrescere, contabescere, atque interire patitur. Quamquam si reges tum denique belli gerendi consilium caperent, cùm lacesserentur: reprehendendi non essent, immò verò laudandi. nunc autem cùm otium cum dignitate coniunctum, pacémque honestam consecuti, pacis bono vti frui, otiúmque sibi oblatum rectè ponere nesciant, sæpéque nulla iniuria accepta imperij propagandi cupiditate inflammati populis quiescentibus vltrò bellum inferant: grauissimè à clarissimis philosophis, meritóque accusantur: vt taceam quòd interea non modò neque suæ, neque suorum tranquillitati consulunt,

neque suo bono vtuntur, sed interdum suas opes, suúmque imperium in summum discrimen adducunt, sibíque & aliis molestias struunt. Quod Cineam illum, suæ ætatis hominum eloquentißimum, ac prudentißimum virum, Pyrrhi regis familiarem, vidisse, eíque prudenter & acutè demonstrasse, atque ostendisse ferunt. Cùm enim Pyrrhus bellum Romanis inferre cogitaret, ille autem eum ab hac sententia demouere cuperet: tempore captato, quo tempore Pyrrhus & vacuus, & solus esset: Bellicosi, inquit, Pyrrhe, Romani dicuntur esse, multarúmque gentium bellicosárum compotes: verumtamen si deorum beneficio superiores viris illis discesserimus, quid nobis hæc victoria proderit? Rem, inquit Pyrrhus, haud sanè ad respondendum difficilem, & valde in promtu positam rogas. Romanis enim superatis ac subactis, nulla iam neque barbariæ, neque Græciæ ciuitas nobiscum pedem conferre audebit, sed tota Italia continuò nostra erit: cuius magnitudinem, & vbertatem, & potentiam quemuis potius, quàm te, ignorare decet. Tum Cineas aliquanto tempore intermisso. At posteaquàm Italiam ceperimus (inquit) Pyrrhe, quid faciemus? ibi Pyrrhus nondum quid sibi Cineas vellet, quóue intenderet, videns, Sicilia (inquit ille) non longo ab ea distans interuallo manus nobis porrigit, insula cùm fortunata, & bonis omnibus referta, & hominibus frequens, tum ad expugnandum, & capiendum facilis. seditionibus enim & discordiis intestinis tota conflictatur, & imperij vacuitas est in ciuitatibus, & leuium populi ductorum acrimonia & calliditas in dicendo, ad populos huc & illuc impellendos accommodata est, Agathocle mortuo. Probabilia sunt quæ dicis, inquit Cineas. Sed si ita est, erítne nobis expeditionum & castrorum finis Siciliæ expugnatio? Dij faciant (inquit Pyrrhus) vt victoria potiamur, rémque bene geramus. Hæ enim prolusiones nobis ad res magnas aditum patefaciet. Quis enim iam se ab Africa & Karthagine aggredienda ac petenda continuerit, vt quæ iam, pene dicam, manu tangi & prehẽdi poßit? quam Agathocles, cùm ex Sicilia clam profugisset, & paucis nauibus in eam trauectus esset, propemodum cepit? Iam verò cui dubium est, quin, vbi nos harum rerum potiti fuerimus, eorum hostium, qui nunc nobis insultant, ac molesti sunt, nullus nobis obsistere ausurus sit? Nemini, inquit Cineas. Perspicuum enim est, nobis tantam potentiam nactis expeditum ac facile fore & Macedoniam recuperare, & cunctæ Græciæ sine contro-

uersia imperare. At cùm omnia in nostram potestatem, ditionémque redacta fuerint, quid faciemus? Tum Pyrrhus ridens, cessabimus, inquit, atque otiabimur, & dies festos, & conuiuia agitabimus, & compotabimus, totamque reliquam ætatem hilariter & iucundè traducemus. Cum Cineas Pyrrhum huc adduxisset: & quid nos vetat, inquit, Pyrrhe, nunc, si velimus, otiari, & conuiuia agitare, & compotare, præsertim cùm hæc iam habeamus, cúmque ea nobis sine vlla molestia, vllóque periculo suppetant, ad quæ multo humano sanguine profuso, & magnis laboribus susceptis, periculísque aditu perueniendum nobis est, posteaquàm & nos ipsos, & alios magnis detrimentis illatis vexauerimus? Hac oratione Cineas Pyrrhum (vt historici memoriæ prodiderunt) offendit potius, quàm de sententia sua deduxit. Sic sunt reges: (de insipientibus regibus loquor) oratione dulci magis, quàm vera, delectātur: & assentatores libētius audiunt, quàm veros amicos. Quod non oportebat: sed contrà, iis, qui liberè, quod rectè sentiunt, & quod salutariter cogitant, apud eos loquuntur, præmia decernere: iis verò, qui oratione non solùm vana, verùm etiam perniciosa aureis eorum demulcere conantur, pœnam constituere. Sic rex ille regum Agamemnon, quamquam non vsquequaque perfectus, neque omni ex parte laudabilis, Diomedem liberè apud se loquentem, tamen libenter audiebat: neque senis Nestoris modò consilium prudentiæ plenum admirabatur, & sequebatur, verum etiam Diomedis iuuenis libertatem fidelem simul & animosam approbabat. eodem apud Priamum loco Antenor fuit, apud Hectorem Polydamas, apud Cyrum Chrysantas, apud Xerxem Artabazus, apud Philippum Parmenio, apud Alexandrum Callisthenes, apud alios alij: quamuis non semper quod illi dixerunt, regibus probarunt. Nam neque Antenor, cùm Priamo suaderet, vt Helenam Græcis redderet, ei fidem fecit: neque Polydamas Hectorem, ne in stationem nauium fossa & vallo munitam irrumperet, deterrere potuit: neque Artabazus Xerxi exercitum in Græciam adornanti, persuasit quod suadebat, cùm illum ab incepto reuocaret: neque Callisthenes Alexandrum magnum Asia iam potitum, & multis secundis prœliis elatum, Macedonica, & patria instituta mutare cogitantem, cùm ei dissuaderet ne faceret, de sua sententia demouit. Itaque & Priamum, & Hectorem, & Xerxem, & Alexandrum suæ temeritatis & contumaciæ pœnituit. Aut eximia igitur

tur

tur in regibus sapientia inesse debet, vt eis ipsis, quod opus sit, veniat in mentem si futurum est, vt probè suo munere fungantur, & ciuitates eæ, quæ eorum imperio parent, sint beatæ: aut tali certè ingenio, iudicióque præditos esse optabile est, vt sapientium virorum rectè suadentium consiliis obtemperent. Quare hoc quoque, vt pleraque alia, præclarè dictum est à Platone, tum demum ciuitates & nationes, beatas futuras, cùm aut philosophi, hoc est sapientes, rerumpub. erunt moderatores, aut rerumpub. moderatores, erunt sapientes. Neque verò quemquam existimare oportet regnum esse aut excellentiam secundæ fortunæ, aut copiam fruendarum voluptatum, aut ingenteis auri atque argenti aceruos: sed præstantiam virtutis. Euenire enim casu aliquo potest, vt priuatus aliquis homo ampliores opes, vimque pecuniæ maiorem habeat, aut plus auri possideat, aut plureis ac maiores voluptates corporis percipiat, quàm rex aliquis generòsus ac legitimus, idémque virtutibus omnibus ornatus: neque iccirco tamen ille rex erit dicendus. Contrà neque Midas rex Phrygiæ, qui optauit, vt, quicquid tangeret, aurum fieret: neque Polycrates Samius, cui vsqueadeò fortuna fauit, vt, cùm de Amasis sententia placare Nemesim vellet propter multitudinem & magnitudinem rerum secundarum, eáque gratia gemmam sibi carissimam, & qua maximè delectabatur, in mare deiecisset, eam paullo pòst in piscis ad se delati ventre repererit: neque Sardanapálus, aut Heliogábalus, qui assidue in voluptatibus volutabantur, quorum alter perpetuò cum mulierculis versabatur, & lanam digitis carpebat colúmque tractabat: alter, cùm eum voluptatum virilium odium cepisset, muliebreis contra naturalem vsum consectabatur: reapse illi reges fuerunt, sed regum laruæ, atque adeò portenta naturæ. Regum igitur institutio tanto accuratior sit oportet, quanto eum, qui alios homines consilio & prudentia regere debet, ceteris omnibus, quibus præfuturus est, virum meliorem esse par est. Nam quì fieri potest, vt, qui non fuerit optimè institutus, alios regat, cùm ne se ipse quidem regere possit? Quamuis enim regum filios credibile sit ingenio & natura aliis præstare, nulla tamen naturæ bonitas vsqueadeò excellit, vt disciplinæ adiumenta non requirat. Nam si pueros in domo priuata natos ac sublatos, neque admodum interdum rebus ad victum necessariis instructos, quantumuis licet naturæ bono valeãt, sæpe tamen deprauant domesticorũ & familiariũ sermones,

hominúmque vitiosorum consuetudo, nisi summa diligentia in eis instituendis, & ab improborum congressu arcendis adhibeatur, quid regiis pueris futurum est, qui ab incunabulis molitia & luxu imbuuntur? quibus in omni genere deliciarum quotidie versari licet? quibus omnes fere blandiuntur, & palpantur? aduersari audent pauci ac vix præceptores? ad quos faciliorem sibi rerum iucundarum ministri, quàm virtutis, & doctrinæ magistri patère accessum volunt? Atque hæc intelligi velim esse dicta de stultorum, non de nostrorum regum filiis. Nam vt omittam de superioribus nostris regibus dicere, pluribúsque verbis demonstrare, quanto semper studio doctissimos viros exquisierint, quibus filios suos erudiendos traderent, quod testantur Fabri Stapulenses, Maini, Theocreni, Danesij, alij, quorum nomina longum sit referre: regi nostro Karolo fratri tuo, adolescenti egregia ad omneis virtutes indole prædito, atque ad res maximas nato, ingenio acerrimo, iudicio subtilissimo, præceptor contigit singulàri doctrina ornatus, Iacobus Amiotus, magnus eius eleemosynarius, & diui Cornelij cœnobiarcha. Tu quoque, fratérque tuus minor natu, dux Alenconensium, pari vterque indole præditus, paríque ingenio natus, præceptores doctissimos consecuti estis: & tibi quidem Io. Paullus Selua, nuper episcopus ecclesiæ diui Flori creatus: fratri tuo verò duci Alenconensium, primò quidē P. Valla, antistes ecclesiæ Sagiensis, vir omnium laudatarum atque ingenuarū artium duarúmque linguarum eruditarū, Græcæ & Latinæ, & præterea Syriacæ peritissimus: deinde eo morte immatura exstincto, Robertus Furnerius Ambianensis, homo eloquentissimus, & theologus acutissimus ac politissimus contigerunt: ita vt verendum non sit, ne non vos ad omneis liberaleis & regias disciplinas dociles, idoneíque natura, partim ingenij vestri bonitate freti, partim talium virorum opera, diligentiáque directi atque adiuti, taleis in bonis litteris ac doctrinis progressus faciatis, vt nemo vos ignorantiæ, atque inscientiæ meritò arguere queat: quæ notæ cùm in omni homine indecoræ sunt, tum in principibus viris eo sunt deformiores, quo turpius eis est labi, falli, errare: quæ mala ex ignoratione fere atque inscientia nascuntur. Iam verò cùm homines vel natura, vel consuetudine, vel ratione, seu disciplina boni fiant: natura porrò & consuetudo nobis sint cum aliis animantibus communes: disciplina autem & ratio solius hominis sit propria: optabile hoc quidem est, vt

VI

hæc tria in rege, qui ceteris omnibus hominibus, quibus imperat, antecellere debet, conspirent atque concurrant: sed si hoc non contigerit, videndum est, vt consuetudo & institutio vitia naturæ, si qua sunt, sanent & corrigant. Institutione autem regia continentur sex potissimum virtutes, pietas in Deum Opt. Max. iustitia, fortitudo, temperantia, clementia, liberalitas. Ac pietas quidem in Deum, eò regibus colenda est, quia, quem regem ciues pium esse existimant, hunc maximè verentur, deóque carissimum esse arbitrantur. quare cùm ei libentius pârent, tum minus audent rebus nouis contra eius voluntatem studere, quem sibi persuaserunt Deo immortali in rebus suis omnibus adiutore & custode niti: iustitia verò, quia hic talis non modò nemini iniuriam inferet, verùm etiam ab altero alteri illatam propulsabit ac defendet: fortitudo autem, quia talem virum nullius aut laboris fuga, aut periculi metus à fortibus consiliis deterrebit: temperantia, quia qui temperans est, non est metuendum nequa ab eo domus, vlla infamiæ, aut turpitudinis macula per stuprum ac libidinem aspergatur: clementia, quia talem principem nihil durius aut immanius iracundia incitatum in quemquam ciuem statuturum, aut omnino facturum credibile est: liberalitas, quia qui talis sit, non solùm ciueis bonis aut labore atque industria partis, aut patriis atque auitis non est spoliaturus, verùm etiam in viros bonos de se, & de rep. benè meritos beneficus & benignus est futurus. Ita præterquàm quòd præclara suis ciuibus ad imitandum exempla proponet, duo etiam mala maximè regibus horrenda, ac pertimescenda declinabit, odium & contemtum. Nam cùm ceteræ virtutes omnes multitudinis beniuolentiam conciliant, tum maximè iustitia & liberalitas: pietas autem & fortitudo, maximè vindicant à contemtu. Omnium porrò præsidiorum, quibus regum opes stabiliri possunt, firmissimum, & validissimum est beniuolentia ciuium, & bona eorumdem de suo rege existimatio: quemadmodum contrà nihil ad tyrannicam potentiam euertendam acriores stimulos admouet, quàm odium & contemtus. Declarant hoc quod dico, interitus tyrannorum, Sardanapali, Dionysij posterioris, Phalaridis, Alexandri Pheræi, Demetrij, Iulij Cæsaris, Neronis, aliorum innumerabilium: à quo periculo cùm longè absint regna omnia, hoc est imperia iusta ac legitima, tum longissimè abest regnum Galliæ propter incredibilem videlicet illam, qua septum ac munitum est, populi in suum regem,

beniuolentiam. Itaque cùm ceteri reges custodia corporis externa potius, quàm domestica & ciuili vtantur, suísque ciuibus diffidant, neque se nudos atque inermos eis committere audeant: regi Gallorum per totam suam Galliam inermo inter suos armatos sine vllo metu ac periculo iter facere licet. Nam quòd etiam Heluetios hodie stipatores sui corporis habet, id ab illo primùm tempore institutum atque inductum est, postquàm illi nobiscum belli societate & fœdere iuncti fuerunt: antea centum nobilium virorum, & aliquot sagittariorum Gallorum præsidio tectus ac sæptus incedebat. Atque vtinam, vt reges Galliæ & olim custodia corporis domestica contenti erant, & nunc contentis eis esse licet: ita & ciuilibus copiis niterentur, exercitúque externo carere possent. quod assequerentur, si non solùm suis omnibus præterquàm agricolis, & ceteris, quibus vacatio militiæ concessa est, vsum armorum, exercitationémque rei militaris permitterent, verùm etiam eos præmiis ad hoc studium inuitarent. hoc si fieret, nulla vis, nulla iniuria externa regno Gallico metuenda esset: Nunc autem ea omnia, quæ eos circumuenire solent incommoda, qui in exercitus externi robore præsidium suum collocant, nos quoque persequuntur. primùm ingens pecuniæ vis in eum insumitur, quam ille bello finito secum è Gallia exhaustis priuatorum loculis exportat. deinde non potest simili animi alacritate pro regis incolumitate, Galliæque salute decertare atque ciues. præterea non sine periculo ei creditur. accidere enim potest, vt maiore pecunia ab hostibus ostentata ac promissa, sese repente illis adiungat, victoriámque adiudicet. præterea siquod flagitium militare in se admittat, non facile in eum animaduerti potest. tum fit quodammodo regnum Gallicum nationibus illis, quarum præsidio & subsidio vti cogitur, vectigale ac stipendiarium. præterea alienantur à principe ciuium animi cùm vident maiorem fidem haberi alienigenis, quàm sibi: se spoliari atque exhauriri, illos ornari, ac locupletari. deinde non contenti illi interdum suis stipendiis vrbeis & agros Galliæ diripiunt, atque expilant. postremò cùm accidere posit, vt repente bellum nobis inferatur, hoc est, non antè indictum, neque denuntiatum, & ita præter spem, opinionémque nostram, & nobis imparatis hostes in fineis regni irrumpant, illorum autem aduentum, auxiliúmque exspectare longum sit: ciues in arte militari non exercitati, neque armis assue-

facti iniuriam externam repellere nequibunt. ita poterit in summum discrimen vocari respublica, vtpote & à subsidio externo nuda, atque inermis: & domestico præsidio non satis instructa. Nam quòd in nobilibus solis totius belli robur, & firmamentum collocamus: cùm hi fere omnes sint equites, equitatus autem sine peditatu in acie & prœlio parum valeat: intelligere licet, copias & vires Gallicas, nisi alij quoque ciues præter nobiles, arma tractent, artémque militarem exerceant, inualidas atque imbecillas esse. Quòd si etiam illis arti militari operam dare liceret: gens Gallica primùm ipsa suis opibus polleret: deinde omnibus aliis nationibus esset formidolosa, horribilis, atque inuicta. Nunc autem dum ceteram iuuentutem à studio rei militaris auocamus, atque arcemus, nobis ad externa auxilia necessariò confugiendum est: vnde ea mala, quæ paullo antè à nobis cōmemorata sunt, multáque alia, quæ doctißimi, clarißimíque viri collegerunt, litterísque mandarunt, oriuntur: quæ quando neque huius loci, neque mei instituti est hac de re disputare, prætermitto. Verùm cùm Aristotelis libros de optima reip. administrandæ ratione in Latinum sermonem à multis claris quidem illis, & eruditis viris iam antè conuersos, sed tamen illi suo, ego meo more, meóque arbitratu cōuertissem: in quibus hic philosophus regnum omnibus reipub. administrandæ formis anteponit: voluisśemque in hac mea ad te siue epistola, siue totius operis præfatione, huius philosophorum principis sententiam, & quasi vestigia secutus, eorum, quæ de regno, regníque firmamento, quod in beniuolentia ciuium potißimùm ait consistere, & de artibus pacis & belli, quarum alteræ domi, & ad otium rectè collocandum, alteræ foris, & ad externam iniuriam repellendam sunt vtiles, prudentißimè disserit, semina quædam spargere: me in eam, quam dixi, de beniuolentia ciuium orationem ingressum, quam sciunt omnes nationes Gallis erga reges suos esse singularem, ita vt sine externa custodia, amore suorum & fide sæpti totam suam Galliam tutò perlustrare ac peragrare poßint, prouexit rei similitudo, vt adderem illud, quod à sapientißimis (vt paullo antè dixi) clarißimísque viris, iísque Gallis, Gul. Bellaïo Langæo, nobiliss. viro, rei militaris peritiss. imperatoréque optimo: Claudio Sessello doctiss. & prudentiss. viro, regis Ludouici XII. consiliario, & ad extrémum ecclesiæ Maßiliensis antistite facto, & sæpe in senatu disputatum, & litteris mandatum est, regnum Galliæ suis domesticis

copiis satis esse ab omni externa iniuria munitum, si reges non solùm equitatu, verùm etiam peditatu Gallico, sine externo, uti vellent: neque vel tempora reip. vel temporum ipsorum inclinationes aliud consilium sequi coëgissent. Hæc mihi huius sermonis ansa data est: quo prætermisso, redeo ad hos Aristotelis de optima reipub. administrandæ ratione libros: quos tibi potissimùm, Errice, non temere (nisi fallor) dicandos esse existimaui. Quamuis enim scirem, te ad hanc ciuilem, quam politicam appellant Græci, scientiam assiduo vsu, & quotidiana exercitatione erudiri, vtpote quem Karolus frater tuus senatui, consilióque suo ei, in quo de summa rep. quotidie agitur, præposuit: putaui tamen me tibi gratum factum, si, quæ tu quotidie sparsim, & confusè, & singillatim audis, & cognoscis, & tractas, ea vniuersa ab Aristotele his libris comprehensa, & quasi sub vno aspectu posita, & incredibili docendi via ac ratione tradita, atque explicata, & à me Latina facta tibi donarem. Sæpe enim audisti, opinor, à Io. Paullo Selua, viro doctissimo, ecclesiæ diui Flori Episcopo, præceptore tuo, neque parcius à Francisco Carnaualeto, equite aurato, custode & rectore tuo, homine militari quidem illo, & artium bellicarum peritissimo, sed tamen ita bonarum litterarum, & omnis liberalis doctrinæ studioso, vt & in his studiis totam superiorem ætatem contriuisse videatur, & quotidie meliores diei horas in eisdem consumat: ab his igitur sæpe audisti, quantus sit philosophus Aristoteles, quàm elegans scriptor, quàm acutus, quàm subtilis, quàm aptus ad docendum, quàm copiosus, quàm omnium rerum cognitione refertus. Neque tamen me fugit nonnulla esse apud eum partim difficilia atque obscura, (quemadmodum & apud omneis scriptores) partim à nostris temporibus & moribus aliena. Sed quod ad prius illud attinet, nulla est difficultas aut obscuritas, quæ non improbo labore, & acri studio, & crebra lectione peruincatur: qua tamen opera & molestia (si legere ac discere molestum est, & non potius iucundum,) te Selua, & Carnaualetus tui leuabunt. Si qua autem à nostra consuetudine in his libris reperientur abhorrere, nihil tamen fere erit, quod non ingeniosus & prudens lector ad hæc tempora atque ad vsum nostræ reipub. accommodare possit. Reliquum est vt te duo orem atque obsecrem, Errice: primum vt ne inducas in animum, quod quibusdam nobilibus hominibus, qui tamen nihil habent nobile præter nomen inutile,

& iactantiam verborum inanem, & prædicationem generis ventosam, persuasum est, quódque habent aßiduè in ore, litteras & doctrinam ad artem militarem nihil conferre, atque etiam ad animos effæminandos valere. Numquam scilicet de Pallade armata, numquam de Marte togato quicquam audierunt: quæ quid aliud significant, quàm neque sapientiam & doctrinam sine armis & viribus multùm, neque vireis & arma sine sapiẽtia & doctrina quicquam posse? Itaque magni & præstantes imperatores, doctrina exculti & eruditi fuerunt. Epaminondas, Alcibeades, Alcæus, Xenophon, *Diõ, Philippus Macedo, eius filius Alexander Magnus, Scipio Africanus, L. Lucullus, Cn. Pompeius, Iulius Cæsar, M.* Brutus, *Asinius Pollio,* A. *Hircius, & ne longè exempla petantur,* Bellaïus Langæus, *& qui tibi vnus instar multorum esse debet Franciscus, hoc nomine Rex Gallorum primus, auus tuus bellator acerrimus, idémque litterarum parens, & omnis liberalis doctrinæ instaurator cognomento dictus: & clari philosophi, aut exercitus duxerunt, reíque militari præfuerunt, aut strenui, boníque milites fuerunt: aut consilio remp. iuuarunt. Contrà non pauci imperatores, & viri militares, laudes imperatorias, & gloriam ex arte militari partam, siqua forte porta sit, ignoratione litterarum inquinarunt, & propterea quòd non habuerunt adiumenta doctrinæ, permulta peccarunt. Caue igitur, Errice, te auferant praua talium hominum consilia: caue te cõmoueant voces ad speciem quidem fortes, & viriles, & magnificæ, & vtiles, atque opportunæ: sed reapse molles & muliebres & humiles, & capitales, & pernitiosæ, litteras ab arte militari alienas esse. Quin exẽplo clarißimorum & præstantißimorum imperatorum, exemplo aui tui, Francisci primi, doctrinam cum sciẽtia rei militaris, & imperatoria virtute coniunge: atque hoc tibi persuade, litteras non ad artem militarem tantùm, verùm etiam ad actiones omneis humanas, esse veras, certas, & fideleis duces: contrà sine his eos, qui alioqui ingenio & natura valent, in rebus gerendis plerúmque fœdißimè labi atque errare. Alterum est, quod abs te etiam, atque etiam peto, vehementérque contendo, cõtendit collegium professorum regiorum ab auo tuo Francisco primò institutum: contendit denique vniuersa hæc schola Parisiensis, vt rectarum disciplinarum, bonarúmque litterarum, atque artium, quas olim auus tuus Franciscus I. intermortuas ac sepultas propè ab inferis excitauit, atque in tota Gallia sua*

instaurauit: pater tuus Erricus II. constanter retinuit, ac stabiliuit: quæ nunc partim ab ijs hominibus, qui maiorum tuorum beneficio eruditi, doctrinísque exculti, ad magnos honores, amplásque diuitias per litteras viam sibi munierunt, aditúmque sibi patefecerunt: partim ab iis, qui tam promta & parata discendi facultate neglecta ac repudiata per omnem vitam summo suo cum dedecore rudes, atque indocti, quàm doctrinis ornati, litterísque expoliti esse maluerunt, acerrimè oppugnantur: quæ nunc orbæ relictæ solitudinem suam lugent, vicémque miserabilem queruntur: harum te fidelem tutorem profitearis. Hoc cùm facies, primum maiorum tuorum monumentum gloriosissimum tueberis, & conseruabis: deinde Karolum regem, fratrem tuum, tui facti approbatorem, & M. Hospitalem, cancellarium, virum doctiss. sapientiss. atque integerrimum, adiutorem habebis: deinde gratos homines, & qui beneficium abs te acceptum verbis amplissimis commemorare, ac prædicare poterunt, tibi obligabis: postremò iuuentutis Gallicæ à litteris prope iam alienatæ propterea quòd non modò nullus eis nunc habetur honos, verum etiam turpissimæ ignominiæ timor denuntiatur, periculúmque intentatur, animum iacentem ac languentem reficies atque excitabis. Vale: Lutetiæ, idibus Iuniis. Anno à gente humana seruata.

CIↃ IↃ. LXVII.

ARISTOTELIS DE REIPVBL. ADMINISTRANDÆ RATIONE,

Liber Primus.

DIONYS. LAMBINO INTERPRETE.

VANDOQVIDEM videmus, omnem ciuitatem, societatem quãdam esse; omnémque societatem, boni alicuius gratia coiri: (eius enim, quod boni speciem præ se fert, causa agunt omnes omnia) appâret, omneis quidem societates, bonum aliquod, veluti scopum, petere, ac destinare: eam verò, quæ est omnium maxime princeps ac domina, quæq; cæteras continet, id sibi bonum propositum habere, quod sit omnium summum ac præstantissimum. hæc autem est ea, quæ ciuitas appellatur, & societas ciuilis. Ii igitur omnes, qui existimant, politicum, id est, virum ad ciuitatem moderandam idoneum: & hominem ad regalem potestatem aptum, quem basilicum Græci nominant: & eum, qui rei familiaris tuendæ facultate sit præditus, quem œconomicum: & eum, qui seruis imperare sciat, quem despoticum, eundem esse, minus recte dicunt. Putant enim, vnumquemque horum multitudine & paucitate, non genere, aut specie differre: verbi gratia, si paucis præesse atque imperare possit, esse despoticum, hoc est, ad herile imperium idoneum na-

tura: si pluribus, œconomicum: si aliquanto pluribus, vel politicum, id est, ad ciuitatem moderandam aptum: vel basilicum, hoc est, ad regalem potestatem idoneum: quasi verò nihil intersit inter magnam domum, & paruam ciuitatem: & cùm ipse quidem solus præest, ad regalem potestatem idoneum: vbi verò ex rationibus talis scientiæ vicissim imperat, ac pâret, politicum. Sed hæc non sunt vera. atque id, quod à nobis dicitur, iis planum fiet, qui hoc spectabunt ex ea institutione, ac docendi ratione, quam nos antea secuti atque ingressi sumus. Quemadmodum enim in aliis rebus compositum vsque ad simplicia, & compositionis expertia, diuidere necesse est: (hæ enim sunt particulæ totius minimæ) sic &, si, quibus ex partibus constet ciuitas, videamus, eadem opera & quid hæc inter se differant, cognoscemus, & fierine possit, vt quippiam, quod sub artem cadat, in vnoquoque eorum, quæ dicta sunt, sumamus, intelligemus. Itaque si quis à principio res orienteis ac nascenteis inspexerit, quemadmodum in aliis, sic & in his hoc modo optimè rei veritatem perspexerit. Necesse igitur est primùm, eos coniungi, & copulari, quorum alter sine altero esse non potest, vt marem & fœminam procreationis causa: atque hoc non ex consilio proficiscitur, sed, quemadmodum & in aliis animantibus, & stirpibus, naturale est, tale alterum, quale ipsum sit, cupere relinquere. Copulantur autem etiam natura id, quod imperat, & id, quod imperio pâret, propter salutem. Nam quod mentis agitatione prouidere potest, imperandi ius habet natura, & dominatur natura. quod autem potest corpore imperata facere, id imperio alterius parêre, & seruire debet natura. Quapropter domino & seruo idem expedit. Fœmina igitur & seruus distincta sunt natura. nihil enim tale efficit natura,

quale fabri ferrarij, gladium Delphicum, parce, tenuiter, & anguste, sed singula ad singulos vsus. sic enim absolutissimum & perfectissimum fuerit vnumquodque instrumentum, si non multis operibus, sed vni asseruiat. Apud barbaros autem fœmina & seruus eodem sunt ordine & loco. Cuius rei causa est, quòd non habent quod imperet natura, sed eorum societas ex seruo & ancilla constat. Quocirca par esse aiunt poëtæ, barbaris Græcos imperare, proinde quasi idem sint barbarus ac seruus, natura. Ex his igitur duabus societatibus prima domus constituitur: rectéque Hesiodus scripsit,

Esto domus primùm, & mulier tibi, bos & arator.

bos enim pauperibus pro seruo est. Societas igitur in omneis vitæ dies constituta, naturæ conueniens & consentanea, domus est: cuius societatis participes & consortes, ὁμοσιπύους, Charondas appellat: id est, ex eodem panario, seu ex eadem apotheca victum sumenteis, nos conuictores appellemus: Epimenides autem Cretensis, ὁμοκάπνους, id est, vno & communi foco, seu fumo vtenteis: dicamus, si placet, contubernaleis. Societas autem prima ex pluribus domibus conflata, [1] non diurni vsus gratia, vicus est, seu vicinitas. Maximè verò videtur esse naturæ consentanea vicinitas, veluti quædam domus colonia, quos nonnulli collactaneos appellant, & filios, & filiorum filios. Itaque & principiò ciuitates sub regum imperio erant, & nunc etiam gentes, quia ex iis, qui sub regno viuebant, conuenerunt. Omnis enim domus, eius, qui ætate antecedit, regno subiecta est. ergo & coloniæ, id est familiæ plures, quæ ab vna domo fluxerunt, propter cognationem. atque hoc illud est, quod ait Homerus,

1 χρήσεως ἕνεκεν μὴ ἐφημέρου

-iura autem vxoribus vnus

Quisque dat, & natis. *Nam hoc modo fusi per agros & dispersi primis illis temporibus vitam colebant. Atque idcirco omnes aiunt, deos sub regno ætatem agere, quia partim ipsi quoque etiam nunc, partim primis illis & priscis temporibus sub regibus erant. quemadmodum enim formas, ita & viuendi genera deorum, sibi similia faciunt homines.*

2 *Perfecta autem societas, ex pluribus vicis conflata, ciuitas est, quæ ad summum iam, vt ita dicam, omnis copiæ bonis omnibus cumulatæ, nihílque præterea requirentis fastigium peruenit, oriens quidem viuendi causa, constans autem bene viuendi gratia. Quapropter ciuitas omnis natura constat, siquidem & primæ societates constant natura. Finis enim illarum hæc est. At natura, finis est. Quale enim quicque est ortu eius absoluto atque perfecto, hanc cuiusque naturam esse dicimus, vt hominis, equi, domus. Præterea id, cuius gratia res fit, & cuiusque rei finis, optimum quiddam est. At copia ipsa suis opibus pollens & contenta, & nihil extra se desiderans, finis est, & optimum. Ex his igitur perspicuum est, ciuitatem in iis rebus, quæ natura constant, esse numerandam: & hominem, ciuile animal esse natura, & eum, qui naturæ impulsu, non fortunæ culpa, ciuitatis sit expers, aut esse improbum, aut homine meliorem: qualis est is, in quem ab Homero hoc maledictum coniectum est.*

Cui neque curia, nec lex est, neque Vesta, Laréſq;.
Non enim potest quisquam talis esse, quin vno, eodémque tempore sit & belli cupidus, vtpote, qui nullum iugum ferre velit, quemadmodum contingit in quibusdam volatilibus. Hominem autem esse animal ciuile magis, quàm quamuis apem, & quoduis animal congregabile, perspicuum est. Nihil enim frustra facit natuta, vt dicimus. Homini autem so-

li ex animantibus ſermo tributus eſt. vox igitur iucundi & moleſti ſignum eſt. Quapropter etiam aliis animantibus ſuppetit. Nam huc vſque progreſſa eſt, earum natura, vt moleſtum & iucundum ſentiant, & inter ſe hæc ſignificent. Sermo autem ad id, quod prodeſt, & id, quod nocet, declarandum, valet. ergo etiam ad id, quod iuſtum, atque ad id, quod iniuſtum eſt. Hoc enim præter cęteras animanteis hominis eſt proprium, vt ſolus boni & mali, iuſti & iniuſti, & aliorum ſimilium ſenſum habeat. At horũ ſocietas & cõmunio domũ facit & ciuitatem. Prius igitur eſt ciuitas, quàm domus, & vnuſquiſque noſtrûm. Totum enim parte prius eſſe neceſſe eſt. Nam ſi homo, qui totum quiddam eſt, intereat, neque pes, neque manus erit, niſi ex communione nominis, non rationis: quemadmodum ſiquis manum lapideam, manum eſſe dicat, corrupta enim manus, talis erit. Omnia autem, opere definita ac diſtincta ſunt, & poteſtate. Quare poſteaquàm talia eſſe deſierunt, non iam ſunt re aut forma éadem dicenda, ſed homonyma, id eſt, nominis communitate, tantùm ſimilia. Ciuitatem igitur ſingulis hominibus, eſſe priorem natura, perſpicuum eſt. Si enim ſinguli ſeparati, & ſeiuncti, non ſunt inſtructi copia per ſe ſuis bonis cumulata, & nihil præterea requirente: ſimiliter atque aliæ partes à ſuo toto ſeparatæ, ad ciuitatem, quæ eſt totum, erũt affecti. Qui autem non poteſt res ſuas communicare, aut ſocietatem contrahere cum aliis, aut qui non eget communicatione, propterea quòd ipſe, ſuis pollet opibus, ſuíſque bonis contentus eſt, nihil, præterea deſiderans, nulla pars ciuitatis eſt. Itaque aut fera, aut Deus eſt. Omnes igitur ad hanc ſocietatem omni animi impetu feruntur natura. Qui autem, primus eam inſtituit, maximorum bonorum auctor & cauſa fuit. Quemadmodum enim homo ſuis omnibus numeris abſolutus,

animal est animalium optimum : ita à lege, & iure semotus ac seiunctus, omnium deterrimum. Sæuissima enim & asperrima iniustitia est armis instructa. At homo armis instructus nascitur, prudentia & virtute : quibus ad res contrarias maximè vti licet. Quapropter sceleratissimum, & immanissimum animal est sine virtute, & ad res Venereas, cibúmque proiectissimum. Iustitia verò, ciuilis res est. Nam iudicium, societatis ciuilis ordo est. iuris autem disceptatio, iudicium est.

3 Quando autem perspicuum est quibus ex partibus constet ciuitas, necessariò de domo prius dicendum est. Omnis enim ciuitas ex domibus & familiis componitur. domus porrò partes sunt, ex quibus domus constituitur. At domus perfecta atque integra, ex seruis & liberis constat. Quoniam autem primum quicque in vna quaque re explicanda vel in minimis quærendum est, ab iísque initium ducendum : primæ autem & minimæ domus partes sunt dominus & seruus, vir & vxor, pater & liberi : de his tribus, quid & quale vnumquidque esse debeat, considerandum videatur. Sunt autem hæc, herilis coniunctio, seu disciplina seruis præcipiendi atque imperandi : & nuptialis, (nomine enim vacat vxoris & viri coniugatio) & ea, quæ ad imperium patris in liberos à se procreatos pertinet. nam neque huic proprium nomen impositum est. Atque hæ tres coniunctiones, siue coniugationes sunto, quas diximus. Est porro quædam præterea pars, quæ videtur aliis quidem rei familiaris administratio, aliis verò pars eius maxima. quomodo autem res se habeat posterius erit cognoscendum. dico autem de ea, quæ appellatur rei nummariæ parandæ, seu pecuniæ quærendæ ratio, quæ à Græcis chrematistica nominatur. Sed primùm de domino & seruo dicamus, vt & quæ ad necessarium vsum pertinent, videamus, & si-

quid ad ea cognoscenda melius consequi possimus, quàm quæ nunc in communi hominum existimatione atque opinione versantur, experiamur. Quibusdam enim scientia quædam videtur esse domini imperium, seu herilis potestas: eadémque domus administrandæ ratio, & herilis potestas, & ciuilis, & regia, quemadmodum initiò diximus: aliis præter naturam esse in alterum dominari. lege enim alium esse seruum, alium liberum: natura autem nihil interesse. quocirca neque iustum esse, quia sit violentum. Quoniam igitur rerum siue partarum & quæsitarum, siue etiam relictarum possessio, quam totam rem familiarem dicere licet, pars domus est: ergo & ratio rei quærendæ, rationis rei familiaris administrandæ pars est. nam sine rebus ad victum necessariis neque viui, neque bene viui potest. Quemadmodum autem in artibus definitis ac terminatis, sua cuique arti accommodata instrumenta suppetere necesse est, si futurum est, vt opus ab artifice absoluatur: ita & rei familiari administrandæ rationi sua præstò debent esse instrumenta. Jam instrumentorum alia sunt inanima, alia animata: verbi gratia, nauis gubernatori, clauus quidem, instrumentum est inanimum: proræ præfectus verò, animatum. minister enim artibus similitudinem familiaris quandam speciémque gerit instrumenti: sic & res aliqua parta & quæsita, siue etiam relicta, instrumentum est ad vitam degendam comparatum: rerum autem partarum, seu relictarum possessio, multitudo instrumentorum est: & seruus, res quædam possessa animata est: & minister omnis, veluti instumentum est alia instrumenta antecedens. Nam si, vt ferunt Dædali simulacra, aut Vulcani tripodas; quos ait poëta, [1] Diuinũ vel sponte sua certamen inisse: *ita & vnumquodque instrumẽtorum vel*

[1] ιλ. xviii Ἰλιάδ.

artificis, dominíque iussu, vel præsentiens domini voluntatem, & vltro, suum opus posset absoluere: & si radij textoris per se texerent, & plectra citharam pulsarent: non opus esset neque opificibus opera ministrorum, neque dominis, seruorum. Instrumenta igitur quæ appellantur, instrumenta sunt ad efficiendum valentia: res parta & possessa verò, ad agendum valet. Nam à radio aliud quiddam efficitur præter eius vsum: ex veste autem & lecto vsus duntaxat proficiscitur. Præterea, quoniam effectio & actio inter se specie differunt, & vtrique instrumentis opus est, necesse etiam est hæc eodem modo inter se differre. Vita porrò, actio, non effectio est. Quocirca & seruus, eorum, quæ ad actionem pertinent, minister est. Iam res possessa sic dicitur, vt & pars. Nam & pars non solùm alterius est pars, sed, etiam simpliciter alterius est. & res possessa similiter. Quapropter dominus serui quidem dominus est tantùm, sed illius non est. Seruus autem non modò domini seruus est, sed etiam absolutè & omnino illius est. Quæ sit igitur serui natura, quæq; vis ac potestas, ex his perspicuum est. Nam qui non est suus natura, sed alterius, & præterea verò homo est, hic seruus est natura. alterius porrò homo est, qui cùm homo sit, res possessa est. Iam verò res possessa, instrumentum est ad agendum accommodatum, & separabile. Vtrùm autem sit aliquis talis natura, nécne, & vtrúmne præstat, & iustum sit alicui seruire, nécne; sed potius, omnis seruitus sit præter naturam, posterius erit considerandum. Verumtamen non est difficile etiam ratione hoc contemplari, & ex iis, quæ fiunt, intelligere. Imperare enim & imperio parêre non solùm ex numero rerum necessariarum sunt, verùm etiam ex vtilium. Et statim ab ortu primo nonnulla inter se distiterunt, alia vt parêrent imperio,

perio, alia vt imperarent. Tum plura sunt & imperantium, & imperio subiectorum genera: sempérque id melius imperium est, quod obtinetur in res imperio subiectas meliores ac præstantiores: verbi gratia, melius est imperium in hominem, quàm in feram. Nam quo vnumquodque opus ex melioribus absoluitur, eo est melius. vbi autem aliud imperat, aliud imperio pâret, aliquod horum opus exstat. Quæcunque enim ex pluribus constant, & vnum quiddam commune fiunt, siue ex continuis, siue ex disiunctis, in eis omnibus elucet atque appâret id, quod imperat, & id, quod imperio subiectum est. atque hoc ex omni natura in animatis inest maximè. nam etiam in iis, quæ sunt vitæ expertia, aliquod imperium est, verbi gratia, in concentibus, seu harmoniis. Sed hæc fortasse minus sunt huius quæstionis propria, atque aliquanto alieniora, & extra rem. Animal autem primùm ex animo & corpore constat: quorum alter imperium gerit natura, alterum imperio pâret. Oportet autem in iis, quæ natura conueniunt & congruunt, spectare naturæ vim, non in corruptis ac deprauatis. Quare contemplari debemus hominem, & animo & corpore optimè affectum: in quo hoc appâret. Nam vitiosorum, & vitiosè affectorum sæpenumero videatur corpus animo præesse atque imperare, propterea quòd male, & præter naturam affecti sunt. Licet igitur, quemadmodum dicimus, in animali primùm cernere & herile imperium, & ciuile. Animus enim in corpus imperium herile obtinet: mens autem in appetitum, ciuile & regium. in quibus perspicuum est, consentaneum esse naturæ, atque expedire & corpori, animo seruire: & ei animi particulæ, quæ ad motus suscipiendos valet, mentis, eiúsque particulæ, quæ ratione prædita est, imperio parêre: iuris æqualitatem

autem aut contrarium eius, quod diximus, omnibus esse detrimentosum. Rursum in homine, & in aliis animantibus similiter se res habet. Cicures enim bestiæ, feris sunt meliores natura. his autem omnibus melius est hominis imperio subiectas esse. ita enim salutem adipiscuntur. Præterea mas cum fœmina comparatus, melior est: hæc autem deterior. & ille quidem imperare, hæc autem imperio parêre debet. Eodem modo se res habeat etiam in omnibus hominibus necesse est. Quicunque igitur tãto ceteris hominibus sunt inferiores ac deteriores, quanto animus corpori, & homo feræ præstat (tales autem sunt ij, quorum opus in vsu corporis positum est, quorúmque hoc vnum est, quod ab eis optimum proficisci potest) hi sunt serui natura, quibus melius est huic imperio parêre: siquidem & iis, quæ suprà dicta sunt. natura enim seruus est is, qui alterius esse potest: ideóque & alterius est: & qui eo vsque rationis est particeps, quoad eam sentiat quidem ille ab alio acceptam, sed ex se non habeat, neque per se vti possit. Nam alia animalia cùm rationẽ non sentiant, affectibus inseruiũt. Et verò seruorum, & animãtium mutarum vsus parum admodum inter se differt. ab vtrisque enim, à seruis, & à bestiis cicuribus, ad res necessarias adiumenta corpore nobis afferuntur. Vult igitur natura etiam corpora liberorum & seruorum dißimilia efficere: hæc quidem ad vsum necessarium valida: illa autem erecta, & ad taleis quidem operas inutilia, ad vitam ciuilem verò vtilia atque oportuna: atq; hæc etiam diuisa est in vsum pacis & belli: sed accidit sæpenumero etiam contrarium, nempe alios quidem corpora, alios autem animos habere liberorum. Nam hoc quidem in promtu est, si qui nascantur tanto aliis corpore excellentiores, quanto simulacris hominum antecellũt deorum imagines, reliquos ab omni-

bus dignos pronuntiatum iri, qui his seruiant. Quòd si in corpore hoc verum est, multo iustius est hoc in animo definitum esse. Sed non æquè facile est, animi pulchritudinem, atque corporis cernere. Esse igitur nonnullos alios liberos, alios seruos natura, perspicuum est: quibus expediat, quósque iustum sit seruire.

4 *Eos autem, qui contrà dicunt, quodammodo rectè dicere, non est difficile videre. Duobus enim modis dicuntur seruire, & seruus. Est enim aliquis lege seruus, & homo seruiens. Lex enim pactum conuentum quoddam est: qua lege bello capta, eorum, qui vicerunt, eáque ceperunt, esse dicunt. Hoc igitur ius multi ex iis, qui in legibus versantur, tanquam rhetorem,* [1] *vocant in iudicium & crimen rogationis contra leges latæ, quasi graue sit, miniméque ferendum, si ei, quod vim afferre possit, quódque viribus antecellat, seruum & subiectum erit id, cui vis allata fuerit. Atque, his quidem ita videtur, illis aliter, & ex numero, quidem sapientum. Huius autem controuersiæ causa, & quod facit rationes variare, est, quia cùm quodammodo virtus commeatu instructa, & adiumentis freta vim afferre maximè possit: tum id, quod victoria potitur, bono aliquo semper antecellit. quo fit vt non sine virtute vis esse, sed de iure tantùm ambigi videatur. Propterea enim aliis ius videtur esse* [2] *bonarum legum constitutio: aliis hoc ipsum ius esse, vt, qui viribus sit superior, ac potentior, is præsit atque imperet. Nam dissidentibus, & pugnantibus inter se his rationibus, neque firmum quicquam, neque probabile habent alteræ rationes, quin oporteat, id, quod virtute præstat, dominari atque imperare. In summa autem nonnulli iure quodam, vt arbitrantur, nitẽtes (lex enim ius quoddam est) seruitutem bellicam statuunt*

1 γράφονται παρανόμων. tralatio est à rebus forensibus, & more iudiciorũ. Vidẽdum autẽ est, quid sic γραφὴ παρανόμων.

2 εὐνομία sic rest. mendosè autẽ vulgati libri habẽt εὔνοια.

esse iustam, sed simpliciter & absolutè iustam esse negant. Namprimùm contingere potest, vt principium bellorum non sit iustum: deinde indignum qui seruiat, nemo vllo modo dixerit esse seruum. Alioqui eueniet, vt, qui honestißimo, & clarißimo loco nati existimentur, serui sint, & ex seruis nati, si fortè acciderit, vt capti venierint. Quapropter non eos dicere seruos volunt, sed barbaros. Atqui cum hoc dicunt, nihil aliud quærũt, quàm natura seruum: qua de re nobis initio sermo institutus est. Necesse enim est fateri aliquos esse alios vbique locorum seruos, alios nusquam. Eodem autem modo & de nobilitate sentiendũ. eos enim non solùm domi nobileis, sed vbique gentium claros arbitrantur: barbaros verò domi tantùm, proinde quasi aliquid sit simpliciter nobile & liberum, aliud non simpliciter: quemadmodum ait & Theodectæ Helena,

Diuina ab vtraque stirpe prognatam, quis hanc
Seruam vocare non iniquum censeat?

Cùm autem hoc dicunt, nulla alia re, quàm virtute & vitio seruum & liberum, nobiléisque, & ignobileis definiunt. Par enim esse censent, vt ex homine homo, & ex feris fera nascitur, sic ex bonis bonum nasci. natura autem vult illa quidem hoc facere: sed sæpenumero non potest. Huius igitur controuersiæ rationem esse aliquam [1] *& alios esse natura seruos, alios liberos, ex iis, quæ suprà explicata sunt, intelligere licet. Ne hoc quidem obscurum est, hoc in quibusdam esse definitum ac distinctum: quorum huic quidem expedit seruire, illi autem imperare: & iustum est, atque oportet hunc imperio alterius parêre: illum, imperium obtinere, id imperium scilicet, quod vtriusque naturæ conuenit: ergo & dominari, malè autem imperare, id est non eiusmodi imperium, ad quod*

[1] lib. vet. ϗ οὐκ εἰσὶν, & cet. sed videtur delenda negatio: vel sic legẽdum, εἰ εἰσὶν οἱ μὲν, &c. id est vtrũ alij sint natura serui, alij liberi, nécne, ex iis, &c.

vterque sit aptus natura, exercere, est vtrique inutiliter imperare. Idem enim expedit parti & toti, idémque corpori & animo. at seruus, pars quædam domini est, veluti animata quædam corporis, sed tamen separata pars. Quare etiam vtilitas quædam & amicitia seruo & domino inter ipsos intercedit, iis, quibus hæc contigerunt natura. Iis autem, qui non ita dominantur & seruiunt, sed lege & vi coacti, contraria. Perspicuum est autem etiam ex his non idem esse dominium, seu herile imperium, atque ciuilem principatum: neque omnia imperia inter se esse paria, aut eadem, quemadmodum aiunt quidam. Ciuilis enim principatus, est liberorum natura: herile imperium verò, seruorum: & domesticum quidem imperium, monarchia, id est, vnius principatus, est. Domus enim omnis vnius imperio regitur: ciuilis principatus autem, liberorum, & æqualium imperium est. Dominus igitur non appellatur ex eo, quòd scientiam habeat, sed quòd talis sit: itémque seruus & liber. scientia tamen aliqua esse posit & herilis, & seruilis. Seruilis quidem, qualis ea, quam ludimagister ille, qui Syracusis commorabatur, tradebat. Illic enim quidam mercede accepta pueros vsitata & vulgaria ministeria docebat. Possit autem etiam latius manare talium ministeriorum disciplina, vt ea, quæ ad opsonia coquenda, atque apparanda pertinet, & cetera huiusmodi ministerij genera. Sunt enim munera alia aliis honoratiora, alia magis necessaria, & (vt est in prouerbio)

Dominus domino, seruúsq; præferēdus est Seruo.

Tales igitur sunt omnes scientiæ seruiles: herilis autem, seu domino conueniens scientia est, quæ ad vsum seruorum pertinet. Dominus enim non in possessione, sed in vsu seruorum cernitur. hæc porrò scientia nihil habet magnum, nihil am-

plum. Nam quæ seruum scire facere oportet, hæc illum scire præcipere cónuenit. Quapropter quibus licet hac molestia solutis & vacuis esse, apud eos curator rei domesticæ has parteis agit, atque hoc onus gerit. ipsi autem domini remp. administrant, aut philosophantur. Ars porrò rei quærendæ ab vtraque harum differt, vt quæ sit veluti quædam ars rei militaris iusta, aut ars venandi. De seruo igitur & domino hoc modo

5 explicatum sit. Vniuersè autem de omni rei familiaris possessione, reíque nummariæ quærendæ ratione, quemadmodum instituimus, videamus: quandoquidem etiam seruum rerum partarum possessionis, & totius rei familiaris partem quandam esse diximus. Primùm igitur dubitauerit aliquis, vtrùm ratio pecuniæ quærendæ eadem sit, atque rei familiaris tuendæ ratio, an pars aliqua, an eius administra, & si administra, vtrùm vt ars conficiendorum radiorum, textoriæ, seu textrinæ, an vt ars æraria, statuariæ. non enim eodẽ modo asseruiunt ac ministrant. sed illa quidem arti textoriæ instrumenta præbet, hæc statuariæ materiam. materiam autem appello, rem subiectam, vnde opus aliquod efficitur atque absoluitur: vt est textori quidem, lana: statuarum autem fictori, æs. Non esse igitur idem, rationem tuendæ rei familiaris, atque artem pecuniȩ quærendæ, hinc licet intelligere. huius enim est suppeditare, illius vti. quæ enim alia erit ars, quæ vsura sit rebus domesticis, præter rationem tuendæ rei familiaris? sed vtrùm pars eius sit, an alia forma, seu species, controuersia est. nam si est eius, qui ad pecuniam quærendam aptus sit, vnde pecunia, & rei familiaris facultates, rerúmque partarum & quæsitarũ possessio suppetat, prouidere: rerum autem possessio, siue res familiaris, & diuitiæ multas parteis complectuntur: ergo quærendum est primùm, vtrùm agri-

cultura, & vniuersè vtrùm curatio in victu parando occupata, & rerum quærendarum studium, pars aliqua sit rationis tuendæ rei familiaris, an alia quædam species. Atqui multa sunt victus, seu alimenti genera. quapropter etiam multæ sunt vitæ colendæ rationes & in multis animantibus, & in hominibus. sine alimento enim & pabulo viui non potest. Itaque alimenti, victúsque differentiæ, vitæ colendæ rationes in animãtibus effecerunt dissimileis ac diuersas. Bestiarum enim aliæ gregatim, aliæ sparsim, & vagè viuunt, vtrocunque modo eis ad pastum expedit, propterea quòd earum aliæ animantibus, aliæ fructibus, aliæ quouis pabuli genere vescuntur. Itaque ad facilitatem, commoditatẽmque victus, & harum rerum electionem, earum vitæ genera natura distinxit. Quoniam autem non est idem cuique iucundum natura, sed alia aliis: etiam bestiarum tum earum, quæ animantibus vescuntur, tum earum, quæ fructibus, viuendi genera inter se distant: itémque hominum. multis enim rebus differunt horum vitæ genera. Omnium autem pigerrimi ac desidiosissimi sunt pecuarij, quos Græci nomadas appellãt. victus enim ab animantibus cicuribus sine labore eis contingit, & cessantibus. Cùm porrò necesse sit pecoribus locum mutare propter pascua, ipsi quoque vnà sequi coguntur, veluti viuæ agriculturæ operam dantes. Alij ex venatione viuunt: sed alij ex alia, exempli gratia, hi ex latrocinio, illi ex piscatu, quicunque lacus, & paludes, & fluuios, aut mare piscationi opportunum accolunt. Alij ex aucupio, aut præda ferarum bestiarum. Pleriq; autem homines è terra viuunt, & ex fructibus mansuetis. Viuẽdi igitur genera, quæ quidẽ opera natiua constent, & non permutatione, aut cauponatione victũ suppeditent, hæc ferè sunt, pecuarium, in agro colendo occupa-

tum, in latrocinando positum, piscatorium, venaticum, & aucupatorium. Nonnulli porrò hæc inter se miscentes iucundè viuunt, vt quæque vita egentissima est, ita eam qua parte ei aliqua desunt, supplentes, vt sint ipsi omnibus copiis cumulati, ac referti, nihilque præterea desiderent: verbi gratia, hi pecuariam vitam cum latrocinio coniungunt: illi agriculturam cum venatione, aut aucupio, itémque alia vitæ genera, quemadmodum vsus flagitauerit, tractant ac persequuntur. Talis igitur rerum parandarum ratio ab ipsa natura videtur omnibus tribui, vt statim ab ortu primo, sic & iam adultis ac perfectis. Etenim principiò, & ab ipsa origine prima aliæ quidem animantes tantum victum vnà cum fætu pariunt, vt satis esse possit ad alendum id, quod natum est, donec ipsum sibi suppeditare alimentum possit: exempli gratia, quæcunque vermeis, aut oua pariunt. quæcunque verò animal edunt, ea genitis alimentum in seipsis continent vsque ad aliquod tempus, eius, quod lac appellatur, naturam. Itaque similiter atq; fætuum recentium ac tenerorum gratia aliquid à natura comparatum est, vnde alantur, existimare oportet scilicet etiã animalium causa stirpeis ac plantas esse natas, & hominum gratia cetera animalia, mansueta quidem tum propter vsum, tum propter victum: fera autem & agrestia, si non omnia, at certè plurima, victus, & ceteri subsidij atque adiumenti causa, vt & vestitus, & alia instrumenta ex iis comparentur. Si igitur natura nihil neque imperfectum, neque frustra facit, necesse est ea omnia hominum causa fecisse naturam. Quapropter etiam scientia rei militaris, ars erit quodammodo ad quærendum ac parandum apposita natura. Venatoria enim, pars eius est, qua vtendum est & in feras, & in eos homines, qui ad parendum imperio natura facti, pà-

rêre nolunt, tanquam hoc bellum iustum sit natura. Vna igitur species artis ad quærendum comparatæ, quæ naturæ cõgruat, rationis tuẽdæ rei familiaris pars est: cui quidem aut suppetere oportet res necessarias, aut ipsam suppeditare, vt eæ pecuniæ suppetant ac præstò sint, quæ recondi, ac reponi solent, tanquam ad vitam degendam necessariæ, & ad communionem ciuitatis, aut domus vtiles. Et verò ex his veræ diuitiæ videntur constare. Talis enim rerum partarum & quæsitarum copia bonis omnibus cumulata, nihilque præterea desiderans, ad bene viuendum non est infinita, quemadmodum ait Solon hoc versu,

Nulla homini finis certa hæret diuitiarum.

hæret enim diuitiis certus aliquis finis ac terminus, quemadmodum & aliis artibus. nullum enim cuiusquã artis instrumentum, neque multitudine infinitum est, neque magnitudine immensum. Diuitiæ autem instrumentorum domesticorum, & ciuilium sunt multitudo. Esse igitur genus aliquod artis quærendi naturæ congruens, & iis, qui rei domesticæ tuendæ rationem tractant, & iis, qui remp. administrant, & propter quam causam, ex superioribus intelligere licet.

Est autem genus aliud artis quærendi, quam appellant maximè, & meritissimò artem pecuniæ quærendæ, propter quam nullus videtur diuitiarum, & rerum quæsitarum finis esse: quam vnam & eandem esse, atque eam, quæ à nobis modò dicta est, multi existimant propter similitudinem atq; affinitatem. Sed neque eadem est atque ea, quam diximus, neque longo ab illa distat interuallo. Constat autem earum altera, natura: altera, non natura, sed vsu quodam potius, & arte tractatur, atque exercetur. Atque hinc de ea disputãdi exordiũ sumamus. Vniuscuiusque rei, quæ paratur ac possi- 6

detur, duplex vsus est. Vterque autem per se quidem est, verùm non similiter per se: sed alter rei accommodatus, ac proprius: alter alienus, neque proprius: verbi gratia, calceum induere, & calceum permutare, vtroque enim modo calceo vti licet. Nam etiam qui calceum nummo, aut victu permutat cum eo, qui eget calceo: vtitur ille quidem calceo, qua ratione calceus est: sed non ex vsu proprio. Non enim permutationis causa factus calceus est. idémque de aliis rebus, quæ parātur, ac possidentur, sentiendum. Nam permutandi ratio omnibus in rebus locum habet: eáque primùm quidem duxit initium ex eo, quod est naturæ consentaneum, quia homines aliarum rerum maiorem, aliarum minorem copiam, quàm satis esset, habebant. Ex quo licet intelligere, pecuniæ quærendæ rationē cauponariam, seu mercaturam sordidam, quam profitentur, atque exercent ij, qui ab aliis emunt, quod pluris reuendant, non esse propriam artis pecuniæ quærendæ natura. Nam quoad eis satis esset, eatenus rerum commutationem necessariò facerent. In prima igitur societate, hoc est in domo, perspicuum est, commutatione non opus esse, sed tum denique cùm iam maior societas est. inter illos enim eorūdem omnium erat communio.[1] *hi autem seiuncti, multa rursus, & dissimilia communiter inter se possibebāt: quæ pro cuiusque egestatibus necesse erat inter se impertiri, quemadmodum etiam nunc multæ faciunt barbaræ nationes. ipsa enim vtilia cum vtilibus commutant, nihil amplius: vt vinum pro frumento dantes, & accipientes: & vnumquicquid aliud tale. Talis igitur permutandi ratio neque auersa à natura est, neque vlla est artis pecuniæ quærendæ species. ad supplendam enim copiam suis opibus instructam & cumulatam, naturæ consentaneam, valebat. Ex hac tamen nata illa est conuenienter*

1 οἱ δὲ κεχωρισμένοι, πολλῶν πάλιν, καὶ ἑτέρων. subintell. ἐκοινώνουν

rationi. Cùm enim ſubſidium illud fieret magis ac magis externum ac longinquum, partim ſupportandis iis, quibus egebant, partim exportandis, quibus abundabant: neceſſario nummi vſus comparatus eſt. Non enim facilis eſt ad portandum vnaquæque earum rerum, quæ ſunt neceſſariæ natura. Quapropter ad res contrahendas tale quiddam de communi ſententia conſtituerunt inter ſe dare & accipere, quod cùm eſſet è numero rerum vtilium, vſum haberet tractabilem ac facilem ad vitam degendam, quale eſt ferrum, & argentum, & ſiquid tale aliud eſt, primò quidem ſimpliciter magnitudine & pondere definitum: ad extremũ verò etiam ab iis nota ſignatum, vt labore metiendi ac ponderãdi defungerentur. Nota enim impreſſa eſt ad quantum ſignificandũ. Nummo igitur ex neceſſaria permutatione comparato ac ſuppeditato, alia ſpecies artis pecuniæ quærendæ orta eſt, mercatura ſordida, & cauponaria, quæ initio quidem fortaſſe ſimpliciter factitabatur: poſtea verò propter vſum & peritiam calidius iam, atque artificioſius, cùm quæreret vnde, & quomodo permutando plurimum lucri faceret. Quocirca videtur ars pecuniæ quærendæ maximè in nummo verſari, & eius eſſe munus, vnde maxima vis pecuniæ ſuppetat, videre ac diſpicere poſſe. Exiſtimatur enim diuitiarum, & pecuniarum cauſa efficiens eſſe. Diuitias enim ſæpenumero ſtatuunt nummorum vim, ac multitudinem, propterea quòd ars pecuniæ quærendæ, & mercatura cauponaria in hac re verſentur. Interdum verò contrà nugatorium quiddam videtur eſſe nummus,[1] & lege prorſus conſtare, nullus autem natura, quia vbi qui eo vtuntur, eum immutarunt, nihili eſt, neque ad vllam rem neceſſariam parandam eſt vtilis: & ſæpe euenire poteſt, vt is, qui nummis circumfluit, rebus ad vi-

1 χαὶ νόμῳ παντάπασι, φύσει δ', &c mendosè quidã lib. vulg. χαὶ νόμος. &c

ctum necessariis egeat. Atqui absurdum est taleis esse diuitias, quibus qui abundat, fame periturus est: quemadmodum & Midam illum fabulantur, cùm omnia, quæ ei apponebantur, propter optatum inexplebile, aurea fierent. Quocirca alias quærunt diuitias, aliámque pecuniæ quærendæ rationem: & meritò quærunt. Alia enim pecuniæ quærendæ ratio est, aliæq; diuitiæ: nempe naturæ cõgruentes & consentaneæ. Atque hæc quidem ad rationem rei familiaris tuendæ pertinet: illa autem cauponaria est, quę pecunię effectrix est, non omni modo, sed pecuniæ permutatione: & videtur hæc in nummo versari. Nummus enim elementum, & extremum est permutationis. Infinitæ igitur sunt hæ diuitiæ, quæ ab hac pecuniæ quærẽdæ ratione proficiscuntur. Quemadmodum enim medicina sanandi cupida est vsque in infinitum, & vnaquæque ars finem suum expetit in immensum. quàm maximè enim illum consequi, & efficere vult. ea autem, quæ ad finem pertinent, non persequitur infinitè. omnibus enim artibus, finis, est extremum. Ita & huius rationis pecuniæ quærẽdæ finis nullum habet extremum. Eius autem rationis finis sunt tales diuitiæ, & pecuniarum possessio. Rationis autem tuendę rei familiaris, non rationis pecuniæ quęrẽdæ, aliquod est extremum. Non enim est hoc rationis tuendæ rei familiaris munus, rem augere. Quapropter huic quidẽ necessarius videtur esse omnium diuitiarum terminus. Sed in iis, quæ in vita quotidiana fiunt, cõtrarium video vsuuenire, Omnes enim ij, qui pecuniæ quærendæ student, nummũ augẽt infinitè. Causa autem huius rei est, earum inter se propinquitas & similitudo. [1] vsus enim vtriusque artis pecuniæ quærendæ, quamuis in eadem re versetur, ita similis est, vt alter ab altero ægrè internoscatur. Ad eundem enim vsum

1 Licet etiam sic interpretari. Alternat enim vtriusque rationis pecuniæ quærendæ vsus, cùm sit eiusdem rei.

pertinet rerum partarum possessio, verùm non eodem modo: sed huius quidem alius finis est: illius autē, amplificatio. Itaq; videtur quibusdā hoc esse rationis tuendæ rei familiaris munus: & in hac sententia perseuerant, aut seruare, aut augere infinitè rem nummariam oportere. Causa autem huius affectionis est, quòd viuendi cupiditate ducatur, non bene viuendi. Cùm sit igitur infinita cupiditas illa, fit vt etiam efficiētia vitæ infinita concupiscant. Quicunque autem etiam ad bene viuendum suas cogitationes, & curas conferunt, quærunt vnde suas cupiditates explere, & voluptatibus corporis perfrui possint. Itaque quoniam etiam hoc in rerum partarum possessione inesse videtur, omnis eorum opera, atque adeò tota ætas in pecunia quærenda consumitur: & propter hanc causam altera pecuniæ quærēdæ ratio introducta est. Nam cùm fruendæ voluptatis nullus sit modus, rationem, quæ efficiat immoderationem voluptatum fruendarum, conquirunt. quod si per artem pecuniæ quærendę comparare non possint, alia experiuntur via, vnaquaque facultate pręter naturam ad quęstum abutentes. Fortitudinis enim est non pecuniam conficere, sed fiduciam gignere: neque artis imperatorię, aut medicinę: sed illius quidem victoriam, huius autem bonam valetudinem, seu sanitatem efficere. Homines autem has omneis virtutes ac facultates faciunt pecunię quęrendę rationes, proinde ac si hic sit finis: ad finem autem omnia referri oporteat. De ratione igitur pecunię quęrendæ tum non necessaria, quæ sit, & quā ob causam eam requiramus: tum necessaria, hanc quidem esse ab ea diuersam: eam autem, quæ ad rem familiarem tuendam pertinet, quæq; in rebus ad victum necessariis parandis occupata est, esse naturæ consentaneam, neque, vt illam, esse interminatā, atque infinitam,

sed finitam ac terminatam, dictum est.

7 Perspicuum autem est etiam illud, de quo initio quærebatur, utrùm ars pecuniæ quærendæ sit hominis ad rem familiarem administrandam apti, & viri reip. administrandæ periti, nécne: sed hoc oporteat suppetere ac præstò esse. Quemadmodum enim homines non procreat scientia reip. administrandæ, sed iis à natura acceptis utitur: ita & victũ natura subministret oportet, nempe terra, aut mare, aut aliud quippiam: quomodo autem hæc sint procuranda & tractanda, ad parteis eius, qui rem domesticam administrat, ac procurat, pertinet. Non est enim artis textoriæ lanam facere, sed ea uti, & præterea qualis sit bona, & apta, qualisue mala, atque inepta, cognoscere ac iudicare. Etenim dubitare possit aliquis, quamobrem ars pecuniæ quærendæ quidem, rei domesticæ administrationis particula sit, medicina autẽ non sit. Atqui benè valere oportet eos, qui domi sunt: quemadmodum viuere, & aliud quippiam necessarium. Quoniam autem aliquo modo est eius, qui rem domesticã administrat, & eius, qui ciuitati præest, etiam bonæ valetudinis suorum curam habere, aliquomodo non est, sed medici: sic & videre, ut pecunia suppetat, aliqua ratione est eius, qui rem familiarem tuetur atque administrat, aliqua ratione non est, sed artis ministræ, & subseruientis. Maximè autem, quemadmodum antè dictum est, eam præstò esse oportet natura. Naturæ enim munus est, victum ei, quod procreatum est, præbere. Omni enim, eius, unde oritur, reliquum victus est. Quare ea pecuniæ quærendæ ratio, naturæ cõsentanea omnibus est, quæ est à fructibus, & animalibus. Cùm sit autẽ ea duplex, quemadmodum diximus, & altera quidem sit cauponaria, altera ad rem familiarem tuendam pertinens: & hæc qui-

dem necessaria sit, & laudetur: illa autem, quæ in permutatione nummi consistit, meritò vituperetur: (nõ enim naturæ consentanea est, sed in ea alter ab altero lucrum aucupatur:) optima ratione omnibus odiosa atque inuisa est ratio fæneratrix, quòd ab ipso nummo quæstus fiat, & non ad quam rem paratus est, vsurpetur. permutationis enim gratia natus est. fænus autem eum auget, & multiplicat: vnde etiam apud Græcos hoc nomen reperit. τόκος enim à pariendo, quod illi dicunt τίκτειν, manauit: (& apud Latinos fænus à fætu) similia enim sunt ea, quæ pariuntur, iis, quæ gignunt, & procreant. In fænore autem pecunia, pecuniæ partus ac fętus est. Quapropter maximè omnium quærẽdæ pecuniæ rationum abhorret hæc à natura. Quoniã autem, quæ ad cognitionem pertinent, satis explicauimus, ac distinximus: quæ ad vsum referuntur, persequi nos oportet. Omnia porrò hæc huiusmodi, cognitionem quidem & contemplationem habent liberalem, vsum verò atque experiẽtiam necessariam. Sunt igitur rationis pecuniæ quærendæ partes vtiles hæ, primùm vsu atque experientia didicisse, quales res possessæ, sint vtilissimæ, atque opportunissimæ, & vbi, & quomodo: verbi gratia, æquorum, aut boum, aut pecorum qualis sit possessio, itémque aliorum animalium. oportet enim vsu didicisse, & quæ nam horum inter se comparata, sint vtilissima, & qualia qualibus in locis. aliorum enim aliis in locis vbertas & prosperitas est. deinde de agricultura cognouisse, eáque tum nuda, tum consita: & de apum curandarum, aliarúmque animantium aut aquatilium, aut volatilium, ex quibus aliquid opis, aut adiumenti consequi licet, ratione. Artis igitur pecuniæ quærendæ, nobis coniunctissimæ, maximéque propriæ, hæ sunt primæ partes, primáque pri-

mordia. Eius autem pecuniæ quærendæ rationis, quæ in permutatione posita est, pars prima, & maxima, est mercatura: atque huius partes sunt tres, vna, quę fit nauibus: altera, quę plaustris, aut iumentis: tertia, quæ sine labore, aut periculo vecturæ, iisdem in locis, vbi merx nata est, factitatur, quam παράστασιν *vocant Græci, Latinè statariā mercaturā licet nominare. Differunt autē hæ inter se, quòd aliæ sint tutiores, minúsq; periculosæ, aliæ maiorē fructū ferāt. Secūda pecuniæ quærēdæ rationis pars, est fæneratio: tertia operæ locatio, siue opera mercenaria, eorū hominū propria, qui laborem corporis vēdunt. Huius autem duæ sunt partes, altera artium sordidarum, atque illiberaliū: altera earum, quæ sunt artis expertes, & corpore duntaxat vtiles sunt. quarta autem rationis pecuniæ quærendæ species, inter hanc & primam interiecta est. habet enim & partem aliquam eius, quæ cõsentanea naturæ est, & eius, quæ permutatione constat. eam dico, quæ pecuniā è terra, atque ex iis, quæ terra nata sunt, quærit, fructu carentibus quidē illis, sed tamen vtilibus: qualis est siluæ, siue materiæ excisio, & ars omnis, quæ ad metallorū effossionem pertinet. Hæc autem multa iam cõplectitur genera. Multæ enim sunt eorum, quæ è terra effodiuntur, rerum formæ, multæq; species. De vnaquaque porrò harum, dictum quidem est vniuersè etiam nunc. subtiliter autem, & tenuiter singulas parteis persequendo de iis disputare, vtile illud quidem est ad operas & effectiones, sed in eis immorari, ineptū, ac putidū. Sunt autem eæ operæ artificiosissimæ, in quibus minimum fortunæ relictum est loci. sordidissimæ verò, in quibus corpora maximè deformantur & corrumpuntur. seruilissimæ porrò, in quibus corporum plurimus est vsus. ignobilissimæ denique, in quibus minimum præterea virtutis requiritur. Quoniam*

autem his de rebus à nonnullis ſcriptum eſt, vt à Charetide Pario, & ab Apollodoro Lemnio de agricultura tum, nuda, tum conſita ac veſtita, itémque ab aliis de aliis: hæc quidem ex his cognoſcat cui ea ſcire curę eſt: præterea verò etiam quæ diſperſè dicuntur, quibus aliqui pecuniæ quærendæ ſtudentes, rem ſuam benè, & ex ſententia geſſerunt, ea colligere oportet. hæc enim omnia iis vtilia ſunt, qui ſtudium pecuniæ quærendæ magni faciunt: cuiuſmodi eſt etiam illud Thaletis Mileſij. nam hoc inuentum quoddam acutum eſt ad pecuniam parandam accommodatum. quamquam illi quidem id propter ſapiētiam attribuunt. verumtamen aliquid eſt vniuersè fortaſſe præceptum. Cùm enim ei paupertatem vitio verterent, atque exprobrarent, tanquam ſapientiæ ſtudium inutile ſit: aiunt eum, cùm ex aſtrologia intellexiſſet olearum vbertatem fore, hieme nondum exacta, paucorum nummorū copia inſtructum, [1]omnia olei conficiēdi loca & quæ Mileti, & quæ in Chio eſſent, datis arrhabonibus paruo cōduxiſſe, quippe cùm licitator nullus, qui mercedem augeret, exſtitiſſet: vbi autem tempus venit, cùm multa ſimul & ſubitò quærerentur, illis ſuo arbitratu, & quanti vellet, elocatis & traditis, multis pecuniis coactis, oſtendiſſe, facile eſſe philoſophis, ſi velint, diteſcere: ſed hoc non eſſe, in quod ſtudium ſuum conferunt. Thales igitur hoc modo dicitur ſapientiæ ſuæ ſpecimen dediſſe. Eſt autem quemadmodum diximus, vniuersè hoc tale genus ad pecuniam faciendam accommodatum, ſiquis poſſit ſibi vni ſingularem vendendi facultatem conciliare. Quare & nonnullæ ciuitates hāc ſibi viam ad pecuniam parandam, cùm eius indigent, muniunt. aſſequuntur enim vt ſingularem rerum venalium vendendarum facultatem ſolæ habeāt. In Sicilia autem quidam num-

[1] Omneis olei officinas, grę- cū exēpl. habet, ἐλαιουργιῶν.

D

mis apud eum cõditis ac positis ferrum omne ex ferrariis officinis conuerrit & coëmit. Postea vbi ex mercatibus conuenerunt mercatores: ferrum omne solus vendebat, non ita immoderatè aucto pretio. verumtamen talentis quinquaginta expensis, centum lucrifecit. Quod cùm audisset Dionysius, pecuniæ quidem secum exportandæ ei potestatem fecit, verùm Syracusis eum amplius manere vetuit, tanquam qui vias pecuniæ faciendæ reperisset suis rebus ac rationibus inutileis. Thaleti tamen, & huic, de quo proximè locuti sumus, idem propositum fuit, quod intuerentur ac spectarent. vterque enim callidè excogitauit, & machinatus est, quo pacto solus vendendi potestatem haberet. Vtile autem est hæc cognoscere ciuitatum rectoribus. Multis enim ciuitatibus opus est pecuniæ faciendæ ratione, & talibus rei nummariæ facultatibus, quemadmodum & domui, atque adeò magis. Quapropter nonnulli ex iis, qui ciuitates regunt, ac moderantur, hæc duntaxat in rep. administranda prouident, ac procurant.

8 *Quoniam autem treis parteis rationis tuendæ rei familiaris esse diximus, vnam, rationem herilem, seu ad imperium domini in seruos pertinentem, de qua antea dictum est: alteram, patriam, quæ spectat ad auctoritatem patris in liberos: tertiam, nuptialem, quæ refertur ad principatum viri in vxorem: Etenim vir in vxorem, & in filios imperium habet: atque in vtrosque sanè vt in personas liberas, verùm non eodem genere imperij: sed in vxorem quidem ciuiliter, in filios verò, regiè. nam & mas ad principatum obtinendum aptior est, q̃ fœmina natura: nisi fortè ita comparatus est, vt à natura desciuerit: & natu grandior, & iam adultus, atque ætate corroborata, quàm iunior & adolescens*

ætate immatura: In ciuilibus igitur magistratibus mutatur, atque alternat id, quod imperat, & quod imperio pâret. ciuis enim æqualis debet esse natura, nihílque differre. Verumtamen cùm aliud imperat, aliud imperio pâret, postulant, vt inter se differant & vestitu, & sermonibus, & honoribus, quemadmodum is, quem habuit Amasis de vase, in quo lauabantur pedes, sermo declarat. at mas ad fœminã semper hoc modo se habet. imperium autem in liberos est regium. Nam quod procreauit, tum amoris abundantia, tum tẽporis antiquitate, debet imperare: quod est regij imperij genus. Quocirca præclarè Homerus Iouem hoc nomine appellauit, his verbis, hominum pater atque deorum: *qui horum omniũ rex est. Regem enim natura quidem differre oportet, sed genere eundem esse, quod áccidit grandiori natu cum eo, qui iunior sit, comparato: & ei, qui procreauit, cũ filio. Perspicuum igitur est, domus administrationem plus studij ponere, maioremq; diligentiã adhibere debere in hominibus, quàm in inanimorũ possessione: & in horum virtute, quàm in possessionis, quas diuitias appellamus: & in liberis, quàm in seruis. Primùm igitur de seruis dubitare possit aliquis, sítne serui virtus aliqua alia præter eas, quæ ad instrumenta, & quæ ad ministeria pertinent, his honoratior: verbi gratia, temperantia, & fortitudo, & iustitia, & aliquis ex aliis talibus habitibus, an verò nulla sit, præter ministeria ad corpus pertinentia. Dubitationẽ porrò habet vtrumcunq; dixeris. Nam siue est, quid à liberis different? siue non est, cùm sint homines, & rationis participes, dictu absurdum est. Propemodum autem idem est, quod quæritur in vxore, & filio, vtrùm etiam horum sint virtutes, & oporteátne vxorem esse temperantem, & fortem, & iustam: & vtrùm puer sit intemperans,*

& temperans, nécne. Et vniuersè igitur hoc est considerandum de eo, qui pâret imperio natura, & eo, qui præest atque imperat, vtrùm sit eadem vtriusque virtus, an alia. Nam si vtrumque oportet præstantis probitatis esse participem, quamobrem oporteat modis omnibus, & perpetuò hunc præesse, illum imperio subiectum esse? Neque enim fieri potest, vt eo inter se differant quòd magis & minus probitatis sint participes. Parêre imperio enim, & imperare, specie differunt: magis & minus autem nihil specie differunt. Quod si alterum quidem probitatis esse participem oportet, alterum non oportet: dictu mirum. Nam siue is, qui debet imperare, non erit temperans & iustus, quomodo bene imperabit? siue qui imperio subiectus esse debet, non erit, quomodo imperio benè parebit? Cùm sit enim intemperans & nequam, nihil faciet eorum, quæ facere cónuenit. Perspicuum igitur est, necessariò vtrumq; virtutis participem esse debere: sed eius esse quasdam differētias, quemadmodum ij, qui præsunt natura, & subiecti sunt imperio natura, inter se differunt. atque hoc statim in anima promtum atque explicatum est. in ea enim alterum est, quod præsit natura: alterum, quod imperio subiectum sit: quorum virtutes dispares inter se ac dissimileis esse dicimus, videlicet eius, quod rationis est compos: & eius, quod rationis expers est. Licet igitur intelligere ita rem se habere etiam in aliis, & esse plura, quæ imperant natura, & quæ imperio parent. Alio enim modo liber seruo præest, & mas fæminæ, & vir puero. & in omnibus insunt animi particulæ: sed dissimili modo insunt. Seruus enim omnino, & vniuersè non habet consultandi facultatem: fæmina habet illa quidem, sed irritam & imbecillam: puer habet ille quidem, sed imperfectam. Similiter igitur & in virtutibus mo-

ralibus rem se habere necesse est: atque existimandum est, omneis quidem earum participeis esse oportere, verùm non eodem modo, sed quantum quisque postulat ad munus suum obeundum. Quapropter eum quidem, qui præest, virtute morali perfecta præditum esse oportet. opus enim, eius est simpliciter & absolutè, qui aliis præcipit, ac præscribit quod faciant. at ratio, præcipiendi & præscribendi ius obtinet. aliorum verò vnumquemque, tanta, quanta in eos cadit, quantáque ad eos peruenire potest. Itaque perspicuum est, ad eos omneis, qui à nobis dicti sunt, virtutem moralem pertinere: neque eandem mulieris & viri esse temperantiam, neque fortitudinem, neque iustitiam, quemadmodum putabat Socrates: sed hanc quidem esse ad imperandum accommodatam, illam ad parendum ac ministrandum. Similiter porrò se res habet & in aliis. hoc autem iis erit in promtu, & patebit, qui singillatim potius, & in partibus rem considerabunt. nam qui vniuersè dicunt, virtutem esse bonum animi habitum, aut rectam rationem, aut aliquid tale, ij se ipsi fallunt. Multi enim, qui virtutes enumerant, quemadmodum Gorgias, melius dicunt, quàm qui hoc modo definiunt. Quapropter existimare oportet, quemadmodum de muliere dixit poëta, item rem se habere de omnibus. Affert decus omni fæminæ silentium. sed non iam hoc idem viro cónuenit. Quoniam autem puer, imperfectus est, huius virtus scilicet non in ipso ad ipsum relata cernitur, sed ad perfectum, seu adultum, & eum, qui ei præfectus, & custos appositus est: itemq; virtus serui ad dominum refertur. Posuimus autem, seruum ad res necessarias esse vtilem. Ex quo intelligere licet ei exigua virtute opus esse, nimirum tanta, quanta fretus neque propter intemperantiam, neque propter ignauiam

munus sibi à domino aßignatum defugiat, aut minus cumulatè expleat. Dubitare autem possit aliquis, si id, quod à nobis est dictum, verum est, vtrùm etiam artifices virtute praeditos esse oporteat, nécne. saepenumerò enim propter intemperantiam minus perfectè sua opera explent. An plurimum inter hos interest? nam seruus quidem vitae socius est. ille autem distat lõgius, & tantum ad eum virtutis attinet, quantum & seruitutis. Nam sordidus, & illiberalis artifex definitam, & terminatam quandam seruit seruitutem. Tum seruus ex eorum numero est, quae natura constant. At nullus sutor, neque quisquam alius artifex, natura est artifex. Perspicuum igitur est, talis virtutis effectorem & causam seruo dominum esse oportere, non quemquam, qui habeat scientiam quandam herilem, ad docenda munera seruilia accommodatam. Quapropter non rectè dicunt, qui seruos ratione spoliant, & domini praeceptum sequi, nihil praeterea, fatentur. Monẽdi enim sunt serui, multo magis, quàm filij. Sed haec quidem hoc modo distincta, atque explicata sint. De vxore autem, & viro: de liberis, & patre, & cuiusque eorum virtute, & quo modo alter cum altero versari, & congredi debeant quid pulchrè, quid non pulchrè fiat, & quo pacto virtutem quidem persequi atque expetere, vitium autem fugere, atque aspernari oporteat, in eis, quae ad rerumpub. formas pertinent, necesse erit disputare atque explicare. Quoniam enim domus quidem omnis, pars ciuitatis est: hae autem domus partes: partis autem virtutem ad totius virtutem intueri oportet: necesse est magistratus ad ciuitatis statum intuenteis, pueros & mulieres erudire, siquidem aliquid réfert ad id, vt ciuitas bona, & benè morata sit, tum pueros bonos esse, tum mulieres bonas. At necessariò réfert. Nam mulie-

res quidem hominum liberorum pars dimidia ſunt. Ex pueris verò participes & ſocij fiunt reip. & ciuitatis adminiſtrationis. Quare quoniam de his quidem explicatum ac diſtinctum eſt, de reliquis autem in aliis libris dicendum eſt, omiſſa hac diſputatione, tanquam abſoluta, atque ad finem perducta, aliud dicendi initium faciamus: & primùm eorum, qui aliquid de optimo reip. adminiſtrandæ genere dixerunt, aut tradiderunt, ſententiam videamus.

LIB. 2.

QVoniam conſilium, atque inſtitutum noſtrum eſt, de ſocietate ciuili conſiderare, quæ ſit omnium optima iis, qui poſſunt quàm maximè ex ſententia viuere: oportet nos etiam alias reip. adminiſtrandæ formas inſpicere, & quibus vtuntur nonnullæ ciuitates, quæ benè moratæ, boníſque legibus temperatæ dicuntur, &, ſi quæ fortè aliæ, aut ab aliquibus dictæ ſint, aut videantur eſſe bonæ, primùm vt & id, quod rectum, & id, quod vtile eſt, ſit in promtu, atque in oculis omniũ pòſitum: deinde vt aliquid ab iis diuerſum quærere, non prorſus hominum ſapientiam, & ingenium ſuum oſtentare volentium eſſe videatur: ſed propterea quòd hæ, quæ nunc ſunt, minus bonæ ac rectæ ſint, idcirco hanc diſputationem ſuſcepiſſe atque inſtituiſſe videamur. Sumendum autem initium eſt, quod eſt huius diſputationis maximè proprium natura. Neceſſe igitur eſt, aut cineis omneis omnium rerum eſſe participeis ac ſocios, aut nullius, aut quorumdam eſſe, quorumdam non. Atque vt nullius quidem rei inter eos ſit communio, fieri non poſſe in promtu eſt. ciuitatis enim, aut reip. adminiſtrandæ ratio, quam politiam Græci nominant, ſocietas quædam eſt. Ac primùm ſanè neceſſe eſt, loci

inter eos esse communionem. Locus enim vnius ciuitatis vnus est. At ciues, vnius vrbis ac ciuitatis participes & socij sunt. Sed vtrùm præstat, quorumcumque communitas esse potest, ea omnia esse communia in ea ciuitate, quæ sit bonis institutis vsura, ciuésque bonos, ac beatos habitura, an aliqua esse, aliqua non esse melius est? Fieri enim potest, vt liberi, & vxores, & possessiones sint ciuibus inter ipsos communes, quemadmodum in reip. administrandæ forma Platonis. Ait enim ibi Socrates oportere, liberos, & vxores, & rei familiaris facultates ac fortunas esse communeis. Hoc igitur vtrùm, vt nunc vsurpatur, ita esse melius est, an ad legem in libris Platonis de rep. scriptam accommodatè? Cùm multas autem alias habeat difficultates vxorum inter omneis ciueis communitas, [1] tum id, propter quod ait oportere Socrates huiusmodi legem esse latam, non efficitur, neque éuenit ex rationibus. Præterea ad eum finem, quem ait ciuitatibus propositum esse oportere, quemadmodum nunc quidem dictum est, hoc institutum nullo modo peruenire potest. quomodo autem hoc sit distinguendum, quóue modo intelligendum, nihil est definitum, neque explicatum. dico autem, vnam esse totam ciuitatem, proinde quasi res sit longè optima. hoc enim supponit, & à se suppositum sumit Socrates. Atqui perspicuum est, ciuitatem longius progressam, & magis ac magis vnam effectam, ne ciuitatem quidem futuram. Multitudo enim quædam est ciuitas natura. Quòd si magis fiat vna: & ex ciuitate domus, & ex domo homo exsistet. domum enim magis vnam, quàm ciuitatem, & hominem magis vnum, quàm domũ, dixerimus. Itaq; quamuis possit aliquis hoc efficere, non est faciẽdum tamen. ciuitatem enim tollet, funditúsq; delebit. Nõ enim solùm ex pluribus

1 Id est nõ sequitur, oportere vxores esse communeis, ex eo, quòd ciues debeant iisdẽ rebus gaudere, & dolere: & quòd cõcordia sit vinculum ciuitatum: & optandũ esse ciuitatib⁹, vt omnes ciues dicãt idẽ meũ & tuum.

bus hominibus constat ciuitas, verùm etiam ex specie, id est, ordine, & fortuna, & instituto vitæ differentibus. Nam non fit ciuitas ex similibus. aliud enim est belli societas, aliud ciuitas. illa enim magnitudine & numero vtilis est, etiam si specie sit eadem. auxilij enim causa belli societas comparata est natura, quemadmodum si maius pondus plus trahat atque auferat. Tali autem re differet & ciuitas à gente, vbi vnius gentis multitudo non per vicos diuisa erit, sed Arcadum more dispersa. Ex quibus autem rebus vnum fieri oportet, eæ res specie inter se differũt. Quapropter æqualitas mutua & reciproca ciuitates tuetur & conseruat incolumeis, quemadmodum in libris de Moribus antea dictum est: quoniam & in liberis hominibus atque æqualibus necesse est hoc inesse. Fieri enim non potest, vt simul gerant magistratus, sed aut singuli annuos, aut alio quodam ordine, aut tempore. Atque hoc modo éuenit, vt omnes reip. præsint, gerántque magistratum, quemadmodum si sutores, & fabri inter se alternarent : & non semper sutores essent, & fabri. Quoniam autem præstat artifices omneis ita esse, vt sunt: in iis quoque, quæ ad societatem ciuilem pertinent, nimirum satius est, eosdem semper præesse, si fieri possit. apud quos autem hoc fieri non potest, quia omnes sunt æquales natura, simulq; quia iustum est, siue bonum, siue malum sit reip. præesse, & magistratum gerere, omneis eius esse participeis: apud eos præstat vicissitudinem imitari, vt æquales vicissim cedant nouis magistratibus similiter atque ij, qui initiò præfuerunt, aliis concesserunt. alij enim gerunt magistratum, alij parent vicissim, veluti alij facti. Ad eundem igitur modum eorum, qui reip. præsunt, alij alios magistratus gerunt. Licet igitur ex his intelligere, neque ciuitatis naturam fer-

re, vt ita fiat vna, quemadmodum dicunt quidam: & id, quod ab illis quàm maximum bonum in ciuitatibus dictum est, ciuitates perdere ac delere. Atqui cuiusque rei bonum, vnamquamque rem conseruat. Perspicuum etiam ex alia ratione est, studere ciuitatem plus nimio vnam facere, non esse vtilius. Domus enim res quædam est suis ipsa copiis magis contenta, quàm homo vnus: ciuitas quàm domus. Et verò videtur tum demum propriè ciuitas esse, cùm éuenit, vt multitudinis societas suis ipsa opibus & copiis cumulata, atque contenta viuat. Si igitur quod suis ipsum opibus magis contentum est, optabilius eo est, quod est minus: ergo & quod minus est vnum, eo, quod est magis, optabilius est.

2 Neque porrò si demus hoc esse optimum, societatem esse quàm maximè vnam, hoc ea ratione videtur demonstrari, si omnes simul dicant meum, & non meum. Hoc enim signum atque argumentum esse putat Socrates, ciuitatem perfectè esse vnam. nam vox omnes, duobus modis intelligi potest. si igitur ita accipiatur, vt singuli, seu vnusquisque, fortasse magis id fuerit, quod vult efficere Socrates. vnusquisque enim filium suum dicet eundem, & vxorem suam, eandem: & de facultatibus ac fortunis, déque iis, quæ hominibus euenire solent, similiter sentiet. Nunc autem non ita dicent, qui communibus vxoribus, & liberis vtuntur: verùm omnes quidem dicent, sed non singuli: itémque rem familiarem omnes quidem suam esse dicent, sed non vnusquisque eorum singulatim. Esse igitur fallacem ratiocinationem in voce omnes, appâret. omnes enim, & vtrunque, paria & imparia sunt, propterea quòd dupliciter dicuntur: & in disputationibus ac sermonibus rationes gignunt litigiosas ac fallaceis. Quapropter omneis idem dicere, eandémque vo-

cem mittere, vno quidem modo præclarum est, sed non est fas: altero autem modo nihil valet ad concordiam concilandam. Præterea aliud malum inest in eo, quod à Socrate dicitur. nam quod plurimorum commune est, in eo procurando minima diligentia adhibetur. rerum enim propriarum maximam curam habent, communium aut minorem, aut quanta ad quemque attinet. Nam præter alias causas, eò sunt in rebus communibus negligentiores, quòd eas aliis curæ esse existiment, quemadmodum euenire solet in ministeriis vernalibus ac seruilibus. multi enim famuli interdum deterius famulantur ac ministrant, quàm pauciores. Fiunt autem vnicuique ciui mille filij: atque hi non cuiusque filij sunt, sed cuiuslibet quilibet æquè filius est. Itaque omnes similiter liberos negligent. Præterea hoc modo vnusquisque ciuem siue bene rem suam gerentem, siue male gerentem, quotuscumque numero sit, filium suum esse dicit, verbi gratia, hic filius meus, aut illius est: atque hoc modo appellat vnumquemq; ex mille ciuibus, aut quotquot ciuibus constat ciuitas: idque dubitans & hæsitans. Obscurum enim est cui acciderit, vt procreatus ab eo sit filius, & cùm procreatus est, fuerit seruatus. Atqui vtrùm melius est ita meum dicere vnumquemque, idem appellanteis, quod sit vnum de duobus hominum millibus, aut de decies mille hominibus, an potius vt nunc in ciuitatibus meum dicunt? Alius enim filium suum, alius fratrem suum, eundem appellat, alius patruelem, seu consobrinum, aut alio quodam cognationis, seu propinquitatis nomine, vel ex sanguine, vel ex alia coniunctione, & affinitate primùm sua, deinde suorum. Præterea alium curialem, aut tribulem. Satius est enim aliquem mihi priuum ac proprium cõsobrinum esse, quàm hoc modo filiũ. Verumtamen ne hoc quidem effu-

gi potest, quin nonnulli existiment suos fratres esse, & filios, & patres & matres. Ex similitudinibus enim filiorum cum parentibus necesse est eis fidem fieri mutuæ cognationis ac propinquitatis. Quod etiam fatētur quidam eorum, qui terræ circuitus studiosè tractant, euenire. Esse enim, quibusdam superioris Libyæ gentibus communeis vxores tradiderunt: filios porrò natos diuidere inter se ex formarum similitudinibus. Sunt autem nonnullæ etiam aliarum animantium fæminæ, vt equæ, & vaccæ, quæ valde simileis patribus filios edere solent suapte natura, quemadmodum equa illa Pharsalica, quæ iusta appellata est. Præterea etiam huiusmodi incommoda & difficultates non est facile vitare iis, qui hanc communitatem comparant, verbi gratia, verbera contumeliosa, & cædeis, alias inuitè admissas, alias sponte, & pugnas, & maledicta: quorum aliquid fieri in patres & matres, & eos, qui non longè absunt à cognatione, & communione sanguinis impium ac nefarium est, non item in eos, qui lōgius remoti sunt. Quin etiam necesse est huiusmodi facinora esse crebriora apud eos, qui inter se ignorant, quàm apud eos, qui inter se noti sunt: & cùm admissa sunt, apud eos quidem, qui inter se noti sunt, natura rerum fert, vt expiationes & satisfactiones vsitatæ, legibúsque ac moribus receptæ fiāt:
1 τῶν δὲ ἀγνοούντων, μηδεμίαν. *[1] apud eos verò, qui inter se ignoti sunt, nulla. Absurdum verò est eum, qui filios fecit cōmuneis, concubitum solum amantibus ademisse: neque amandi licentiam, & alios vsus, aliásque consuetudines patri cum filio, fratríque cum fratre & sorore, omnium maximè indecoras, quoniam & amare solum turpissimum est, vetuisse ac prohibuisse. Absurdum illud quoque, concubitum quidem abstulisse, nullam aliam ob causam, quàm quòd acris & valida ex re venerea nascitur.*

voluptas: vtrùm autem hic sit pater, aut filius, nécne: vtrùm hi fratres inter se, nécne, nihil referre existimasse. Videtur porrò expedire, agricolis potius communeis esse inter ipsos vxores, & liberos, quàm custodibus. Minus enim contrahetur inter eos amicitia, si communes sint liberi & vxores. At taleis oportet esse eos, qui imperio subiecti sunt, vt pareant magistratibus, & ne rebus nouis studeant. Omnino autem necesse est contrarium earum rerum, quarum effectrices cónuenit esse leges rectè constitutas, contrariúmque eius causæ, propter quam causam Socrates putat oportere ea, quæ ad liberos & vxores pertinent, ita esse edicenda, ac statuenda, ex tali lege euenire. Nam & amicitiam, bonorum maximum esse ciuitatibus arbitramur. sic enim ad seditionem faciendam minimè impellantur: & ciuitatem esse vnam maximè laudat Socrates: quod & videtur, & ille dicit esse amicitiæ munus, quemadmodum in sermonibus amatoriis scimus dicere Aristophanem, amanteis, propterea quòd vehementer amant, cupere coagmentari & coolescere, & ambos ex duobus vnum effici. Necesse igitur est, hîc quidem vel ambos, vel vnum interiße: in ciuitate verò amicitiam quasi nimia aqua dilutam esse, propter talem communionem: minimèque dicere aut meum filium, patrem: aut meum patrem, filium. Quemadmodum enim exiguum dulce ad multam aquam admixtum, temperationem efficit incognitam, & sub sensum non cadentem: sic éuenit, vt propter coniunctionem & propinquitatem mutuam ex his nominibus proficiscentem, minimam curam habeat in tali reip. administrandæ forma, aut pater tanquam filiorum, aut filius tanquam patris, aut fratres tanquam fratrum, cùm sit hoc tamen necessarium. Duo enim sunt, quæ homines ad curan-

dum atque amandum maximè impellunt, proprium aliquid esse, & vnicum: quorum neutrum iis suppetere potest, qui in rep. ita instituta versantur. Iam verò de filiis, qui nascuntur, aliis quidem ab agricolis & opificibus ad custodes, aliis autem à custodibus ad opifices transferendis, magnam habet confusionem ac perturbationem, quónam modo hoc sit futurum. Tum necesse est eos, qui tradunt ac transferunt, quibus quos tradant non ignorare. Præterea quæ iam pridem dicta sunt, in his magis eueniant necesse est, nempe inhonesta & contumeliosa verbera, amores, cædes. non enim amplius fratres, & liberos, & patres, & matres appellāt ij, qui aliis ciuibus traditi sunt, puta custodibus: neque rursus ij, qui apud custodes nati sunt, aliis ciuibus traditi, vt vereantur, aut caueant, nequid tale admittant propter cognationem. De liberorum igitur & vxorum communione hoc modo distinctum atque explicatum sit.

3 *Sequitur deinceps, vt de ciuium bönis ac facultatibus rei familiaris videamus, quomodo eas constitui oporteat iis, qui optima reip. administratione vsuri sunt, vtrùm communeis, nécne. Possit autem hæc aliquis etiam seorsum ab iis, quæ sunt de liberis & vxoribus lege Socratis sancita, considerare: ea dico, quæ ad facultates & fortunas pertinent: vtrùm etiam si propria & separata sint illa de vxoribus & liberis, quemadmodum nūc sunt apud omneis, possessiones & vsumfructum communeis esse melius sit, verbi gratia, agros & fundos seorsum possideri, fructus autem in commune collatos consumi, quod nonnullæ nationes faciunt: an contrà, agros quidem esse communeis, & arari communiter, fructus autem diuidi ad proprios cuiusque vsus: (dicuntur autem nonnulli barbari etiam hoc modo inter se res communicare) an*

& fundos, & fructus esse communeis. Si igitur alij sint, qui agros colant, alius modus fuerit, isque facilior atque expeditior. sin ipsi sibi colant, & laborem perferant in iis, quæ ad agros, & ceteras possessiones pertinent, plureis hoc afferat difficultates. Nam cùm in fruendo, & in opere faciendo, laboréque sufferendo non est æqualitas, sed inæqualitas, necesse est criminationes & querelas oriri aduersus eos, qui fruuntur quidem multis, aut percipiunt multa, paruos autem labores capiunt, ab iis, qui pauciora quidem percipiunt, plureis autem labores sufferunt. In summa, cùm vnà viuere, & rerum omnium humanarum communionem habere difficile sit, tum maximè talium. ídque declarant eorum, qui vnà peregrinantur, communitates. propemodum enim plurimi diffidentes de rebus ante pedes positis, & paruis, graueis inter se offensiones atque inimicitias suscipiunt. Preterea verò in eos famulos maximè offendimur, quorum operis ad ministeria vsitata & quotidiana plurimùm vtimur. Bonorum igitur, quæ à quoque possidentur, communicatio & has, & alias habet difficultates: quo modo autem nunc viuitur, hoc si & bonis moribus ornatum, atque in ordinem adductum, & rectis legibus temperatum fuerit, non paullo præstiterit. habebit enim id, quod ex vtroque proficiscitur, commodi. Commodum autem ex vtroque proficiscens dico, & quod ex bonorum communione, & quod ex proprietate oritur. Oportet enim bona quodam modo esse communia, simpliciter & vniuersè propria. Curationes enim bonorum diuisæ, criminationes & querelas inter eos non gignent, sed potius illa amplificabuntur & crescent, vnoquoque tanquam rei propriæ affixo atque incumbente. propter virtutem verò ad vtendi facultatem bona, vt est in prouerbio, amicorum erunt

communia. Cùm autem etiam nunc in quibusdam ciuitatibus huiusmodi consuetudinis informata descriptio est, quasi hoc non fieri non possit, tum verò maximè in vrbeis celebreis, & ciuitates, quæ benè gubernantur, partim huiusmodi viuendi consuetudo introducta est, partim introduci possit. proprio enim quisque & priuato iure bona possidens, partim ea commendat amicis, partim iis vtitur, vt communibus: exempli gratia etiam Lacedæmone & seruis vtitur alter alterius, pæne dicam, vt suis: & præterea equis, & canibus, & viatico, siquis fortè in agris inanis & minus instructus opprimatur. Perspicuum igitur est, esse commodius ac præstabilius, bona quidem esse propria, vsum autem eorum communem. Quomodo autem ciues sic animati reddi possint, hæ sunt partes latoris legum. Præterea nemo dicendo consequi possit, quantum referat ad voluptatem, existimare aliquid esse propriè suum. non enim frustra ipse erga se amicitiam vnusquisque gerit: sed hoc à natura est insitum. Esse autem sui amantẽ, quod dicũt Græci φίλαυτον εἶναι, meritò vituperatur. At non est hoc seipsum amare, sed magis, quàm oporteat, amare, quemadmodũ pecuniæ esse amãtem. Namque amant ferè omnes vnumquicque talium rerum. verumtamen munificentiam conferre in amicos, eísque opem ferre, aut hospitibus, aut sodalibus, iucundissimum est: quod tum fit cùm bona propriè à singulis possidentur. hæc igitur iis non contingunt, qui ciuitatem nimis vnam faciunt. Et præterea duarum virtutum munera perspicuè tollunt: quod ad vxores quidem attinet, temperantiæ: honesta enim actio est, ab ea, quæ aliena est, propter temperantiam se abstinere: quod ad fortunas autem, liberalitatis. nam neque apparebit quis sit liberalis, neque vllam actionem expromet libe-

liberalem. In vsu enim bonorum, quæ possidentur, liberalitatis munus situm est. Huius igitur legis rogatio speciosa quidem, & humanâ videri possit. nam qui eam audit, libenter & cupidè amplectitur atque approbat, existimans admirabilem quandam omnibus inter omneis amicitiam futuram, præsertim vbi quis mala, quæ nunc sunt in his reip. administrandæ formis accuset, quasi ex eo nascantur, quòd non sint omnium ciuium facultates communes: dico autem liteis & controuersias inter ipsos de rebus contractis, & falsorum testimoniorum iudicia, & diuitum assentationes: quorum nihil fit propterea quòd bonorũ non sit communicatio, sed propter improbitatem. Nam etiam eos, qui bona communiter possident, atque inter se communicant, multò magis inter se dissidere videmus, quàm qui seorsum facultates habent. Sed paucos spectamus ex communicatione bonorum inter se dissidenteis, cum multis propriè rem familiarem possidentibus comparantes. Præterea verum est, non solùm quot malis carituri sint, qui bonorum communicationem fecerint, sed etiam quot bonis, exponere. Videtur autem prorsus fieri non posse, vt hic vitæ cultus consistat. Causam autem & originem fraudis atque erroris Socrati fuisse existimare oportet id, quod ab eo suppositum est, quasi verum ac rectum, cùm aliter sit. Debet enim quadam ex parte, & quodammodo vna esse & domus, & ciuitas, sed non omni ex parte, neque omnibus modis. Futurum enim est aliquo modo, vt longius progressa non sit ciuitas: aliquo modo erit illa quidem ciuitas, sed cùm parum ab eo afuerit, vt non sit ciuitas, deterior erit ciuitas: quemadmodum si quis concentum ex multis vocibus constantem, quam symphoniam vocant Græci, eò redigat, vt sit vnius vocis sonus: & ser-

monem numerosum, vt sit pes vnus. Verùm oportet ciuitatem, cùm sit multitudo, quemadmodum antea dictum est, disciplina, & institutione communem, atque vnam efficere. Et verò eum, qui disciplinam sit introducturus, existimans eius opera, atque adiumento ciuitatem bonam futuram, absurdum est sperare se talibus institutis eam corrigere, & meliorem facere posse: & non moribus, & philosophia, & legibus, quemadmodum quæ ad fortunas, & rem familiarem pertinent, Lacedæmone, & in Creta conuiuiis ac sodalitiis scriptor legis communia fecit. Ne hoc quidem ignorare oportet, ad longum tempus, & ad multos annos, in quibus, si hæc rectè essent statuta, non fuisset obscurum, animum esse attēdendum. Omnia enim propemodum reperta sunt quidem illa, sed alia non sunt in vnum collecta: aliis, cùm ea collegerint, & cognouerint, non vtuntur. Maximè autem tota res in promtu sit, si quis talem reip. administrandæ formam re constantem, & vsu receptam cernat. Non enim poterit, nisi bona partiatur & separet, aliáque in sodalitia, & conuiuia publica, alia in curias, & tribus diuidat, facere ciuitatem. Itaque eueniet, vt nihil aliud lege Socratis sit institutum, nisi vt ne custodes agros colant: quod & nunc Lacedæmonij facere conantur. Verumenimuerò, quis totius reip. administrandæ modus sit futurus, bona omnia inter se communicātibus, neque exposuit Socrates, neque facilè explicari potest. Atqui multitudo ciuitatis, ex ciuiū, qui inter se differunt, multitudine conflatur, de quibus nihil distinctum, neque decisum est, vtrùm etiam agricolis inter ipsos communeis esse facultates oporteat, án singillatim proprias. Et præterea, vtrùm vxores & liberos esse proprios, an communeis. Nam si eodem modo communia erunt omnium omnia, quid

agricolæ different à custodibus? aut quid præmij consequentur qui gerunt magistratum? aut qua spe, quóue pretio adducti magistratum gerent? nisi fortè aliquid tale callidè excogitent, quale Cretes. Illi enim cetera eadem seruis concedentes ac permittentes, duntaxat eis exercitationum vsu, & armorum possessione interdixerunt, Quòd si qualia in aliis ciuitatibus, talia etiam apud illos erunt, quis erit communionis modus? In vna enim ciuitate duas esse ciuitates erit necesse, eásque inter se aliquantum contrarias. Facit enim custodes quidem veluti præsidiarios milites & propugnatores: agricolas autem, & artifices, & alios cineis. Criminationes autem, & querelæ, & iudicia, seu actiones, & quæcunque alia in ciuitatibus hærere mala dicit, ea omnia in his quoque hærebunt. Atqui ait idem Socrates, suis ciuibus paucis omnino legibus opus futurum propter disciplinam, atque institutionem, verbi gratia, ædilitiis, & forensibus, & ad res venaleis pertinentibus, & aliis talibus, cum disciplinam tribuat custodibus tantùm. Præterea verò agricolas bonorum, & possessionum finit esse dominos, dum modò vectigal impositum pensitent. At multo probabilius est, eos asperos, & elatos, & superbos fore, quàm apud Lacedæmonios elotéas, apud Thessalos penestéas, & similia apud alios seruitia. Sed enim vtrùm sint hæc æquè necessaria, nécne sint, nunc quidem nihil ab eo definitum est. Tum neque de ceteris proximis & deinceps sequentibus, quæ sit horum reip. administrandæ ratio, & disciplina, quæ leges. Neque autem est ad inueniēdum facile, neque parùm refert, quomodo sint conformati ad custodum communitatem tuendam & conseruandam. Iam porrò si mulieres quidem faciet communeis, possessiones autem & facultates proprias, etiam si sint com-

1 quę mulier rem f. munes agricolarum possessiones, atque vxores: [1]quis rem familiarem administrabit, ac procurabit, quemadmodum rem rusticam viri administrant? Absurdum autem etiam est, facta cum bestiis comparatione, probare, eadem studia sequi, eadémque munera obire mulieres, atque viros oportere, cùm ad bestias nullum rei domesticæ studium pertineat. Periculosa porrò est etiam magistratuum creandorum ratio, quo modo quidem Socrates creat. perpetuò enim vult ab eisdem obtineri magistratus. At hinc seditionis causa oritur etiam apud homines contemtissimos, atque abiectissimos: multo magis apud animosos & bellicosos viros. Necesse autem esse eum, perpetuos & semper eosdē facere magistratus, perspicuum est. Non enim nunc horum, nunc illorum animis admistum est aurum illud diuinum: sed semper eorumdem. Ait autem deum aliis statim nascētibus aurum admiscuisse, aliis argentum: æs autem & ferrum iis, qui futuri sunt artifices, & agricolæ. Præterea verò cùm beatitudinem custodibus adimat, ait latorem legis totam ciuitatem efficere beatam oportere. Atqui fieri non potest, vt tota ciuitas sit beata, nisi aut plurimi, aut omnes, aut nonnulli beatitudinem sint consecuti. Non enim eorumdem est beata vita, quorum numerus par. Contingere enim potest, vt totum quidem aliquod, sit numerus par: neutra verò eius pars, sit numerus par: sed vt totum aliquod sit beatum, partes autem eius non sint beatæ, fieri non potest. At si custodes non erūt beati, quinam alij erunt? non enim artifices, & opificum illiberalium, ac sordidorum multitudo. Reip. igitur administrandæ ratio, quam exposuit Socrates, taleis habet dubitationes, ac difficultates inexplicabileis, & his alias non pauciores.

Propemodum autem similiter se habet legum, quæ poste-

rius scriptæ sunt, descriptio. Quapropter & de reipub. administrandæ forma hîc expressa, pauca considerare præstiterit. Nam in libris de republ. de paucis omnino decîdit Socrates, nempe de vxorum & liberorum communione, quo modo se res tota habere debeat, & de facultatibus communicandis, & de tota rep. ordinanda. Diuidit autem in duas parteis habitatorum multitudinem, alteram agricolarũ, alteram propugnatorum. tertiam ex his sumsit, eam, quæ consultat, quæ totius ciuitatis dominatum, & potestatem obtinet. de agricolis autem & artificibus, vtrùm nullius magistratus, an alicuius sint participes: & vtrùm hos quoque arma gestare, & belli gerendi communiter onus sustinere, nécne, his de rebus nihil distinctè explicauit: sed mulières quidem existimat vnà cùm viris belli munus sustinere, & eiusdem atque custodes, institutionis participeis esse oportere: ceteroqui sermonibus à re alienis disputationem totam refersit, & qualis debeat esse custodum disciplina, exposuit. Libri autem de legibus maxima ex parte leges sunt: pauca in eis de reip. administrandæ ratione verba fecit. atque hanc dum vult [1] communiorem ciuitatibus efficere, paullatim eam in [2] aliam reip. formam circumagẽs flectit, ac detorquet. Excepto enim quòd vxores, & liberos, & facultates vult esse communeis, cetera eadem vtrique reip. administrandæ formæ attribuit. Namque cùm vtrique ascribat eandem disciplinam, tum immunitatem necessariorum dat munerum, vitámque ab omni operis functione vacuam ac solutam, & de conuiuiis ac sodalitiis eodem modo statuit: nisi quòd in hac ait mulierum quoque sodalitia esse oportere: & in illa quidem mille homines, qui arma gerant, esse vult: in hac quinque. Eximium igitur quiddam continent Socratis sermones, & gloriosum, &

1 id est talem, vt ea vti possint ciuitates.
2 alterã.

magnificum, & nouitatis plenum, & quæstionibus refertum. Pulchrè autem omnia in eis esse tradita ac descripta, fortasse difficile est. Etenim quòd ad illam, quæ nunc à me dicta est, multitudinem attinet, nemini obscurum esse debet, tot hominibus agro Babylonio, aut aliquo alio immenso opus futurum, vnde quinque millia virorum otiosorum alantur, & præter hos altera mulierum & famulorum turba multis partibus maior. Oportet igitur optatum quoddam supponi, nihil tamen eiusmodi, quod fieri non possit. Dicitur autem ab eo, latorem legis in scribendis & ferendis legibus duo spectare oportere, locum, & homines. Præterea verò par est addere, etiam loca finitima ac vicina,[1] si ciuitas ciuilem vitæ cultum retinere debet. Non enim necesse solùm est, eam talibus ad bellum gerendum armis vti, quæ in domesticis finibus vtilia sint, verùm etiam quæ in externis locis. Quod si quis talem vitæ rationem neque priuatam, neque publicam & communem ciuitatis probat, nihilo minus tamen formidolosos, & horribileis esse oportet hostibus, non solùm in proprios fineis incurrentibus, sed etiam posteaquam discesserunt. Tum multitudinem bonorum, & magnitudinem rei familiaris videndum est, num quid melius fuerit aliter definire, hoc est, planius, atque apertius. Tantas enim cuique rei familiaris facultates suppetere dicit oportere, vt frugaliter, & temperanter viuere queat, proinde ac si quis diceret, vt bene viuere queat. Hoc enim magis vniuersum est, & latius patet. Præterea verò licet viuere frugaliter, & tamen ærumnosè, & laboriosè. At melior erat definitio, vt frugaliter, & liberaliter viuere queat. Vtrumque enim separatim positum,[2] alterum quidem luxuriam, alterum laboriosam vitam sequetur. Namque hi soli habitus in vsu rei fa-

1 si ciuitas vitam bellicam, & militarem cultura est. Gr. βίον πολεμικόν. al. πολιτικόν

2 legendum fort. in Græc. τῷ μὲν τὸ τρυφᾶν ἀκολουθήσει, τῷ δὲ τὸ ἐπιπόνως. id est, alterú quidé luxuriosa, alterum verò laboriosa vita sequetur.

miliaris sunt optabiles & expetendi: verbi gratia, re familiari non licet leniter uti, aut fortiter: temperanter verò & liberaliter licet. Quare & hos usus in facultatibus, & pecunia versari necesse est. Absurdum porrò est cùm æquationem bonorum introducat, de iis, quæ ad ciuium multitudinẽ pertinent, nihil statuere, sed liberorum procreationi neque modum constituere, neque finem certum imponere, proinde quasi futurum sit, vt satis exæquetur cum eadem multitudine, quæ initio fuerit, propter orbitates, aut propter liberos non susceptos, quantumuis multi nascantur, quia hoc videtur etiam nunc in ciuitatibus vsuuenire. Sed deberet hæc res longè iustioribus, & accuratioribus ponderibus in ciuitatibus examinari seruata lege Socratis, quàm nunc. Nunc enim nemo egestate laborat, quia bona multitudini diuisa sunt, quantacunque illa sit. Tunc autẽ cùm diuisa non essent, necesse esset eos, qui præter numerum, & extra ordinem accessissent, nihil habere, siue pauciores essent numero, siue plures. Existimarit autem aliquis debuisse procreandis liberis certum modum cõstitui magis, quàm facultatibus, vt ne quis plureis filios procrearet. In hac autem multitudine præfinienda, & varios mortis casus considerandos ac spectandos esse, si qui fortè eorum, qui procreati sunt, moriantur, & aliorum ciuium orbitatis habendam esse rationem. hoc verò si cuique relinquatur liberum ac solutum, paupertatis caussam ciuibus afferat necesse est. At paupertas seditionem in vrbe ingenerat, & maleficium. Itaque Phidon Corinthius lator legum cùm primis antiquus, & domos æqualeis permanere oportere existimauit, & multitudinem ciuiũ: quamuis omnibus ab initio sortitò obtigissent partes bonorum magnitudine inæquales. At in his legibus contrarium est. Sed

his quidem de rebus quónam modo se melius esse habituras arbitremur, posterius erit differendum. Omissa sunt porrò in his legibus & ea, quæ ad magistratus pertinent, quomodo iis, qui sub imperio sunt, præstituri sint. Ait enim quemadmodum ex alia lana fit stamen, quàm subtemen: sic & magistratus, & reipub. præfectos ab iis, qui imperio subiecti sunt differre oportere. Quoniam autem rem omnem familiarem amplificari permittit vsque ad quincuplum, cur non hoc idem in terra valeat aliquatenus? Tum verò verendum etiam est, ne areæ ædificiorum non satis vtiliter, aut accommodatè ad rei domesticę administrationem diuisæ sint. binas enim ædium areas cuique tribuit, seorsum diuisas, ac distinctas. At difficile est, in binis ædibus vnum habitare. Tota autem reip. descriptio videtur eò referri, vt neque sit potestas popularis, quam democratiam appellant Græci, neque paucorum principatus, quem oligarchiam, sed harum media reip administrandę forma, quam politiam nominant, siue remp. siue populi libertatem. Ex his enim constat, qui arma gerunt. Si igitur hanc reip. administrandæ rationem, vt aliarum omnium maximè ciuitatibus communem probat, fortasse rectè dixit: sin vt omnium optimam secundum primam, non rectè. Fortasse enim aliquis Laconicam reip. administrãdæ rationem, aut aliquam aliam, in qua magis optimatium principatus vigeat, magis laudarit. Quidam igitur dicunt optimam reip. administrandæ formam omnibus reip. administrandæ generibus permixtam ac temperatam esse oportere. Iccirco Lacedæmoniorum reip. administrandæ rationem laudant. Alij enim aiunt, eam ex paucorum potentatu, seu oligarchia, & vnius dominatu, seu monarchia, & populi potestate, seu democratia constare. re-

gnum enim esse unius dominatum: senatorum imperium, esse paucorum potestatem: penes populum autem esse potestatem per Ephororum magistratum, propterea quòd Ephori quasi tribuni plebis è plebe sumuntur. Alij autem Ephoriã, hoc est Ephororum magistratum, quasi tribunatum plebis, aiunt esse tyrannidem: populi potestati autem, imperióque eos subiectos esse per sodalitia, & cõuiuia publica, reliquámque vitam quotidianam. In his porrò libris de legibus scriptum est, optimam reipub. administrandæ formam ex populi potestate, & tyrannide constare oportere, quas aut omnino nullus reip. administrandæ formas esse dixerit, aut omnium deterrimas esse pronuntiarit. Dicũt igitur ij rectius, qui plureis inter se permiscent. ex pluribus enim temperata reip. administrandæ forma, præstabilior est. Deinde Socratica ista reip. administrandæ forma nihil, quod ad monarchiam, seu vnius dominatum pertineat, habere reperitur, sed omnia oligarchiæ, hoc est paucorum principatus, & democratiæ, hoc est popularis potestatis propria: & tamen ad paucorum principatum magis propendere videtur natura. quod ex magistratuum constituendorum ratione intellìgere licet. Nam electionem ad sortem reuocari, electósque sorti permitti, vtriusque commune est. sed locupletioribus necesse esse contionibus interesse, & magistratus renuntiare ac declarare, aut aliud aliquod munus ciuile obire: alios esse ab his muneribus liberos ac solutos, hoc paucorum potentatus proprium est. Hoc etiam ad paucorum potentatum pertinet, quòd vult operam dari, vt maior pars eorum, qui ciuitati præsunt, sumatur ex locupletibus, & vt iis, quorum cẽsus est maximus, magistratus amplissimi mandentur. Facit verò & senatus electionem paucorum principatui consentaneam. Eligunt

enim omnes quidem necessariò, sed primùm ex primo sensu: deinde iterum æqualeis numero ex secundo, deinde ex iis, qui sunt tertij census: deinde ex classe quarti census, nisi quòd non iis omnibus, qui sunt tertij, aut quarti census imposita necessitas est eligendi, sed iis, qui sunt quarti census, primis tantum & secundis. Deinde ex his parem ex vnoquoque censu efficere numerum ait oportere. Erunt igitur plures ex maximis censibus, & meliores, quia nonnulli ex popularibus non eligant: non eligunt autem quia non sit eis imposita necessitas eligendi. Talem igitur reip. formam ex populari potestate, & vnius principatu, seu monarchia constare, non esse dicendam, cùm ex his perspicuum sit, tum ex iis, quæ posterius dicentur intelligere licebit, vbi de tali reip. administrandæ forma erit considerandi & disputandi locus. Iam verò illud, quod ad electionem magistratuum pertinet, vbi electos ad aliam electionem reuocat, periculo non vacat. Si qui enim vel mediocri numero coire, & conspirare volent, semper ex eorum voluntate, & pro eorum arbitratu eligentur. Quæ igitur ad reip. administrandæ rationem in libris de legibus expositam pertinent, huiusmodi sunt.

5 Sunt autem quædam & aliæ reip. administrandæ formæ, aliæ ab indoctis, aliæ à philosophis, & ciuitatis regendæ peritis inuentæ, atque institutæ: quæ omnes propius, quàm hæ ambæ Socraticæ, ad eas, quæ nunc cōstitutæ sunt, & quibus nunc vtuntur, accedunt. nullus enim neque nouum istud de communione liberorum & vxorum, neque alterum de sodalitiis, & conuiuiis mulierum commentum reperit, sed à necessariis ordiuntur potius. Videtur enim quibusdam esse maximum, id, quod ad facultates rei familiaris pertinet, in ordinem rectum esse adductum. De his enim seditiones ab

omnibus commoueri dicunt. Quapropter Phaleas Chalcedonius hoc induxit primus. Ait enim ciuium bona æqualia esse oportere. Atque hoc quidem eo statim tempore, quo tempore primùm vrbes conduntur, & habitantur, facere non difficile esse existimabat. conditis autem iam vrbibus, & constitutis ciuitatibus, maioris hoc quidem fore negotij, sed tamen celerrimè facultates ciuium ad æqualitatem redactum iri, si diuites quidem filias suas collocantes dent dotes, ipsi verò vxorem ducentes non accipiant: & contra, pauperes non dent, accipiant ipsi. Plato verò cùm leges scriberet, quadamtenus existimabat facultates augere sinere oportere: amplius autem acceptas augere, atque amplificare quærendo, quàm vt essent quincuplæ minimarum, nemini ex ciuibus licere, quemadmodùm & antea dictum est. Non debent autem hoc ignorare, qui taleis leges ferunt, quod nunc ignoratur, eos, qui facultatum magnitudinem præfiniunt, etiam liberorum numerum præfinire conuenire. Si enim facultatum magnitudinem superet liberorũ numerus, ac multitudo, primùm lex antiquetur necesse est: deinde præter legis antiquationem, multos ex diuitibus pauperes fieri malum est. Difficile enim est taleis homines res nouas non moliri. Bonorùm igitur æqualitatem vim aliquam habere ad societatem ciuilem nonnulli ex veteribus videntur intellexisse: cuiusmodi & Solon legem composuit: & apud alios lex lata est, quæ vetat tantum agri comparare, quantum quisque velit. Itémque rem suam familiarem vendere leges vetant, quemadmodùm apud Locros lex sancita est, ne quis patrimonium suum vendat, nisi manifestam calamitatem sibi ostendat accidisse. Præterea verò iubet patrimonia hæreditaria antiqua, quæ cuique sortitione facta obuenerunt, seruari.

Hoc autem Leucade conuulſum ac ſublatum, Leucadiorum remp. nimis popularem reddidit. Nõ enim iam amplius eueniebat, vt ex cenſibus præfinitis, ac deſcriptis ad magiſtratus proueherentur. Sed fieri poteſt, vt bonorum quidem ſit æqualitas: verùm hæc aut ſint nimis multa, vt profuſè ac luxurioſè viuant: aut nimis pauca, vt tenuiter, & ſordide. Perſpicuum igitur eſt, non ſatis eſſe latorem legis bona ciuium æquare, ſed medium animo eſſe deſtinandum. Præterea verò etiamſi quis certas omnibus rei familiaris facultates deſcripſerit, ac præfinierit, nihil proficiet. Cupiditates enim exæquandæ ſunt potius, quàm facultates. Hoc autem eſſe non poteſt, niſi ciues tantum, quantum ſatis eſt fuerint à legibus eruditi, atque inſtituti. Sed fortaſſe dicat Phaleas hæc à ſe ipſo cõmemorari ac prouideri. Exiſtimat enim horum duorum ciuitatibus æqualitatem eſſe oportere, poſſeſſionis, & inſtitutionis. Sed primùm quæ ſit futura inſtitutio, dicendum erat. deinde nihil prodeſt vnam, & eandem eſſe. Fieri enim poteſt, vt vna quidem & eadem ſit: ſed hæc ſit talis tamen, vt ex ea facilè conſilium capiant appetẽdi, ſibique arrogandi vel pecunias, vel honores, vel vtraque iuſto ampliora. Præterea ſeditionem ſolent facere ciues propter inæqualitatem non ſolùm bonorum, verùm etiam honorum: ſed contrario vtrumque modo. Vulgus enim propter fortunarum, & rei familiaris inæqualitatem concitatur: politiores & venuſtiores homines de honoribus contendunt & concertãt cum vulgo, ſi ſint æquales. ex quo etiam illud,

Fortis & ignauus parili afficiuntur honore.

Non ſolùm autem propter res ad victum neceſſarias homines iniuriam faciunt, cuius remedium eſſe putat fortunarum æqualitatẽ, vt ne quem frigore, aut fame coacti, veſtitu, bo-

nísque spolient, verùm etiam propter voluptatem, ac dolorem ex cupiditate manantem: vt & voluptatibus perfruantur, & doloribus cupiditatum careant, libidinésque suas expleant. Nam si cupiditatem maiorem habeant, quàm res necessariæ postulent: vt huic cupiditati medeantur, iniuriam facient. neque propter huius cupiditatis medicinam tantùm ad iniuriam inferendam adducentur, [1] verùm etiam si non concupiscant, vt voluptates percipiant dolorum experteis. Quódnam igitur horum trium malorũ remedium? illis quidem rem familiarem exiguam habere, & ex labore atque opera quæstum facere: alteris autem temperantia. tertium porrò remedium, siqui per se gaudere velint, non est quòd aliunde, quàm à philosophia requirant. Nam ceteræ voluptates sine hominum opera contingere non possunt. Preterea maximas iniurias inferunt homines propter cupiditates immoderatas, & non propter res necessarias: verbi gratia, tyrannidem occupant, populúmque impio dominatu opprimũt, non vt ne algeant, sed vt suas libidines impunè expleant. Iccirco magna præmia proposita sunt non ei, qui furem, sed ei, qui tyrannum occiderit. Quare ad paruas, leuéisque iniurias repellendas ac defendendas solùm vim habet reip. administrandæ modus à Phalea inuentus. Præterea multa ex iis, quæ ab eo excogitata & inducta sunt, eò spectant, eóque referuntur, vt ciues quidem inter se ciuitatem habeant benè constitutam: sed oportebat etiam aduersus finitimos, & externos omneis. Nimirum necesse est, omnem reip. administrandæ formam ita esse descriptam, atque ordinatam, vt viribus, & copiis bellicis instructa sit, de quibus ille ne verbum quidem fecit: similiter verò & de facultatibus rei familiaris: non enim satis magnas suppetere oportet ad vsus ci-

1 legẽdũ ἀλλὰ κἂν μὴ ἐπιθυμοῖεν, abest negatio à libr. omnibus vulg. mẽdos: .

uileis tantùm, verùm etiam ad pericula externa. Quapropter neque tanta bonorum copia præstò esse debet, vt ea finitimi quidem & potentiores concupiscant: qui habent autem, ab iniuria incurrentium hostium tueri non possint: neque tantæ angustiæ, vt bellum sustinere non queant, ne à paribus quidem & similibus illatum. Ille igitur de his nihil definiuit. At obscurum esse non debet, [1] quantæ rei familiaris cuiusque ciuium copiæ ciuitati conducant. Fortassis igitur definitio fuerit earum optima, non propter facultatum magnitudinem immensam, & immoderatam, finitimorum potentiorum interesse, bellum his inferre, sed rationes illorum postulare, vt his bellum inferant etiam si tantas facultates, & diuitias non habeant: quemadmodum Eubulus cùm Autophradates Atarnea obsidere atque oppugnare cogitaret, suasit ei, vt complexus animo temporis spatium, quod in vrbe capienda consumeret, huius temporis sumtus rationem subduceret. Minore enim pecunia accepta adductum iri, vt obsidionem Atarnei relinqueret. Hac oratione fecit, vt Autophradates re diligenter & attentè considerata, vrbis oppugnandæ finem fecerit consiliúmque abiecerit. Aliquantùm igitur vtile est, facultates rei familiaris ciuibus inter ipsos æquales esse, ne seditionem inter se faciant: non tamen admodum magna hæc vtilitas est, vt id, quod sentio, dicam. nam politi, & virtute aliqua ornati homines hoc indignè ferant & querantur, quasi digni sint bonis amplioribus, non æqualibus. Quapropter etiam eos sæpe videmus in alios ciueis inuadere, & seditionem excitare. Præterea verò inexplebile quiddam est hominum improbitas. Ac primùm satis habent duos obolos duntaxat accipere: vbi autem hoc patrium, & auitũ fuerit, semper eo amplius concupiscũt donec

[1] ὅσον συμφέρῃ πλήθος οὐσίας. sic legendum, non vt est in libr. vulg. ὅτι συμφ.

in immensum progressi fuerint. Infinita enim & immensa est cupiditatis natura: ad quam explendam plerique homines omne studium, atque adeò omneis vitæ rationes conferunt. Talium igitur rerum remedium est, eos quidem, qui natura modesti & boni sunt, taleis efficere, vt plus iusto habere nolint: malos autem & improbos, vt non possint, potius quàm bona ciuium exæquare. non poterunt autem si & gradu sint inferiores, & non afficiantur iniuria. Sed ne hanc quidem bonorum æquationem rectè expo-suit. Nam in agrorum possessione duntaxat bona vult æquari. Atquin & in seruis, & in pecoribus, & in nummis diuitiæ consistunt: sunt & in multo supellectilis, quæ appellatur, apparatu, multóque instrumento. Aut horum igitur omnium quærenda qualitas est, aut hæc in aliquem ordinem moderatum redigenda sunt, aut omnia sunt prætermittenda. Videtur autem ex legibus à se positis paruam ciuitatem efficere, siquidem opifices omnes erunt serui publici, neque partis vllius, qua expleatur ciuitas, locum obtinebunt. Quòd si seruos publicos esse oportet eos, qui communia artificia exercent, debet hoc ita se habere, vt Dyrrachij, & vt aliquando Diophantus Athenis instituit. De Phalea igitur reip. administrandæ ratione, aliquídne ille rectè dixerit, an secus, propemodum quis ex his intelligere queat.

1 εἴρηκε. legendum forrasse est διείρηκε, vel διώρικε. id est, distinxit, definiuit.

6 *Hippodamus autem Euryphontis fil. Milesius, qui & ciuitatum, vrbiúmque diuisionem reperit, & Piræum muro ab vrbe seiunxit, vir primùm in reliqua vita propter ambitionem aliquãto plus, quàm satis esset, rerum superuacanearum, atque exquisitarum studio deditus, vsqueadeò vt nonnullis curiosius, & putidius viuere existimaretur, capillo tum denso ac promisso, tum composito, & sumtuosè ornato: dein-*

de in vestitu, cultúque corporis sumtuoso, cùm veste vteretur[1] *honorifica illa quidem, & magnifica, sed calida, & pellibus suffulta, non hieme solùm, verùm etiam diebus æstiuis, & solstitialibus temporibus. Hic igitur Hippodamus cùm alioqui in totius naturæ explicatione eruditus esse vellet, primus eorum, qui remp. non administrarunt, conatus est aliquid de optima reip. administrandæ forma dicere. Ciuitatem autem ita componebat, vt ex decem millibus hominum numero constaret, in treis verò parteis esset diuisa. vnam porrò partem efficiebat ex artificibus, alteram ex agricolis, tertiam ex propugnatoribus, & armatis hominibus. Iam verò agrum treis in parteis secabat, vnam sacram, alteram publicam, tertiam priuatam: eam quidem, vnde sacra legitima, & consuetudine recepta diis immortalibus fierent, sacram: eam autem, vnde ciuitatis propugnatores viuerent, communem & publicam: eam denique, quæ agricolis esset attributa, propriam ac priuatam. Existimabat autem etiam tria legum genera duntaxat esse oportere. nam quibus de rebus lites intenduntur, & iudicia fiunt, eas res numero treis esse contumeliam, damnum iniuria illatum, mortem. Lege autem sua etiam vnum iudicum consessum faciebat, cuius summa esset potestas, & ad quem referri oporteret eas res, quę minus benè iudicatæ viderentur. Hunc autem constituebat ex quibusdam senibus selectis. sententias porrò in foris iudicialibus non per calculos ferri debere existimabat, sed dari vnicuique tabellam, in qua scriberet si planè condemnaret: si absolueret inanem relinqueret: sin neque damnaret, neq; absolueret, aut partim damnaret, partim absolueret, hoc ipsum scriptura declararet. nunc enim hoc non rectè legibus esse institutum. cogi enim iudices peierare, cùm aut hanc, aut illam*

ferre

1 εὐτελοῦς μὲν, &c.

ferre sententiam iubentur. Legem autem tulit de iis, qui aliquid vtile ciuitati inuenirent, vt honore ac præmio afficerentur: & vt liberis eorum, qui in bello occubuisset, de publico victus præberetur, quia scilicet nondum hæc lex apud alios esset lata. nunc autem & Athenis, & in aliis ciuitatibus posita est. Tum vt magistratus omnes à populo eligerentur. Populum autem faciebat treis illas parteis ciuitatis. Deinde vt qui lecti essent, curam haberent & rerum ciuitatis communium, seu vrbanarum: & earum, quæ ad peregrinos, & earũ, quæ ad pupillos parentibus orbatos pertinerent. Quæ igitur & maxima ex parte, & commemoratu dignissima, ab Hippodamo de rep. ordinãda exposita sunt, hęc sunt. Vocare autem in dubium possit aliquis, primùm quidem ciuium multitudinis partitionem. Nam & artifices, & agricolæ, & qui arma gerunt, omnes reip. sunt participes: sed ita vt agricolæ quidem sint inermes, artifices autem & sine armis sint, & sine agris. quo fit vt propemodum serui sint eorum, qui arma tenent. Quare omnium honorum participes esse non possunt. Necesse enim est ex iis, qui arma tenent, creari & imperatores, & ciuium custodes, quos appellant Græci politophylacas, & summos, pæne dicam, amplissimósque magistratus. Qui autem reip. non sunt participes, quî fieri potest, vt ij beneuolo atque amico in rempub. sint animo? Iam verò superiores sint viribus necesse est ij, qui arma tenent, vtraque parte. Hoc autem non est factu facile, nisi multi sint. At si hoc erit, quid attinet alios remp. participare, & creandorum magistratuum potestatem habere? Præterea agricolæ qua in re ciuitati sunt vtiles? Nam artifices quidem esse necesse est. Omnis enim ciuitas artificibus eget: & possunt ex artificio suo vitam tolerare, quemadmo-

dum in aliis ciuitatibus. Agricolæ verò, qui ciuibus arma tenentibus victum suppeditant, non immeritò in partibus ciuitatis numerantur. Nunc autem proprios agros habent, & hos priuatim colunt. Præterea, si communeis agros, ex quibus ciuitatis propugnatores victum sument, ipsi milites arabunt, non differat pars ciuitatis militaris ab ea, quæ agris colendis præposita est. At vult lator legis duas dissimileis esse parteis. Quòd si alij quidam erunt præter eos, qui priuatos agros colunt, & ciuitatis propugnatores, quarta rursum hæc erit pars ciuitatis, nullius rei particeps, sed à reip. statu aliena. Quòd si quis eosdem esse ponet, & qui proprios agros colunt, & qui publicos & communeis: tūc fructuum copia erit angustior, quàm vt ex iis quisque victum duabus familiis subministrare possit. Tum quamobrem non statim ex eadem terra, & ex iisdem agris, qui sorte cuique obtigerint, & sibi victum sument, & bellatoribus præbebunt? Hæc igitur omnia magnam habent confusionem. Ne lex quidem, quæ est de sententia à iudice pronuntianda, admodum probanda est, postulare vt actione simpliciter instituta atque intenta, in iudicando sententiam diuidat, fiátque ex iudice arbiter. At hoc in arbitrio etiam pluribus de compromisso facto disceptantibus facere licet, & contingere potest. Inter se enim de sententia ferenda communicant. In iudiciis verò non potest. quin etiam multi legum scriptores contrà atque hic, dant operam, ne iudices inter se communicent. Deinde verò nónne erit hæc iudicatio turbulenta, & confusa, si iudex quidem deberi petitori arbitretur, sed non tātum, quantum petitor sibi deberi dicit? hic enim minas viginti petit: ille autem decem adiudicat: aut hic quidem plus, ille verò minus, alius autem quinque, alius porrò quattuor: atque hoc

ſcilicet modo ſententias diuident: aliíque omni ex parte contra petitorem ſententiam ferent, alij nulla ex parte. Quis igitur erit modus ſententiarum dilegendarum, ac diſcernendarum? Præterea verò nemo cogit eum peierare, qui ſimpliciter abſoluerit, aut damnarit, ſi lis ſimpliciter, vt debet, fuerit intenta. non enim qui reum abſoluit, nihil eum debere iudicat, ſed viginti minas non debere. Verùm ille iam peierat, qui non putans reum debere viginti minas, nihilominus eum damnauit. De præmio autem & honore aliquo iis decernendo, qui aliquid vtile ciuitati repererunt, non eſt tutum legem ferre: ſed eſt auditu plauſibile & ſpecioſum tantùm. Habet enim calumnias, & reip. ſi ita cadat, commutationes, & conuerſiones. Incurrit autem in aliam quæſtionem, & diſputationem. dubitant enim quidam, vtrúmne detrimentoſum, an vtile ſit, leges patrias mouere, & mutare, ſi qua ſit alia melior. Itaque non eſt facile ei, quod dictum eſt de præmio iis decernendo, qui aliquid ex vſu ciuitatis inuenerint, aſſentiri & concedere, ſi non expedit reipub. quicquam immutare. Euenire autem poteſt, vt aliqui ſuadeant vel legum abrogationem, vel reip. adminiſtrãdæ formæ commutationem, tanquam commune bonum. Sed quoniam in hunc ſermonem incidimus, præſtiterit etiam pauca hac de re diſputare. habet enim, vt diximus, dubitationem. Et videatur ſanè ſatius eſſe commutare In aliis enim ſcientiis hoc profuit: vt medicina cõmutata à patriis inſtitutis, & ars corporum exercendorum, quam gymnaſticam Græci appellant, omnes denique artes, & facultates mutatæ magnas rebus publicis vtilitates attulerunt. Quare quoniam & ciuilis prudentia in his numeranda eſt, nimirum de ea quoque neceſſariò idem eſt ſentiendum. Argumentum eorum, quæ dicimus,

ex factis & euĕtis sumere possit aliquis. Leges enim antiquas valde simplices esse, & barbaricas. Nam & gladios gestare, & uxores alter ab altero emere solebant: reliquaq; antiqua instituta, stolida prorsus, & stulta sunt: verbi gratia, lex est Cumis de iis, quæ ad cædem pertinent, si accusator aliquem testium numerum produxerit, qui sibi cognati sint, reum cædis pœna teneri. Præterea quærũt omnes non quod est patrium, sed quod bonum. Et verissimile est, primos illos homines, siue terræ filij, & terrigenæ erant, siue ex calamitate, & interitione aliqua salui & incolumes euaserant, simileis fuisse hominum, qui vulgò, casuq; nobis occurrunt, & insipientium ac stultorum, quemadmodum de terrigenis dici solet. Quare absurdum sit in horum decretis permanere. Præterea ne leges quidem scriptas relinquere immutabileis, atq; immotas præstiterit. Quemadmodum enim se res habet in aliis artibus, sic & in prudentia ciuili, fieri non posse, vt omnia, quæ ad ordinationem & descriptionem reip. administrandæ pertinent, subtiliter, & perfectè scripta sint. Vniuerse enim scripta sint necesse est. At actiones in singularibus versantur. Ex his igitur perspicuum est, & aliquas leges esse mutãdas, & aliquãdo mutandas. Contrà verò si alio modo rem, de qua agitur, consideremus, multæ cautionis esse videatur. Vbi enim vtilitas quidem, quę ad mutandas leges adducit, parua est: assuefacere autem ciueis legibus facile mutandis, malum: proculdubio nonnulla peccata & latorum legis, & magistratuum ferẽda, atque intacta relinquenda sunt. Non enim tanto erit ei mutasse leges emolumento, quanto assueuisse magistratibus non parêre detrimento. Præterea fallax & captiosum est illud ab artibus & scientiis exemplum. Non enim simile est artem, atque legem cõmutare. Lex enim nullam vim habet ad pa-

rendum impellẽtem, nisi eam quam à more accepit: hic autem non nisi ex temporis longinquitate, annorúmque multitudine nascitur. Itaque à legibus receptis & vsitatis, ad alias & nouas leges facile migrare, vim legis infirmare, ac debilitare est. Preterea, si demus esse mutandas, vtrùm & omneis, & in omni reip. administrandæ forma, nécne? & vtrùm à quolibet mutandæ, an à quibusdam? & à quibúsnam? Magnum enim inter hæc discrimen est. Quapropter nunc quidem hanc quæstionem omittamus. ad alia enim tempora magis est reseruanda. magis proprium reseruemus.

De Lacedæmoniorum autem, & Cretum rep. & propemodum de aliis, duo sunt videnda, quorum vnum est, sit' ne aliquid in eis rectè, an secus, ad optimam reip. administrandæ descriptionem, legibus constitutum: alterum, sit' ne aliquid, spectato reip. proposito & modo, ita constitutum, vt repugnet ei reip. administrandæ formæ, quam sibi proposuerunt. Ei igitur ciuitati, cuius administratio recta sit futura, necessariorũ munerum vacationem esse oportere, cónuenit inter omneis. sed quomodo esse oporteat, non est facile intelligere. Nam & Thessalorum seruitium, quam illi penestéam nominant, sæpe in Thessalos irruit, atque inuasit: itémque Elotes in Lacedęmonios. Nam perpetuò veluti casibus eorum aduersis insidiantes imminent. Cretensibus autem nihil dum tale áccidit. Causa autem huius rei fortasse est, quòd nulla finitimarum ciuitatum, quamuis inter se bellum gerant, præbeat se belli sociam, auxiliúmvè ferat seruis in dominos conspirantibus, & à ciuitate deficientibus: ideo quòd sibi non expediat illis auxilium ferre, vt quæ etiam ipsæ populis à se alienis, quos illi periœcos appellant, cinctæ sint. Lacedæmoniis autem finitimi erant inimici atque infesti, Argiui, Messenij, Arcades. 7

Nam & à Thessalis initio serui desciuerunt, propterea quòd bellum etiam tum cum finitimis Achiuis, Perrhæbis, Magnetibus gerebant. Videtur autem etsi nihil aliud, at certè diligentia & cura magni negotij esse, quomodo se aduersus eos gerere oporteat. Nam si agatur cum eis liberalius ac dissolutius, libidinosè ac petulanter viuunt, & cum dominis de dignitate contendunt: sin tractentur asperius, viuántque laboriosè & miserè, in dominos perniciem moliuntur, eósque oderunt. Ex his igitur intelligere licet, eos, qui in hæc mala incidunt propter seruitium, quam Elotiam appellant, non reperisse optimam reip. administrandæ formam. Præterea verò remissio & indulgentia in mulieres, & ad consilium, quod ceperunt de sua rep. administrãda, & ad beatitudinem ciuitatis, inutilis ac damnosa est. Quemadmodum enim domus partes sunt vir & mulier: ita scilicet & ciuitatem existimare oportet in duas parteis æqualeis esse diuisam, in virorũ & mulierum multitudinem. Quare quibuscunque in reip. administrandæ formis id, quod ad mulieres pertinet, malè habet, in eis dimidium ciuitatis existimandum est non esse legibus temperatum: quod illic euẽnit. Nam cùm totam ciuitatem lator legum vellet ad tolerandos & perferendos labores esse fortem ac robustam, in viris quidem perspicuè quod volebat effecutus est: in mulieribus verò negligentem se præbuit. Viuunt enim intemperanter, & luxuriosè, ad omne scilicet intemperantiæ genus solutæ atque effusæ. Itaque necesse est in tali reip. administrandæ forma plurimi fieri diuitias, maximè si viri sub imperium & potestatem mulierum subiuncti sint, quemadmodum multæ militares, & bellicosæ nationes, præter Celtas, & si qui alij palàm consuetudinem, & concubitum cum masculis comprobarunt. Vi-

detur enim is, qui primus fabulas composuit, non temerè cum Marte Venerem copulasse & coniunxisse. Aut enim ad masculorum congressum, aut ad fæminarum tales homines videntur esse procliues. Iccirco hoc apud Lacedæmonios locum obtinebat, & multa in eorum imperio à mulieribus administrabantur. Atqui quid interest, vtrùm mulieres reip. præsint atque imperent, an reipub. præfecti mulierum arbitratu rempubl. gerant? Idem enim vtrinque mali proficiscitur. Cùm autem audacia ad nullam rem quotidianam atque vsitatam sit vtilis, sed si fortè, in bello vsui esse possit, etiam in rebus bellicis maximo damno fuerunt Lacedæmoniorum fæminæ: idque in incursione Thebanorum declararūt. Nam vtilitatem quidem nullam attulerunt, quemadmodum in aliis ciuitatibus: sed trepidationem & tumultum ciuitati incusserunt maiorem, quàm hostes. Initio igitur non immeritò hanc licentiam videntur Lacedæmonij mulieribus permisisse. Nam procul à domo propter militiam peregrinabantur, nunc bellum Argiuum, nunc rursus Arcadicum, & Messeniacum gerentes. Otium autem & pacem nacti, seipsos quidem propter vitam militarem latori legis quasi præparatos, & flexibileis, facileísq; præbebant. multas enim virtutis parteis continet illa vita. Fæminas autem aiunt Lycurgum sub legum iugum adducere conatum, cùm illæ reclamarent, & contra niterentur, ab incœpto destitisse. Eorum igitur, quæ acciderunt, causam sustinēt. quare etiam huius peccati scilicet. Nos autem non hoc quærimus, cui sit ignoscendum, cui non: sed quid sit rectè, quid secus institutum. Verùm ea, quæ ad fæminas pertinent, non benè instituta, videntur, vt & antea dictum est, ipsa per se non solùm remp. dedecorare, & macula quadam aspergere, sed ad im-

moderatum pecuniæ studium aliquid adiuuare. Nam secundùm, & præter ea, quæ dicta sunt, bonorum inæqualitatem quis reprehendere queat. Accidit enim, vt eorum alij rem familiarem amplissimam possideant, alij tenuissimam, atque angustissimã. Quapropter ad paucos redactus est ager Spartanus. Hoc autem etiam legibus constitutum est perperam. Fecit enim lator legis vt patrimonium aut suum vendere, aut alienum emere, haberetur non honestum: atque hoc rectè. Donandi autem, & testamento relinquẽdi potestatem, licentiámque permisit, qui vellent. Atqui idem euenire necesse est & hoc, & illo modo. Jam verò ex quinque totius agri partibus, duæ ferè sunt mulierum, tum quia multæ puellæ orbæ fiunt, ad quas omniũm paternorum bonorum peruenit hæreditas, tum quia magnæ sunt puellarum nubentium dotes. Atqui præstabat vel nullam, vel exiguam, vel mediocrem esse præfinitam. Nunc autem & patri filiam paternorum bonorum hæredem futuram, cuilibet in matrimonium collocare licet: [1] & si pater mortuus sit intestatus, aut non expresserit testamento, cui filiam suam collocari velit: quem hæredem reliquerit, hic cui velit, collocat. Jtaque cùm possit ager Spartanus mille & quingentos equites, & triginta millia grauioris armaturæ peditum alere, ne mille quidem numero erant. Re autem & euentu declaratum est, hoc ab eis perperam esse institutum. Non enim vna plaga huic ciuitati inflicta est, sed ea funditus interiit propter hominum penuriam. Dicuntur autem superioribus regibus regnum obtinentibus, ius ciuitatis impertiuisse peregrinis, vt ne in hominum pęnuriam inciderent, diuturnis bellis conflictati: aiúntque, quondam Spartæ ciueis fuisse vel decies mille. verumtamen siue hæc vera sunt, siue secus, præstat vrbem

1 Videtur hic locus sic quoq; latinè reddi posse: & si is decesserit intestat', quem ille hæredem reliquerit, hic cui velit, collocat.

bem

bem esse frequentem, & refertam ciuium multitudine per bonorum æquationem. Iam verò lex, quæ ad liberorum procreationem pertinet, huic correctioni aduersatur. Nam cùm vellet lator legis quàm plurimos esse Spartiatas, inuitauit atque allexit ciueis ad quàm plurimos liberos procreandos. Est enim lex apud eos, si quis treis filios procrearit, eũ vacationem habere præsidij, & custodiæ vrbis: si quattuor, ab omnibus publicis muneribus immunem esse. Atqui perspicuum est, si multi nascãtur, cùm ager ita sit diuisus, necessariò multos pauperes futuros. At porrò etiam ea, quæ ad Ephoriam pertinẽt, minus benè se habent. Cùm enim imperium Ephororum ipsum potestatem habeat rerum maximarũ, Ephori omnes de plebe creantur. Itaque sæpenumero homines valde pauperes atque egentes insperatò ad hanc potestatem prouehuntur: qui propter egestatem nummarij, & venales erant. Cùm autem sæpe antea hoc declararint, tum verò etiã nuperrime in virorum conuiuiis, quæ Andria appellabant. Corrupti enim pecunia nonnulli Ephori, quantũ in eis fuit, totam ciuitatem perdiderunt: & propterea quòd hic magistratus erat admodum magnus, & cum tyrannide comparandus, etiam reges eorum beneuolentiam blanditiis & assentationibus popularibus colligere, atque aucupari cogebantur: vsque adeò vt hac quoque parte repub. minueretur, detrimentóque afficeretur. Populi enim potentatus, seu democratia ex optimatium principatu, hoc est aristocratia exsistebat. Reip. statum igitur continet hic magistratus. Quiescit enim populus propterea quòd maximi imperij est particeps. Itaque siue latoris legis consilio, siue fortuitò hoc euẽnit, rationibus ciuitatis conducit. Oportet enim eam reip. administrandæ formam, quæ sit salua futura, velle omneis ciuitatis

parteis & esse, & manere easdem. Reges igitur propter honorem, quo ornati sunt, ita animis affecti sunt: honesti autem & boni viri, propter senatoriam dignitatem. præmium enim virtutis hic magistratus est: Populus verò propter Ephoriam, quasi tribunatum plebis apud Ro. Ex omnibus enim fiunt Ephori. At hunc magistratum dilectu habito deferri oportebat ex omnibus quidem, sed non quo modo nunc. valde enim puerilis est. Præterea rebus maximis iudicãdis præsunt, cùm sint homines forte oblati, & nihil ab aliis differentes. Quocirca non suo arbitratu melius erat eos iudicare, sed ex præscripto iuris scripti & legum. Tum Ephororum vitæ cultus non consentit cum voluntate ciuitatis. is enim valde dissolutus est: in aliis autem rebus duritie & asperitate modum superat, ita vt eam tolerare non possint, sed clam à legibus transfugientes corporis voluptatibus cupidè perfruãtur. Iam verò neque ea, quæ ad senatorum magistratum pertinent, videntur benè esse eis instituta. Nam si sint viri boni, & tantum quantum satis est, ad honestatem cum probitate coniunctam, præstantémque virtutem eruditi: fortasse quis eos è re ciuitatis esse dixerit: quamquam eos per totam vitam rerum maximarum iudicandarum esse dominos, ambigi potest vtrùm sit vtile, nécne. Est enim sua, vt corporis, sic & mentis senectus. Sed cùm ita sint instituti, vt lator ipse legis eis non omnia credat, tanquã non bonis viris, non est hoc tutum. Reperiuntur autem qui hũc magistratum consecuti sunt, multa ad remp. pertinẽtia & pretij, & gratiæ causa deserere ac prodere. Quocirca satius erat eos non esse liberos ac solutos iudicio rationum referendarum. Nunc autem soluti sunt. Videatur autem Ephororum potestas omneis magistratus ad iudicium referendarum ra-

tionum apud se subeundum adigere. Magnum autem hoc Ephoriæ munus datum est: & negamus hoc modo referre rationes oportere. Præterea verò cùm dilectu ipso electio senatorum puerilis est, tum eum, qui omnium iudicio dignus magistratu futurus est, petere magistratum non est rectum. Oportet enim eum, qui dignus est magistratu, siue velit, siue nolit, magistratum gerere. Nunc autem id, quod & in alia ciuitatis administrandæ ratione, lator legis hic facere reperitur. Ciueis enim ambitiosos reddens, his vtitur in senatoribus eligendis. Nemo enim magistratum petat, qui non sit ambitiosus. Atqui earum iniuriarum, quę sponte inferuntur, plurimę aut propter immoderatum honoris studium, aut propter auaritiam & pecuniæ cupiditatem ab hominibus inferũtur. De regno autem vtrùm non præstet ciuitates regibus parêre, an præstet, alius sanè esto disputandi locus. Verumtamen satius fuerit non, quemadmodum nunc fit, sed ex suis factis, & vita, vnumquemque regum spectari, regnúmque obtinere. Ne ipsum quidem latorem legis autem putauisse posse se eos efficere viros omni virtute præstanteis in promtu est. iis enim diffidit, neque omnia credit, vt non satis bonis viris. Quapropter vnà cum rege legatos mittere solebant eos, qui cum eo inimicitias gererent: & salutare ciuitati esse existimabant, reges inter se committere, & concitare. Ne id quidem, quod ad sodalitia, seu conuiuia, quæ Phiditia appellantur, pertinet, ab eo, qui constituit primùm, rectè institutum est. Oportebat enim sumtu publico potius cõuentum illum fieri, quemadmodum in Creta. Apud Lacedæmonios autem vnumquemque conferre oportet, etiam si nonnulli valde pauperes sint, neq; hunc sumtum facere possint. Ita contrariũ éuenit latori legis, atque consiliũ eius est. Vult enim concenationũ, &

conuiuiorum inuentum ad formam reip. popularem, seu democraticam pertinere: sed sit minimè formæ reip. populari cõsentaneum, ita à latore legis institutum. Non enim facile est valde pauperibus ea participare. Hic autem reipub. finis, & quasi terminus patrius atque auitus constitutus est, vt is, qui hoc vectigal pensitare non potest, ne sit eius particeps. Iam legem de nauium præfectis, quos nauarchos appellant, alij quoque reprehenderũt, ídque meritò. seditionis enim causa efficiens exsistit. Classis enim præfectura sempiterna regibus, qui sunt belli duces atque imperatores, addita, alterum propemodum regnum euadit. Hoc verò etiam modo propositum latoris legis reprehendat aliquis: quod quidem & Plato in libris de legibus fecit. Tota enim legum descriptio ad vnam virtutis partem, artem militarẽ, refertur. Hæc enim ad potiundum rerum vtilis est. Itaque salui quidem erant bellum gerentes: interibant autem imperium adepti, quia otiari & quiescere non poterant, neque vllam aliam artem arte militari præstabiliorem, & dominantiorem exercuerant. Hoc autem peccatum non leuius, quòd bona, de quibus dimicant homines, virtute potius, quàm vitio parari putant: atque hoc quidem rectè. quod autem hæc virtute meliora esse ducunt, non rectè. Tum ea, quæ ad pecuniam publicam pertinent, perperam sunt apud Lacedæmonios constituta. Nam neque ærarium est apud eos, vbi pecunia publica cóndita seruetur, cùm ciuitas magna bella gerere necessitate cogatur, & tributum malè conferunt. Nam propterea quòd Lacedæmonij latissimos agros possident, quãtum quisque tributi conferat, non admodum accuratè inter se exquirunt, neque explorant: & hoc modo contrarium éuenit latori legis, atque ciuitati expedit. Ciuitatem enim fecit nudã,

atque inanem à pecunia: ciueis autem, & priuatos pecuniæ cupidos atque auaros. De Lacedæmoniorum igitur rep. hactenus dictum sit. Hæc enim sunt, quæ quis maximè reprehendat.

Cretensium autem reip. administrandæ ratio ad hanc 8
proximè quidem accedit: sed cùm habeat pauca quædam non deteriora, tum plurima habet minus exculta, minúsque expolita. Videtur enim, & verò ita dicitur, Lacedæmoniorum resp. plerisque in rebus Cretẽsem esse æmulata. Plurimæ autem res antiquæ minus sunt suis partibus absolutæ, atque articulatæ, quàm recentiores. Aiunt enim, Lycurgum, quandiu relicta Charilai regis tutela, peregrinatus est, tandiu, idque diutissimè, in Creta commoratum esse propter cognationem. Coloni enim erant Lyctij à Lacedæmoniis profecti. Arripuerunt autem ij, qui in coloniam deducti sunt, leges & instituta, quibus tum Cretæ incolæ vtebãtur. Quocirca etiã nunc qui Cretensibus circumiecti sunt finitimi, & accolæ, (periœcœ appellãtur à Græcis) eodem modo legibus vtuntur, quo modo Minos primus legum ordinem descripsit. Videtur autem insula & ad imperium Græciæ facta natura, & pulchrè admodum sita. Omni enim mari propinqua imminet, cùm Græci ferè omnes, oras maritimas incolentes mare cingant. Abest enim hac parte quidẽ non longe à Peloponneso, illa autem ab Asia, & ab illo, qui est circum Triopium loco, & Rhodo. Quapropter & maris imperium tenuit Minos, & insulas alias cepit, alias frequentauit. Ad extremum autem bello Siciliæ illato, illic ad Camicum excessit è vita. Cretensis autem reip. descriptio, atque ordinatio Laconicæ proportione quadam respondet. Agros enim colunt his quidem Elotes, illis autem periœci, quos appellant: & concenationes,

ſeu cõuiuia publica fiunt apud vtroſque. Ac priſcis ſanè temporibus nominabant illa Lacones non Phiditia, ſed Andria, quemadmodum Cretenſes: ex quo etiam perſpicuum eſt ab his orta eſſe. Præterea & reipub. adminiſtrandæ deſcriptio. Ephori enim eandem Lacedæmone poteſtatem obtinent, atque in Creta ij, qui dicuntur Coſmi: niſi quòd Ephori numero ſunt quinque, Coſmi decem. Senatores autem ſenatoribus, quos Cretes bulam, hoc eſt, conſilium appellãt, numero ſunt pares. Iam verò regibus antea Cretenſes paruerunt: poſtea regalem poteſtatem ſuſtulerunt. Tum Coſmi in bello principem locum, imperiúmque obtinent. Contionis porrò omnes ſunt quidem participes, ſed penes illam nullius rei gerendæ poteſtas eſt, præterquàm earum rerum, quæ à ſenatoribus & coſmis decretæ ſunt, ſuffragio comprobandarum. Verumtamen quæ ad conuiuia publica pertinent, melius ſe habent apud Cretenſeis, quàm apud Lacones. Lacedæmone enim confert quiſque per capita id, quod præfinitum ac præſcriptum eſt. quod ſi non faciat, vetat lex eum reip. eſſe participem, quemadmodum & antè dictum eſt. In Creta verò communius. Nam ex omnibus fructibus, & pecoribus naſcentibus, & ex vectigalibus reip. quæ periœci penſitant, pars certa præfinita eſt, altera ad res diuinas faciendas, & publicorum munerum functiones: altera ad conuiuia publica, ita vt de publico omnes, & mulieres, & pueri, & viri alantur. Iam verò ad victus parſimoniam, cibique paucitatem, vt rem vtilem, & ad fœminarum diſiunctionem, ne nimis multos filios pariant: maſculorum conſuetudine introducta, (rectè, an ſecus, alius erit diſputandi locus) multa ſapienter & acutè excogitauit lator legis. Ea igitur, quæ ad conuiuia publica pertinent, melius eſſe deſcripta atque ordinata

apud Cretenseis, quàm apud Lacedæmonios, perspicuum est. Sed quæ ad Cosmos spectāt, ea etiam deterius, quàm quæ ad Ephoros, constituta sunt. Nam quod mali inest in Ephororū imperio, hoc inest etiam in horum potestate. Creantur enim homines sorte oblati. Quod autem illic ad reip. statum vtile est, hîc non est. Illic enim propterea quòd electio fit ex omnibus, populus, qui imperij maximi sit particeps, remp. manere studet. Hîc autem non ex omnibus eliguntur Cosmi, sed ex quibusdam generibus: senatores ex iis, qui cosmico munere functi sunt: de quibus eadem quis dicere possit, ac de iis, qui Lacedæmone creantur. Nam rationum referēdarum iudicio non teneri, & per totam vitam gerere magistratum, maior est honos, quàm pro eorum dignitate: tum non ex præscripto iuris scripti imperare, sed suo arbitratu magistratum gerere, periculosum est. Quòd autem quiescit populus, etiamsi huius magistratus non sit particeps, nullum est argumentum reip. benè ordinatæ. Nam neque vlla Cosmis, vt Ephoris, quæstus faciendi ex magistratu facultas datur, vt qui in insula longè absint ab iis, qui corrupturi sint. Quam autem adhibent ad hoc erratum corrigendum ac sanandum medicinam, cùm absurda sit, tum ne ciuilis quidem est, sed potentiæ vnius, aut paucorum, hoc est dynastiæ, aut oligarchiæ cōsentanea. Sæpenumero enim nonnulli aut ex collegis, aut ex priuatis coitione facta eos exturbant. Licet etiam ei ante tempus abdicare se magistratu. Hæc igitur omnia præstat fieri ex lege, quàm ex hominum voluntate. non est enim tuta hęc regula. Omnium autem remediorum pessimum est magistratus huius amplissimi vacuitas, totiúsque reip. status perturbatio, quam sæpenumero potētes inducunt, cùm iudiciū subire aut pœnas dare nolūt. Ex quo intelligere licet in hac reip.

administrandæ descriptione, aliquid esse ciuilis reip. administrationis, id est politiæ, non tamen esse ciuilem reip. administrationem, sed potius paucorum potentatum, hoc est oligarchiam, seu vnius potentiam, id est dynastiam. Consueuerunt autem populum, & amicos suos distribuentes ac disponentes, sub vnius imperium totam remp. subiungere, & seditionem excitare, & inter se digladiari ac decertare. At quid refert vtrùm hoc fiat, an interuallo temporis non sit amplius ciuitas huiusmodi ciuitas, sed dissoluatur, & dirimatur ciuilis societas? Est autem tum periculo proxima sic affecta ciuitas, cùm qui volūt in reip. statum inuadere, ij etiam possunt. Sed quemadmodum dictum est, natura loci eam tuetur & seruat. insulæ enim lōginquitas peregrinos arcet, atque expellit. Itaque periœci manent in officio apud Cretas. Elotes verò sæpenumero à Lacedæmoniis desciscunt. Nam neque cum vllo principatu externo habent commercium Cretes, & non ita pridem bellum externum in insulam trauectum est, quod infirmitatem legum, quæ ibi sunt, patefecit. De hac igitur reip. administrandæ forma, hactenus à nobis dictum sit.

9 *Videntur autem etiam Karthaginienses reip. administrandæ ratione vti recta ac præclara, & multis in rebus eximia atque egregia, si cum aliis comparetur: in nōnullis autem Lacedæmoniorum reip. consimili, & pæne gemina. Hæ enim tres reip. administrandæ formæ cùm inter se quodammodo sint similes, tum aliis longè præstant, Cretensis, inquam, & Laconica, & tertia Karthaginiensis: multáque eorum, quæ apud Karthaginienseis constituta sunt, præclarè se habent. Argumento autem est hanc remp. bene esse descriptam, quòd cùm populum habeat rerum compotem, maneat in descriptione & ordinatione reip. neque aut seditio vmquam in ea*

coorta sit, memoratu quidem certè digna, aut tyrãnus exstiterit. Habet autem hæc Laconicæ reip. similia: primùm sodalitiorum conuiuia, Phiditiis: deinde centum & quattuor virûm imperium, Ephororum potestati, nisi quòd centum & quattuor virûm imperium potestate illa melius est. Illi enim ex hominibus casu & forte fortuna oblatis constant: hi autem ad hoc imperium eliguntur vt quisque virtute & dignitate præstat. postremò reges & senatum habet comparatione & proportione quadam Lacedæmoniorum regibus, & senatui respondenteis. Et verò satius est reges neque ex eodem perpetuo genere esse, neque ex quouis, & forte fortuna oblato, sed ex aliquo præstanti sumi: neque eos eligi, qui ætate, sed qui virtute antecellant. Nam magnarum rerum domini & compotes effecti, si sint contemti atque abiecti, nulliúsque pretij, magna damna inferunt, & magna iam intulerunt [1] Karthaginiensium ciuitati. Plurima igitur eorum, [2] quæ reprehensa sunt propter declinationes à recta rep. communia huic fuerunt cum aliis reip. administrandæ formis, quas commemorauimus. Eorum autem, quæ optimatium principatum, & politiam finem sibi propositum habẽt, hæc quidem ad populi potentiam, illa verò ad paucorum dominatum magis declinant. Reges enim cum senatoribus potestatem habent aliud ad populum deferendi, aliud non deferendi: & si omnium vna sit in aliqua re decernenda sententia, id ratum est: sin minus, etiam penes populum arbitrium & potestas est. Quæ autem hi afferunt ad populum, non modò renuntiant populo vt audiat quæ fuerint à principibus ciuitatis decreta, verùm etiam cuiuis de populo contra ea, quæ afferuntur, dicere licet: quod non est in aliis reipub. administrandæ formis. Quòd autem quinqueuiri, qui sint

1 leg. Λακεδαιμονίων. id est Lacedæmoniorũ

2 quę reprehendi possunt.

multarum, magnarúmque rerum compotes, atque arbitri, & à se ipsi leguntur, & quòd hi cētumuirûm magistratum, qui amplissimus est, eligunt: prætereáque quòd hi diutius gerunt magistratum, quàm ceteri: (nam & defuncti magistratu, & antequàm ineant magistratum, reip. præsunt) hoc ad potentatum paucorum pertinet. Quòd autem sine mercede, & sine sortitione fiunt, hoc ad optimatium principatum pertinere statuendum est, & si quid tale aliud est. Tum liteis & controuersias omneis ab iis, qui magistratum gerūt, disceptari, non alias ab aliis, quemadmodum Lacedæmone, hoc quoque optimatium principatum attingit. Deflectit autem maximè ab optimatium principatu ad paucorum potentatum Karthaginiensium reip. constitutio ex quadam cogitatione & opinione vulgi. Non enim ex virtute solùm, verùm etiā ex diuitiis eligi magistratus putant oportere. Fieri enim non posse arbitrantur, vt is, cui desunt rei familiaris facultates, rectè fungatur magistratu, & otietur. Si igitur magistratus ex diuitiis & censu eligi, ad paucorum potentatum pertinet: ex virtute verò, ad optimatium principatum: hæc tertia fuerit reip. administrandæ ratio, ac descriptio, qua Karthaginienses in sua repub. administranda vtuntur. In eligendis enim magistratibus, iísque maximis, regibus scilicet, & imperatoribus, hæc duo spectant. Hæc igitur ab optimatium principatu declinatio, latoris legis peccato, culpáque accidisse existimanda est. Nam statim ab initio hoc in primis videri debet, vt viri optimi otiari possint cum aliqua dignitate, aut certè sine specie deformi atque indecora: ídque non solùm publicam personam sustinentes, magistratúmque gerentes, verùm etiam vitam priuatam colentes. Quòd si otij gratia etiam ad facultates & copias rei familiaris at-

tendendus animus est, summos magistratus tamen esse venaleis, regnum, & imperium bellicum, malum est. Efficit enim hæc lex, vt maiore in pretio atque honore sint diuitiæ, quàm virtus, & vt tota ciuitas immoderato pecuniæ studio sit dedita. Quicquid autem honoratum principes ciuitatis, & in rep. dominatum obtinentes existimarint, idem & reliquis ciuibus tale videatur necesse est. Qua autem in repub. non maximo in honore, pretióque virtus est, hæc resp. ad stabilem optimatium principatum nullo modo pertinere potest. Probabile est porrò eos, qui magistratus emerunt, cùm impensam fecerint in magistratum, assuescere quæstum facere. Absurdum enim fuerit, eum, qui pauper quidem sit, sed tamen vir bonus, quæstus faciendi voluntatem habiturum: eum, qui sit improbus, & qui sumtum fecerit, non habiturum. Quapropter oportet, qui optimè præesse reip. possunt, hos præesse. Præstabat autem, si virorum bonorum[1] facultates & copias rei familiaris deserebat ac prodebat, at certè eum magistratuum otio consulere, ac prospicere. Malum autem esse videatur etiam hoc, eundem plureis magistratus gerere: quod quidem apud Karthaginienseis honorificum & gloriosum est. Nam vnum opus ab vno optimè absoluitur. Oportet verò latorem legis vt hoc fiat, videre, atque operam dare, non vt idem & tibia canat, & sutoriam faciat, negotium dare. Itaque vbi non est parua ciuitas, ciuilius est plureis esse magistratuum participeis, & magis populare. Nam cùm hoc cõmunius sit, quemadmodum diximus, tum vnaquæque res & melius fit à singulis, & citius. Licet autem hoc cernere in rebus bellicis & nauticis. In his enim vtrisque per omneis ferè permanat imperandi ius, & parẽdi necessitas. Cùm autem eorum reip. administrandæ ratio ad

1 εὐπορίαν. al. ἀπορίαν. mendosè opinor.

paucorum potentatum spectet, optimè tamen hoc incommodum effugiunt, eò quòd semper aliqua pars populi diues est, dum aliquos de populo in oppida minora dimittunt. Hac enim re medentur huic malo, & reip. statum stabiliunt. Sed hoc fortunæ acceptum referendum est. At oportebat eos à seditione munitos ac tutos esse cõsilio & opera latoris legis, non beneficio fortunæ. Nunc autem si quid aduersi acciderit, & paullo maior numerus ciuium imperio subiectorum defecerit ac discordarit, nullum est in legibus tranquillitatis & quietis retinendæ præsidium. De Lacedæmoniorum igitur reip. administrandæ forma, & de Cretensi, & Karthaginiensi, quæ quidem meritò ab omnibus probantur, & bona existimatione florent, hæc habui, quæ dicerem.

10 Eorum autem, qui de rep. aliquid pronuntiarunt, quidam nullis omnino muneribus ciuilibus functi sunt, sed vitam priuatam perpetuò traduxerunt: de quibus fere omnibus, si quid est sermone dignum, dictum antea à nobis est: quidam verò latores legis fuerunt, alij suis ciuitatibus, alij externis quibusdam populis, ipsi quoque in rep. administranda versati. Atque horum alij quidem legum auctores fuerunt duntaxat, alij etiam reip. administrandæ rationem tradiderunt, vt Lycurgus & Solon. Hi enim & leges condiderunt, & reip. administrandæ formas descripserunt. De Lacedæmoniorum igitur repub. à nobis dictum est. Solonem autem nonnulli quidem latorem legis fuisse bonum putant. Nam & paucorum dominatum sustulisse, qui merus erat, atque immoderatus, & populum seruientem liberasse, & populi libertatem, potẽtiámque patriam, atque auitam constituisse, aptè collocatis, atque inter se ordine permistis variis reip. administrandæ generibus. Senatum enim Ariopa-

giticum, ad paucorum principatum, seu oligarchiam pertinere: magistratus electione creari, ad optimatium imperium, seu aristocratiam: iudicia, esse popularia. Videtur autem Solon illa quidem, quæ antè fuerant, non sustulisse, senatum, & magistratuum electionem: populi verò libertatem de integro constituisse, rerum iudicandarum omnibus ciuibus, si sortiti essent, potestate facta. Quapropter etiam reprehēdunt eum nonnulli. Alteram enim reip. partem dissoluisse, atque eneruasse, ad iudicium, quod sorti permittitur, omnium rerum auctoritate, ac potestate delata. Posteaquam enim hoc valuit, populo, tanquam tyranno, gratiæ causa omnia largientes, atque indulgentes, reip. statum, in eam, quæ nunc est, populi potentiam redegerunt. & senatum quidem Ariopagiticum Ephialtes, & Pericles mutilarunt, ac decurtarunt: iudicia autem mercenaria reddidit Pericles: atque hoc sanè modo vnusquisque ex blandis populi ductoribus, populi maiestatem augens, ad eum, qui nunc est, popularis potentię statum promouit, ac prouexit. Videtur autem hoc non ex consilio Solonis natum esse, sed potius casu euenisse. Nam quod populus imperij [1] naualis causa bello Persico fuisset, maiores solito spiritus sumsit, & blandos oratores, quasi ductores ac magistros, cepit improbos ac turbulentos, pro bonis, & moderatis administratoribus. Nam Solon quidem maximè necessariam populo potestatem tribuere videtur magistratuum eligendorum, & rationum ab eis reposcendarum. Si enim ne huius quidem rei potestas sit penes populum, præterquàm quòd seruus sit, etiam hostis sit. Magistratus autem omneis ex illustribus & locupletibus ciuibus creauit, nempe ex iis, qui quingenta medimna quotannis ex agris suis perciperent, & ex iis, qui iugo astricti essent, qui zeugitæ dicuntur, & ex

1 Græc. ναυαρχίας Quidam legi volunt, ναυκρατίας, à quib' dissentio.

equestri ordine, qui tertij census, & tertiæ classis est. Quartæ autem classis ciues, mercenarij, & operarij sunt, nullius magistratus participes. Latores porrò legũ fuerũt Zaleucus Locris ad occidentẽ incolentibus, quos EpiZephyrios appellãt Græci: & Charondas Cataneus suis ciuibus: & aliis Chalcidicis circum Italiam & Siciliam ciuitatibus. Conantur porrò quidam etiam Onomacritum primum fuisse in legibus scribendis callidum ac sollertem multis argumentis collectis demonstrare: eum autem in Creta exercitatum esse, cùm Locrus esset, in eáque insula peregrinus commoraretur propter diuinandi scientiam: huius autem amicum & sodalem fuisse Thaletem: Thaletis auditorem Lycurgum, & Zaleucum: Zaleuci Charondam. Sed cùm hæc inconsideratius loquuntur, tum tempora repugnant. Fuit & Philolaus Corinthius Thebanis legum auctor. Erat autem Philolaus ex Bacchiadis genere: sed cùm Diodis eius, qui vicit Olympia, amator esset: ille autem insanum matris Alcyonæ amorem aspernatus ac detestatus vrbem reliquisset: Thebas vnà cum eo profectus est, ibíque ambo mortui sunt: atque etiam nunc eorum sepulcra ostendunt, ita posita, vt alterum quidem ex altero facilè conspici possit, sed Corinthiorum agro alterum sit in conspectu positum, alterum non sit. Fabulantur enim eos ita sua sepulcra fieri ac locari iussisse: Dioclem quidem, propter odium calamitatis acceptæ, vt ne ex sepulcri aggere, ager Corinthius prospici posset: Philolaum, vt posset. Habitabãt igitur propter talem causam apud Thebanos. Leges autẽ eis scripsit Philolaus, cùm de quibusdam aliis rebus, tum de [1] procreatione liberorum, quas vocant illi leges [2] posititias, seu, si mihi ita loqui fas est, positiuas. Atque hoc propriè legibus illis constitutum est, vt bonorum, quæ cuique sorte obtigissent, &

1 de adoptione liberorum.

2 de adoptione liberorum, seu de liberis adoptãdis. sic vict. var. lect.

hæreditatum numerus seruetur. Charondæ autem nihil proprium est, præter quàm falsorum testimoniorum actiones, & iudicia. Primus enim his de rebus accuratè considerauit. Exquisita autem & subtili legum scribendarum ratione, latoribus legum iis, qui hodie sunt, cultior, ac politior est. Philolai autem propria est bonorum, & rei familiaris inæqualitas. Platonis vxorum, & liberorum, & rei familiaris communitas, & publica mulierum conuiuia. Præterea lex ad ebrietatem pertinens, vt sobrij sint conuiuiorum magistri: & lex de exercitatione rerum bellicarum, vt æquimani fiant meditando, quasi oporteat vtranque manum esse vtilem, non alteram vtilem, alteram inutilem. Draconis autem leges quidem sunt aliquæ, sed ille constitutæ iam reip. leges dedit. Proprium autem in his legibus nihil est, quod quidem commemoratione dignum sit, præter sæuitiam, & acerbitatem, propter pœnæ magnitudinem. Fuit autem & Pittacus, legum quidem opifex, sed non reip. administrandæ. Lex autem eius propria est, vt si quem ebrij pulsarint, grauiores pœnas dent, quàm si sicci pulsarint. Propterea enim quòd plures temulenti atque ebrij, petulantes & contumeliosi sint in alterum, quàm sicci & sobrij, non ad ignoscendi rationem spectauit, ebriis magis esse ignoscendum: sed ad vtile. Fuit & Androdamas Rheginus lator legum Chalcidensibus Thraciis, cuius exstant leges de cædibus, & de puellis orbis, ad quas venit omnis paterna hæreditas. Nihil tamen quisquam eius proprium referre possit. Quæ igitur ad reip. administrandæ rationes pertinent, tum eas, quæ hodie seruantur ratæ, tum eas, quæ à quibusdam expositæ & traditæ sunt, hoc modo sint à nobis disputata.

LIB. 3.

EI, qui de reip. administrandæ ratione, quæ, & qualis sit, considerat, primo ferè loco quídnam sit ciuitas, vidēdum. Nunc enim ambigunt, & in controuersiam vocant, dum alij rem à ciuitate actam ac transactam esse dicunt: alij non à ciuitate, sed à paucis potentibus, aut tyranno. Hominis autem regendæ ciuitatis periti (quem politicum Græci nominant) & legum scriptoris curam atque operam omnem videmus in ciuitate consumi. Iam verò reip. seu ciuitatis administrandæ ratio, quam politiam Græci appellant, eorum, qui vrbem colunt, descriptio, atque ordinatio est. Quoniam autem ciuitas compositum & concretum quiddam est, quemadmodum & aliquod aliud totum ex multis partibus conflatum, nimirum quærendum antè de ciue est. ciuitas enim ciuium multitudo quædam est. Quare quis ciuis appellari debeat, & quis sit ciuis, videndum. Etenim de ciui sæpenumero ambigitur. Non enim cónuenit inter omneis, eundem esse ciuem. Est enim aliquis, qui cùm in ciuitate libera, seu reip. administrandæ forma populari, quam democratiam appellant Græci, ciuis sit, in paucorum principatu, quæ oligarchia ab illis dicitur, sæpenumero non est ciuis. Atq; ij quidem, qui aliquo alio modo hanc appellationem consecuti sunt, vt ciues insititij, aut (vt ita dicam) factitij, missi faciendi sunt. Ciuis autem non eo quòd vrbem aliquam incolat, ciuis est. etenim inquilini, & serui, habitationis sunt participes. neque ij, quibuscum iura ita communicata sunt, vt & iudicium accipere necesse habeant, & litem intendere, atque in ius vocare possint, ciues sunt. hoc enim tribuitur etiam iis, qui tesseris publicè acceptis, & ex publica conuentione inter se iura

ra habent communia, & res contrahunt. his enim hæc quoque ſuppetunt. Quin ſæpenumero neque inquilini horum omni ex parte ſunt participes. ſed neceſſe eſt eis patronum aliquem dare. Quamobrem imperfectè & quodam modo talis communitatis ſunt participes. Verùm quemadmodum pueri, qui nondum per ætatem in numerum ciuium aſcripti ſunt, & ſenes, qui dimiſſi, & abſoluti ſunt muneribus ciuilibus, dicendi quidem ſunt aliquo modo ciues, non admodum tamen ſimpliciter, & abſolutè, ſed cum adiectione, illi quidem imperfecti, hi autem effæti & victi, aut aliquid aliud ſimile: nihil enim réfert, quando planum & apertum eſt quod dicimus: quærimus enim eum, qui ſit ciuis ſimpliciter, & in quem nulla talis reprehēſio, ſeu criminatio cadat, quæ correctione egeat: ſic inquilini non ſunt abſolutè ciues appellandi. nam etiam de iis, qui ignominia notati ſunt, & de exſulibus, talia quædam dubitari poſſunt, & talis quadrat diſſolutio, ac reſponſio. Ciuis igitur ſimpliciter nulla alia re definitur magis, quàm quòd ſit iudicatus, & magiſtratus particeps. Magiſtratuum autem alij quidem tempore ſunt diſtincti, ac diuiſi. itaque nonnullos bis eidem gerere omnino non licet: aut certis, ac præfinitis temporibus licet. alij verò, non definiti. exempli gratia, iudex, & qui in contione deliberat, & conſultat. Fortaſſis autem dixerit aliquis, ne magiſtratus quidem eſſe taleis ciueis, neque propterea imperij participeis eſſe. Atqui ridiculum ſit iis, qui in ciuitate maximè dominantur, plurimúmque poſſunt, imperium denegare. Sed ſtatuamus nihil intereſſe. de nomine enim fit ſermo. Ea enim poteſtas, quæ iudici cum ſuaſore, eóve, qui in contione delibe- rat, communis eſt, nomine vacat, nec ſatis eſt in promtu quo nomine communi hæc duo ciuilia munera ſint appellanda.

Esto igitur, distinctionis causa, magistratus nō definitus. Eos itaque, qui ita reip. sunt participes, ciueis statuimus. Quare ciuis definitio, quæ ad eos omneis, qui ciues appellantur, maximè quadrare possit, talis ferè est. Nemini autem obscurum esse debet, quibus in rebus subiecta specie differunt, & eorum aliud est primum, aliud secundum, aliud deinceps subsequens: earum rerum aut nihil prorsus esse commune, qua ratione sunt tales, aut perquàm tenuiter & angustè. At reip. administrandæ rationes differre inter se specie videmus: & earum alias esse priores, alias posteriores. Eæ enim, quæ deprauatæ sunt, quæq; deflexerunt à recto: rectis, miniméque deprauatis posteriores sint necesse est. Degressas autem à recto quomodo dicamus posterius planū fiet. Ergo etiam ciuis in quaque reip. administrandæ ratione sit alius, ac dissimilis necesse est. Quare is, qui suprà à nobis dictus est, in ciuitate libera, in qua penes populum potestas est, maximè ciuis est: in aliis verò euenire potest, vt sit, non tamen necesse est. Nonnullæ enim ciuitates neque populum habent, neque contionem vsu receperunt: sed conuentum ciuium conuocatorum: & liteis, controuersiásque alias alij cognoscunt ac disceptant: vt Lacedæmone liteis de rebus contractis dirimunt, & diiudicant Ephororum alij alias: senatores autem iudicia de cædibus ac paricidiis exercent: alius porrò aliquis magistratus fortassis alia. itémque fit Karthagine. quidam enim magistratus rebus omnibus iudicandis præsunt. Sed enim correctionem habet ciuis definitio. nam in aliis reip. administrandæ formis nō magistratus infinitus consultator & iudex est, sed pro genere imperij definitus. His enim omnibus, aut nonnullis eorum permissa est consultandi ac iudicandi potestas, aut de rebus omnibus, aut de quibusdam. Quis igitur sit ciuis, ex his

perspicuū est. Qui enim potest magistratus ad consultandum & iudicandum pertinentis esse particeps, eum iam huius ciuitatis dicimus esse ciuem: ciuitatem autem, vt simpliciter dicam, talium hominum multitudinem tantam, quanta satis sit ad copiam plenam ac refertam, nihílque foris requirentem, rerum ad vitam degendam necessariarum. Definiunt autem quidam ciuem cōsuetudinem spectantes, qui ex vtroque parente ciui natus est, non ex altero tantùm, vt ex patre, aut matre. Alij autem etiam hoc longius requirunt ac repetunt, verbi gratia, ad auos duos, aut treis, aut plureis progredientes, Cùm igitur ciues sic definiuntur ciuili more, & pingui Minerua, dubitant nonnulli de tertio illo, aut quarto, quomodo ciuis futurus sit. Gorgias igitur Leontinus, partim fortasse dubitanter, partim dissimulanter loquens, dicebat: quemadmodum mortaria sunt, quæ à mortariorum opificibus effecta sunt, sic & Larissæos eos esse, qui à Larissæorum effectoribus procreati sunt. esse enim aliquos Larissæorum effectores, & quasi opifices. Sed hoc est pingue & simplex. Si enim participes erant reipublicæ: ex ea definitione, quam exposuimus, ciues essent: sin minus, non essent ciues. Nam ne fieri quidem potest, vt natum esse ex ciui patre, aut ex ciui matre, ad eos, qui primi vrbem habitarunt, aut condiderunt, accommodetur. Sed fortasse magis de his dubitari potest, qui reipubl. fuerunt participes, reipublicæ statu immutato: cuiusmodi est id, quod fecit Clisthenes post tyrannos exactos. Multos enim peregrinos, & seruos, & inquilinos in tribus transtulit. Controuersia autem, quæ de his est, non est quis sit ciuis, sed vtrùm sic factus ciuis, iustè, an iniustè sit ciuis. Atqui de hoc quoque præterea dubitauerit aliquis, vtrúmne qui iustè non

est ciuis, non sit ciuis, quasi idem valeant iniustum ac falsum. Quoniam autem videmus, nonnullos etiam iniustè magistratum, aut imperium gerere, quos magistratum quidem gerere fatebimur, sed non iustè: ciuis autem imperio quodam definitus est: nam qui talis imperij particeps est, ciuis est, vt diximus: in promtu est etiam hos dicendos quidem esse ciueis: iustè autem ciues sint, nécne, ad controuersiam antè à nobis expositam pertinere. Dubitant enim quidam quando ciuitas aliquid egisse dicenda sit, quando non ciuitas: verbi gratia cùm ex paucorum imperio, aut tyrannide, populi potestas exstiterit. Tunc[1] enim neque ea, quæ conuenerunt, quæque in obligationem deducta sunt, dissoluere volunt, quasi non ciuitas, sed tyrannus pecuniam acceperit: neque multa alia huiusmodi pacta conuenta seruare, proinde quasi nonnulla reip. administrandæ genera eo quòd vel vnus, vel pauci plus valeant viribus, non vtilitate communi, constent. Quòd si etiam nonnulli homines sub imperio & potestate populi hoc modo ciuiliter viuunt, huiúsque ciuitatis & reip. eæ sunt actiones, quas populus obiit: ergo & huius ciuitatis ac reip. quæ ex paucorum imperio, & tyrannide ciuitas libera facta est, dicendum est eas esse actiones, quæ à paucorum imperio, & tyrannide contractæ sunt.

1 Huius rei luculentum exemplũ exstat in oratione Demosthenis, πρὸς Λεπτίνην.

2 Videtur autem sermo, in quem nunc incidimus, ad hanc dubitationem accommodatus esse, quónam modo eadem ciuitas sit dicenda, aut non eadem, sed alia. Huius igitur dubitationis ea, quæ maximè in promtu posita est, quæstio in loco, & in hominibus cōsistit. Euenire enim potest, vt locus, & homines diiungantur, & hi quidem alium, illi autem alium locum incolant. Hæc igitur dubitatio lenior, & mitior statuenda est. Nam cùm ciuitas multis modis dicatur, ad

explicandum facilis quodammodo talis quæstio est. similiter autem & hominum eundem locum incolentium quando vnam esse ciuitatem existimare oporteat. non enim muris communibus definiẽda vna ciuitas est. liceat enim Peloponneso murum vnum circumdare. talis autem fortasse est Babylon, omnísque, quæ gentis potius, quàm vrbis, aut ciuitatis circumscriptione continetur: qua tertium iam diem capta, partem quãdam vrbis non sensisse dicunt. verùm de hac quidem dubitatione vtilius erit disputationem ad aliud tempus reseruari. nam de magnitudine ciuitatis, quanta debeat esse, & vtrùm gentem vnam, an plureis esse expediat, hominem politicum ignorare non oportet. Sed iisdem hominibus in eodem loco habitantibus, vtrùm quandiu sit idem genus hominum in vrbe habitantium, eadem ciuitas dicẽda est, etiam aliis intereuntibus, aliis nascentibus, quemadmodum & fluuios eosdem dicere solemus, & fonteis eosdem, quamuis alia semper aqua suboriatur, alia diffugiat, atque effluat? an homines quidem iidem esse dicendi sunt propter talem causam, ciuitas autem alia? Nam si ciuitas societas quædam est, & ciuium societas: vbi ciuitatis administrandæ ratio specie fit dispar ac dissimilis, & differt ciuibus, necesse esse videatur etiam ciuitatem non esse eandem: quemadmodum chorum, qui nunc comicus, nunc tragicus est, alium esse dicimus, cùm sæpenumero iidem homines sint. Similiter autem & aliam omnem societatem, aliam dicere debemus, si compositionis species sit alia: veluti harmoniam dissimilem esse dicimus iisdem sonis, si aliàs sit Doria, aliàs Phrygia. Si igitur hoc modo se res habet, perspicuum est eandem ciuitatem maximè esse dicendam, spectata ciuitatis administrandæ ratione: nomine autem vel alio, vel eodem licere eã appellare,

& iisdem in ea habitantibus hominibus, & prorsus aliis. Sítne autem iustum, nécne id, quod ex conuentione debetur, dissoluere, obligationíque contractæ satisfacere, cùm in aliam reip. administrandæ formam ciuitas traducta sit, non est huius loci disputare.

3 *Iis porrò, quæ nunc exposita sunt, proximum est, vt videamus, vtrùm eandem esse virtutem viri boni, & boni ciuis statuere debeamus, nécne. Verùm enim verò si hoc anquirendum est, viri boni virtus primùm rudi quadam imagine informata cognoscenda est. Quemadmodum igitur nauta, vnus quidam est ex sociis nauigationis: sic & ciuem ex iis, qui ciuilis administrationis sunt participes, vnum esse dicimus. Quamuis autẽ nautæ sint inter se vi & facultate dissimiles (alius enim est remex, alius gubernator, alius proræ præfectus, alius tali aliquo quasi cognomine appellatus) perspicuum tamen est vnius cuiusque eorum subtilissimam, ac perfectissimam definitionem, virtutis cuiusque propriam futuram. ¹verumtamen etiam communem aliquam ad omneis aptè quadraturã. nam salus nauigij, eorum omnium cõmune munus est. hanc enim, tanquam finem, nautarum vnusquisque expetit. Sic igitur & ciuium cuiusque, quamuis sint inter se dissimiles, societatis & communitatis salus, munus est. Societas autem est, ciuitatis, seu reip. administrandę forma & ratio, quam politiam Græci nominãt. Quocirca virtus ciuis ad ciuitatis administrandæ formam referatur necesse est. Si igitur plura sunt ciuitatis, seu reip. administrationis genera, nimirum fieri non potest, vt boni ciuis virtus sit vna perfecta. At virum bonũ dicimus, virtute perfecta eum metientes. Euenire igitur posse, vt, qui sit bonus ciuis, eam virtutem non sit consecutus, ex qua vir bonus appellatur, ex his intel-*

1 legẽdũ ὅμως δὲ, pro. ὁμοίως δὲ, quo modo vulgo legitur: vt rectè coniecit P. Vict.

ligere licet. Verumtamen etiam alio modo eandem rationem pertractare & persequi licet de optima reip. administrandæ forma dubitantibus. Si enim fieri non potest, vt ex omnibus bonis viris constet ciuitas: suo autem quemque munere probè fungi oportet: hoc autem à virtute proficiscitur: quandoquidem nefas est ciueis omneis inter se esse simileis, vna boni ciuis, & boni viri virtus esse non possit. Nam boni quidem ciuis virtus in omnibus inesse debet. sic enim ciuitas necessariò futura est optima. boni viri autem virtus in omnibus inesse nequeat, nisi necesse est omneis viros bonos esse, qui sunt in bona ciuitate ciues. Præterea quoniam ex dissimilibus constat ciuitas, quemadmodum, verbi gratia, animans ex animo & corpore: animus humanus ex ratione & appetitione: domus ex viro & vxore: rei familiaris possessio ex domino & seruo: eodem autem modo & ciuitas tum ex his omnibus, tum præterea ex aliis dissimilibus rerum generibus concreta est: necesse est non vnam esse omnium ciuium virtutem, quemadmodum neque ex chori saltatoribus, præsultoris, & eius saltatoris, qui ei est proximus, est vna. Boni viri igitur, & boni ciuis virtutem non esse eandem ex his cognoscere licet. Sed vtrúmne alicuius boni ciuis, & boni viri eadem virtus erit, nécne? Dicimus vtique bonum prætorem, bonúmque magistratum, esse virum bonum, & prudentem. virum autem ciuitatis regēdæ facultate præditum, necesse est esse prudentem. Tum quidam dicunt eius, qui ciuitati præest, institutionem ab institutione priuatorum diuersam esse oportere: quemadmodū regum filij arte equestri & militari erudiri cernuntur. Et Euripides, Ne mi ista gloriosa, sed quæ ciuitas Desiderat. *proinde quasi aliqua sit eius, qui præest, disciplina. Si igitur boni principis, seu ma-*

gistratus, & boni viri virtus eadem est: is etiam autem, qui pâret imperio, ciuis est: non eadem simpliciter & absolutè fuerit ciuis & viri virtus, sed tamen alicuius ciuis. Non enim eadem est eius, qui ciuitati præest, & ciuis. Atque iccirco fortasse Iason se dicebat esurire, quòd non regnaret, tanquam priuatus esse nesciens. Verumtamen laudatur sanè posse & imperare, & imperio parêre. tum probi & spectati ciuis est posse & imperio benè præesse, & imperio rectè parêre. Si igitur boni quidem viri virtutem ad imperandum aptam esse ponimus, boni ciuis autem ad imperãdum, & parendum: non fuerit vtrumque similiter laudabile. Quoniam igitur interdum vtrumque horum videtur, nempe & non eadem eum, qui præest, eúmque, qui pâret imperio, discere oportere, & ciuem scire vtrumque oportere, tum præesse, tum imperio parêre, atque vtriusque participem esse debere: hæc ex iis, quæ iam dicentur, intelligere licet. Est enim imperium aliquod domini proprium, quo suprà herile appellauimus. hoc dico, quod versatur in iis, quæ necessaria dicuntur: quæ scire facere eum, qui ciuitati præest, necesse non est, sed vti potius. altera res verò etiam mãcipiis cónuenit. dico autem rem alteram, operas præstare seruileis, & officiorum humilium administrum esse posse. Seruorum autem genera plura esse dicimus. operæ enim sunt plures. Vnum genus est eorum, qui operarij, & opifices dicuntur à Latinis, à Græcis chernetes. hi autem sunt, quemadmodum & nomen significat, qui manibus vitam tolerant, quibúsq; victum manus suppeditant: in quibus est illiberalis & sordidus artifex. Quocirca apud quosdam priscis illis temporibus magistratuum non erãt participes opifices, antequàm democratia extrema & deterrima exstitisset. Opera igitur & munera talium ciuium imperio

perio subiunctorum neque virum bonum, neque hominem ad regendam ciuitatem idoneum, neque bonum ciuem discere oportet, nisi forte sua ipsius causa, & vt aliquando sibi ipse vtatur. Non enim iam inter dominum & seruum interesset, neque alius dominus, alius seruus esset. Verùm aliud est imperium, quod qui obtinet, similibus genere & liberis hominibus imperat. Hoc enim ciuile imperium esse dicimus: quod oportet eum, qui ciuitati præest, parendo imperio didicisse: verbi gratia, equitatui præesse debet posteaquàm magistro, seu præfecto equitum paruerit:[1] & dux exercitus esse, postquàm miles imperatorem secutus sit, & postquàm tribuno militum paruerit, & manipularis miles fuerit, tribunus militum, & manipuli ductor esse. Quapropter dicitur hoc quoque præclarè, non posse quemquam benè imperare, qui non paruerit imperio. Horum autem virtus quidem diuersa est. Sed oportet bonum ciuem & scire, & posse tum imperio pârere, tum imperare: & hæc ciuis virtus est, imperium liberorum scire in vtramque partem. Tum viri boni est vtrumque, quamuis specie differat temperantia & iustitia eius, qui præest, propria, à temperantia & iustitia eius, qui pâret imperio. Eius enim, qui sub imperio est, & idem liber, in promtu est non posse esse vnam viri boni virtutem: verbi gratia, iustitiam: sed eam duas formas habere, ex quibus imperabit, & imperio parebit: quemadmodum viri & mulieris diuersa temperantia & fortitudo est. Vir enim ignauus esse videatur, si sit ita fortis, vt mulierem fortem esse decet: & mulier loquax, si sit ita temperans &[2] modesta, vt is vir, qui bonus est. Nam & administratio rei familiaris alia est viri, alia vxoris. illius enim munus est quærere, huius custodire. Prudentia autem, eius, qui præest, sola virtus propria

1 legēdū apud Aristotel. καὶ ταξιαρχεῖν ταξιαρχηθέντα, καὶ λοχαγεῖν λοχαγηθέντα. διὸ, &c.

2 pudés.

est. Alias enim, vt appâret, necesse est esse communeis & imperio subiectorum, & imperantium. Eius autem, qui sub imperio est, virtus non est prudentia, sed opinio vera. nam qui est sub imperio, est tanquam tibiarum opifex: qui præest autem, tanquam tibìcen, qui tibiis vtitur. Vtrùm igitur eadem sit virtus boni viri, & boni ciuis, an alia & diuersa, & quomodo sit eadem, & quomodo diuèrsa, ex his cognoscere licet. Sed quòd ad ciuem attinet, dubitatio quædam reliqua est, vtrùm reuera ciuis sit, qui magistratum capere potest, an etiam ij, qui arteis illiberaleis & sordidas exercent, ciues numerandi sint. Si igitur etiam ij, qui honorum non sunt participes, ciues numerandi sunt, fieri non potest, vt omnium ciuium talis sit virtus. hic enim ciuis est. Sin horum nullus ciuis est: quo in loco, quóque in numero quisque locandus est? Neque enim inquilinus, neque peregrinus est. An propter hanc rationem nihil inde absurdi effici dicemus? Nam neque serui, neque liberti quicquam eorum, quæ diximus, sunt. Hoc enim verum est, non omneis in numero ciuium esse habẽdos, sine quibus ciuitas non facile esse possit. Nam ne pueri quidem eodem modo sunt ciues, atque viri: sed hi quidem simpliciter: illi autem ex condicione, & cum adiectione. Sunt enim ciues quidem illi, sed imperfecti. Priscis igitur temporibus apud nonnullos, opifices illiberales ac sordidi, & peregrini, serui erant. quocirca etiam nunc plebs talis est. Optima autem ciuitas non faciet artificem illiberalem ac sordidum, ciuem. Quòd si etiam hic ciuis est, attamen virtus ea, quam commemorauimus, dicenda est esse non cuiuslibet ciuis, nec liberi tantùm, sed eorum, qui ab operibus necessariis vacui ac soluti sunt. Eorum autem, qui operibus & muneribus necessariis funguntur, ij, qui vni funguntur, serui sunt: qui mul-

tis, & populo sordidi, ac mercenarij. Perspicuum autem nobis erit ex eo, quod iam dicemus, si paullo diligentiùs consideremus, quomodo ea sese habeant. hoc ipsum enim in promtu positum, id, quod à nobis dictum est, declarat. Quoniam enim plures sunt reip. administrandæ formæ, etiam ciuis genera sint plura necesse est, & maximè eius ciuis, qui imperio pâret. Itaque in aliqua reip. administrandæ forma artificem illiberalem, & mercenarium, ciueis esse necesse est: in aliquibus non potest fieri vt sint. exempli gratia, si qua est, quam aristocraticam appellant Græci, Latini in qua optimates principatum obtinent, & in qua ex virtute & dignitate honores deferuntur. Non enim fieri potest, vt is, qui vitam colit illiberalem ac sordidam, vitamq; mercenariam, in ea, quæ sunt virtutis, studium conferat. In paucorum potentatibus autem, vt quidem mercenarius sit ciuis, contingere non potest. nam ex magno & amplo censu, magistratus imperiáque obtinentur: vt autem artifex illiberalis, potest. plerique enim artifices sunt locupletes. Thebis autem lex erat, ne, qui non decem annos perpetuos sine vlla intermissione mercaturam in foro, & taberna facere desiisset, magistratum capere posset. In multis autem reip. administrandæ generibus lex etiam peregrinos ad ciuitatem allicit atque inuitat. Nam qui ex matre ciui natus est, in nónnullis ciuitatibus, in quibus populus principatum obtinet, ciuis est: eadémque apud multos spuriorum, & eorum, qui ex iustis nuptiis procreati non sunt, ratio est. Verumtamen quoniam ciuium germanorum penuria coacti taleis homines ciueis efficiunt: (nam propter hominum paucitatem talibus legibus vtuntur) vbi primùm turba abundare cœperunt, paullatim de ciuitate circumcidunt atque amputant primùm eos, qui

ex seruo, aut ancilla: deinde eos, qui ex fœminis, non etiam è viris ciuibus nati sunt: atque ad extremum eos duntaxat, qui ex vtroque parente ciue orti sunt, ciues faciunt. Cùm plura igitur ciuis esse genera ex his intelligere licet, tum etiam hoc, eum maximè dici ciuem, qui honorum est particeps, quemadmodum & Homerus Achillem loquentem fecit.

Tāti ab eo factus, quāti aduena honoribus expers.

est enim tanquam inquilinus atque aduena, qui honorū particeps non est. Verùm vbi hoc tale occultum atque obscurum est, id fit eorum, qui vnà habitant, fallendorū gratia. Vtrùm igitur alia, an eadem virtus sit habenda, ex qua vir bonus, & bonus ciuis est, ex iis, quæ dicta sunt, perspicuum est: & alicuius ciuitatis eundem esse bonum ciuem, & bonum virum: alicuius alium ac diuersum: illúmque non omnem, sed eum, qui ciuitatis administrandæ scientiam habeat, & penes quem reip. administrandæ sit potestas, aut possit esse potestas, aut solum ac per se, aut cum aliis.

4 *Quoniam autem hæc distinctè explicata sunt, deinceps videndum est, vtrùm vna ciuitatis administrandæ forma statuenda sit, an plures, & si plures, quæ, & quàm multæ, & quæ sint earum differentiæ. Est autem reip. administrandæ forma, quàm Græci politiam nominant, ordinatio ac descriptio cùm aliorum ciuitatis imperiorum, tum eius maximè, quòd potestatem atque auctoritatem in ciuitate habet omnium maximam. Administratio enim & gubernatio ciuitatis vbique potestatem atque auctoritatem obtinet. Ciuitatis autem administrandæ forma, quam politiam diximus à Græcis appellari, est administratio seu gubernatio ciuitatis, verbi gratia, inquam, in ciuitatibus liberis, & in quibus*

populus rerũ potitur, populus auctoritatem & dominatum obtinet: pauci contrà in iis reipub. administrandæ formis, in quibus penes paucos potestas est, quas oligarchias appellant Græci. Dicimus autem etiam horum reip. administrandæ formam, aliam esse, ac diuersam. Atque hoc idem & de aliis dicemus. Supponendum autem primùm est, cuius rei gratia constiterit ciuitas, & quot sint imperij genera ad hominem, & ad vitæ societatem pertinentis. Dictum igitur est etiam primo libro, in quo de ratione tuẽdæ rei familiaris, & herili imperio explicauimus, hominem animal quidem esse ad ciuilem vitæ cultum aptum natura. quo fit, vt, etiam si mutuo auxilio non egeant, nihilominus societatem, & communitatem vitæ appetant. Verumtamen communis vtilitas eos congregat, & in vnum conducit, quantum pro sua quisque parte ad honestè viuendi facultatem conferre potest. Hic igitur maximè propositus finis est & communiter omnibus, & propriè singulis. Conueniunt autem etiam eius ipsius rei causa, vt viuant. fortasse enim in ea inest aliqua honesti particula. Et ciuilẽ societatem continent, atque conseruãt etiam in eo ipso, quòd viuãt tantùm, nisi res duræ, ac perpessu asperæ in vita valde modum superent. Perspicuum enim est plerosque homines viuendi cupiditate captos, multas ærumnas, grauesque calamitates toleranter ferre, quasi quædam in eo prosperitas, & dulcedo naturalis insit. Iam verò imperij modos, qui dicuntur esse plures, partitè ac distinctè explicare facile est. Nam etiã in iis libris, quos populariter scribere solemus, quique versantur in manibus externorum, sæpenumero iis de rebus dilucidè ac definitè disserimus. Domini enim imperium, quamuis reuera natura seruo, & natura domino idem expediat, nihilominus tamen in imperando domini

vtilitatem spectat per se; serui autem ex euentu. fieri enim non potest, vt seruo intereunte imperium domini sit saluum. imperium autem in liberos, & in vxorem, & in omnem domum, quod appellamus œconomicum, id est rei familiaris administrationis proprium: aut eorum, quibus imperatur, gratia est, aut communem quãdam vtrorumque vtilitatem spectat: per se quidem eorum, qui parent imperio, quemadmodum & alias arteis videmus, verbi gratia, artem medendi, & artem corporum exercendorum: ex euentu verò etiam eorum, qui imperãt, fuerit. Nihil enim obstat, quominus is, qui puerorum corpora exercet, vnus sit interdum etiam ipse ex iis, qui exercentur, quemadmodum nauis gubernator semper vnus est è numero nautarum. Pædotriba igitur, qui puerorum corpora exercet, aut gubernator, eorum, qui imperio pârent, bonum intuetur. Cùm autem vnus ex horum numero est etiam ipse, salutis, & tutæ nauigationis ex euentu est particeps. hic enim nauta est: ille autem eorum, qui exercentur, fit vnus, cùm sit pueris exercendis præfectus, seu pædotriba. Quapropter & ciuilia imperia, cùm ciuitas iuxta æqualitatem, & similitudinem ciuium cõstituta est, æquum esse putant se vicissim magistratum gerere, olim quidem (quo modo natura comparatum est,) æquum esse existimantes se pro sua virili parte munus publicum obire, ac sustinere, & cõtrà aliquem alium ipsius bonum procurare, quemadmodum ipse antea magistratum gerens, illius vtilitati cõsulebat: nunc autem propter emolumenta, quæ ex rep. & imperio proficiscuntur, perpetuò volunt magistratum gerere. quod genus, si eueniret, vt, qui magistratum gerunt, semper benè valerent, cùm essent infirma valetudine. Tum enim fortasse meritò imperia & magistratus consectarentur. Perspicuum

igitur est, quæcumque reip. administrandæ formæ communem vtilitatem spectant, eas rectas esse,[1] & ei iuri, quod simpliciter ius est, consentaneas: quæcumque verò eorum, qui reip. præsunt, duntaxat vtilitati consulunt, omneis esse deprauatas, & à rectis ciuitatis administrandæ formis detortas. Sunt enim dominorum in seruos imperiis similes. At ciuitas, liberorum societas est.

1 leg. καὶ κατὰ τὸ ἁπλ. nā à lib. vulg. abest copula.

His autem distinctis atque explicatis, consequens est, vt ciuitatis administrandæ formas consideremus, quot sint numero, & quæ sint: & primùm rectas videamus. His enim explicatis, eæ, quæ à rectis deflexerunt, erunt in promtu. Quoniam autem ciuitatis administrandæ forma, & ciuitatis administrandæ ratio idem significant: ciuitatis autem administrandæ ratio est id, quod in ciuitatibus dominatur, summámque auctoritatem obtinet: necesse est autem dominatum atque auctoritatem obtinere aut vnũ, aut paucos, aut multos: vbi quidem aut vnus, aut pauci, aut multi spectantes vtilitatem communem ciuitati præsunt, has ciuitatis administrandæ formas, rectas esse necesse est: vbi verò vel vnius, vel paucorum, vel multitudinis vtilitas spectatur, deflexiones, ac degressiones à rectis. Nam aut ciues dicendi non sunt, qui sunt vnius ciuitatis participes, aut vtilitatis inter eos debet esse communitas. Consueuimus autem appellare vnius principatum, eum, qui vtilitati communi consulit, regnum. potestatem autem paucorum virtute præditorum quidem, sed plurium vno, aristocratiam, hoc est optimatium potentatum; vel quia optimi viri reipubl. præsunt, vel quia ita præsunt, vt omnia ad id, quod est ciuitati, iísque, quibuscum ea communicatur, vtile, referant. vbi verò multitudo ciuitatis administrationem ad communem vti-

litatem confert, communi omnium ciuitatis administrandæ formarum nomine appellatur. Hoc autem probabili ratione euenit. Nam vt vnus, aut plures virtute excellant, fieri potest. Plureis verò subtiliter ac perfectè omni virtute instructos esse, difficile est: sed si qua, maximè bellica valent. hæc enim in multitudine ingeneratur. Quocirca in hac reip. administrãdæ forma, maximè dominatur,[1] maximámque potestatẽ obtinet ea pars ciuitatis, quæ pro reliquis ciuibus propugnat: maximéque eius sunt participes qui arma tenent. Degressiones autem ab iis, quæ dictæ sunt, reipubl. administrandæ formis, sunt, tyrannis quidem, à regno: paucorum autem potentium imperium, seu oligarchia, ab optimatium potestate, hoc est ab aristocratia: populi verò potestas, seu democratia, à ciuitatis administrandæ forma, id est à politia, tyrannis enim monarchia est, seu vnius imperium ad eius, qui solus imperat, vtilitatem spectans. paucorum principatus, ad commoda diuitum: populi potestas, ad egentium. reip. vtilitatem autem nulla earum habet sibi propositam. Iam verò oportet paullo pluribus verbis, quæ sit vnaquæque harum reip. formarum exponere. habet enim hæc res ficultates quasdam ad explicandum difficileis atque obscuras. Ei autem, qui in vnaquaque institutione philosophatur, neque ad agendum solùm curas, & cogitationes suas confert, cónuenit acriter, & non negligenter rem, de qua agitur, intueri, neque quicquam prætermittere, sed aperire ac patefacere in quaque re veritatem. Est igitur tyrannis quidem imperium vnius herile, quemadmodum dictum est, in societatem ciuilem. Paucorũ imperium autem, seu oligarchia est cùm ij, quorum res familiaris ampla & præclara est, auctoritatem & dominatum obtinent in rep. Populi potestas

1 leg. καὶ μάλιστα μετέχ. abest à lib. vulg. vox μάλιστα.

contra, quæ democratia à Græcis appellatur, cùm ij, quibus non ampla, neque lauta, sed angusta, & tenuis est res familiaris, remp. administrant. Prima autem difficultas ac dubitatio ad superiorem distinctionem pertinens, est hæc, quòd si plures, qui sunt locupletes, dominatum in ciuitate obtineãt: populi autem potestas sit, vbi multitudo dominatum in ciuitate obtinet: similiter verò si fortè etiam contrà alibi eueniat, vt inopes atque egentes numero sint locupletibus pauciores, & tamen cùm viribus præstent, dominatum in ciuitatis administratione obtineant: vbi autem exigua multitudo dominatum obtinet, paucorum esse imperium dicant: non rectè videantur reip. administrandæ formæ esse definitæ, neque distinctè explicatæ. At porrò si quis etiam copulata quidem cum abũdantia rei familiaris hominum paucitate, cum angustiis autem & inopia bonorum externorum, ciuium multitudine, ita nomina reip. administrandæ formis imponat, & oligarchian seu paucorum imperium quidem appellet in ea ciuitate, in qua imperia gerunt pauci numero locupletes: democratiam autem, seu populi potestatem, qua in ciuitate egentes, atque inopes numero multi reip. administrandæ præsunt: aliam hæc res difficultatem prope inexplicabilem habet. Quas enim dicemus eas, quæ modo à nobis commemoratæ sunt, reip. administrãdæ formas, eam dico, in qua plures sunt locupletes, & eam, in qua egentes pauciores, auctoritatem autem & dominatum in ciuitatum administrationibus obtinent, si quidem nulla alia est reip. administrandæ forma præter eas, quas diximus? Videtur igitur ratio planum facere, ac declarare, paucos, aut multos auctoritatem & dominatum in ciuitate obtinere, hoc esse euentum partim paucorum imperiis, seu oligarchiis, partim populi potestatibus, seu demo-

cratiis, propterea quòd locupletes quidem & copiosi, pauci: egentes autem & tenues, multi sunt vbique gentium. Quare neque ex his efficitur, vt sint illæ, quæ dictæ sunt, diuersitatis causæ: sed eæ res, quibus rebus popularis potestas, & paucorũ imperium inter se differunt, sint paupertas, & diuitiæ. Ac necesse quidem est vbi magistratus gerũt propter diuitias, siue sint pauciores, siue plures, hoc esse paucorum imperium seu oligarchiam: vbi verò egentes, populi potestatem seu democratiam. Sed éuenit interdum quemadmodum diximus, vt illi quidẽ sint pauci, hi verò multi. Abundãt enim rei familiaris copiis & facultatibus pauci: libertatis autem sunt participes oẽs: propter quas causas litigãt vtriq; de rep. administranda.

6 *Intelligendum autem est primùm quos fineis, & quasi terminos oligarchiæ, seu paucorum imperij, & democratiæ, seu populi potestatis constituant, & quod sit ius oligarchiæ, & democratiæ proprium. Omnes enim ius aliquod attingunt, sed aliquatenus progrediuntur: dicúntque non omne, quod propriè ius est. Verbi gratia, ius videtur esse quod æquale est: & est planè, verùm non omnibus, sed æqualibus. Tum inæquale ius videtur esse, vt est, verùm non omnibus, sed inæqualibus. Hi autem hoc detrahunt, nempe quibus, & ita male iudicant. cuius rei hæc causa est, quia de seipsis iudicant. Fere autem plurimi de rebus suis, ac domesticis mali sunt iudices. Quare quoniam iustum, aliquibus est iustum, eadémque distinctio adhibenda est in rebus, atque in personis, quemadmodum antea à nobis dictum est in libris de moribus: rei quidem æqualitatem concedunt, personarum verò in controuersiam vocant, maxime quidem propter id, quod paullo antè dictum est, quia eas res, quæ ad se pertinent, malè iudicant: secundo loco verò etiam propterea quòd cùm*

vtrique dicant quadamtenus ius aliquod, existimant se ius dicere simpliciter. Hi enim si aliqua re sint inæquales, verbi gratia, pecunia, putant se omnino esse inæqualeis: illi verò siqua re sint æquales, veluti libertate, se prorsus esse æqualeis. Sed ius, quod principem locum obtinet, prætermittunt. Si enim bonorum, & facultatum gratia societatem coierunt, & in vnum conuenerunt, tam sunt participes ciuitatis, quantum & facultatum rei familiaris habent. itaque eorum, qui paucorum imperio fauent, ratio valere videatur. non enim iustum esse, æquam partem ferre centum minarum eum, qui vnam minam attulit; atque eum, qui reliquum omne contulit, neque eorum, quæ in societatem initiò collata sunt, neque eorum, quæ postea accesserunt, & lucri facta sunt. Sin non solùm viuendi gratia conuenerunt, sed potius benè viuendi, (esset enim seruorum, & aliarum animantium ciuitas: nunc autem non est, quia non sunt beatitudinis, neque vitæ ex consilio degendæ participes) neque belli societatis causa, vt ne à quoquam iniustè læderentur: neque vt res inter se contraherent, & commutarent: neque vt mutua consuetudine, atque opera vterentur: (nam Tusci, & Karthaginenses, & omnes, quibus sunt tesseræ rerum inter se contrahendarum, essent tanquam vnius ciuitatis ciues. sunt enim eis pacta conuenta de rebus importandis, sunt & tesseræ iudiciales de non inferenda inter se iniuria, & fœdera in tabulas publicas relata de belli societate: verùm neque magistratus iccirco creati sunt omnibus inter ipsos communes, sed alij apud vtrosque: neque qualeis alteros esse oporteat, alteri laborant, neque vt nequis eorum, qui communibus pactis, & fœderibus continentur, iniustus sit, & ne vllo vitio sit affectus, solliciti sunt: sed hoc tantum

eis curæ est, vt ne alteris ab alteris iniuria inferatur. Atqui de virtute & vitio ciuium diligenter cogitant, qui sibi vigilandum, atque elaborandum esse putant, vt ciuitas bonis legibus temperetur & gubernetur. Ex quo etiam intelligere licet, ciuitatem eam, quæ reuera nominetur ciuitas, & non ita dicatur verbo tenus, virtutis curam habere debere. alioqui ciuium societas, fit belli gerendi societas, ab aliis sociis longè distantibus loco tantùm differēs. Tum lex, fœdus est, &, quemadmodum dixit Lycophro sophista, spōdet eis inter ipsos iura seruatum iri: sed non potest ciueis efficere viros bonos & iustos. Ita autem rem se habere perspicuum est. Si quis enim loca inter se disiuncta, ac remota etiam in vnum contrahat, & conducat, vt vrbs Megarensium vrbem Corinthiorum mœnibus tangat: non erit tamen vna ciuitas, ne si connubij quidem iura inter se pepigerint. Atqui hæc est vna ex numero earum communicationum, quæ ciuitatum sunt propria. Similiter verò neque si qui seorsum quidem habitarent, non tamen ita longè, vt inter se non communicarent, sed si essent eis leges, ne inter se iniuria afficerent in rerum permutationibus, & communicationibus: verbi gratia, si alius quidem esset faber, alius agricola, alius sutor, alius aliud quippiam tale, numero autem essent decies mille: non tamen quicquam aliud inter se commune haberent præter permutationem, & belli societatem: ne sic quidem esset vna ciuitas. Cur tandem? Non enim propterea quòd non sit propinquitas & coniunctio communionis. nam etiam si vnum in locum conuenirent ita communicantes, & aduersus eos, à quibus iniuria lacesserentur, auxilio alter alterum iuuarent tantùm, tanquam belli societate & fœdere coniuncti, vnusquisque tamen domo sua, tanquam ciuitate, vteretur: ne sic

quidem ciuitas esse, acriter & acutè intuentibus, videatur, siquidem similiter vnà inter se communicarent, & congrederentur congregati, atque disparati. Perspicuum igitur est ciuitatem non esse loci communionem, neque vt sint tuti ab externa & mutua iniuria, neque vt sit inter eos officiorum, & operarum mutuatio, eo esse comparatam: sed hæc quidem præstò sint necesse est, siquidem ciuitas futura est: non tamen etiamsi hæc omnia præstò sint, iam ciuitas est: sed ea demum societas, ciuitas est, quæ bene viuendi, & tum domibus, seu familiis, tum generibus, seu gentibus, vitæ perfectæ, & omnibus bonis cumulatæ atque expletæ, suisque rebus per se contentæ gratia, comparata est. Non est autem hoc futurum, nisi vnum & eundem locum incolant, & connubiis vtantur. Quapropter & affinitates in ciuitatibus institutæ sunt, & curialium sodalitates, & sacrificia, & vnà viuendi consuetudines, & congressiones. hoc autem tale, amicitiæ opus ac munus est. Concilium enim vnà viuendi, amicitia est. Finis igitur ciuitatis est, benè viuere. hæc autem finis gratia sunt. Ciuitas porrò, vitæ generum, & virorum perfectæ, & bonis omnibus necessariis expletæ, atque instructæ, neque vllorum subsidiorum externorum indigentis communio est. hoc autem est, vt dicimus, beatè & benè viuere. Statuendum igitur est societatem ciuilem, actionum honestarum, nō vnà viuendi causa esse comparatam. Quocirca quicunque in talem societatem plurimum conferunt, hi plus ciuitatis participant, quàm in libertate quidem & genere sunt pares, aut maiores, virtute verò ciuili impares: aut qui diuitiis quidem sunt superiores, virtute verò inferiores. Omnes igitur eos, qui de reipub. administrandæ formis inter se ambigunt & litigant partem aliquam iuris exponere, ex iis, quæ

dicta sunt, perspicuum est.

7 In hoc autem dubitatio est, quid oporteat dominationem, ac summam auctoritatem in ciuitate obtinere. nam aut multitudinẽ, aut diuiteis, aut viros bonos, & æquos, aut vnum omnium optimum, aut tyrannum. At hæc omnia videntur habere difficultatem. Quid enim si pauperes propterea quòd sint plures, bona diuitum inter se distribuant? nónne hoc sit iniustum? Decretum est enim scilicet ab ea ciuitatis parte, quę auctoritatem & dominatum in ciuitate obtinet, iustè hoc fieri. Quo igitur nomine extrema iniuria appellãda est? Rursus si ex omnibus ciuibus plures bona paucorum inter se partiti fuerint, perspicuũ est, eos labefactare, ac perdere ciuitatẽ. Atqui neque virtus ei rei, in qua ea est, interitum afferre solet: neque ius, perdendæ, aut exstinguendæ ciuitatis vim habet. Quare intelligere licet etiam hanc legem iustam esse non posse. Præterea res omneis, quæ à tyranno actæ sunt, necesse est iniustas esse. Nam cùm sit potentior, ac valentior viribus, vim affert reip. quemadmodum multitudo diuitibus. Vtrùm igitur pauciores & diuiteis præesse atque imperare iustum est? Si igitur hæc eadem faciant, & bona ciuium diripiant, & facultates multitudinis auferant, hócine est iustum? At si hoc iustum est, ergo & alterum. Hæc igitur omnia esse mala, & non iusta, in promtu est. At viros bonos oportet præesse, & omnium rerum dominos esse atque arbitros. Ergo alij omnes honoris expertes, & ignominia notati sint necesse est, cùm ciuilibus magistratibus non ornentur. honores enim dicimus esse magistratus. Vbi autem iidem semper gerunt magistratus, & reip. præsunt, alios honoris experteis, & ignominia notatos esse necesse est. At vnũ virtute præstantissimum reip. præesse atque imperare melius est.

At hoc etiam magis ad paucorum imperium, seu oligarchiam pertinet. Honoris enim expertes, sunt plures. Verùm dixerit fortasse quispiam, omnino hominem dominatum in rep. obtinere, qui quidem eos affectus habeat, qui in hominis animum cadunt, & non legem, malum esse. At si lex quidem sit, sed lex ad imperium paucorum, aut ad populi potentiam acommodata, quod ad ea attinet, de quibus dubitatum est, quid intererit? Nam quæ antè dicta sunt, similiter euenient. De aliis igitur esto aliquis alius sermo. Multitudinẽ autem dominatum atque auctoritatẽ debere obtinere potius, quàm optimateis quidem illos, sed tamen paucos, videatur esse expeditum, ac solutum: & nonnullam habere dubitationem, fortasse verò etiam veritatem. Fieri enim potest, vt multi, quorum vnus quisque vir non bonus est, tamen congregati & congressi paucis illis sint meliores, non vt singuli, sed vt vniuersi: quemadmodum cenæ, in quas singuli symbolam contulerunt, iis, quarum sumtus ab vno suppeditatus est, sunt copiosiores, & lautiores. nam cùm sunt multi, suam quemq; virtutis & prudentiæ partem habere: eósque congregatos, & multitudinem illam fieri tanquam vnum hominem multorum pedum, & multarum manuum, & multis sensibus instructum, itémque multis moribus, & cogitationibus præditum. Quapropter de musicorum & poëtarũ operibus melius iudicat multitudo, alij enim de alia aliqua particula, omnes autem de omnibus. Verùm[1] hoc antecellunt viri boni, & virtute præstãtes vnicuique de multis, quemadmodum pulchros à non pulchris differre dicunt, & picta ex arte pingendi, à veris: eò quòd dispersa, & separatim posita, in vnum conducta & collecta sint. nam cùm separati & seiuncti sunt,[2] huius quidem oculum esse pulchriorem: il-

1 legẽdũ videtur, Ἀλλὰ οὔτω διαφέρ. vulg. Ἀλλὰ τούτῳ διαφ. quæ scriptura tamen non est reiicienda.

2 delẽdũ in cõtextu Græco hoc totũ τοῦ γεγραμμένου.

lius autem alius aliam partem. Vtrùm igitur in omni populo, atque in omni multitudine poßit euenire hæc differentia multorum à paucis virtute præditis, obscurum est. Fortasse verò mehercule apparet in nonnullis locum habere non posse. Eadem enim etiam in feras ratio conueniret. Atqui nónne videmus quosdam homines nihil pæne dicam à feris differre? verumtamen in aliqua multitudine nihil obstat quin id, quod dictum est, verum sit. Quocirca & eam, quæ antea exposita est, dubitationem, & eam, quæ est huic proxima, quarum rerũ penes liberos, & multitudinem ciuium (tales autem sunt, quicunque neque diuites sunt, neque vllam virtutis dignitatem atque amplitudinem habent) arbitrium ac potestatem esse oporteat, possit quis his rationibus dissoluere, atque expedire. eos enim imperia obtinere maxima non est tutum. namque eos & propter iniustitiam, & propter imprudentiam partim iniuriam facturos, partim peccaturos. nullos autem eis mandare magistratus, neque eos vllius esse participeis, horribile ac formidolosum est. Cùm enim multi honoris expertes & pauperes sunt, plena hostiũ sit ciuitas necesse est. Reliquum est igitur vt consultandi, & iudicandi sint participes. Quocirca & Solon, & nonnulli alij latores legum eos comitiis magistratuum creandorum, & rationibus ab iis, qui gesserunt magistratus, repetendis præficiunt. gerere autem magistratum per se, & solos non sinunt. Omnes enim collecti & congregati satis multum sensum habent, & permixti cum melioribus prosunt ciuitatibus, quemadmodum victus non purus cum puro coniunctus omnem efficit vtiliorem pauco. vnusquisque enim seorsum in iudicando imperfectus & mancus est. Sunt autem in hac reip. administrandæ ordinatione dubitationes duæ: quarum

hæc

hæc prima est, quòd videatur esse eiusdem quis rectè medicatus sit, iudicare, cuius & mederi, ægrúmq; sanare, ac morbo præsente liberare. hic autem medicus est. atque hoc similiter etiam in aliis facultatibus longo vsu partis, atque artibus locum habet. Quemadmodum igitur medicus apud medicos iudicium rationum referendarum subire debet: sic & alij artifices apud simileis. Medicus autem est & is, qui alio præscribente medicinam facit, & is, qui docet ac præscribit quomodo medicina sit faciẽda, & tertius, qui à puero experiendo artem didicit. Sunt enim tales quidam in omnibus, pæne dicam artibus. Tribuimus autem iudicandi auctoritatem nihilominus vsu peritis, quàm scientibus. Præterea & in eligendo eodem modo se res habere videatur. Etenim rectè eligere, eorum, qui sciunt, munus est: verbi gratia, geometram eligere eorum est, qui in geometria diu, multúmque versati sunt: & gubernatorem, eorum, qui artem gubernandi tenent. Etsi enim de quibusdam operibus & artibus iudicandi facultatem habeant nonnulli etiam idiotæ, & imperiti: at non maiorem, quàm qui sciunt. Itaque hac ratione, comitiorum, quibus creantur magistratus, & rationum referẽdarum potestas penes multitudinem non sit redigenda. Verùm fortasse non omnia hæc rectè dicũtur, tum propter rationem illam, quam multo antè exposuimus, nisi multitudo sit admodum seruilis. erunt enim singuli quidem iudices scientibus deteriores: omnes verò congressi, aut meliores, aut non deteriores: tum quòd de nonnullis rebus neque solùm artifex, qui eas effecit, neque optimè iudicarit: eos omneis dico artifices, quorum opera iudicant etiam ij, qui non habent artem: verbi gratia, domum cognoscere non solùm eius est, qui fecit, sed etiam eo melius is, qui ea vtitur,

iudicabit, vtitur autem is, qui domum administrat, siue paterfamilias: & de gubernaculo melius iudicabit gubernator nauis, quàm faber: & de epulis conuiuæ melius, quàm coquus. Hanc igitur dubitationem ad explicandum difficilem, fortasse aliquis sat benè sic expedire ac dissoluere queat. Altera porrò est huic proxima. Videtur enim absurdum esse, penes malos atque improbos rerum maiorum auctoritatem & arbitrium esse, quàm penes viros bonos & æquos. At rationum referendarum iudicia, & magistratuum creandorum comitia sunt maximi momenti: quæ tamen in quibusdam reip. administrandæ formis, quemadmodum dictum est, populis tribuunt. Contio enim talium rerum omnium auctoritatem atque arbitrium habet. Atqui contionis quidem sunt participes, & consultant, & iudicant ij, quibus est census exiguus, & cuiusuis ætatis homines. pecuniam autem publicam tractant, & exercitibus præficiuntur, & amplissimos, maximósque magistratus gerũt ij, quibus magnus census est. Similiter autem aliquis etiam hanc dubitationem soluerit. fortassis enim hæc quoque rectè sunt instituta. Non enim iudex, neque senator, neque is, qui in contione deliberat & consultat, præest aut imperat: sed consessus iudicum, & senatus, & populus. Eorum autem, qui dicti sunt, vnusquisque, horum particula est. Particulam dico senatorem, & deliberatorem contionalem & iudicem. Quare non immeritò penes multitudinem maiorum rerum potestas atque auctoritas est. Ex multis enim constat populus, & senatus, & iudicium, seu iudicum consessus. Et verò census horum omnium amplior est, quàm eorum, qui vel viritim, vel cum paucis collegis maximos magistratus gerunt. Hæc igitur hoc modo distincta, atque explicata sint. Ea autem, quæ primo

loco exposita dubitatio est,¹declarat, nihil aliud ita ratum & firmum esse oportere, vt leges rectas ac salutareis: penes eum autem, qui præest reip. siue sit vnus, siue plures, iis de rebus statuendi arbitrium & potestatem esse, de quibus leges cumulatè atque accuratè loqui non possunt, propterea quòd non sit facile vniuersè omnia apertè persequi & complecti. Quaëis porrò esse oporteat leges rectas & vtileis, nondum planum factum est: sed etiam nunc manet id, quod suprà multo antè dubitatum est. Enimuerò necesse est, leges, malas, aut bonas esse, & iustas, aut iniustas, similiter atque reip. administrandæ formas. Verumtamen hoc certè perspicuum est, leges accommodatè ad reip. admistrandæ formam positas esse oportere. At si hoc verum est, non est obscurum, eas quidem leges, quæ sunt reip. formis rectis consentaneæ, necessariò esse iustas: eas autem, quæ deprauatis ac peruersis conueniunt, non iustas.

¹ legend. ποιεῖ φανερὸν, ὅτι δεῖ οὐδὲν ἕτερον ὄντως, ὡς τοὺς νόμους, εἶναι κυρ.

8 *Quoniam autem in omnibus quidem scientiis, atque artibus, finis bonum est: maximum autem bonum & maximè est in ea, cuius est omnium maximus dominatus, maximáque auctoritas: hæc autem est ciuilis facultas: ius porrò, est bonum ciuile: hoc autem est, quod communiter omnibus expedit: omnibus autem ius videtur esse æquale quiddam: & aliquatenus consentiunt, & congruunt sermonibus philosophicis, in quibus de iis, quæ ad mores pertinent, distinctè atque explicatè disputatum est: (nam & quid ius, & quibus sit ius, & æqualibus æquale esse oportere ostendunt) qualium rerum sit æqualitas, qualiúmque inæqualitas non est ignorandum. Inest autem in hoc dubitatio & philosophia ciuilis. Fortassis enim dixerit aliquis ex omnis boni præstantia magistratus & imperia tribui in-*

æqualiter oportere, si ceteris rebus omnibus nihil inter se differant, sed sint forte fortuna similes. iis enim, qui inter se differunt, & ius, & id, quod ex dignitate est, diuersum, ac dissimile esse. At si hoc verum est, ergo & ex coloris præstantia, & ex proceritatis, & ex qualiscunque boni, ij, qui rebus illis præstabunt, plus iurium ciuilium obtinere debebunt: aut hoc perspicuè falsum est. appâret autem in aliis scientiis & facultatibus. nam ex tibicinibus, qui sint inter se arte pares ac similes, non sunt nobilioribus dandæ plures tibiæ, aut meliores. nihilo enim melius tibia canent. Oportet autem ei, qui opus efficit melius, quíque opere antecellit, etiam instrumentorum præstantiam largiri. Quòd si nondum satis planum est quod dicitur: ab iis, qui id volent longius producere, facile intelligetur. Si quis enim exsistat, qui arte quidem tibia canendi excellat, nobilitate autem & splendore generis, aut pulchritudine sit inferior, etiamsi vnumquodque bonorum illorum maius bonum sit, quàm ars tibia canẽdi (dico autem nobilitatem, & pulchritudinem) & quamuis illa arti tibia canendi proportione prestent plus, quàm ille arte tibia canendi ceteris antecellit: huic tamen dandæ sunt tibiæ præstantiores. oportet enim ad opus conferre & valere præstantiam & diuitiarum & nobilitatis atque generis. at nihil conferunt. Præterea hac ratione omne bonum cum omni bono comparari posset. nam si magis est tale, quod aliqua magnitudine tale ẻst, quàm illud, quod aliis rebus præstat, ergo & omnino magnitudo contendat cum diuitiis & cum libertate. Quare si hic magnitudine præstat plus quàm ille virtute, & si omnino virtuti magnitudo antecellit, omnia inter se comparari possint. Si enim tanta magnitudo, tanta magnitudine maior est, licet intelligere tantam æqualem fore. Quoniã autem hoc

fieri non poteſt, perſpicuũ eſt homines etiam in rebus ciuilibus probabili ratione non ex omni inæqualitate & præſtãtia de magiſtratibus & imperiis contendere. Nam ſi alij quidem tardi ſunt, alij celeres: nihilo plus oportet iccirco hos quidem habere, illos verò minus. ſed in certaminibus quidem gymnicis huic præſtantiæ tribuitur honos & præmium: quibus rebus verò conſtat ciuitas, his de rebus controuerſiam eſſe neceſſe eſt. Quapropter probabilem cauſam habent nobiles, & liberi, & diuites quamobrem honorem ſibi arrogent. Oportet enim in ciuitate eſſe homines liberos, & locupleteis, qui pro cenſu tributum conferant. non enim ex omnibus egentibus conſtare poſſit ciuitas, quemadmodum neque ex ſeruis. At porrò ſi his opus eſt ciuitati: & iuſtitia ſcilicet, & bellica virtute opus eſt. nam nec ſine his vrbs habitari, & frequentari poteſt. verumtamen ſine prioribus quidem illis, non poteſt cõſiſtere ciuitas: ſine his verò pulchrè frequentari & præclarè regi non poteſt. Ad hoc igitur, vt ſit ciuitas, aut hæc omnia, aut nonnulla certè ex his meritò ambigere & contendere videantur: ad vitam honeſtam verò, doctrina & virtus iuſtiſſimè litigarint, quemadmodum & antea dictum eſt. Quoniam autem neque omnium rerum æqualem partem ferre debent qui ſunt vna quadam re tantùm æquales, neque inæqualem qui ſunt vna re inæquales, neceſſe eſt taleis omneis reipubl. adminiſtrandæ formas à rectis deflectere ac deerrare. Dictum autem eſt etiam antea omneis quodammodo iure ambigere: ſimpliciter verò & abſolutè non omneis iure: diuites quidem, quia agri, terræque plus eis ſuppetit. at ager communis eſt. præterea in rebus contrahendis magnam partem ſunt fideliores. liberos autem & nobileis vt inter ſe finitimos. magis enim ciues ſunt ge-

nerosi, quàm humili genere, & obscuro loco nati. nobilitas autem apud singulas nationes domi est honorata. praeterea quia verissimile est, eos, qui ex melioribus nati sunt, esse meliores. nobilitas enim, generis virtus est. Similiter igitur dicemus etiam virtutem iure ambigere. virtutē enim dicimus ad omne genus societatis accommodatam atque vtilem esse, iustitiam, quam necessariò ceterae subsequuntur. Quin & plures cum paucioribus non immeritò cōtendant. Nam etiā potentiores, & diuitiores, & meliores sunt, si plures ita sumantur, vt cum paucioribus conferantur. Vtrùm igitur si hi omnes essent in vna ciuitate, boni, inquam, & diuites, & nobiles: & praeterea alia multitudo ciuilis, controuersia aliqua inter hos & multitudinem futura est, quos reipub. praeesse oporteat, nécne? In vnaquaque igitur earum reip. administrandae formarum, quae antè dictae sunt, incontrouersum iudicium est, quos reip. praeesse oporteat. illarum enim inter se differentia, ex eorum, qui dominationem, & auctoritatem in ciuitate obtinent, differentia nascitur, verbi gratia, alia quòd penes diuites summa sit potestas, alia quòd penes viros bonos, & virtute praestanteis: idémque de vnaquaque aliarum sentiendum. Verumtamen videamus, cùm vno, eodémque tempore haec praestò sunt, quomodo sint definienda. Si igitur ij, qui virtute praediti sunt, pauci sint omnino numero, quae nam distinctio adhibēda, quae've ratio ineunda est? an paucitas ex opere spectanda est, possintne hi administrare ciuitatem? an tot numero esse debent, vt ex his possit constare ciuitas? Dubitatio autem quaedam est in omnibus, qui de ciuilibus honoribus ambigunt. videantur enim nullam iustam causam afferre, qui se propter diuitias imperare postulant: itémque qui propter genus. Appâret enim, si quis

rursus vnus ceteris omnibus diuitior sit, propter eandem rationem scilicet fore, vt vnus in omneis imperium habeat: similiterque siquis generis nobilitate excellat, iis imperet, qui propter libertatem de imperio ambigunt. hoc idem autem fortasse eueniet etiam in ea reipub. administrandæ forma, in qua optimi viri rerum potiuntur, quæ aristocratia dicitur, si quis virtute ciuibus aliis antecellat. Nam siquis vnus aliorum omnium, qui in administratione reip. boni sunt, sit optimus, penes hunc esse arbitrium & potestatem oportet eodem iure. Ergo si etiam penes multitudinem summam potestatem esse oportet, propterea quòd multi plus possint, quàm pauci: consequens est, vt, si vnus, aut plures quidem vno, sed pauciores multis, plus possint, quàm alij, penes hos potius, quàm penes multitudinē, summam potestatem esse oporteat. Hæc igitur omnia videntur planum facere, horū finium & quasi terminorum nullum esse rectum, ex quo ij se quidem reip. præesse, & imperare: alios autem omneis suo imperio subiectos esse postulant. nam ad eos, qui virtutis nomine postulēt se in republ. administranda dominatum atque auctoritatem obtinere, similiter & ad eos, qui ob diuitias, possit plebs & multitudo rationem quandam iustam opponere. nihil enim obstat, quo minus interdum multitudo paucis & melior sit, & locupletior, non vt singuli, sed vt conferti & vniuersi. Quocirca etiam ad dubitationem & quæstionem, quam proponunt quidam, licet hoc modo respondendo occurrere. Dubitant enim nonnulli, vtrùm scriptor legis, qui leges optimas ferre velit, in legibus scribendis vtilitatem meliorum, an plurium intueri debeat, cùm id, quod dictum est, éuenit. rectum autem fortasse sumendum est. Fortasse verò id rectum est, quod ad totius ciuitatis vtilitatem, & ad rem omniū ciuium

communem & publicam pertinet. Ciuis porrò est communiter quidem is, qui imperandi & parendi est particeps: in vnaquaque autem rep. dissimilis ac diuersus est: in optima verò is, qui potestatem habet, & consilium cepit parendi & imperandi, proposita sibi vita ex virtute degenda.

9 *Si quis autem vnus, aut plures quidem vno, non tamen ita multi, vt iustam ciuitatis magnitudinem explere possint, tantopere aliis antecellant præstantia atque exsuperantia virtutis, vt aliorum omnium neque virtus, neque potentia ciuilis, si sint plures, cum illorum virtute & potentia sit comparanda: sin vnus, cum illius tantùm: non iam hi sunt in partibus ciuitatis numerandi. iniuria enim afficientur, si æqualia mereri iudicabũtur, & non ampliora, qui tãtopere sint virtute & potentia ciuili inæquales, ac superiores. Probabile enim est, eum, qui talis sit, deum quẽdam esse inter homines. Ex quo intelligere licet & totam rationem legum ferendarũ ad æqualeis & genere, & potentia referri ac pertinere: in taleis autem viros legem non esse. ipsi enim sunt lex. etenim ridiculus sit, qui conetur in eos leges ferre. dicerent enim fortasse quod Antisthenes ait leones dixisse orationem in contione habentibus leporibus, & vt omnes æqualia obtinerent, postulantibus. Quapropter & decernunt ostracismum, id est exsulium decennale per testam, sine ignominia, eæ ciuitates, in quibus populus rerum potitur, propter huiusmodi causam. Hæ enim maximè omnium æqualitatem persequi videntur. Itaque qui videbantur potentia excellere propter diuitias, aut amicorum multitudinem, aut alias aliquas vireis ciuileis, eos exsulio decennali per testæ iactum è patria pellebãnt, & ad definitum tempus è ciuitate summouebant. Fabulantur autem etiam Argonautas Herculem*

propter

propter talem causam reliquisse. noluisse enim Argo nauim eum cum aliis vehere, vt longo interuallo ceteros vectores superantem. Quocirca & ij, qui tyrannidem, consiliúmque quod dedit [1] Periander Thrasybulo, vituperat, non sunt existimandi simpliciter id rectè reprehendere. Aiunt enim Periandrum nihil illum quidem ei nuntio, qui missus fuerat, de eo, quod consuleretur, respondisse: sed spicas eminenteis demendo, segetem adæquasse. ex quo cùm eius quidem, quod ab illo fieret, causam nuntius ignoraret, id autem, quod accidisset, renuntiasset, intellexisse Thrasybulum, viros egregios & præstanteis de medio esse tollendos. Hoc enim non solùm tyrannis expedit, neque hoc tyranni tantùm faciunt, sed similis etiam in oligarchiis & democratiis ratio locum habet. Nam ciuium per testam è ciuitate pellendorum ratio, (ostracismum appellant Græci) idem valet quodam modo, atque [2] incidere ac decurtare pennas viris præstantibus, eósque solum vertere iubere. Idem autem faciunt etiam in ciuitatibus, & gentibus ij, penes quos summa est potestas. exempli gratia; Athenienses in Samiis, & Chiis, & Lesbiis. Nam vbi primùm imperij compotes fuerunt, præter conuentiones, eos humileis reddiderunt, ac depresserunt. Iam rex Persarum Medis & Babyloniis, & nonnullis aliis, iis, qui maiores spiritus gerebant, eò quòd aliquando imperium obtinuissent, sæpenumero vireis imminuit, atque amputauit. Quæstio autem à nobis posita vniuersè ad omneis reip. administrandæ formas, etiam rectas, pertinet. Nam eæ sanè, quæ à rectis deflexerunt, ac deerrarunt, vtilitatem priuatam spectantes hoc agunt. verumtamen in iis, quæ vtilitatem reip. intuentur, eodem modo se res habet. Licet autem hoc intelligere etiam in aliis artibus ac sciētiis. nam neque pi-

1 cōmemoratur idem inf. lib.v. c.x.

2 leg. κολούειν τοὺς &c. mendosè vulgò legitur κωλύειν.

ctor animalis pedem esse maiorem sinat, quàm partium inter se commensus & conuenientia postulat, ne si pulchritudine quidem excellat: neque nauium opifex puppim, aliámue nauis partem reliquis iusto maiorem esse patiatur: neque chori magister eum, qui vocis sonum maiorem & meliorem, quàm chorus vniuersus, edat, in chorum recipiat, & cum eo saltare & cantare sinat. Itaque nihil obstat quominus principes soli imperantes, quos monarchos appellant Græci, hac quidem de causa, cum ciuitatibus concordent & concinant, si, cùm proprium eorum imperium ciuitatibus vtile sit, hoc faciunt. Quocirca in excellentiis incontrouersis, & de quibus inter omneis cónuenit, ciuile quoddam ius habet ostracismi ratio. Præstat igitur latorem quidem legis statim ab initio, reip. administrandæ formam ita concinnare, vt non egeat tali remedio: sin fortè euenerit, secunda nauigatio est, tali quadam medicina adhibita sanare conari. quod in ciuitatibus non fiebat. non enim suæ reipubl. administrandæ formæ vtilitatem spectabant, sed seditiosè ostracismis vtebantur. In reipub. igitur administrandæ formis, quæ à rectis deflexerunt, hoc priuatim expedire, & iustum esse, perspicuum est. Fortasse verò etiam non simpliciter esse iustum, ne hoc quidem obscurum est. Sed in optima reip. administrandæ forma multam habet dubitationem ad explicandum difficilem, non si sit in aliquo aliorum bonorum excellentia, verbi gratia, virium, & diuitiarum, & amicorum multitudinis, sed si quis exstiterit, qui virtute aliis præstet, quid sit opus facto. non enim dixerint talem virum esse exigendum, atque è patria exterminandum: neque verò tali viro imperandum. Simile enim fuerit atque si imperia partientes se Ioui imperare postularent. Reliquum igitur est (quod videtur ita compara-

tum esse natura) ut omnes huic ultrò pareant, ac libenter, & quidem ita ut tales viri in ciuitatibus sint perpetui reges.

10 *Fortasse autem his expositis aliò transire, & de regno considerare verum est. Hanc enim reip. administrandæ formam in rectis numerandam esse dicimus. Videndum autem est utrùm expediat & ciuitati, & regioni, in qua futurum est ut omnes benè & beatè viuant, regis imperio parêre, an alia aliqua potius reip. administrandæ forma uti: an aliquibus regali imperio parêre conducat, aliquibus non conducat. Sed primùm diuisio ac distinctio regnorum facienda est, videndúmque utrùm eorum genus unum sit, an plura genera diuersa. Facile igitur hoc quidem est intelligere, complura esse regnorum genera, neque omniũ imperij modum esse unum. Reip. enim administrãdæ forma, qua utuntur Lacedæmonij, videtur illa quidem esse regnum maximè regnorum eorum, quæ legitima sunt. verùm penes regem non est summa rerum omniũ potestas. sed ubi extra fineis Lacedæmonios prodierit, dux & princeps est eorũ, quæ ad bellum pertinent. propterea res diuinæ regibus mandatæ sunt. Hoc igitur regnum, instar est imperij militaris, eius, quod obtinent belli duces summa potestate præditi, eiúsque perpetui. Necis enim potestatem non habet, nisi in quodam regno; quemadmodùm apud antiquos in bellicis expeditionibus, lege ea,*[1] *quæ est in manibus & armis posita. quod declarat Homerus. Agamemnon enim maledicta & contumelias verborum patienter audiebât in contionibus: extra contionem autem etiam necandi potestatem liberam atque integram habebat. sic enim ait,*

Quem longè à pugna ad naueis discedere cernã,
Non tamen hic volucreis ideò effugisse, canésq;
Se putet. *& alibi.*

[1] Græc. ἐν χειρὸς νόμῳ. al. ἐν χειρῶν νόμῳ. τουτέστι, τοῖς ὅπλοις, καὶ τῇ βίᾳ. Αἰσχίν. κατὰ Τιμάρχου. ἐν προοί. τοὺς ἐν χειρῶν νόμῳ τὰς πολιτείας καταλύοντας. id est, eos, qui armis respublicas euertunt.

Mortis me penes arbitriũ est, & summa potestas. *hoc igitur unum regni genus est, imperium belli per totam vitam. Atque horum alia sunt hæreditaria, & quasi gentilia: alia optiua, & populorum arbitrio, ac suffragio mandari solita. Aliud est præter hoc monarchiæ genus, cuiusmodi regna sunt apud nonnullos barbaros. habent autem hæc omnia vim & potestatem tyrannico imperio persimilem, ac finitimam. verumtamen legi sunt consentanea & paterna. Nam propterea quòd & barbari moribus sunt seruilioribus, quàm Græci, & Asiani, quàm Europæi, herile imperium perferunt, neque hoc ulla ex parte ægrè ferunt. Sunt igitur hæc regna, tyrannica propter talem causam: & tamen stabilia ac tuta tum quia sunt patria atque auita, tum quia legitima. Et verò custodia, regia est, non tyrannica propter eandem causam. Reges enim septi & stipati sunt armis ciuium, tyranni externorum. Illi enim ex lege, & hominibus sponte parentibus: hi præter legem & inuitis imperant. Itaque illi quidem à ciuibus acceptam, hi autem in ciueis comparatam habẽt corporis custodiam. Duo igitur sunt hæc monarchiarum genera. Aliud porrò est, quod apud priscos Græcos vigebat, quos æsymnetas appellant. Est autem hoc monarchiæ genus planè tyrannis optiua, seu suffragio, & consensu populi delata: quæ à barbarica tyrannide differt, non eò quòd non sit legi consentanea, sed eò tantùm quòd non sit auita, neque patria. Hoc autem imperium obtinebant alij per omnem vitam; alij usque ad præfinita tempora, & ad certas res gerendas: verbi gratia, optarunt ac legerũt quondam Mitylenæi Pittacum aduersus exsules, quorum duces erant Antimenides & Alcæus poëta. Declarat autem Alcæus in quodam obliquo carmine (scholion Græci no-*

minant) Pittacum à Mitylenæis tyrannum esse sumtum. eis enim vitio vertit, quòd Pittacum in humili & misera patria natum, lentæ, & infelicis ciuitatis tyrannum crearint, congregati eum laudibus in cælum ferentes. Hæ igitur monarchiæ & sunt, & erant, propterea quia sunt tyrannicæ, heriles, & dominorum propriæ: sed quia sunt optiuæ, populíque suffragio deferuntur, & quia in voluntarios vsurpantur, regales. Quartum autem genus monarchiæ regalis complectitur illas, quæ temporibus heroïcis floruerunt, quibus populi sponte sua parebant, quæq; erant auitæ & patriæ, & legitimæ. Quia enim primi de multitudine benè meriti fuissent vel tradendis artibus, vel bellis gerēdis, aut quia dispersos congregassent, aut quia solum, agrúmque præbuissent, reges à voluntariis creabantur, regnúmque, quod obtinuerant, suis liberis ac posteris tradebant. Erat autem penes eos & imperij bellici, & sacrificiorum, quæ modò ad sacerdotum parteis non pertinebant, arbitrium ac potestas. Tum præterea controuersias disceptabant. hoc autem faciebant alij iurati, alij iniurati. Iusiurandum porrò erat sceptri sublatio. Reges igitur, qui priscis temporibus fuerunt, & res vrbanas, & eas, quæ agri finibus continebantur, & eas, quæ extra fineis imperij patebant, perpetuò moderabantur, atque administrabant. Posterius autem partim earum sponte sua dimittentibus regibus, partim plebe detrahente, in aliis quidem ciuitatibus sacrificia dūtaxat regibus relicta sunt: in eis verò, in quibus meritò regnum appellari poterat, extra regni fineis rei militaris duntaxat principatum obtinebant.

Regni igitur hæc sunt genera, quattuor numero: vnum, quod viguit heroïcis temporibus. hoc autem in eos quidem valebat, qui sponte suâ imperio parebant: sed ad res certas, 11

ac præfinitas. Rex enim erat imperator, & iudex, & rerum diuinarum dominus atque arbiter. Secundum barbaricum. hoc autem, gentile imperium est, herile, legitimum. Tertium. quod æsymnetiam nominant. hoc autem est tyrannis in optione & suffragatione populi posita. Quartum est Laconicum. hoc autem est, vt simpliciter & paucis verbis dicam, imperium militare perpetuum. Hæc igitur hoc modo inter se differunt. Quintum autem regni genus est, cùm penes vnum omniũ rerum est potestas, quemadmodum vnaquæq; gens, & vnaquæq; ciuitas, reip. compos & domina est, quod regnum rei familiaris administrãdæ rationem descriptione & ordine imitetur. Quemadmodum enim rei familiaris tuendæ procuratio, regnum quoddam domus est: sic regnum ciuitatis, & gentis vnius, aut plurium tuendarum, atque administrandarum ratio est. Duo autem fere sunt regni genera, vt dicam quod sentio, de quibus considerandum sit: hoc, & Laconicum. Alia enim si non omnia, at certè multa, inter hæc sunt interiecta. Nam vel pauciorum rerum penes reges est potestas, quàm in regno integro, & suis omnibus numeris absoluto: aut plurium, quàm in Laconico. Quare in duobus propemodum omnis quæstio posita est: quorum vnum est, vtrùm expediat ciuitatibus imperatorem, seu belli ducem esse perpetuum: & hunc vtrùm ex stirpe & genere, an ex omnibus pro sua cuiusque dignitate ac virtute: an non expediat. Alterum vtrùm vtile sit penes vnum rerum omnium esse potestatem, nécne. De tali igitur belli imperio considerare, ad legum rationem potius, quàm ad aliquam reip. administrandæ formam pertinet. In omnibus enim reip. administrandæ formis hoc fieri potest. Quare in præsens hoc omittamus. Alter autem reliquus regni modus, reip. admi-

nistrandæ genus est. Itaque de hoc considerandum est, & dubitationes ad explicandum difficiles, quæ in eo insunt, percurrendæ ac pertractandæ sunt. Caput autem & principium quæstionis est hoc, utrùm utilius sit ab uno optimo viro ciuitatem, seu gentem gubernari, an ab optimis legibus. Qui arbitrãtur ciuitatibus expedire à rege gubernari, ij existimant legem vniuersè tantùm de rebus loqui, & non accommodatè ad ea, quæ eueniũt, iubere. Itaque in quauis arte ex iis, quæ scripta sunt, imperare stultum esse. & in Ægypto post diem quartum mouere licet medicis. quòd si ante id tempus medicinam facere conentur, suo periculo faciunt. Perspicuum igitur est, non esse illam optimam reip. administrandæ formam, quæ litteras & leges sequitur, propter eandem caussam. Verumtamen etiam vniuersa illa ratio iis, qui ciuitates moderantur, suppetere debet. Melius autem est id, in quo nulli insunt animorum motus atque affectus, quàm id, cum quo vnà nati sunt. At lex quidem omni affectu vacat: animus autem humanus omnis necessariò perturbationibus cõcitatur. Sed fortasse dixerit aliquis, virum bonũ pro eo, quod affectibus non careat, de rebus singularibus melius consultaturum, quàm leges. Necesse igitur esse, eum latorem legum esse, & leges esse scriptas, in promtu est, nòn tamen ratas, quæ ex parte à recto aberrant ac deflectunt. (nam quod ad alia attinet, in eis oportet esse ratas ac stabileis) In iis igitur rebus non debent esse ratæ, quas lex non potest diiudicare, ac decidere aut omnino, aut bene. Sed vtrùm vnum virum optimum, an omneis, aut multos, imperare oportet? Nam etiam nunc in vnum coacti & congregati disceptant, & cõsultant, & iudicant. Omnia autem hæc iudicia, sunt de rebus singularibus. Vnusquisque igitur per se, quisquis fuerit, si cum mul-

tis comparetur, fortasse deterior est. At ciuitas ex multis constat, eóque pluris est: quemadmodum cõuiuij apparatus multiplex, & in quem multi symbolam contulerunt, elegantior, ac splendidior est, quàm vnus, & simplex. Iccirco multa melius iudicat hominum cœtus, quàm vnus, quisquis sit. Præterea tutior ac munitior est à periculo corruptionis, multitudo: & quemadmodum vberior aqua minus facile corrumpi potest: sic & multitudo paucitate incorruptior est. Iam verò vno ab ira, aut ab aliqua alia tali animi perturbatione superato atque occupato, iudicium corruptum sit necesse est. Illic autem magni negotij est, omneis iratos esse, & peccare. Fingamus autem esse multitudinem ciuium liberorum, qui nihil agant præter legem, nisi quibus de rebus ei aliquid deesse necesse est. quòd si hoc non est facile reperire in multis: attamen si plures sint boni & viri, & ciues, vtrùm vnus, idémque princeps, & reip. moderator, incorruptior atque integrior est, an potius plures quidem numero, boni autem omnes? An perspicuè plures? At hi quidem dissident, & discordant inter se: vnus autem dissidere non potest. Verùm huic rei fortasse opponendum est, viros bonos, & eos, quorum animus integer ac sanus est, esse instar vnius illius. Si igitur plurium quidem imperium, eorúmque omnium bonorum virorum optimatium potestatem seu aristocratiam esse statuere oportet: vnius autem viri boni, regnũ: optabilius quiddam sit ciuitatibus aristocratia, seu optimatium potestas, quàm regnum, siue cum potestate, siue sine potestate sit imperium, si plureis item viros bonos sumere liceat: atque iccirco fortasse sub regibus antea viuebant, quia raro reperire licebat [2] viros longè ceteris virtute præstanteis, præsertim cùm etiam tunc in paruis vrbibus habitarent. Præterea verò ob bene-

2 videtur legẽd. πλείους ἄνδρας, id est plureis viros, quamquã vox πλείους nõ reperitur in codicib. Græcis, neq; impressis, neq; manuscript.

beneficentiam reges creabant: quod virorum bonorum opus ac munus est. Posteaquàm verò multi virtute similes exsistere cœperunt, ferre iam regum dominatum non potuerunt, sed commune quiddam quæsiuerunt, & reip. administrandæ formam instituerunt. Vbi autem deteriores effecti quæstum è rep. facere cœperunt, hinc probabile est esse nata paucorum imperia. fecit enim ea res, vt diuitiæ essent in pretio & honore. Ex his autem in tyrannidas primùm migrauerunt: ex tyrannidibus verò in democratiam, seu populi potestatem. Nam cùm propter turpis lucri studium remp. semper ad pauciores redigerent, multitudinem robustiorem, ac validiorem reddiderunt, ita vt ea in tyrannum inuaserit, impetúmque fecerit, populíque potestates seu democratiæ natæ sint. Posteaquàm autem áccidit, vt ciuitates amplificatæ, atque auctæ sint: fortasse ne facile quidem est aliam exsistere reipubl. administrandæ formam, quàm populi potentiam. Si quis autem ciuitatibus optimum esse statuat, à regibus gubernari, quid fiet eorum filiis? an etiam genus ác sobolem regnare oportet? Atqui si nascentur filij, quales nonnullis contigerunt, perniciosum est eos regnare. At non relinquet rex taleis filios regni successores, cùm sit in eius potestate positum [1]hoc facere. At hoc non iam facile est ei credere. Difficile enim est, & maioris virtutis, quàm capere possit humana natura. Inest autem etiam in hoc dubitatio ad explicandum difficilis; quòd ad potentiam regiam attinet, vtrùm eum, qui regnaturus est, aliqua vi succinctum ac sæptum esse oporteat, qua poterit imperium respuentibus, & obtemperare recusantibus vim afferre: aut quomodo ei imperium administrare liceat. Nam etiam si penes eum summa sit potestas ex lege, nihílque sua voluntate, aut libidine præter legem

[1] id est, non relinquere regni successores.

agat, potẽtia tamen, qua leges custodiat, & sacrosanctas conseruet, ei suppetat necesse est. Fortasse igitur, quòd ad talem regem attinet, non est difficile hanc quæstionem definire. Oportet enim ei vim quidem præstò esse, sed talem vim, vt validior sit quàm singuli, & vnus, & complures: imbecillior quàm vniuersa multitudo: qualeis antiqui custodias tribuebant, vbi quem ciuitatis æsymnetam, quemadmodum appellabant, aut tyrannum creassent. Et quidam Syracusanis, vt Dionysio custodes petenti, taleis custodes darent, suadebat.

12 Cùm autem de eo rege, qui omnia suo nutu atque arbitratu gerit, sermo nunc sit institutus, tum hac de re videndum est. Nam qui rex ex lege appellatur, is nõ efficit, vt diximus, regni speciem. In omnibus enim ciuitatibus contingere potest, vt sit imperium belli perpetuum, veluti in democratia, seu populi potestate, & aristocratia, id est optimatium potentia: & multi vni totius reip. administrandæ ac moderandæ potestatem deferunt. Tale enim quoddam imperium est etiam Dyrrachij: & verò Opunte aliqua ex parte angustius. Verùm de eo regno, quod suis omnibus partibus absolutum, & integrum appellatur, (hoc autem est, ex quo rex omnia suo arbitratu moderatur) dicendum est. Videtur autem non esse naturę consentaneum, vt vnus omnium ciuium sit dominus, vbi ex similibus constat ciuitas. iis enim, qui sunt similes natura, idem ius, eãdémque dignitatem esse necesse est natura. Quare si, quemadmodum victum & cultum æqualem hominibus inæqualibus tribui, lædit corpora, ita & de honoribus existimandum est: similiter igitur & æqualibus inæqualeis tribui, perniciosum est. Quocirca nihilo magis eos imperare, quàm imperio parere iustum est. Vicissim igitur imperare, similiter & parere iustum est. Hoc autem

iam lex est. Ordinis enim descriptio lex est. Legem igitur imperare optabilius est, quàm vnum aliquem ciuem. Hac porrò eadem ratione etiamsi aliquos imperare præstet, hi tamen faciendi sunt legum custodes ac ministri. magistratus enim esse aliquos necesse est: sed hunc vnum esse, iustum esse negant, cùm præsertim sint omnes similes. Iam verò quæcunque non videtur posse lex definire, ea ne homo quidem cognoscere queat: sed posteaquam lex accuratè & studiosè homines erudiit, reliqua tradit ac mandat magistratibus sententia ac mente iustissima iudicanda, atque administranda. Præterea verò & quicquid hominibus periculum facientibus, melius, quàm leges scriptæ, visum fuerit, corrigere permittit. Qui igitur mentem præesse atque imperare iubet, is deum & leges imperare videtur iubere: qui verò hominem iubet, addit & ferã. Nam cùm sit huiusmodi cupiditas, tum iracundia magistratus deprauat, & optimum quemque virum. Quocirca lex, mens est appetitione vacans. Exemplum porrò ab artibus sumtum, falsum videtur esse, ægros curare ex præceptis, & libris, qui de arte medendi scripti sunt, nihil iuuare, atque adeò nocere. Quin contrà optabilius est artifices, & doctos adhibere, eorúmque consilio & opera vti. hi enim nihil, quod à ratione abhorreat, propter amicitiam faciunt, sed ægris sanis factis mercedem accipiunt. At qui ad magistratus ciuileis prouecti sunt, multa per contumeliam, & gratiam agere solent. Nam & cùm medicos suspicantur ab inimicis inductos non salutem, sed interitum afferre propter quæstum, tum ex præceptis artis, & libris curari maluerint, quàm ex medici libidine. Atqui medici cùm ægrotant ipsi, alios medicos arcessunt, atque adhibent: & puerorum exercendorum magistri cùm ipsi exercentur, alios exer-

cendi magistros adhibent, quasi verum iudicare atque examinare non possint, tum quia de sua re iudicant, tum quia perturbati iudicant. Itaque perspicuum est, eos, qui ius quærunt, medium quærere. lex enim medium est. Præterea maiorem auctoritatem habent, & sunt de rebus maioris ponderis leges in moribus positæ, quàm leges scriptæ. Quare homo, qui reipub. præest, minus ille quidem labitur ac fallitur, quàm leges scriptæ: sed non quàm leges moribus comparatæ, & confirmatæ. Iam verò ne facile quidem est vnum multa cernere. Plures igitur magistratus ab eo constitui oportebit. Quare quid interest vtrùm hoc statim ab initio suppetat, an vnus hoc modo plureis alios rebus agendis præficiat? Præterea si vir bonus, quod & antea dictum est, quia aliis melior est, dignus est qui imperet: vno viro bono, duo viri boni sunt meliores. Hoc enim est, quod ait Diomedes apud Homerum, Namque duo cùm vnà carpunt iter: *& quod optat Agamemnon apud eundem.* O si consiliûm socij bis quinque mihi essent Tales. *Sunt autem etiam nunc magistratus, penes quos est arbitrium & potestas iudicandi, quemadmodum penes iudicem, iis de rebus, quas lex non potest complecti, neque definire: quia lex optimè imperare ac iudicare nequeat. Nam quas res lex definire potest, de his nemo ambigit, quin eius plurimum valere debeat auctoritas. Sed quoniam alia quidẽ legibus comprehendi possunt, alia non possunt: hæc sunt, quæ dubitationem & quæstionem afferunt, vtrùm præstabilius sit legem optimam, an virum optimum imperare. Nam quibus de rebus consultant homines, de iis rebus lex ferri non potest. Nemo igitur causam dicit, quin necesse sit hominem esse, qui de talibus rebus iudicet: verùm vnum solum esse nolunt, sed*

multos. Bene enim quisque magistratus iudicat, à lege eruditus. Sed absurdum fortasse videatur, quemquam duobus oculis acutius videre, & duabus auribus acrius audire iudicantem, & melius agere duobus pedibus, duabúsque manibus nitentem, quàm multos multis. Nam etiam nunc principes, qui soli imperant, quos monarchos appellant Græci, dant operam vt multos habeant oculos, & multas aureis, & multas manus, & multos pedes. Nam qui eorum imperio, & iis sunt amici, hos imperij collegas faciunt. Si igitur amici non sint, non erunt eorum facta monarchi consilio consentanea: si amici, erunt & eius imperio amici. Amicus autem par & similis est. Quare si hos imperare putat oportere, pares & simileis similiter imperare putat oportere. Quæ igitur quidam ab alio dissentientes contra regnum disputant, hæc fere sunt. Sed fortassis hæc in nonnullis vera sunt, in aliis non item. Est enim aliquod genus hominum [1] ad imperium herile ferendum aptum natura, aliud ad regiũ, aliúdque ad ciuilem societatem, & vnicuique horum aliud est ius, aliúdque vtile. Tyrannicum autem non est naturæ consentaneum, neque vlla aliarum reipub. administrandæ formarum, quæ à recto deflexerunt. Hæc enim fiunt præter naturam. Verùm ex iis, quæ dicta sunt, perspicuum est, inter simileis & æqualeis neque vtile esse, neque iustũ, penes vnum esse omnium aliorum potestatem, neque si non sint leges, sed ipse sit tanquam lex, neque si sint leges: neque penes vnum virum bonum, bonorum, neque penes vnum nõ bonum, non bonorum, neque si virtute ceteris præstet, nisi certo quodam modo. Quis autem sit his modus, exponendũ est: quamquam dictum est quodammodo iam à nobis etiam antea. Sed definiendum est primùm quid sit, aptum esse ad imperium re-

[1] legẽd. δεσποτευτὸν, vel, δεσποστὸν, vulgò δεσποτον, mẽdosè.

gium, quid ad aristocraticum, quid ad ciuile. Apta igitur est ad imperium regium subeundum multitudo huiusmodi, quæ sic est comparata natura, [1] ut genus ferre possit virtute præstans ad ciuilem principatum. multitudo autem est aristocratica, id est ad optimatium potestatem ferendam apta, ea, quæ gubernari potest imperio liberali ab is, qui virtute principatũ obtinent, ad ciuile imperium sua cõsilia referentes. ciuilis autem multitudo ea est, in qua solet esse natura etiã vna multitudo militaris & bellica, quæ potest parêre atque imperare ex lege, pro dignitate & meritis, imperia & magistratus diuitibus deferente. Cùm igitur acciderit, ut aut genus totum, aut etiam aliorum aliquis vnus exoriatur ita ceteris virtute præstans, ut illius virtus aliorum omnium virtuti antecellat, tunc iustum est hoc genus esse regium, & in omneis potestatem obtinere, & hunc vnum regem esse. quemadmodum enim antea dictum est, non modò sic se res habet ex ratione iuris eius, quod proponere solent ij, qui respublicas instituunt, tum qui aristocraticas, tum qui oligarchicas, & rursum qui democraticas: (omnes enim pro ratione præstantiæ honores & magistratus censent esse deferendos: non tamen præstantiã eandem omnes existimant, sed alij aliam) sed ex eo iure, quod antè dictum est. nam neque talem virum interficere, neque in exsulium pellere, neque ad decennium è ciuitate exire iubere, neque vt vicissim imperio pareat postulare decet scilicet. non enim natura comparatum est, ut pars totum superet. at ei, cuius tanta præstantia est, hoc contigit. Quare reliquum est tantùm, ut tali ciui ceteri pareant, & penes hunc sit arbitrium rerum omnium ac potestas, non pro virili parte, aut vicissim, sed simpliciter. De regno igitur, quot sint eius differentiæ, & vtrùm conducat ciuitati-

[1] dele hîc has voces ὃ πέφυκε φέρειν πλῆθος, quæ sunt in Græco cõtextu.

bus,nécne, & quibus conducat, & quo modo, ita sit à nobis definitum atque explicatum. Quoniam autem treis dicimus esse rectas reipub. administrandæ formas, harum autem eam necesse est esse optimam, quę ab optimis viris administratur: talis autem est ea, in qua contingit, vt vel vnus aliquis vniuersis, vel genus totũ, vel multitudo virtute præstet, ex qua multitudine alij parendi, alij imperandi facultatem habent eo consilio vt optimè viuant: libris autẽ superioribus demonstratum est à nobis eandem necessario esse viri boni virtutem, & boni ciuis in ciuitate optima: perspicuum est, eodem modo, iisdémque artibus, & fieri virum bonum, & ciuitatem constitui posse, siue quæ paucorum optimatium ac virtute præstantium potestate administretur, siue quæ vnius regis imperio pareat. Quare & eadem fere institutio, & iidem mores erunt, quæ virum bonum efficient, & quæ politicum, & ad regnandum aptum. His autem definitis atque explicatis, de optima iam ciuitatis administrandæ forma dicere conandum est, & quónam pacto oriri soleat natura, & certo modo institui. necesse enim est de ea conuenienter, & ita vt res postulat, commentari, ac disputare.

LIB. 4.

IN omnibus artibus, & scientiis, quæ nõ in particula versantur, sed in vno aliquo genere sunt perfectæ atque absolutæ, vnius & eiusdem hominis est, quid cuique generi cõueniat, videre: verbi gratia, & qualis exercitatio quali corpori conducat, & quæ sit optima: (ei enim, qui optimè sit natura informatus, & maximis adiumentis instructus, necesse est optimam conuenire) & quæ plerisque omnibus sit vna. etenim hoc artis corporum exercendorum munus est. Præ-

terea etiam siquis neque habitum iustum, atque in summo perfectionis gradu positum, concupiscat, neque perfectam scientiam eorum, quæ ad certandi laborem pertinent, expetat: nihilominus tamen eius, qui pueris exercendis præest, eiúsque, qui corporum exercendorum artem profitetur, munus est, etiam hanc facultatem posse tradere. Atque hoc similiter & in scientia medendi, & in arte nauium ædificandarum, & in ea, quæ ad rem vestiariám pertinet, in omni alia arte denique videmus euenire. Quare perspicuum etiam est, eiusdem esse sciētiæ, & quæ sit optima reip. administrandæ forma: & quæ, qualísve maximè sit optabilis, atque ex animi sententia, nulla re externa impediente: & quæ quibus apta, atque accommodata, peruidere. Multis enim optimam consequi fortasse nefas est. Quocirca nec eam, quæ simpliciter est præstantissima, nec eam, quę pro rebus subiectis est optima, ignorare debet lator legum, quíque verè moderandę ciuitatis peritus, &, vt Græci appellant, politicus est: postremò ne eam quidem oportet ei esse ignotam, quæ sit ex condicione, atque (vt ita dicam) suppositione: hoc est quæ cuilibet fini proposito sit consentanea. Oportet enim etiam eam, quæ forte oblata sit, videre posse, & quomodo ab initio constituatur, & quomodo constituta diutissimè conseruetur. dico autem verbi gratia, sicui ciuitati contigit, vt neque optima administrandæ reipub. forma vtatur, neque sit instructa rebus necessariis, neque talem administrationem reipubl. adhibeat, qualem rerum, quæ præstò sunt, natura fert, sed aliquam deteriorem. Præter hæc omnia autem eam, quæ omnibus ciuitatibus maxime apta est, cognoscere oportet. Nam plurimi ex iis, qui de ciuitatis administratione aliquid prodiderunt, ac protulerunt, [1] etiam si cetera præclarè dicant, attamen

1 Græc. χαὶ εἰ τἄλλα λέγουσι χαλῶς mendosè impressū est in quibusd. lib. χαὶ οἱ.

tamen ab vtilitate aberrant. Non enim videnda est optima tantùm, sed etiam ea, quæ potest esse: similiter verò & quæ facilior est, atque omnibus communior. Nunc autem alij quidem reipub. administrandæ formam in summo dignitatis ac præstantiæ gradu positam, & multo apparatu, & molimento, multáque impensa egentem quærunt solùm: alij communem aliquam commemorantes potius, ceteras, quæ vsu receptæ sunt, reip. administrandæ formas improbantes, ac tollentes, Laconicam, aut aliam aliquam probant ac laudant. Atqui ea reipubl. administrandæ descriptio atque ordinatio commendanda & suadenda hominibus est, quam facilè possint præsentibus institutis spretis ac reiectis & approbare, & ad vsum communem transferre, ciuilísque vitæ cultu vsurpare. Nam non minoris operis ac negotij est reip. administrandæ formam corrigere, quàm ab initio nouam aliquam instituere: quemadmodum & dediscere difficilius est, quàm à principio discere. Quocirca præter ea, quę dicta sunt, etiam, iis reip. administrandæ formis, quæ sunt vsu receptæ, debet mederi & opitulari posse homo politicus, quemadmodùm & antè dictum est. Hoc autem is præstare non potest, qui ignorat quot sint administrandæ reip. genera. At nunc vnam democratiam quidam esse putant, vnámque oligarchiam. sed non est ita. Quare ignorare non oportet quot sint reip. administrandæ formarum differentiæ, & quot modis copulentur & componantur. Cum hac autem eadem prudentia etiam leges optimæ, & vnicuique reip. administrandæ formæ conuenientes cognoscendæ & videndæ sunt. nam pro reip. administrandæ rationibus leges & ferendæ sunt, & ab omnibus feruntur: non pro legibus reipub. administrandæ rationes instituuntur, neque instituẽdæ sunt. Reip. enim administran-

dæ ratio, descriptio ordinis est in ciuitatibus, ad magistratus & imperia pertinens, quo modo distributi sint, & quid sit id, quod in ciuitatis administratione summam potestatem atque auctoritatem obtineat: quis denique cuiusque societatis sit finis. Leges autem, ex quibus & magistratus reip. præesse, & eos, qui contra leges committunt, coërcere debent, separatæ sunt ab iis, quæ reip. administrandæ formam declarãt. Quare perspicuum est necesse esse etiam ad leges scribendas, cuiusque reip. administrandæ formæ & differentias, & numerum tenere. non enim fieri potest, vt eædem leges neque oligarchiis, neque democratiis omnibus sint vtiles, si plura sunt earum genera, & si non est vna duntaxat democratia, neque oligarchia.

2 Quoniam autem in disputatione atque institutione superiore de reip. administrandæ formis tali partitione ac distinctione vsi disseruimus, vt treis reip. administrandæ formas rectas poneremus, regnũ, aristocratiam, & eam, quam communi nomine politiam Græci nominant, id est ciuilem reipub. seu ciuitatis administrandæ rationem: & treis ab his declinationes, seu degressiones, à regno quidem tyrannidem, ab aristocratia oligarchiam, à politia populi potestatem, quam democratiam Græci vocant: & de aristocratia quidem & regno dictum est: (nam de optima reipub. administrandæ forma commentari, idem est atque de his nominibus considerare: debet enim vtraque conuenienter & congruenter virtuti rebus necessariis instructæ, esse constituta:) præterea verò quid inter se differant regnum & aristocratia, & quando regnum sit existimandum, antea distinctè explicatum est: reliquum est, vt de politia disseramus, ea, quæ communi nomine sic appellatur, & de aliis reip. admi-

nistrandæ formis, oligarchia & democratia, & tyrannide. Perspicuum igitur est etiam harum degressionum, seu declinationum à rectis administrationibus, quæ nam sit pessima, & quæ nam secunda. Necesse est enim declinationem à prima, & diuinissima, esse deterrimam. Regnum autem necessariò aut regni nomen habet tantùm, cùm reuera non sit regnum, aut propter magnam eius, qui regnat, excellentiam, constat. Quocirca & tyrannis, quæ deterrima est, à reipubl. administrandæ forma longissime distat: secundo loco longè abest oligarchia. Nam aristocratia longè distat ab hac reip. administrandæ forma post oligarchiam. Moderatissima autem & tolerabilissima democratia est. Quin & quidam ex iis, qui ante nos scripserunt, in eadem sententia fuit, non tamen idem atque nos, spectãs. Ille enim censuit, omnium reip. administrandæ formarum, quæ bonæ sunt, qualis est oligarchia laudabilis & recta, siue aristocratia, & aliæ similes, earum pessimam esse democratiam: malarum autem optimam. Nos autem omnino has deprauatas, atque à rectis detortas esse dicimus: & meliorem quidem esse oligarchiã aliam alia, neque cõuenit dicere, neque rectum est: sed minus malam. verùm de tali quidem sententia omittamus in præsenti dicere. Nobis autem primùm distinguendum est, quot sint reip. administrandæ formarum differentiæ, si quidem plura sunt & democratiæ, & oligarchiæ genera: deinde quæ sit communissima, & quæ maximè optabilis, atque expetenda post optimam reip. administrãdæ formam: & siquã alia reip. administratio est aristocratica, & bene ab initio instituta, & plurimis ciuitatibus apta, quæ nam sit: deinde & aliarum quæ quibus sit expetenda. fortasse enim his quidem magis necessaria democratia, quàm oligarchia est: illis autem hæc

magis, quàm illa. deinde verò quónam modo has reip. administrandæ formas instituere oporteat eum, qui hoc facere velit: dico autem vnumquodque genus democratiæ, & iterum oligarchiæ. postremò vbi de his omnibus ita, vt res postulat, breuiter exposuerimus, conandum nobis erit persequi, & quę res sint reip. administrandæ formis letales ac pestiferæ, & quæ salutares tum communiter, tum separatim singulis: & quibus de causis maximè vel interire, vel conseruari soleant natura.

3 *Cur igitur plures sint reip. admistrandæ formæ, causa est, quòd omnis ciuitatis plures sint numero partes. Primũ enim ciuitates omneis ex domibus videmus cõstare: deinde rursum huius multitudinis alios esse locupleteis & copiosos necesse est, alios egenteis, & inopes, alios medios Et locupletium, atque egentium alios esse armis instructos, alios inermos. & de populo alios esse agricolas videmus, alios mercatores & in foro occupatos, alios artifices illiberaleis & operarios. Nobilium quoque sunt differentiæ tum ex diuitiis & amplitudine rei familiaris: verbi gratia, ex facultate equorum alendorum: (hoc enim nõ facile est iis facere, qui non sunt locupletes, quocirca priscis illis temporibus, quibus ciuitatibus potentia in equis consistebat, apud has erant oligarchiæ. Vtebātur autem equis in hosteis, quos habebant finitimos: verbi gratia, Eretrienses, & Chalcidenses, & Magnetes, qui Mæandrum accolebant, & multi alij Asiæ populi) tum præter eas, quæ in diuitiis consistunt, differentias, alia est ex genere, alia ex virtute, & si qua talis alia pars ciuitatis esse dicta est in iis disputationibus, quæ ad aristocratiam pertinent. Illic enim exposuimus partitè ac distinctè quot ex partibus necessariis constet omnis ciuitas. harum enim partium interdum omnes*

ſunt reip. adminiſtrationis participes, interdum pauciores, interdum plureis. Perſpicuum igitur eſt, neceſſariò plureis eſſe reip. adminiſtrandæ formas, genere inter ſe differenteis. Etenim hæ partes genere differunt inter ſe. nam ciuitatis adminiſtratio, quam politiam Græci dicunt, magiſtratuum deſcriptio atque ordinatio eſt. Hanc autem diſtribuunt omnes aut ex vi & potentia eorum, qui ſunt huius ordinationis participes, aut ex aliqua eorum æqualitate communi: dico autem, verbi gratia, æqualitatem aut egẽtium, aut locupletium, aut quãdam vtrorumque communem. Neceſſe igitur eſt tot eſſe reip. adminiſtrandæ formas, quot ſunt ordines, ſeu ordinationes pro exſuperantiis, & excellentiis, & pro differentiis partium. Videntur autem duæ eſſe maximè: & quemadmodum ventorum alij dicuntur eſſe Aquilonares, alij Auſtrales: alij verò horum degreſſiones: ſic & reip. adminiſtrandæ formarum duæ, populi poteſtas, ſeu democratia, & paucorum imperium, quam oligarchiam Græci nominãt. Ariſtocratiam enim oligarchiæ ſpeciem ponũt, quaſi ſit oligarchia quædam: [1] & eam, quæ politia nomine communi dicitur, democratiæ: quemadmodum in ventis Fauonium quidem Aquilonis, Vulturnum autem Auſtri partem eſſe volunt: ſimilíſque concentionum, & intentionum in cantibus ac fidibus, quæ harmoniæ dicuntur à Græcis, ratio eſt, vt aiunt quidam. Nam etiam illic duo earum genera faciunt, Doricum & Phrygium: ceteras, vt ex his conflatas & temperatas, earum nominibus iunctis appellant. Hoc igitur modo de reipub. adminiſtrandæ formis conſueuerunt maximè exiſtimare. Sed verius & melius eſt ita dicere, quemadmodũ partientes expoſuimus, aut duas, vt vnam eſſe reip. adminiſtrandæ formam rectè inſtitutam: vnámque harmoniam rectam, &

1 legẽd. καὶ τὴν καλουμένην πολιτείαν, δημοκρατείας: ὥσπερ, &c. nam vulg. mẽdosè, δημοκρατείας, &c.

perfectam, ceteras esse à rectis aberrationes ac deflexiones, has quidem ab harmonia bene temperata, illas verò ab optima reip. administrandæ forma: oligarchicas eas, quæ sunt contentiores, & plus nimio heriles: populareis, eas, quæ sunt remissiores & molliores.

4 *Non oportet autem democratiam statuere ita simpliciter, vt nunc solent quidam, eam, in qua penes multitudinem arbitrium & auctoritas est: (nam etiam in oligarchiis, & vbique, penes maiorem partem arbitrium & potestas est:) neque oligarchiam, vbi penes paucos reip. administrandæ potestas est. Si enim essent vniuersi ciues mille trecenti, & ex his mille diuites: neque imperij participeis facerent trecentos & pauperes, quãtumuis liberos, & cetera simileis: nemo hos dixerit popularem reipub. administrandæ formam vsurpare. Itémque si pauperes pauci essent, & tamen locupletibus pluribus superiores ac potentiores: nemo hanc reip. administrandæ formam, oligarchiam appellarit, neque hanc talẽ, in qua honores cum aliis, qui diuites essent, non communicarentur. Dicendum igitur potius est, democratiã esse, cùm penes liberos summa rerum potestas est: oligarchiam, cùm penes diuiteis. Quòd autem illi multi sunt, hi pauci, hoc ita fortè euenit. Nam liberi quidem homines, multi: locupletes autem pauci. Etenim si pro magnitudine & proceritate corporis mandarentur honores, vt in Æthiopia aiunt quidam fieri solere, aut pro pulchritudine: esset oligarchia. Exiguus enim pulchrorum & procerorum numerus est. Verumtamen neque his tantùm has reip. administrandæ formas definiri satis est. Sed quia particulæ plures democratiæ & oligarchię sunt, præterea decidendum ac statuendum est, neque si liberi, qui pauci sint, in plureis & non liberos imperium obtineant,*

democratiam esse: quod genus est Appolloniæ in mari Ionio, & Theræ: in vtraque enim harum ciuitatum florebant honoribus qui nobilitate præstabant, quíque primi colonias occuparãt, cùm hi essent pauci, alij multi: neque si diuites præsint, propterea quòd numero sint superiores, democratiam similiter esse habendam: quemadmodum olim in Colophone. Illic enim antequàm bellum aduersus Lydos ortum esset, maior pars ciuium magnas & diuturnitate temporis stabilitas atque amplificatas rei familiaris facultates possidebat. Sed democratia quidem est cùm liberi & pauperes numero superiores, imperij, & summæ rei sunt compotes: oligarchia, cùm diuites, & nobiliores, numero pauciores. Plureis igitur esse reip. administrãdæ formas, & quam ob causam sint plures, expositũ à nobis est. Plureis autem esse, quàm quæ expositæ sunt, & quæ, & quam ob causam, dicamus, repetito eodem, quod antea sumsimus, principio. Cõuenit enim inter nos, ciuitatis omnis nõ vnam, sed plureis esse parteis. Quemadmodum igitur, si consilium cepissemus species, seu formas animalis sumere, primùm quidẽ id omne secerneremus, quod necessariò omne animal habet: vt quædam sensus instrumẽta, & parteis eas, quæ valent ad conficiendum, aut recipiendum alimentum, vt os, & ventriculum: deinde quibuscunq; particulis vnumquodq; animal mouetur. Si igitur ponamus has esse duntaxat partium species, & non plureis: sed tamen sint aliquot harum differentiæ: verbi gratia, oris & ventriculi, & sentiendi instrumentorum plura quædam genera, præterea verò & particularum, quæ mouendi vim habent: harum partium copulationis numerus, plura necessariò animantium genera efficiet. Non enim fieri potest, vt in eodem animali plures insint oris differẽtiæ, neque item vt aurium.

Quare vbi sumtæ fuerint omnes, quæ esse possunt, harum partium coniugationes: tot species animalis constituent, quot sunt partium necessariarũ copulationes. sic & de iis reipubl. administrandæ formis, quas diximus, sentiendum. Nam & ciuitates non ex vna, sed ex multis partibus constant, quemadmodum sæpenumero à nobis dictum est. Atque vna sanè pars est ea, quæ in alimento parando occupata multitudo est, qui aratores, seu agricolæ nominantur: altera ea, quæ appellatur (vt ita dicam) sedentaria sordidáque, & illiberalis. Est autem hæc, quæ arteis eas exercet, sine quibus vrbs habitari ac frequentari non potest. Harum porrò artium alias necessariò suppetere oportet: aliæ ad delicias, & luxum, aut ad benè viuendum pertinent. tertia est forensium, seu eorum, qui forum terunt. Forenseis eos dico, qui in vendendo & emendo, & in mercatura facienda, in redimendis mercibus, quas pluris reuendant, versantur. quarta est mercenariorum. quinta natio militum, & eorum, qui propugnaturi sunt: quam nihilominus, quàm has, quas diximus, præstò esse necesse est, nisi volunt ciues alienigenis atque exteris bellum inferentibus seruire. Fortasse enim fieri nullo modo potest, vt ciuitas natura serua ciuitatis nomen mereatur. Ciuitas enim suis ipsa opibus pollet, suísque bonis cõtenta est. At quod seruum est, non est suis ipsum bonis contentum. Quapropter in libris Platonis de repub. magnificè hoc quidem & gloriosè, sed angustè, & ieiunè dictum est. Ait enim Socrates ex quattuor generibus hominum maximè necessariis ciuitatem constare. dicit autem hos, textores, & agricolas, & sutores, & fabros lignarios. Rursúmque addit, quasi hi nõ sint satis, fabros ærarios ac ferrarios, & præterea eos, qui pecoribus necessariis præfecti sunt. Præterea verò

merca-

mercatores & caupones. Atque hæc omnia valent ad explendam primam ciuitatem, tanquam ciuitas omnis necessariarum rerum, & non potius boni & honesti causa initiò instituatur & consistat: quasiq; sutoribus æquè, atque aratoribus egeat. Partẽ autẽ propugnãtem non prius ciuitati reddit ac repræsentat, quàm, agri finibus propagatis, & ad finitimorum agros vsque perductis, ad belli suscipiendi necessitatem redacti fuerint. Iam verò & in quattuor hominum generibus, & in quamlibet multis socius, necesse est aliquem intercedere, qui ius suum cuique tribuat, rebúsque iudicandis præsit. Siquis igitur & animũ, animalis partẽ facere debet potius, quàm corpus, ergo & huiusmodi parteis, nempe militaris & bellicosa, iustitiæq; iudicialis particeps, ciuitatis partes existimãdæ sunt potius, quàm quæ ad vsum necessarium pertinent: ad quas accedere etiam debet ea, cuius est consultare, & deliberare de rebus ad totam ciuitatem pertinentibus: quod munus est prudentiæ, atque intelligentię ciuilis: atque hæc vtrùm insint separatim in quibusdam, an in iisdem, quod ad rationem attinet, nihil refert. Nam sæpenumero euenit, vt iidem & grauioris armaturæ sint milites, & in agris colendis versentur. Quare si & has, & illas ciuitatis parteis numerare cõuenit, perspicuum est, id genus hominum, quod armis instructum est, partem ciuitatis esse necessariã. Septima est ea, quæ facultatibus, & copiis rei familiaris munera & onera publica subit, quos locupleteis appellamus. Octaua est ea, quæ remp. administrat, quæque in gerendis magistratibus, reip. dat operam: siquidem sine magistratibus ciuitas constare non potest. Necesse igitur est, aliquos esse, qui possint imperare, quique in gerẽdis magistratibus ciuitati seruiant aut continenter & assiduè, aut alter-

nis, & vicissim. Tum reliquæ partes præstò esse debẽt, de quibus paullo antè distinctè explicauimus, eam dico, quæ consultandi munere fungatur, eámque, quæ litigantibus ius dicat. Si igitur oportet hæc suppetere ciuitatibus, & si rectè, iustéque administrari debent: necesse est aliquos esse, qui ea virtute, quæ ad res ciuileis pertinet, quæq; virorum politicorum propria est, sint instructi atque ornati. Multi igitur posse contingere existimant, vt aliæ facultates, ac potestates iisdem suppetant, verbi gratia, vt iidem sint propugnatores ciuitatis, & agricolæ, & artifices: præterea vt iidem consultent, & iudicent. Tum verò virtutem sibi omnes vendicant, atque arrogant, [1] plurimósque magistratus se gerere posse autumant: sed vt iidem sint pauperes, & diuites, fieri non potest. Quapropter hæ partes maximè videntur esse ciuitatis, locupletes, & egentes. Præterea quia ferè illi quidem pauci sunt, hi verò multi: hæ potissimùm partes videntur esse contrariæ ex omnibus particulis ciuitatis. Itaque & reip. administrandæ formas pro harum partium exsuperantiis, & præstantiis constituunt: duæq; videntur esse ciuitatis administrandæ formæ, democratia, & oligarchia. Esse igitur pluréis reipublicæ administrandæ formas, & quas ob causas sint plures, dictum est antea. Nunc autem & democratiæ & oligarchiæ esse plura genera, ostendamus. Licet verò hoc intelligere etiam ex iis, quæ dicta sunt. Plura enim genera sunt & populi, & eorum, qui clari, nobilésque dicũtur: verbi gratia, populi genus vnum constituunt agricolæ, aliud artifices, aliud caupones & forenses, eos dico, qui mercaturam in vrbibus faciunt, quíque in emendo, & vendendo vitam conterunt: aliud, qui in mari assiduè versantur: atque huius generis alij sunt militares, alij pecuniæ faciendæ studio dediti,

[1] καὶ τὰς πλείστας ἀρχὰς ἄρχειν, &c. vox ἀρχάς, desideratur in quibusd. lib. mẽdosè.

alij portitores, ac traiectores, alij piscatores. Multis enim in locis horum generum singulorum magna turba est: vt piscatorum Tarenti, & Byzantij: hominum in triremibus occupatorum Athenis: mercatorum in Ægina, & Chio: traiectorum, ac portitorum in Tenedo. Præter hos autem sunt ij, qui operis & manibus suis victum parant, vitámque tolerant, & quorum ita tenuis & angusta res familiaris est, vt non liceat eis otiosam vitam degere. Præterea aliqui sunt non ex vtroque ciue liberi, & siquod tale alîus multitudinis genus est. Nobilium autem & clarorũ virorum alij ex diuitiis claritatem consecuti sunt, alij ex præstantia generis, alij ex virtute, alij ex doctrina, & similibus, quæ ex eadem differentia dicuntur. Democratia igitur prima est ea, quæ ex æqualitate maximè sic appellatur. Æqualitatem enim edicit lex ea, quæ huiusmodi democratiæ est, nempe vt nihilo plus sint locupletes, quàm egentes: neutríque habeant summam auctoritatem & potestatem, sed vtrique sint similes. Nam si libertas in democratia est maximè, quemadmodum quidam existimant, & æqualitas: hac maximè ratione fuerit, si inter omneis pariter fuerit reip. administratio communis maximè. Quoniam autem populus multitudine & numero superat: id autem, quod à pluribus numero decretum est, ratum est: hanc esse democratiam necesse est. Vnum igitur democratiæ genus hoc est. Aliud est vbi magistratus ex censibus, qui tamen sint angusti & tenues, deferuntur: oportet autem, ei, qui rem habet, magistratum obtinere licere: qui amisit, non obtinere. Aliud genus democratiæ est, vbi ciues omnes, qui modò ab omni obligatione liberi ac soluti sunt, reipubl. administrationis sunt participes: sed tamen lex dominatur, atque imperat. Aliud genus, vt omnibus, siquis modò

sit ciuis, ius sit obtinendi magistratus: ita tamen vt lex imperet. Aliud genus, vbi cetera quidem sunt eadem, penes multitudinem verò est summa rerum potestas, non penes legem. Hoc autem fit cùm multitudinis decreta, quæ psephismata Græci dicunt, rata sunt, non lex. Atque hoc propter oratores populareis, quos demagôgos Græci nominant, id est blandos populi ductores, & quasi leueis tribunos plebis, éuenit. Nam in ciuitatibus, quæ ex lege à populo obtinentur ac reguntur, demagôgus non exsistit, sed optimus quisque ciuis principem in rep. locum obtinet. vbi verò leges non sunt ratæ, neq; summam auctoritatem hàbent, hic exoriuntur populares oratores, quos demagôgos diximus appellari. Fit enim princeps solus imperium obtinens (monarchum dicunt Græci) populus, vnus ex multis concretus & conflatus. nam penes multos summa reip. potestas est, non vt singulos, sed vt omneis. Qualem porrò dicat Homerus non esse bonam multorum dominationem, vtrùm hanc, an vbi plures sunt, qui imperant, vt singuli, obscurum est. Talis igitur populus, vtpote qui sit princeps solus imperium obtinens, studet solus imperare, quia legum imperio non pâret: & tale sibi ius, imperiúmque assumit in totam rempubl. quale dominus in seruos. Itaque assentatores apud eum honorati sunt. Et talis populus proportione ex monarchiis tyrannidi respondet. Quocirca & iidem sunt mores, & vterque (populum huiusmodi dico, & tyrannum) imperium herile in meliores, vt in seruos, vsurpat: & hic sunt psephismata, velut illic edicta: & blandus ductor populi, seu demagôgus, & assentator tyranni, sunt iidem, & proportione inter se respondent. Et verò vtrique apud vtrosque plurimum valent, assentatores apud tyrannos: demagôgi apud taleis populos. Quamobrem autem

rata sint psephismata, & non leges, hi causam sustinent, quia omnia ad populum referunt, ac reuocant. euenit enim vt crescant, & magni fiant, propterea quod populus quidem omnium rerum sit dominus atque arbiter, hi vero populi opinionis. His enim fidem habet, & obtemperat multitudo. Præterea qui magistratus criminātur, populum iudicare dicunt oportere. hic autem libēter [1] prouocationem recipit. Quo 1 πρό-
fit vt magistratus omnes infirmentur, atque eneruentur. κλησιν. al.
Meritò autem videatur quis reprehendere, qui dicat hanc πρόσ-
talem, esse democratiam, non ciuitatis administrationem, κλησιν, nō rectè.
seu politiam. vbi enim leges non imperant, non est politia. Oportet enim legem quidem ciuibus omnibus, magistratus vero singulis imperare: & politiam, seu reip. administrationem iudicare. Quare si democratia in reip. administrandæ formis numerāda est, perspicuum est talem reipub. statum, in quo psephismate omnia administrantur, ne democratiam quidem esse propriè. Contingere enim non potest, vt vllum psephisma sit vniuersum. Democratiæ igitur genera hoc modo sint explicata ac distincta.

Oligarchiæ autem genera cùm sint plura, vnum est, in quo magistratus mandantur ex cēsibus tam magnis, vt pauperes atque egentes, numero plures, eorum participes non sint, sed ei, qui tātam rem habeat, reip. administrationis participi esse liceat. Aliud cùm [2] ex paruis censibus creantur ma- 2 ἀπὸ τι-
gistratus: & ipsi eos, qui desunt, cooptant. Si igitur ex his om- μημάτων
nibus, qui censu sunt æquales, hoc faciant: videatur hoc esse μικρῶν,
potius aristocraticum: si vero ex quibusdam certis, oligar- &c. mendosè, μα-
chicum. Aliud autem oligarchiæ genus est, cùm filius in lo- κρῶν.
cum patris succedens magistratum capit. Quartum cùm & id, quod nunc dictum est, vsurpatur, & magistratus impe-

rant, non leges: atque hoc genus in oligarchiis altera ex parte veluti tyrannidi respondet in monarchiis: & ei democratiæ, de qua postremo loco diximus, in democratiis: talémque oligarchiam, dynastiam, id est potentatum appellant. Oligarchiæ igitur, & democratiæ tot sunt genera. Ignorare autem non oportet multis in locis euenire, vt reipub. administrandæ ratio consentanea cum suis legibus non sit illa quidem popularis, sed propter mores, & institutæ vitæ rationem populariter ciuitas administretur. Itémque rursus apud alios vt administratio ciuitatis, quæ consentiat legibus, sit aliquantùm popularis: institutio vitæ, & moribus, sit paucorum imperium potius. Euenit autem hoc maximè mutatis reip. administrandæ formis. Non enim statim consueuerunt homines immutari, & in alios mores commigrare, sed satis habent primò si pauca alij ab aliis, quasi plus habere cupientes, detrahant, sibíque assumant. Itaque leges quidem manent, quæ erant antea: sed superiores sunt, qui reip. administrandæ formam immutant.

6 *Tot autem esse democratiæ & oligarchiæ genera, ex iis ipsis quæ dicta sunt, intelligere licet. Necesse enim est aut cum omnibus illis populi partibus, quæ à nobis commemoratæ sunt, reip. administrationem communicari: aut cum his communicari, cum illis non. Cùm igitur pars ea, quæ agriculturæ operam dat, quæque mediocreis rei familiaris facultates possidet, in sua potestate, suóque arbitrio positam habet reip. administrationem, ex legum præscripto remp. administrant. habent enim vnde vitam tolerare queant opere rustico faciendo, neque tamen eis otiosis esse licet. Itaque lege adhibita atque attenta, contionem, vbi postulat necessitas, aduocant, in eáque de rebus necessariis deliberant. Aliis au-*

tem ad reip. administrationem patet aditus, ubi censi fuerunt censum à legibus præstitutum. Quapropter iis omnibus, qui rem habent, ad remp. gubernandam patet accessus. Omnino enim non omneis esse reip. administrationis participeis, oligarchiæ proprium est. Otiandi autem & ab opere vacandi licentia constare non potest, nisi vectigalia suppetant. Hoc igitur unum democratiæ genus est propter has causas. Alterum est propter eam, quæ deinceps sequitur, eligẽdorum magistratuum rationem. fit¹ enim ut liceat omnibus, quos modo generis exceptio non repellat, ad remp. accedere: soli autem magistratum gerant, qui otiari possunt. Quocirca in tali democratia leges imperãt, quia vectigal non suppetat. Tertium genus est, ubi licet omnibus, qui modò liberi sint, ad rempub. administrandam accedere: sed non administrant remp. propter eam causam, quæ antè dicta est. Quare etiam in hac legem imperare necesse est. Quartum democratiæ genus est ea, quæ postrema omnium in ciuitatibus nata est. Nam propterea quòd ciuitates omnes multo maiores factæ sunt, quàm erant ab initio, & quia vectigalium copia abundare cœperunt, patet quidem omnibus ad remp. administrandã aditus propter ingentem multitudinẽ, in societatem autem & communionem reip. gerendæ recipiuntur, & remp. administrant etiam pauperes, propterea quia otiari poßũt, dum mercedem accipiũt. Et verò maximè otiatur talis multitudo. non enim eos impedit rei familiaris procuratio. at diuiteis impedit. Quare sæpenumero neque in contiones cum reliquo populo conueniunt, neque iudicandi munere cõmuniter cum aliis ciuibus funguntur. ex quo in multitudinis egentiũ potestatem reipub. administratio redigitur, non in legum. Democratiæ igitur genera tot, & talia sunt, propter has necessitates. Quòd

1 ἔστι γὰρ καὶ πᾶσιν ἐξεῖναι μετέχειν τοῖς, &c. desideratur vox μετέχειν, vel repetẽda ἀπὸ κοινοῦ.

ad oligarchiæ autem genera attinet, vbi plures rem habent, sed angustiorem, neque admodum amplam, hoc primum oligarchiæ genus est. faciūt enim potestatem reip. administrandæ ei, qui rem habeat. Et propterea quòd multi sunt reipubl. administrationis participes, necesse est non penes homines, sed penes legem, reip. summam esse potestatem. Quāto enim longius absint à monarchia, neque tantas facultates habeant rei familiaris, vt omni cura soluti cessare, atq; otiari possint: neque rursum ita tenueis & angustas, vt eos alere debeat ciuitas, necesse est eis æquum videri, legem imperare, non ipsos. Quòd si sint pauciores, qui rem habeant, quàm qui prius dicti sunt, sed ampliorem habeant: secundum fit oligarchiæ genus. Nam quia plus valēt, superiora omnia habere volūt. Quapropter ex aliis ciuibus magistratus legendos curant, qui eandem reip. administrādæ viam sequantur. Propterea autem quòd nondum ita opibus valent, vt sine lege imperare possint, talem legem ferunt. Quòd si magis etiam suam potentiam intendant, eò, quòd cùm sint pauciores, ampliores rei familiaris copias habeant, tertium oligarchiæ fit incrementum: in quo per se quidem magistratus obtinent, sed ex lege tamen, quæ iubet magistratuum filios in patrum demortuorum locum succedere. Vbi verò iam & rei familiaris copiis, & amicorum multitudine supra modum aucti fuerint: ad monarchiam talis potentatus propè accedit, & tum penes homines, non penes legem, ciuitatis & summæ rei potestas est. Atque hoc est quartum oligarchiæ genus, quod vltimo democratiæ generi altera ex parte respondet.

Præterea verò præter democratiam & oligarchiam duæ
7 sunt reip. administrandæ formæ: quarū alteram omnes commemorant, & ex quattuor reipubl. administrandæ formis

hæc

hæc quarta numeratur, vnúmque genus est. Quattuor porrò numerant, monarchiam, oligarchiam, democratiam, & quartam, eam, quæ aristocratia nominatur. Quinta autem est ea, quæ communi omnium nomine appellatur. Politiam enim appellant. Sed quia non sæpe vsurpatur, ignoratur ab iis, qui reip. administrationum formas & genera numerare conantur: & quattuor duntaxat numerant, quemadmodum Plato in libris de Rep. Aristocratia igitur meritò appellatur ea, de qua suprà disputauimus. Ea enim reipub. administrandæ forma, quæ constat ex optimis viris simpliciter & ex virtute, non ad aliquem sibi propositum finem bonis, sola appellanda aristocratia est. In hac sola enim simpliciter idem est vir bonus, & bonus ciuis. At qui in aliis boni sunt, hi spectata eorum ipsorum reip. forma boni sunt. Verumtamen nonnullæ sunt reipubl. administrandæ formæ, quæ & à ciuitatibus paucorum imperio parentibus differunt, & ab ea, quæ communi nomine appellatur politia: atque hæ aristocratiæ nominantur. Vbi enim magistratus leguntur & creantur habita non solùm diuitiarum, verùm etiam virtutis ratione, hæc reip. administrandæ forma & à duabus illis differt, & aristocratica appellatur. Nam etiam in eis ciuitatibus, in quibus non est publica virtutis cura, sunt tamen aliqui, de quibus benè existimant reliqui ciues, & qui habentur viri boni. Vbi igitur reipubl. administrandæ ratio spectat & ad diuitias, & ad virtutem, & ad populum, ¹ vt Karthagine: hæc optimatium potentiæ, seu aristocratiæ conuenit: etiam ea, quæ ad duo tantùm, virtutem & populum, vt Lacedæmoniorum ciuitatis administrandæ ratio. horum enim duorum Lacedæmone confusio est, democratiæ & virtutis. Aristocratiæ igitur præter illam primam opti-

1 οἷον ἐν Καρχηδόνι. al. χαλκιδόνι, mendosè.

mam reip. administrandæ formam, hæc duo genera sunt. In tertio genere locandæ sunt quæcunque ab ea reipubl. administrandæ forma, quę politia nominatur, deflectentes ad oligarchiam magis propendent.

8 *Reliquum nobis est de [1] ea, quæ politia vulgò nominatur, differere, & de tyrannide. Hoc autem ordine politiam posuimus, quia, tametsi [2] neque hæc videatur declinatio, seu degressio à recta republ. neque eæ, quæ paullo antè exposita sunt, aristocratiæ: tamen, si verum fateri volumus, omnes deerrarunt à rectissima reipubl. forma: prꝛterea cum his numerantur, & hæ sunt earum degressiones, quemadmodum initio diximus. Ad extremum autem vt de tyrannide mentionem faciamus, ratio postulat, propterea quòd, quamuis hæc minimè omnium sit reipub. administrandæ forma, à nobis tamen suscepta sit ciuitatis administrandæ institutio. Quamobrem igitur talem ordinem secuti simus, dictũ est. Nunc autem quæ ad politiam pertinent, demonstranda sunt. Explicatis enim ac distinctis iis, quæ ad oligarchiam, & democratiam pertinent, planior & apertior vis eius futura est. Politia enim, vt simpliciter dicam, mistura quidam ex oligarchia & democratia est. Solent autem eas, quæ ad democratiam magis inclinant, politias appellare: quæ verò ad oligarchiam, aristocratias potius, quia doctrina, & generis amplitudo magis comitatur locupletiores. Præterea verò eas res locupletes videntur habere, à quibus homines ad iniuriam alteri inferendam impelluntur. Ex quo hos, viros bonos atque honestos, & claros homines appellant. Quoniam igitur hoc aristocratiæ proprium est, vt ciuium optimis egregia, & summa omnia tribuat, iccirco & oligarchias ex viris bonis atque honestis constare dicũt. Videtur autem vnum*

1 περί τε τῆς ὀνομαζομένης πολιτ. al. νομιζομένης mendosè.

2 οὐ δοκοῦσαι, &c. al. οὐκ οὖσαι &c. mendosè.

quiddam esse ex iis, quæ fieri non possunt, ciuitatem, quæ ab optimatibus teneatur & gubernetur, quasi ab improbis regatur, bonis legibus non vti, neque bonis legibus parêre: itémque eam, quæ neque bonis legibus pareat, neque bonis legibus positis vtatur, ab optimatibus teneri, & gubernari. Non est porrò bonarum legum vsus, leges quidem esse benè scriptas, & positas, sed legibus benè scriptis, ac positis non parêre. Quocirca vnus quidem bonarum legum vsus existimandus est, positis legibus parêre: alter verò, benè scriptas esse eas leges, quas seruant, & in quibus permanent, ac perseuerant. Nihil obstat enim quominus etiam legibus malè latis pareant. hoc autem duobus modis contingere potest. parent enim legibus aut omnium, quas talis reip. administrãdæ forma capere ac ferre potest, optimis, aut simpliciter optimis. Videtur porrò aristocratia quidem illa esse maximè, vbi honores ex virtute deferũtur. Aristocratiæ enim terminus ac finis est honos: oligarchiæ, diuitiæ: populi seu democratiæ, libertas. Id autem valere, & ratum esse, quod pluribus probetur, hoc in omnibus reip. administrandæ formis inest. Etenim in oligarchia, & in aristocratia, & in ciuitatibus popularibus ac liberis, quod visum fuerit maiori parti eorum, qui reipub. administrationis sunt participes, hoc ratum est. In plurimis igitur ciuitatibus reip. administrandæ forma, politia generis nomine appellatur. Confusio enim & permistio ex locupletibus, & pauperibus, diuitias & libertatem, tanquam signum propositum, intuetur tantùm. Nam fere apud plerosque, virorum bonorum atque honestorum locum videntur obtinere locupletes. Quoniam autem tria sunt, quæ de reipub. administrationis æqualitate ambigunt & contendunt, libertas, diuitiæ, virtus: (quartum enim, quod εὐγένειαν Græci, nobi-

litatem, seu generis bonitatem, ac præstantiam appellāt Latini, comitatur duobus. nam generis splendor & præstantia, seu nobilitas, nihil aliud est, quàm diuitiæ antiquæ, & virtus) perspicuum est cinnum, seu permistionem locupletium, & pauperum, politiam dici debere: temperationem autem ex tribus, aristocratiam maximè ex aliis esse appellandam, præter illam veram, & primam. Esse igitur alia reipub. administrationis genera præter monarchiam, & democratiam, & oligarchiam, dictum est: tum qualia hæc sint: & quid inter se differant aristocratiæ: & quid politia ab aristocratia: & non longè admodum has inter se distare, perspicuum est.

9 Quónam autem modo præter democratiam & oligarchiam fiat ea, quæ politia nominatur, & quomodo eam constituere oporteat, deinceps post ea, quæ antè dicta sunt, exponamus. simul autem planum fiet, quibus rebus definiantur democratia, & oligarchia. harum enim primùm sumenda partitio est: deinde ex his ab vtraque veluti insigne accipienteis componere oportebit. Sunt autem tres compositionis & permixtionis termini. Nam vel ambo illa sumēda sunt, quæ vtraque reip. forma lege lata instituit, verbi gratia, de rebus iudicandis. In oligarchiis enim multam locupletibus irrogāt, nisi iudicandi munus obeant: pauperibus nullam mercedem constituunt. At in democratiis, pauperibus quidem mercedem decernunt, locupletibus verò nullam multam irrogant. Commune autem & medium horum est, hoc vtrumque iunctum: quapropter & ciuile. Ex ambobus enim temperatum, & permistum est. Vnus igitur hic est copulandi & coniugandi modus. alter vt medium sumatur eorum, quæ vterque populus instituit ac decernit: verbi gratia, habet hoc institutum alter, vt ad contionem pateat aditus ciuibus aut nullius census, aut

perquàm exigui, atque angusti: alter vt iis solis, qui magnum habent censum. Commune est autem neque hoc, neque illud, sed quod medium est inter vtrumque horum censuum. Tertius est, vt ex duobus duarum reip. administrationum institutis, fiat vna reipubl. administrandæ forma, nempe partim ex lege oligarchica, partim ex democratica. verbi gratia, videtur democratiæ esse proprium, magistratus sortitò capi: electione verò creari oligarchiæ conuenire: & democratiæ proprium est non ex censu magistratus mandari: oligarchiæ, ex censu. Aristocratiæ igitur est proprium, & politicum ex vtraque reip. administrandæ forma vtrumque sumere: ex oligarchia, vt magistratus ex electione deferantur: ex democratia, vt ne ex censu. Permistionis igitur modus hic est. Certus autem benè permistæ democratiæ, & oligarchiæ finis ac terminus erit, vbi licebit eandem reipub. administrandæ formam, democratiam, & oligarchiam appellare. Perspicuum enim est, iis, qui ita loquuntur, id ex eo accidere, quòd benè sint permistæ. Idem porrò & medio áccidit. In eo enim vtrumque extremorum appâret, atque elucet: quod éuenit in Lacedæmoniorum reip. administrandæ forma. Multi enim eam esse democratiam dicere conantur, propterea quia huius reipubl. ordinatio multa habeat democratiæ propria, verbi gratia, primùm id, quod ad puerorum educationem pertinet. similiter enim aluntur diuitum liberi, atque pauperum filij: [1] & eodem modo instituũtur, quomodo & pauperum filij erudiri possint: similis verò ratio etiam in proxima ętate adhibetur: & cùm robustiore corpore fuerint, atque ad ætatem virilem peruenerint, eadem.. [1] nulla enim re illustrior aut insignior est diues, quàm pauper. Ita quæ ad victum pertinent, eadem sunt omnibus, in conuiuiis illis, quæ syssitia apud eos

[1] ὅθεν γὰρ εὔδηλος, &c. al. ἄδηλος mendosè. vel legēdum ὅθεν γὰρ δῆλος, &c.

nominantur. denique tali veste vtuntur diuites, qualem quiuis ex pauperibus, quisquis sit, parare queat. Deinde propterea quòd ex duobus maximis imperiis alterũ quidẽ populus optat, & legit: alterius verò est particeps. Nam senatores à populo legũtur: ephoriã, seu ephoratum, qui erat quasi tribunatus plebis Romæ, populo licet obtinere. Nonnulli oligarchiã esse volũt, propterea quòd multa habeat oligarchiæ propria. verbi gratia, magistratus omneis ex electione mandari, nullum sortitò obuenire: & penes paucos esse necis, & exsulij potestatem, & alia multa huiusmodi. Oportet autem in reipub. administrandæ forma benè permista, benéque temperata, vtrumque videri inesse, & neutrum: tum eam per se, & suis viribus seruari, non extrinsecus: & per se seruari, non quòd plures sint extrà, qui eam saluam esse velint, (hoc enim etiam malæ reipubl. administrandæ formæ suppetat) sed eò quòd nulla prorsus pars ciuitatis vllam aliam reip. administrandæ formam velit. Quónam igitur modo politia sit constituẽda, itémque eæ, quæ aristocratiæ nominantur, nunc expositum est.

10 *De tyrannide autem nobis reliquum erat dicere, non quòd longus de ea sermo habendus sit, sed vt suam huius institutionis partem consequatur, quoniam etiam hanc in reipub. administrandæ formis numeramus. De regno igitur in libris superioribus explicauimus, in quibus de eo, quòd maximè regnum dicitur, commentabamur, cùm quærebamus vtrùm sit inutile, an expediat ciuitatibus: & quem regem, & vnde, & quomodo constituere oporteat. Tyrannidem porrò, quo loco de regno disputabamus, in duas parteis diuisimus, propterea quòd vtriusque harum vis ac potestas similitudinem quandam habet cum regno, ídque quia hoc vtrum-*

que imperium legi est consentaneum. Nam & apud nonnullas barbarorum nationes, principes, penes quos solos summa sit omnium rerum potestas, eliguntur: & olim apud priscos Græcos fiebant hoc modo quidam principes, soli imperium obtinentes, quos æsymnetas appellabant. Differunt autem hæc imperia nonnihil inter se. ac propterea quidem quòd lege vigebant ac valebant, & quia soli volentibus imperabant, erant regia: sed propterea quòd dominorum in morem imperabant arbitratu suo, tyrannica. Tertium autem tyrannidis genus est id, quod maximè tyrannis videtur esse, cùm ex altera parte regno respondeat. talem autem monarchiam tyrannidem esse necesse est, quæ cùm referendarum rationum iudicio non teneatur, imperium exercet in simileis, eósque omneis meliores, ad suam ipsius utilitatem omnia referens, non ad eorum, qui párent imperio. Quapropter inuitis imperat. nemo enim liber & ingenuus tale imperium æquo animo ferre potest. Tyrannidis igitur hæc, & tot genera sunt, propter eas, quas diximus, causas.

Sed quæ nam est optima reip. administrandæ forma, & quæ nam plerisque ciuitatibus, & plerisque hominibus vita optima apud eos, qui neque cum virtute captum idiotarum superante, neque cum doctrina & naturæ bonitatem, & adiumentum fortunæ desiderãte, neque cum reip. administrandæ forma optanda magis, quàm ad vsurpandum facili, sed cum vita ad communicandum expedita plerisque, & cum ea reip. administrandæ forma, cuius bona pars ciuitatum possit esse particeps, hæc conferre velint? Etenim quas aristocratias appellant, de quibus nunc diximus, partim à plerisque ciuitatibus sunt remotiores, partim ei, quæ politia nominatur, finitimæ sunt. Quocirca de ambabus, vt de vna, dicendum 11

est. Iudicium autem de his omnibus, ex iisdem elementis pendet. Nàm si rectè dictum est in libris de moribus, vitam beatam eam esse, quæ virtuti congruit non impeditæ: virtutem autem, mediocritatem: vita media, optima sit necesse est, ex ea, quam quisque consequi potest, mediocritate. Atque his eisdem finibus, & ciuitatis, & reip. administrationis virtutem ac vitium terminari necesse est. Reipub. enim administratio, vita quædam ciuitatis est. In omnibus igitur vrbibus tres sunt partes ciuitatis: alij valde copiosi & locupletes: alij egentissimi ac tenuissimi: tertij inter hos medij. Itaque quoniam cónuenit inter omneis id, quod est mediocre, & medium, esse optimum: perspicuum etiam est rerum secundarum possessionem mediam, omnium esse optimam. facillimè enim adduci potest, vt rationi obtemperet. At qui pulchritudinis, aut virium corporis, aut nobilitatis, aut diuitiarum modum superat: aut contrà qui supra modum pauper, aut supra modum infirmus, aut supra modum inhonoratus est, difficile est eum rationi obsequi. Fiunt enim illi quidem petulantes atque contumeliosi, & insignitè, magnísque in facinoribus improbi:[1] hi verò malitiosi ac fraudulenti, & leuibus in factis mali. At iniuriarum aliæ nascuntur ex contumelia ac petulantia: aliæ[2] ex calliditate, & malitia. Præterea hi minimè magistratus amant, miniméque magistratibus consulunt. Atqui hoc vtrumque ciuitatibus est pestiferum. Præterea qui rebus secundis, & viribus corporis, & diuitiis, & amicis, & aliis huiusmodi rebus excellunt, imperiũ ferre neq; volunt, neque sciunt. atque hoc malum domi natum statim à pueris habet. Nam propter luxuriam & delicias ne[3] in ludis discẽdi quidẽ imperio parêre consueuerũt. At qui supra modũ harum rerũ penuria atq; inopia conflictantur, nimis

1 οἱ δὲ πανοῦργοι. al. κακοῦργοι minus rectè.
2 διὰ πανουργίαν. al. κακουργίαν.
3 ἐν τοῖς διδασκαλείοις, &c. nam mendosè quidẽ lib. vulg. habent διδασκάλοις.

nis sunt humiles, atque abiecti. Itaque hi imperare quidem nesciunt, sed imperium seruile subire sciunt: illi nulli quidem imperio parêre didicerũt, sed ita imperare sciũt, quomodo domini seruis imperant. Fit igitur seruorũ & dominorum ciuitas, non liberorum: & hominum partim inuidentium, partim contemnentium: quæ ab amicitia, & societate, communionéque ciuili distant plurimùm. Societas enim & communio, ad amicitiam pertinent. Nam neque cum inimicis societatem itineris inire volumus. ea autem natura ciuitatis est, vt ex paribus, & similibus, quàm maximè fieri possit, constare debeat. hoc autem mediis suppetit maximè. Quare necesse est hanc ciuitatem optimè gubernari atque administrari, quæ ex iis partibus constet, ex quibus conflatam constitutionem ciuitatis dicimus esse optimam natura. Et verò ex ciuibus hi in ciuitatibus salui sunt maximè. Nam neque ij, vt pauperes, aliena appetunt:[1] neque rem horum familiarem, vt rem diuitum, pauperes concupiscunt: & quia neque insidiis, cuniculísque oppugnantur, neque aliis insidiantur, ab omni periculo tuti viuunt. itaque præclarè optauit Phocylides,

Esse volo ciuis medius. namque optima multa
Sunt mediis. *Perspicuum igitur est societatem ciuilem illam esse optimam, quæ ex mediis constat: taleísque ciuitates bene administrari licere, in quibus media pars, multa est, & plus potest maximè quidem, quàm ambæ: secundo loco verò, quàm alterutra. Accrescens enim, aliquid momenti affert, inclinationémque quandam facit, & obstat ne accidant contrariæ exsuperantiæ. Quapropter summæ felicitatis est, eos, qui in ciuitatis administratione versantur, rem familiarem & mediocrem,[2] & iustam habere. Nam*

1 οὔτε τῆς τούτων οὐσίας ἕτεροι, deest vox οὐσίας in li. vul.

2 καὶ ἱκανήν.

vbi alij valde multam & amplam habent, alij nullam: aut democratia fit postrema, & deterrima, ¹aut mera oligarchia, aut tyrannis, propter vtramque excellentiam, atque exsuperantiam. Nam ex democratia valentissima & acerrima, & ex oligarchia nascitur tyrannis: ex mediis verò & affinibus multo minus. cuius rei causam posterius in disputationibus de reipubl. administrationum mutationibus & conuersionibus exponemus. Mediam autem reip. administrandæ formam esse optimam, perspicuum est. sola enim seditionibus non est infesta. Vbi enim latè patet id, quod interiectum medium est, minimè seditiones oriuntur, miniméque diuellitur rerumpubl. coniunctio. Atque ob eandem causam magnæ ciuitates minus sunt seditionibus opportunæ, nempe quia id, quod mediũ est, latè patet. In paruis verò cùm facile sit ciueis omneis ita in duas parteis dirimere, vt nihil relinquatur medium: tum omnes fere aut egentes sunt, aut locupletes. Præterea democratiæ oligarchiis sunt à ruinæ periculo munitiores, & ad diuturnitatem stabiliores, propter medios. Nam & plures sunt, & honorum sunt participes in democratiis magis, quàm in oligarchiis. Cùm enim sine his egentes ac tenues multitudine superant, malè rem suam gerit ciuitas, & in pessimum locum deducti ciues citò intereunt. Argumento autem huic rei esse existimare oportet, quòd optimi latores legum de mediocrium ciuium grege fuerunt. Nam & Solon ex hoc numero erat, vt declarat ipsius poësis: & Lycurgus. non enim rex erat: & Charondas: & fere plerique alij. Perspicuum autem etiam ex his est, quamobrem plurimæ reipub. administrandæ formæ aliæ sint democraticæ, aliæ oligarchicæ. Propterea enim quòd in his sæpenumerò quod medium est, exiguum est, semper vtricunque

1 ἡ ὀλιγαρχία ἄκρατος. al. ἀκρατὴς, id est incontinens, seu impotẽs. mendosè

excellant, siue locupletes, siue plebecula, qui medium locum exsuperant, hi reipub. administrationem vnà secum trahũt. Itaque aut fit democratia, aut oligarchia. Propterea verò quia seditiones & contentiones inter plebem & locupleteis exsistunt, vtriscunque acciderit, vt aduersariis superiores euadant, ij non communem reipubl. administrandæ formam constituunt, neque æqualem, sed exsuperantiam prioris reip. administrationis, tanquam victoriæ præmium, accipiunt: & hi quidem democratiam, illi oligarchiam efficiunt. Præterea verò & eorum, qui principatum Græciæ obtinuerunt, vtrique ad reipub. administrandæ formam, quæ apud se vigebat, intuentes, alteri democratias in ciuitatibus constituerunt, alteri oligarchias, non vtilitatem ciuium spectantes, sed suam ipsorum: ita vt propter has causas aut numquam media reip. forma exsistat, aut rarò, & apud paucos. [1] Vnus vir enim solus ex iis, qui antea principatum in Græcia tenuerunt, adductus est, vt hanc reip. administrãdæ descriptionem institueret. Nũc autem apud eos, qui in ciuitatibus versantur, hæc consuetudo serpere cœpit, vt nolint æqualitatem, sed aut imperare studeant, aut victi æquo animo onus imperij subeant ac perferant. Quæ sit igitur optima reipub. administrandæ forma, & propter quam causam, ex his intelligere licet. Aliarum autem reip. administrandæ formarum, quoniam plureis democratias, pluresq; oligarchias esse dicimus, quæ prima sit locanda, quæ secunda, & quæ ad eundem modum deinceps proxima, quia alia sit melior, alia deterior, cùm ea, quæ optima est, distincta, ac definita sit, non est difficile intelligere. Oportet enim necessariò eam esse meliorem, quæ ad hanc proximè accedit: deteriorem eam, quæ à medio remotissima est, nisi quis in iudicio faciendo finem ciuitati

1 Theopompus.

propositum intueatur. Dico autem finem ciuitati propositum, quia sæpenumerò, quamuis sit alia reipub. administrandæ forma optabilior, ac præstabilior, nihil obstat tamen, quominus aliquibus magis expediat, aliam esse apud eos reipub. administrationem.

12 Quæ autem reipubl. administrandæ forma quibus, & qualis qualibus expediat, consequens est deinceps iis, quæ dicta sunt, exponere. Primùm igitur quod idem vniuersè de omnibus verè dicitur, sumendum est. Oportet enim plus valere eam partem ciuitatis, quæ vult reip. administrandæ formam manere, quàm quæ non vult. Constat autem ciuitas omnis ex quali, seu qualitate, & quanto, seu quantitate. Quale dico libertatem, diuitias, disciplinam, generis splendorem, seu nobilitatem: quantum, multitudinis exsuperantiam. Cõtingere autem potest, vt earum partium, ex quibus constat ciuitas, parti alteri adiunctum sit quale: alteri quantum: verbi gratia, vt plures numero sint homines obscuro & humili loco nati, quàm generosi: aut plures egentes, quàm locupletes: non tam superent quanto tamen, quàm superentur quali. Quapropter hæc sunt inter se comparanda. Vbi igitur egentium multitudo alteram partem superat ea proportione, quam diximus, hîc democratia oriri solet natura. Namsiquidem agricolæ numero superent, fit agricolarum democratia: & vnumquodque genus democratiæ pro cuiusque populi exsuperantia: verbi gratia, si agricolarum superet multitudo, prima exsistit democratia, sin artificum sordidorum, & mercenariorum, postrema: similitérque aliæ inter has interiectæ. Vbi verò locupletium & nobilium multitudo magis superat quali, quàm superatur quanto: hîc nascitur oligarchia, & eodem modo vnumquodq; oligarchiæ genus, pro exsuperan-

tia multitudinis oligarchiæ conuenientis. Oportet porrò latorem legis ſemper in reip. adminiſtratione medios aſſumere. Nam ſiue leges oligarchiæ conuenienteis ferat, ad medios leges dirigere debet: ſiue democratiæ congruenteis, hi legibus adiungendi ſunt. Vbi verò mediorum multitudo ſuperat aut vtroſque extremos, aut alterutrum tantùm: hîc fieri poteſt, vt reipubl. adminiſtrandæ forma ſit firma, & ſtabilis. Non eſt enim metuendum ne vnquam diuites cum pauperibus in hos conſentiant & conſpirent. nam numquam alteri alteris ſeruire volent. Quòd ſi communiorem reipubl. adminiſtrationem quærant, nullam aliam reperient hac communiorem. Nam viciſſim præeſſe atque imperare non facilè inducant animum propter diffidentiam, quæ inter eos intercedit. Vbique gentium autem arbiter honorarius, fidiſſimus eſt. At medius, arbiter honorarius eſt. Quanto autem melius reip. adminiſtratio miſta & temperata fuerit, tanto firmior, & diuturnior eſt. Vehementer autem errant multi etiam ex iis, qui reipub. adminiſtrandæ formas ariſtocraticas efficere volunt, non eò ſolùm, quòd plus tribuant locupletibus, quàm oporteat, [1] verùm etiam quòd fallaciter populi vireis frangant, atque eneruent. Neceſſe enim eſt temporis progreſſu aliquando ex falſis bonis naſci verum malum. Nam immoderatæ atque iniuſtæ diuitum opes reip. adminiſtrationem perdunt potius, quàm populi.

1 ἀλλὰ καὶ ἐν τῷ παρακρούεσθαι τὸν δῆμον. Quidam legi volunt, παρακολού-εσθαι.

13 *Quinque autem res numero ſunt, quas in reip. adminiſtrationibus per ſpeciem quandam honeſtam callidè excogitant in populum: eæque verſantur in contione, in magiſtratibus, in iudiciis, in armandis ciuibus, in exercendis. In contionibus quidem, licere ciuibus in contione deliberandi cauſa intereſſe: multam autem eſſe conſtitutam in locuple-*

teis si non interfuerint in contione, eámque aut in solos locupleteis, aut multo maiorem. In magistratibus, non licere iis, qui censum non habeant, eiurare magistratum: egentibus & tenuibus licere. in iudiciis multam esse constitutam in locupleteis, nisi iudicandi munere fungantur: egentibus licere impune rebus iudicandis non praeesse: aut in illos quidem grauem multam esse constitutam, in hos leuem: quemadmodum in Charondae legibus. Alicubi autem licet quidem omnibus, qui modò professi fuerint, & nomen suum in tabulis publicis perscribendum dederint, in contione consultandi gratia interesse, & res iudicare. quòd si posteaquàm professi fuerint, neque in contionem veniant, neque iudicandi munus obeant: magnae sunt his poenae irrogatae, vt propter multae irrogationem, professionem, nominísque scriptionem fugiant. propterea autem quòd nomen perscribendum non dederint, iudicandi munus non obeant, neque in contione deliberandi causa intersint. Eodem modo & de armis domi habendis, & corporibus exercendis lege lata constituunt. Egentibus enim licet arma non habere: locupletes verò si non habeant, pecunia multantur: & illis licet impune corpus non exercere: his, si corpus non exerceant, multa irrogata est, vt hi quidem propter multam corpori exercendo dent operam: illi propter impunitatem corporis exercitationem negligant. Haec igitur sunt callida legum ferẽdarum artificia ad oligarchiam accommodata. In democratiis verò alias machinas excogitant, quas his opponant. Egentibus enim mercedem praebent in contionem deliberandi causa euntibus, & iudicandi munus obeuntibus: locupletibus vtrumque munus defugientibus nullam multam irrogant. Itaque perspicuum est, si quis vult iustè permiscere: quae sunt apud vtrosque, in vnũ

esse conducenda: & illis quidem mercedem esse præbendam, his verò multam irrogandam. Sic enim omnes reipublicæ administrationis fuerint participes: illo modo autem alterorum tantùm reipub. administratio est. Oportet autem reip. administrandæ formam ex his sanè constare tantùm, qui habent arma. censûs verò magnitudinē non licet simpliciter definiendo edicere tãtam suppetere debere. sed considerato qualis & quantus amplissimus quadret ad id, vt ij, qui reipubl. administrandæ sunt participes, plures sint iis, qui non sunt participes, tantum præfinire ac præscribere oportet. Pauperes enim, etiamsi honorum non sint participes, otiari & quiescere non nolunt, modò nequis eos contumeliosè vexet, neque de re familiari quicquam detrahat. sed hoc facile non est. non enim semper contingit, vt sint ij humanitate politi, qui reipu. administrationis sunt participes. Et pauperes, vbi bellum ortum fuerit, solent esse tardiores, nisi alantur, & si domi egeant. Quòd si quis victum suppeditet, militiam non detrectant. Constat autem reipub. administrandæ forma apud nonnullos non solùm ex iis peditibus, qui arma gerunt, verùm etiam ex iis, qui gesserunt. Apud Maliensèis autem reipub. quidem administrãdæ forma ex his constabat: magistratus verò ex iis, qui militabant, legebantur. Ac prima sanè reipub. administrandæ forma apud Græcos, posteaquàm regibus vti desierunt, ex iis, qui arma ferebant, fuit: principio quidem ex equitibus. robur enim & nerui exercitus, & belli præstantia in equitatu consistebat. Nam sine arte instruendi, disponendíque exercitus peditatus grauioris armaturæ inutilis est. At talium rerum vsus & ordinis disciplina non erat apud veteres: ita vt in equitatu firmamentum & robur belli collocarent. Crescentibus autem ciuitatibus, auctísque

eorum, qui arma tractabant, viribus, cum pluribus reip. administratio communicata est. Quapropter quas nunc politias appellamus, maiores nostri democratias nominabant. Erant autem [1] veteres reipublicæ administrandæ formæ non temerè oligarchicæ, & regiæ. Nam propter hominum paucitatem, ciuitatúmque infrequentiam non admodum multos habebant, qui medij essent. Itaque cùm & numero pauci essent, & ordinis descriptione, magis imperium perferebant. Quam ob causam igitur reipub. administrandæ formæ sint plures, & quamobrẽ præter eas, quæ cõmemoratæ sunt, aliæ: (nam & democratia vna numero non est, & de aliis item sentiendum) præterea verò quid inter se differant, & quam ob causam hoc eueniat: & præter hæc, quæ sit optima reip. administrandæ forma, vt dicamus de eo, quod plerumque fit: & aliarum reipub. administrandæ formarum qualis qualibus conueniat, expositum à nobis est.

1 ἀρχαῖαι. sic vet. cod. al. ἀρχαὶ mendosè

14 *Rursus autem & communiter de omnibus, & separatim, singulatímque de vnaquaque, & de iis, quæ deinceps sequuntur, dicamus, eorum principio apto & conuenienti sumto. Omnium igitur reipub. administrãdæ formarum tres particulæ sunt, quarum quid cuique expediat, bonum scriptorem legum diligenter attendere, & considerare oportet. quibus particulis bene affectis, reip. administrandæ formam benè affectam esse, & pro vniuscuiusque harũ partium differentia, reipubl. administrandæ formas inter se differre necesse est. Harum autem partium vna quædam est, quæ de rep. consultat: altera, quæ in magistratibus versatur, hoc est, quos magistratus esse, & quarum rerum potestatem eos habere, & qualem eorum electionem esse oporteat: tertia ad iudices pertinet. Summam autem potestatem habet ea pars,*

quæ de bello & pace, & de societate, & de fœderibus, & de legibus, & de morte, & exsulio, & publicatione bonorum, & de rationibus referendis consultat. Necesse est autem vel ciuibus omnibus hæc iudicia esse tradita, vel nonnullis omnia, verbi gratia, vni cuidam magistratui, aut pluribus: vel aliis alia: vel nonnulla eorum, omnibus: nonnulla verò nonnullis. Omneis igitur ciueis de omnibus rebus statuere, populare est. talem enim æqualitatem requirit populus. Sunt autem modi, quibus omnes de rebus omnibus statuant, complures: vnus, vt singuli vicissim, non omnes simul deliberent, & statuant, quemadmodum fit in reipubl. administrandæ forma à Telecle Milesio instituta: (Et verò in aliis etiam reip. administrandæ formis consultãt magistratuum collegia congressa, & in vnum coacta: magistratus autem obtinent omnes vicissim ciues ex tribubus, & particulis ciuitatis prorsus minimis, donec ad omneis peruentum sit:) conueniant autem omnes so ùm & de legibus ferendis ac iubendis, & iis de rebus, quæ ad reipub. administrationem pertinent: & vt ea audiant, quæ à magistratibus edicuntur ac denuntiantur. Alius modus, vt omnes conferti, & in vnum coacti statuant: sed conueniant tantùm comitiorum diebus & ad magistratus creandos, seu legendos, & ad leges sciscendas ac iubendas, & cùm de bello & pace agendum est, & ad rationes rerum in magistratu gestarum repetendas: de ceteris autem magistratus, vt cuique negotio propositi sunt, siue lecti ex omnibus, siue sortitò capti, deliberent. Alius modus, vt ciues ad magistratus creandos, & rationes à magistratibus repetendas conueniant, & præstò sint, & cùm de bello, ac societate belli deliberaturi sunt: cetera à magistratibus transigantur atque administrentur: qui magistratus à populo sint

electi, tot, quot esse debent. Tales autem sunt ij, qui non nisi à scientibus & vsu peritis geri possunt. Quartus modus est, vt omnes de rebus omnibus congregati deliberent: magistratus verò nulla de re statuant, aut decernant, sed tantùm sententiam suam anquirendi causa antè interponant, eámque ad populum postea referant: quo modo nunc vltima democratia gubernatur: quam & oligarchiæ potentatus eius, quem dynastiam nominant, imitatrici, & monarchiæ tyrannicæ proportione respondere dicimus. Hi igitur omnes modi sunt democratici. Quosdam verò de omnibus statuere, oligarchiæ proprium est. Habet porrò etiã hoc differentias plureis. Cùm enim ex mediocribus censibus & deliguntur magistratus, & sunt plures propter census mediocritatem, neque quicquam eorum, quæ vetat lex, mouent, sed legem sequuntur ducem, & ei, qui censum lege præfinitum habeat, licet ad rempubl. accedere: oligarchia hæc talis quidem est, sed ciuilis, quia modum seruat. Cùm verò non omnes consilij publici sunt participes, sed eliguntur, & tamen ex lege imperant, vt & suprà: id ad oligarchiam pertinet. At cùm ij, penes quos est consultandi potestas, se ipsi legunt & creant, cúmque filius in locum patris succedit, & cùm leges sibi subiungunt, non se legibus: hæc reipub. ordinatio oligarchica sit necesse est. Cùm autem partitione & descriptione quadam facta, de nonnullis rebus statuendi potestatem & ius habent nonnulli: verbi gratia, de bello & pace, & de rationibus repetendis omnes: de ceteris rebus, magistratus, híque electi, aut sortitò facti: hæc quidem reipubl. administrandæ forma, aristocratia est. sed si de aliquibus rebus statuere possint magistratus electi, de aliquibus sortitò facti: & qui sortitò fiunt, vel simpliciter sumantur ex omnibus, vel ex iis, qui antè meliores

iudicati sunt, vel communiter deligantur, & sortitò fiant: hæc reipubl. administratio, partim aristocratia est, partim ipsa politia. Distinctum igitur ac diuisum hoc modo est id, quod in ciuitate consultationi præest, spectatis reip. administrandæ formis: & [1] *gubernatur vnaquæque reipub. administrandæ formã quemadmodum suprà definitum atque explicatum est. Conducit autem ad consultandum ei democratiæ, quæ maxime videtur nunc esse democratia: (talem democratiam dico, in qua populus habet potestatem legum iubendarum, & vetandarum) quod fit in oligarchiis de iudiciorum ratione, & id rectius facere, (mulctam enim iis irrogant, quos iudicandi munere fungi volunt, vt iudicandi munere fungantur: at democratia tenuibus & egentibus mercedem decernit) & hoc idem in contionibus facere. melius enim consultabunt, si consultent omnes communiter: multitudo quidem cum claris & nobilibus viris: hi verò cum multitudine. Expedit autem, eos, qui consultandi munus obibũt, aut suffragiis creari, atque eligi, aut sortitò fieri æqualiter ex membris & particulis ciuitatis. Expedit porrò illud quoque, si ciues populares politicos, seu ciuileis longè numero superent, aut non omnibus mercedẽ dare, sed tam multis, quàm multi cum multitudine nobilium commensu quodam comparari queant, aut plureis sortiendi iure, potestatéque priuare. In oligarchiis autem vtile est aut nonnullos ex multitudine ante alios sumere, aliísque anteferre, qui deliberent: aut curiam aliquam* [2] *constituere talem, qualis est in quibusdam reipublicæ administrandæ formis, quos probúlos, id est præconsultatores, & nomophylacas, id est legum custodes appellant: & de iis agere, de quibus hi antè consultarint: Sic enim populus erit consultandi consors & particeps, neque*

1 διοικεῖται. al. διοικεῖ. mendosè

2 κατασκευασάσθαι. lib. vulg. κατασκευάσαντας, mendosè

quicquam eorum rescindere poterit, quæ ad reipubl. administrationem pertinent. præterea aut eadem decernere populum, aut nihil contrarium iis decernere, quæ ad eum referuntur: aut cum omnibus quidem consilium communicare, sed solis magistratibus consultandi potestatem facere. contraríumque eius, quod fit in ciuilibus reip. administrationibus, quas Græci politias appellant, faciendum est. Populi enim in absoluendo rata debet esse auctoritas: in condemnando non debet esse rata: sed prouocatio sit ad eos magistratus, qui reip. præsunt. Nam in ciuilibus reip. administrationibus faciunt ordine conuerso. paucorum enim, si quidem absoluerunt, rata est auctoritas: sin condemnarunt, rata non est: sed prouocatio semper est ad quàm plurimos. De ea igitur ciuitatis parte, quæ consultat, & de ea, penes quam est moderandæ atque administrandæ ciuitatis auctoritas ac potestas, ita sit à nobis explicatum.

His autem proximè consequens est magistratuum distincta atque explicata partitio. Insunt enim in hac reip. administratione multæ differentiæ, quot magistratus esse debeant, & quarum rerum penes eos potestas esse debeat: & de tempore, quàm diuturnum quemque esse oporteat: alij enim semestreis, alij breuiore temporis spatio circumscriptos, alij annuos, alij diuturniores magistratus faciunt: & vtrùm magistratus perpetuos esse oporteat, an diuturnos, an neutrum, sed sæpe eosdem magistratum gerere, an non eundem bis magistratu fungi, sed semel duntaxat: præterea, quòd ad rationem constituendorum magistratuum attinet, ex quibus fieri oporteat, & à quibus, & quo modo. Nam de his omnibus oportet primùm distinguere atque explicare posse, quot modis contingat vt fieri possint: deinde videre quales magistra-

tus, qualibus reip. administrandæ formis sint vtiles, & singulos ad singulas accommodare. Sed ne hoc quidem definire facile est quales magistratus appellandi sint. Multis enim præfectis ciuilis societas eget. Quapropter non omnes ij sunt in magistratibus numerandi, neque qui suffragiis creantur, siue eliguntur, neque qui sortitò fiunt, vt primùm sacerdotes. hoc enim genus hominũ aliud esse à ciuilibus magistratibus statuendum est. deinde chororum duces ac magistri, & præcones. eliguntur & legati. Sunt autem curationes aliæ ciuiles, & hæ vel omnium ciuium ad aliquam actionem, vt imperatoriis omnibus, qui militant, præest: vel partis ciuitatis, vt mulierum curator, aut puerorum: aliæ quasi ad domum administrandam, rémque familiarem tuendam pertinentes, quas œconomicas appellãt Græci: sæpenumero enim frumenti mensores leguntur: aliæ in ministerio consistunt, quibus si copia suppetat, seruos præficiunt. Maximè igitur, vt simpliciter & generaliter dicam, magistratus hi dicendi sunt, quibus de aliquibus rebus consultandi, & indicandi, & imperãdi, & quidem huius rei maximè, munus assignatum est. Imperare enim magistratus propriũ magis est, quàm illa superiora. Sed quibus nominibus hæc appellentur, nihil propemodum réfert ad vsus. nondum enim eorum, qui de nomine ambigunt, controuersia iudicio diremta est. verùm habet aliã aliquàm occupationem mentis & cogitationis propriam. Quales autem magistratus, & quàm multi sint necessarij ad id, vt sit ciuitas: tum quales non necessarij quidem sint, sed vtiles ad bonam reipub. administrandæ formam, magis dubitare possit aliquis cùm in omni reip. administrandæ forma, tum in paruis ciuitatibus. Nam in magnis fieri & potest, & debet, vt vnus magistratus vni rei præpositus sit.

fieri enim potest, vt multi se conferant ad principatus & imperia, quia multi sunt ciues, ita vt alios magistratus diu intermittere, alios semel gerere liceat. Tum præstat vnicuique rei & actioni curationem obtingere in vno negotio positam atque occupatam, quàm multis districtam. In paruis verò multos magistratus ad paucos homines conferre & contrahere necesse est. Nam propter hominum paucitatem & penuriam non est facile multos in magistratibus esse. Qui erunt enim ij, qui his rursum successuri sunt? Egent autem interdum iisdem magistratibus, & legibus paruæ ciuitates, atque magnæ. hoc interest, quòd hæ quidem sæpenumero egent iisdem: illis verò longo temporis spatio hoc euenit. Quapropter nihil obstat, quominus multæ curationes vni simul mandentur. non enim sibi erunt mutuò impedimẽto. & propter hominum penuriam necesse est magistratus, seu imperia constituere veluti instrumenta illa, quæ candelabri & vericuli vsum præbent, obeliscolychnia à Græcis appellata. Si possimus igitur quot omni ciuitati magistratus esse necesse sit, & quot non sit quidem necesse, sed tamen esse oporteat, dicere: facilius quis his cognitis colligat, quales magistratus in vnum magistratum contrahendi & conducendi sint. Conuenit autem ne hoc quidem ignorare, qualis magistratus pro ratione loci multarum rerum curam habere, & qualium rerum penes vnum magistratum auctoritas ac potestas esse debeat: verbi gratia, modestiæ in vita degendæ seruandæ, vtrùm in foro quidem penes rerum venalium curatorem, seu ædilem: in alio loco penes alium, an vbique penes eundem: & vtrùm[1] ex rebus facienda sit diuisio, an ex hominibus: dico, vtrùm debeat vnus esse præfectus modestiæ, an alius pueris, alius mulieribus: & verò ex reipubl.

1 κατὰ τὰ πράγματα. al. κατὰ τὸ πρᾶγμα.

administrandæ formis vtrùm in vnaquaque etiam magistratuum genus differat, an nihil differat: verbi gratia, in democratia, & oligarchia, & aristocratia, & monarchia vtrùm penes eosdem magistratus sit summa potestas, sed non ex paribus, neque ex similibus, verùm in aliis reipub. administrandæ formis penes alios sit potestas: verbi gratia, in aristocratiis ex hominibus eruditis, & benè institutis: in oligarchiis, ex diuitibus: in democratiis, ex liberis: an sint quædam reip. administrandæ formæ ipsis quidem magistratuum differentiis consentaneæ, sed alicubi tamen eosdem magistratus esse expediat, alibi vtile sit inter se differre. hic enim cónuenit magnos esse magistratus: illic eosdem esse paruos. Verumtamen sunt quidam & proprij, vt eorum, qui antè consultant, & prouident, quos probúlos Græci dicunt, Latini præconsultatóres: prouisóres fortassis appellare licet. hic enim magistratus democratiæ non cónuenit, neque popularis est. Consultatio verò & senatus, populare quiddam est. Oportet enim taleis quosdam esse, quibus sit curæ populo prospicere, & prouidere, vt ei liceat esse in suis negotiis occupato. Quòd si erunt pauci numero, hoc ad oligarchiam pertinebit. At præconsultatores, seu prouisores paucos esse numero necesse est. Quare hoc oligarchiæ proprium est. Vbi autem sunt hi magistratus vtrique, præconsultatores videlicet, & consultatores, siue deliberatores, & quasi senatores quidam, præconsultatóres cõsultatoribus opponuntur, atque adeò imponuntur. Nam consultator seu senator, populare quiddam est: præconsultator verò, oligarchiæ proprium. Frangitur autem, atque interit etiam consultationis publicæ, id est senatus potestas in talibus democratiis, in quibus ipse populus congregatus omnibus de rebus agit, & transigit. Hoc porrò

solet euenire cùm vel copiis rei familiaris abundat populus, vel iis, qui in contionem eunt deliberandi gratia, merces datur. Nam cùm otientur, ac negotiis soluti sint: & sæpenumero congrediuntur, & omnia ipsi disceptant ac decernunt. Puerorum curator autem, & mulierum, & siquis est alius magistratus, penes quem talis curationis sit potestas, ad aristocratiam pertinet, non ad democratiam. (quónam modo enim fieri possit, vt pauperum vxores prohibeantur domo exire?) neque ad oligarchiam. luxuria enim diffluunt paucorum, qui reipub. præsunt, vxores. Sed de his quidem rebus hactenus dictum sit. nunc quæ ad magistratuum creationes, seu constitutiones pertinent, ab initio persequi & pertractare conandum est. Tribus autem finibus harum differentiæ circumscriptæ sunt: qui si componantur, modos omneis sumtos esse necesse est. Horum autem trium vnum est, qui sint ij, qui magistratus faciunt: alterum, ex quibus: tertium, quo modo. Vniuscuiusque porrò horum trium tres sunt differentiæ. Nam aut omnes ciues constituunt, creántque magistratus, aut aliqui: & aut ex omnibus, aut ex quibusdam certis, ac definitis: verbi gratia, aut à censu, aut à genere, aut à virtute, aut tali alia re aliqua: quemadmodum Megaris ex iis,[1] *qui vnà ab exsulio reuerterunt, vnáque aduersus populum acie decertarunt: atque hæc aut electione, aut sorte. Rursus hæc duplicari possunt: hoc est alios magistratus aliqui constituunt, alios omnes: alios ex omnibus ciuibus, alios ex quibusdam: & alios suffragiis, seu electione, alios sorte. Harum autem differentiarum vniuscuiusque quattuor erunt modi. Aut enim omnes ex omnibus electione, siue suffragiis fient: aut omnes ex omnibus sorte: & aut ex vniuersis, aut ex omnibus in parteis distributis, verbi gratia in tribus, aut municipia,*

1 ἐκ τῶν συγκατελθόντων.

*nicipia, aut sodalitates, siue curias,*¹ *donec ad omneis ciueis peruentum, & per omneis itum fuerit: aut semper ex omnibus: & partim hoc, partim illo modo. Rursum si qui sint constituti vel ex omnibus electione, vel ex omnibus sorte: vel ex aliquibus electione, vel ex aliquibus sorte: vel partim hoc modo, partim illo hoc est partim ex omnibus electione, partim sorte. Itaque duodecim modi fiunt, præter duas coniunctiones, seu copulationes. Harum autem constituendi magistratus rationum duæ sunt populares, nempe omneis ex omnibus aut suffragio, aut sorte fieri, aut vtroque, alios quidem magistratus sorte, alios electione, seu suffragio. Constitui porrò non omneis quidem magistratus simul, sed tamen ex omnibus, aut ex quibusdam, aut sorte, aut electione, aut vtroque: aut alios ex omnibus, alios ex quibusdam vtroque: (dico autem vtroque, alios quidem sorte, alios suffragio) hoc ciuile est, seu, vt Græci loquuntur, politicum. Et nonnullos magistratus ex omnibus constitui, partim electione, partim sorte, aut vtroque, hoc est, alios sorte, alios electione, oligarchiæ proprium est: & multo magis si vtroque. Alios verò ex omnibus, alios ex quibusdam, ad politiam pertinet cum aristocratia coniunctā: aut alios electione, alios sorte. At quosdam ex quibusdam electione fieri: oligarchiæ cónuenit: & quosdam ex quibusdam sorte, & item quosdam ex quibusdam vtroque. quosdam verò ex omnibus fieri, non item oligarchiæ conuenit. At omneis ex quibusdam fieri electione, ad aristocratiam pertinet. Tot igitur numero modi sunt ij, qui in constitutione magistratuum vertuntur: & hoc modo pro reipubl. administrationum ratione & natura diuisi ac distincti sunt. Quæ porrò quibus conducant, & quomodo constituendi sint magistratus, & qui sint, vnà cum eorum po-*

1 ἕως ἂν διέλθῃ διὰ πάντων τῶν πολιτῶν. al. πολιτικῶν mendosè.

testatibus planum fiet. Dico autem potestatem magistratus, verbi gratia, si quis magistratum describens, dicat, penes eum esse arbitrium & potestatem vectigalium, aut custodię. Non enim eadem sunt potestatis genera, quemadmodum nec eadem est eius, qui exercitui præest, potestas, atque eius, penes quem arbitrium est de rebus in foro contractis disceptandi.

16 Reliquum est, ex tribus ciuitatis partibus, vt de ea, quæ rebus iudicandis præest, disseramus. Atque huius rei modi sumendi sunt, pro ea institutione, quæ nobis proposita est. Iudiciorum autem differentia tribus finibus continetur, ex quibus, de quibus, quomodo. ex quibus, hoc est vtrùm ex omnibus, an ex quibusdam iudices sumantur: de quibus, quot sint genera iudiciorum: quomodo, vtrùm sorte, an suffragio iudices fiant. Ac primùm sanè exponamus quot sint iudiciorum genera, vt sit explicata iudiciorum partitio. Octo igitur sunt iudiciorum genera. vnum est, quod ad repetendas rationes à magistratibus pertinet: alterum, quod ad delicta publica, eáque, quæ in personas publicas iniustè commissa sunt: tertium, quod ad peccata in reipub. statum: quartum, de controuersiis & magistratuum, & priuatorum cùm ambigunt de multarum irrogationibus: quintum, de priuatis rerum magnarum contractibus, & præterea de cædibus, & de criminibus inter sicarios, & de rebus peregrinis. Maleficiorum autem ad cædeis pertinentium genera, siue apud eosdem indices res agatur, siue apud alios, alia sunt spontè & consultò admissa, alia inconsultò, atque inuitè: & alia conceduntur illa quidem, & de facto constat inter eos, qui litigant, sed de iure ambigitur. quartum maleficium est, cuius crimen iis infertur, qui ob cædem non voluntariam exsulabant, ab exsulio reuocatis, vt capitis causam dicerent,

quale dicitur Athenis esse etiam id iudicium, quod exercetur[1] in Phreattone. Sed talia hæc in omni æternitate pauca eueniunt, eáque in magnis ciuitatibus. Iudiciorum autem eorum, quæ ad res peregrinorum pertinent, vnum genus est, de quo peregrinus cum peregrino litigat: alterum, quo peregrinus cum ciue. Præter hæc omnia autem sunt & iudicia de paruis contractibus, ab vna drachma vsque ad quinque, & paullo amplius. Oportet enim etiam de his iudicari. neque tamen cadunt in iudicum multitudinem. Sed de his quidem iudiciis, & de iis, quæ ad cædem pertinent, & de peregrinorum controuersiis disputare omittamus: de ciuilibus verò dicamus: de quibus, cùm neque rectè, neque ordine fiunt, seditiones excitantur, & ex iisdem reip. administrationum motus ac commutationes oriũtur. Necesse autem est aut omneis de omnibus illis, quæ suprà distinctè & partitè enumerata sunt, iudicare, vel suffragio, vel sorte: aut omneis de omnibus partim sortitione, partim electione: aut de aliquibus iisdem,[2] alios sortitò factos, alios suffragio creatos, atq; electos. Sunt igitur hi modi numero quattuor. Totidem autem sunt alteri & ij, qui sunt ex parte. Rursus enim aut ex quibusdam sumuntur, qui de rebus omnibus iudicẽt, electione: aut ex quibusdam, qui de rebus omnibus iudicent, sortione: aut partim sortitione, partim electione: aut nonnulli sunt iudicum consessus iisdem de rebus ex iudicibus sortitò factis, & suffragio creatis. Hi igitur modi, quemadmodum expositi sunt, iis, quos suprà diximus, consimiles sunt. Præterea verò hæc eadem iudicia duplicari & copulari possunt. dico autem, verbi gratia, si alia quidem ex omnibus; alia ex aliquibus, alia ex vtrisque, exempli causa, si eiusdem iudicum consessus alij sint ex omnibus, alij ex quibusdam: & aut sortitione,

1 τὸ ἐν Φρεαττοῖ δικαστήριον.) de quo Demosth. orat. κατ' Ἀριστοκρ.

2 τοὺς μὲν κληρωτοὺς, &c. al. κλήρω- mendosè

aut electione, aut vtroque. Quot igitur modis possint esse iudicum consessus, expositum est. Horum autem primi quidem sunt populares, qui aut constant ex omnibus, aut sunt de omnibus: secundi ad oligarchiam pertinent, nempe qui ex quibusdam sumuntur, & de omnibus iudicant: tertij aristocratiam & politiam attingunt, videlicet qui partim ex omnibus, partim ex quibusdam sumuntur.

LIB. 5.

DE aliis igitur rebus, de quibus disputare consilium cepimus, ferè omnibus diximus. Quibus autem ex causis reip. administrandæ formæ mutentur, & ex quàm multis, & ex qualibus: & quæ sint cuiusque reip. administrationis pestes, atque interitiones, & ex qualibus reip. administrandæ formis in qualeis administrandæ formas fiat conuersio: præterea quæ res sint & communiter omnibus, & seorsum singulis salutares: præterea verò quibus maximè rebus vnaquæq; resp. conseruari possit, deinceps post illa, quæ suprà dicta sunt, considerandum. Primùm autem existimare oportet, multas initiò reipub. administrãdæ formas exstitisse, cùm inter omneis quidem conueniat, id, quod iustum, idque, quod proportione æquale est, esse spectandum: sed ab hoc aberrent, quemadmodum & prius dictum est. Democratia enim orta ex eo est, quòd qui quauis re pares essent, se simpliciter pares esse existimarent. Nam quia similiter liberi sunt, se simpliciter æqualeis esse putant. Oligarchia autem ex eo nata est, quòd qui sunt vna aliqua re inæquales, & superiores, se omnino inæqualeis esse putant. Quia enim copiis rei familiaris alios superant, iccircò se simpliciter inæqualeis esse autumant. inde fit vt illi quidem proinde ac si sint æquales,

omnia æqualia sibi tribui æquum esse censeant: hi proinde quasi sint inæquales, superiora omnia habere studeant. Nam quod superat, inæquale est. Habent igitur omnes hæ reipubl. administrādæ formæ aliquid iuris, sed simpliciter prauæ sunt. Et propter hanc causam cùm vtrique non pro sua existimatione, suáque opinione, reipubl. administrationis sunt participes, seditiones inter eos commouentur. Cùm autem omnium iustissimè seditiones excitent ij, qui virtute excellunt, tùm minimè hoc faciunt. Maximè enim probabile, & rationi consentaneum est hos tantùm simpliciter esse inæquaieis. Sunt autem quidam, qui cùm genere præstent, dignos se putant nō æqualibus, sed pluribus, & amplioribus propter hanc inæqualitatem. videntur enim ij esse nobiles & generosi, quibus maiorum virtus, & diuitiæ suppetunt. Principia igitur hæc sunt ferè seditionum: hi fontes, atque hæ causæ, quibus impulsi seditiones concitant. Quocirca conuersiones, & commutationes reipubl. administrationum [1] meritò fiunt. Aliquando enim ipsam reip. administrandæ formam oppugnant, vt ex eo reipub. statu, qui nunc est, aliam reip. administrandæ formam constituant: verbi gratia, ex democratia oligarchiam, aut ex oligarchia democratiam, aut ex his politiam, hoc est ciuilem reipubl. administrationem, aut aristocratiam, aut has ex illis. Interdum non quòd præsentem reipubl. statum conuellere, aut immutare conentur, dissident: sed statum reip. eum quidem, qui nunc est, omnibus aliis anteponunt: verum se moderatores ciuitatis, & administrationis reipub. compotes esse volunt: verbi gratia, oligarchiæ, aut monarchiæ. Præterea interdum certant de intendenda, aut remittenda reip. administrandæ forma, verbi gratia, vt, quæ reip. administratio, oligarchia est, sit aut acrior & ex-

[1] διχῶς. al. διχῶς. id est, duobus modis, seu dupliciter.

quisitor, aut minus acris, minúsque exquisita oligarchia: aut, quæ democratia est, vel intentior, vel remissior democratia fiat: itémque de reliquis reipubl. administrandæ formis id pugnant vt vel intentæ sint, vel remissæ. Præterea contendunt partem aliquam reip. administrationis mouere atque immutare, verbi gratia, magistratum aliquem constituere, aut tollere: quemadmodum aiunt quidam Lysandrum Lacedæmone regnum tollere esse conatum: & Pausaniam regem, ephororum imperium: & Dyrrachij mutata est reipub. administrandæ forma ex particula quadam. Nam pro tribunis plebis, seu tribuum præfectis, quos Græci phylarchos appellant, senatum fecerunt. Iam verò in maximum illum & frequentissimum iudicum cōsessum, quam Heliæam Athenienses nominant, necesse est etiam nunc magistratus ex iis, qui in reipub. administratione versantur, peruenire, cùm aliquis iudex in demortui locum suffragio sufficiendus est. Oligarchiæ autem conueniebat etiam prætor, seu archon vnus in hac reipub. administrandæ forma. Vbique enim propter inæqualitatem, seu iniquitatem seditio oritur. Est autem inæqualitas & cùm inæquales quidem sunt ciues, non tamen inæqualibus tribuitur id, quod proportione sit ęquale: & cùm æqualibus tribuuntur inæqualia. Regnum enim perpetuum, inæquale & iniquum sit inter æqualeis. Omnino enim homines æquale, seu æquum quærentes inter se dissidēt & discordant. Est autem æquale duplex: vnum numero, alterū dignitate. æquale numero dico, quod est multitudine aut magnitudine idem, & æquale: dignitate, quod ratione: verbi gratia, æquali numero tria superant duo, & duo vnū: æquali ratione quattuor duo, & duo vnū. vterq; enim numerus, qui superatur, eorum numerorū, qui superant, dimidius est. Cùm

inter eos autem conueniat de eo, quod iustũ est simpliciter, de eo, quod iustum est proportione, dissident, quemadmodũ antè dictum est, alij quidem quoniam si aliqua re sint æquales, existimant se esse omnibus rebus æqualeis: alij, si aliqua re sint inæquales & superiores, pluribus, aut maioribus se dignos esse putant. Quapropter & duæ reipub. administrandæ formæ maximè exsistetere solent, democratia, & oligarchia. Generis amplitudo enim, seu nobilitas, & virtus in paucis cernuntur: horum [1] *contraria autem in pluribus. Nam nobileis quidem & viros bonos nusquam gentium centum reperias: egenteis verò & improbos, multos multis locis. Simpliciter autem & omni ex parte ex alterutra æqualitate ordinatam & constitutam esse reipub. administrationem vitiosum est: quod ex euentu intelligere licet. Nulla enim ex talibus reip. administrandæ formis ad diuturnitatem stabilis est. Huius rei hæc causa est, quòd fieri non potest, vt non ex eo, quod primùm, & ab initio peccatum, aut minus rectè factum est, non erumpat ad extremum insigne aliquod malum. Quocirca oportet partim æqualitate arithmetica, eáque, quæ in multitudinis ac magnitudinis æqualitate consistit, partim geometrica, & ea, quæ est ex dignitate, vti. Verumtamen tutior, & à seditionum periculo munitior democratia, quàm oligarchia, est. Nam in oligarchiis duo mala oriri solent, seditio paucorum potentium & inter ipsos, & præterea aduersus populum. Præterea reipublicæ administrandæ forma ex mediocribus concreta, propius accedit ad democratiam, quàm ad paucorum imperium: quæ quidem mediocrium respub. omnium reip. administrandæ formarum tutissima est.*

1 τ' ἀναντία δ'. al. ταῦτα δ' mendosè

Quoniam autem quibus è rebus seditiones in ciuitati 2

bus, & commutationes reipubl. administrandæ formarum oriantur, cõsiderare instituimus, vniuersè primùm origines, & causas earum sumere nos oportet. Sunt autem fere numero tres: quæ primùm rudi quadam descriptione per se sunt explicandæ. Oportet enim sumere & quomodo affecti homines diffideant inter se, & quarum rerum causa, &, quod tertium est, quæ sint principia perturbationũ ciuilium, & seditionum inter cieueis ortarum. Quamobrem igitur affecti sint, ipsi quodammodo ad conuersionem & commutationem reipub. ea vniuersè causa statuenda est, de qua iam fortè diximus. Alij enim æqualitatis cupiditate inflammati, diffident, & discordant inter se, si se putent deteriore esse condicione, cùm sint iis, qui superiora habent omnia, pares. alij inæqualitatem & præstantiã concupiscentes, si cùm sint inæquales & superiores, existiment se non ferre parteis priores, nec plus habere, quàm alios, sed æquale, aut etiam minus. Potest autem euenire, vt hæc iustè expetantur: potest verò & vt iniustè. Nam & cùm sunt inferiores, vt sint æquales, seditionem concitant: & cùm æquales, vt sint maiores. Quomodo igitur affecti diffideant, & seditionem concitent, expositum est. Ea autem, quorum causa diffident, & discordant, sunt lucrum, & honos, & quæ his cõtraria sunt. Nam ignominiam, & multam, seu damnum fugientes, quę vel se, vel amicos attingat, seditiones in ciuitatibus commouent. Causæ autem & origines motuum, à quibus & ipsi hoc modo afficiuntur, & de rebus, quas antè diximus, diffident, aliquo modo sunt numero septem: aliquo modo plures: quarum duæ quidem sunt eædem atque eæ res, quæ à nobis commemoratæ sunt, sed non eodem modo. Propter lucrum enim, & propter honorem inter se excandescunt ac sæuiunt,

non

non ut illa sibi comparent, & possideant, ut antè dictum est, sed quòd alios videant partim iustè, partim iniustè meliore esse condicione, quàm se, & bonis externis antecellere: præterea propter contumeliam, propter metum, propter excellentiam, propter contemtum, propter incrementum à proportione auersum. Præterea vero alio modo propter mercenarium vitæ tolerandæ genus, propter incuriam, propter paruitatem, propter dissimilitudinem.

Harum autem rerum, contumelia, & lucrum quam vim habeant, & quomodo sint seditionum causæ, propemodum appáret. Nam cùm ij, qui magistratus gerunt, contumeliosi sunt in priuatos, & plura atque ampliora omnia per iniuriã, & auaritiam sibi sumunt: seditionem concitant illi tum inter se, tum in eas reip. administrãdæ formas, quæ hanc licentiam præbent ac permittunt. Iam verò plura & ampliora habẽdi per iniuriam cupiditas quam pleonexiam Græci nominant, interdum in res priuatorum, interdum in rem communem & publicã confertur. In promtu etiã est & quid valeat honos, & quomodo seditionis sit causa. Nam & cùm ipsi ignominia afficiuntur, & cùm alios honorari vident, dissident ac discordant. Fiunt autem hæc iniustè cùm præter dignitatem aut honore afficiuntur, aut dedecore, infamiáque notantur: iustè cùm ex dignitate. Propter excellentiam porrò seditio oritur, cùm aliquis vnus, aut plures, ampliores opes, maiorémque potentiam obtinent, quàm fert ciuitas, aut reipub. administrationis potentia. Ex talibus enim rebus monarchia, aut dynastia nasci solet. Quocirca in nonnullis locis solent præstantiores viros per testam ad certum tempus relegare, quod Græci dicunt ostraciZein, vt Argis, & Athenis. Atqui præstat ab initio prouidere, ne viri tam excellentes possint 3

in ciuitate exsistere, quàm malo ex patientia & negligentia nato posterius mederi. Propter metum autem seditionẽ commouent & qui iniuriam fecerunt, ne dent penas, & qui suspicantur futurum vt iniuria afficiantur, volentes anteuertere atque occupare, priusquàm iniustè lædantur: quemadmodum Rhodi nobiles in populum coierunt & conspirarunt propter iudiciorum, & pœnarũ, quæ intentabantur, metum. Propter contemtum autem seditionem excitant, & impetu facto in alios inuadunt, vt & in oligarchiis, cùm plures sunt ij, qui à reipubl. administratione excluduntur: meliores enim se esse putant: & in democratiis locupletes contemta confusione & perturbatione rerum, imperiíque vacuitate: cuiusmodi quiddam & Thebis áccidit post pugnam in vinetis commissam: quo tempore, quòd resp. malè administraretur à populo, democratia funditus exstincta atq; oppressa est. Etiã Megarensiũ democratia cùm propter eandẽ ordinis perturbationem, & imperij vacuitatem superati essent, deleta est: Syracusis quoque ante Gelonis tyrannidem: Rhodi denique opes populi ante rebellionem fractæ conciderunt. Oriuntur & propter incrementum quorumdam à proportione auersum ac remotum reipubl. administrationum commutationes. Quemadmodum enim corpus ex partibus constat, ídque oportet ex proportione crescere, vt maneat totius & partium commẽsus: sin minus, interit, cùm pes quidem quattuor est cubitorum, reliquum verò corpus duorũ palmorum: interdum verò etiam in alterius animantis figuram vertitur, si non solùm ex quanto, seu quantitate, verùm etiam ex qualitate augeatur, & crescat præter proportionem: ita & ciuitas ex partibus concreta & coagmentata est, quarum sæpe nonnulla occultè augescit: quemadmodum egen-

tium multitudo in democratiis & politiis. Accidit autem hoc interdum & fortuitò, vt Tarenti superata & exstincta magna parte nobilitatis ab Iapygibus, non ita multo post bellum Persicum tempore, democratia ex politia facta est: & Argis cùm ij, qui erant in Ebdoma, à Cleomene Lacedæmonio essent interfecti, coacti sunt Argiui nonnullos ex colonis, quos periœcos nominant in ciuitatem recipere. & Athenis cùm infeliciter terra pugnassent, nobiles pauciores facti sunt, quia delectu habito militabant, sub bellum Lacedæmonium. Accidit autem hoc etiam in democratiis: sed autem minus sæpe. pluribus enim [1] locupletibus exorientibus, aut copiis rei familiaris crescentibus, mutantur in oligarchias, aut dynastias, seu potentatus. Mutantur porro reipubl. administrandæ formæ etiam sine seditione propter mercenarias operas: quemadmodum in Heræa. Nam iccirco magistratus, qui antea suffragio & electione deferebantur, sortitò mandari cœpti sunt, quia eligebant homines operis mercenariis vitam toleranteis. Etiam propter incuriam ac negligentiam seditiones oriuntur, cùm eos, qui à reipubl. administrandæ forma alieno sunt animo, ad amplissimos magistratus peruenire sinunt: quemadmodum Orei sublata & exstincta oligarchia est, eò quòd Heracleodorus in prætorũ collegium cooptatus fuerat: qui ex oligarchia politiam & democratiam fecit. Præterea propter id, quod est parui momenti. dico autem rem parui momẽti, quia sæpe non sentiunt homines magnam institutorum reipubl. mutationem fieri, cùm in re parua conniuent, & negligenteis se præbent. quemadmodum Ambraciæ census erat paruus eorum, qui reipubl. præerant. ad extremum autem nullius census homines ad magistratus prouehebantur: proinde quasi paruum censum habere

[1] τῶν εὐπόρων, al. ἀπόρων, mendosè

proximum sit, aut nihil planè differat ab eo, quod est nullum habere. Ad seditionem excitandam valet etiam id, quod non est eiusdem gentis, & generis, donec consenserit & conspirarit. Quemadmodum enim non ex qualibet, & fortuitò oblata multitudine fit ciuitas, sic neque quouis tempore. Quapropter qui inquilinos, aut aduenas in ciuitatem receperunt, ij ferè omnes, aut certè plurimi, seditionibus conflictati sunt: exempli causa cùm Trœzeniis Achiui Sybarim incoluerunt: deinde Achiui numero aucti Trœzenios eiecerunt. vnde scelus Sybariticum natum est. Et Thuriis cùm Sybaritæ populos vnà secum habitanteis, & in ciuitatem receptos iniustè læderent, & maiorem agri, tanquam sui, partem, superioráque adeò omnia sibi assumerent, exacti sunt. Et cùm Byzantij aduenas sibi insidiari comperissent, & manifestè quasi in ipso furto deprehendissent, eos prœlio commisso superatos exterminarunt. Et Antissæi Chiorum exsules in ciuitatem receptos, cùm eos res nouas moliri sensissent, signis collatis eiecerunt. Et Zanclæi cùm Samios in ciuitatem suam recepissent, ipsi ab eis victi & expulsi sunt. Et Apolloniatæ, qui in Ponto Euxino habitant, cùm aduenas quosdam inuitassent, seditionem inter se concitarunt. Et Syracusani post tyrannos exactos, peregrinis, & mercenariis militibus ciuibus factis, dissenserunt ac discordarunt inter se, & prœlium commiserunt. Et Amphipolitæ, Chalcidensium colonis receptis, ab his eiecti sunt eorum plerique. Seditiones autem concitat in oligarchiis quidem plebs & multitudo tanquam iniuriam accipiens, quòd æqualium non sit particeps, cùm sit æqualis, quemadmodum antè dictum est: in democratiis verò nobiles & clari viri, quoniam æqualia cōsequuntur, æqualibúsque præmiis ornãtur, cùm æqua-

les non sint, sed multò superiores. Seditiones etiam oriuntur interdum in ciuitatibus etiam de locis ac sedibus, cùm solum ad id, vt sit vna ciuitas, non est accommodatum natura, vt Clazomenis inter eos, qui Chytrum incolebant, & insulanos: & Colophone inter Colophonios, & Notienseis. Quin etiam Athenis non similiter sunt omnes populares, sed magis sunt ij, qui in Piraeo habitant, quàm qui in vrbe. Quemadmodum enim in bellis ac praeliis cloacarum & fossarum vel minimarum transitus ordines distrahũt ac diuellunt: sic omnis dissimilitudo ac diuersitas, dissidium ac discordiam parere videtur. Ac maxima fortasse dissensio & discordia est ea, quae est virtuti cum vitio: proxima diuitiarum & paupertatis: & ita scilicet alia, quàm alia, maior dissensio est: quarum etiam vna est ea, quae à nobis dicta est.

Oriũtur igitur seditiones non de paruis rebus, sed ex paruis. dissident enim & seditiones excitant homines de rebus magnis. maximè tamen acres & validae sunt etiam paruae, cùm in iis, in quorum moderatione respubl. vertitur, exsistunt: cuiusmodi res olim accidit & Syracusis. Mutata enim est reipubl. administrandae forma ex duobus iuuenibus magistratus gerentibus, cùm inter eos de re amatoria dissensio orta esset. Altero enim absente, quidam eius sodalis puerum, eius delicias, ad se pellexit. Ille autem reuersus huic iratus, contrà eius vxorem induxit, vt ad se veniret. ex quo adiunctis sibi qui in republ. versabantur, omneis ciueis ad seditionem perpulerunt. Quapropter talibus offensionibus nascentibus adhibenda cautio est: & ducum ac potentium discordiae componendae ac dirimendae sunt. Nam in principio peccatum consistit. At principium dimidium totius esse dicitur. Itaque & quod peccatum in eo commissum, paruum 4

& leue est, iis peccatis, quæ in aliis partibus admittuntur, proportione respondet. Omnino autem nobilium & clarorum virorum seditiones totam ciuitatem cõtagionibus malorum cõtaminatam in eandem fraudem trahunt: quale illud est, quod Hestiææ accidit post bellum Persarum, nato inter duos fratres de bonorum paternorum diuisione dissidio. Nam is, cuius res familiaris erat angustior, cùm alter rem à patre relictam non exhiberet, neque thesaurum, quem pater inuenerat, proferret, populareis aduocauit, sibíque adiunxit: alter rei familiaris copiis abundans, locupleteis. Et Delphis orta ex affinitate dissensio, fons & principium omnium, quæ posterius coortæ sunt, seditionum fuit. Quidam enim captato augurio, & consultis auspiciis, nescio quid sinistri sibi portendi auguratus, vt ad sponsam venit, ea repudiata discessit. At puellæ propinqui tanquam contumeliosè tractati atque accepti, interea dum ille sacrificaret, res quasdam sacras in eum locum, vbi sacrificabat, occultè coniecerunt: deinde eum, vt sacrilegum, necauerunt. Et Mitylenis nata ex puellis orbis, & patrum locupletium hæredibus seditio, multorum malorum, & belli cum Atheniensibus suscepti, in quo Paches Atheniensium imperator vrbem eorum cepit, principium atque origo fuit. Nam cùm Timophanes quidam, vnus ex locupletibus, duas filias superstites reliquisset, Doxandérque, qui eas filiis suis vxores poposcisset, repulsam tulisset, spretúsque ac reiectus fuisset, seditionis auctor ac princeps fuit: & Athenienseis ea re offensos atque irritatos ad bellum impulit. Et cùm apud Phocenseis ex puella patri diuiti superstite inter Mnaseam Mnesonis patrem, & Euthycratem Onomarchi filium seditio coorta esset, hæc seditio belli sacri Phocensibus origo fuit. Mutata est & Dyr-

rhachij reipubl. administrandæ forma ex rebus nuptialibus. Cùm enim quidam filiam suam cuidam despōdisset, & sponsi pater iratus, quòd ille consilium suum de filia mutasset, magistratúmque adeptus, ei multam irrogasset: ille alter tanquam iniuria, & contumelia affectus, eos adiunxit sibi, qui reipub. administratione exclusi erant. Mutatur autem reip. administrandæ forma etiam in oligarchiam, aut in democratiam, aut in politiam, ex eo quòd vel ij, qui reip. præsunt, vel aliqua pars ciuitatis præclaram existimationem & gloriam facto aliquo laudabili pepererit, aut aucta sit: quo modo senatus Ariopagiticus optima existimatione & fama parta temporibus belli Persici visus est reipub. administrandæ formam acriorem & contentiorem effecisse. Et rursus turba nautica cùm illius ad Salaminem victoriæ, & ob victoriam illam, totius Græciæ principatus causa fuisset, propter hanc maritimam potentiam, democratiam robustiorem ac validiorem reddidit. Et Argis viri nobiles atque illustres magna in prœlio aduersus Lacedæmonios ad Mantinéam commisso parta gloria, conati sunt democratiam de medio tollere. Et Syracusis cùm in populo causa victoriæ belli cum Atheniensibus gesti constitisset, politia in democratiam mutata est. Et Chalcide populus Phoxo tyranno cum illustribus & claris viris sublato, continuò se ad politiam contulit atque applicauit. Et Ambraciæ rursum eodem modo populus, Periandro tyranno vnà cum iis, qui cum eo iuncti in ciuitatem inuadebant, exacto, ad seipsum reipubl. administrationem reuocauit ac redegit. Omnino igitur nemini obscurum esse debet, eos, per quos ciuitati potentia parta est, tum priuatos, tum magistratus, tum tribus, partem denique, & multitudinem quamlibet, quantacumque illa sit, seditionem commouere.

Paucorum potentia
Popularis status et
Republica. —

Nam aut qui his honorem habitum inuident, seditionis initium faciunt, aut hi propter excellentiam æquali sorte contenti esse nolunt. Mutantur etiam reipubl. administrandæ formæ cùm quæ videntur esse inter se contrariæ partes, exæquantur, vt diuites, & multitudo: medium autem aut nihil est, aut admodum, & prorsus paruum. Nam si longè præstet pars alterutra, cum parte perspicuè meliore non vult altera cum periculo dimicare. Quapropter etiam qui virtute præstant, seditionem ferè non faciunt. Tales enim pauci fiunt, cum multis comparati. Vniuersè igitur in omnibus reipublicæ administrandæ formis, seditionum & mutationum principia, & causæ hoc modo se habent. Mouent autem & mutant reipub. administrandæ formas interdum vi, interdum dolo & fallacia. Vi, aut statim ab initio, aut posterius vim afferentes, & necessitatem imponentes. Nam dolus quoque duplex est. aliquando enim dolis primùm vsi aduersariorum voluntate reipubl. administrationem commutant: deinde posterius iis inuitis per vim retinent: exempli gratia, temporibus quadringentûm virûm, populum deceperunt, cùm dicerent, regem Persarum pecuniam ad bellum cum Lacedæmoniis susceptum suppeditaturum. cùm autem falsum dixissent, reipubl. administrationem penes se retinere conabantur. Aliquando posteaquàm ab initio fidem fecerunt ac persuaserunt, eis iterum posterius persuadendo adductis, & libentibus imperant. Ex iis igitur, quæ dicta sunt, intelligere licet, simpliciter omneis reipub. administrandæ formas mutationibus, tanquam quibusdam fortunæ telis, esse propositas, atque opportunas.

5 *In vnoquoque autem reipubl. administrandæ genere oportet nos ex his partienteis euenta considerare. Democratiæ*

igitur

igitur mutantur maximè propter blandorum populi ductorum, & leuium contionatorum petulantiam. Nam partim locupleteis priuatim calumniis onerantes, eos coire, & conspirare faciunt (conciliat enim & coniungit vel inimicissimos communis metus) partim communiter multitudinem in eos incitãtes. Atque hoc in multis quis ita euenire videat. Nam etiam in Co mutata democratia est exorientibus in ea improbis populi ductoribus. nobiles enim coiuerunt. & Rhodi. stipendium enim militibus populares contionatores prębebant, & triremium præfectis iusta persoluere vetabant. Illi autem propter iudiciorum grauium, quæ ex lege, nisi nauigarent, erant subituri, metum, coacti sunt coitione facta, populi potentiam euertere. Heracléæ quoque opes populi fractæ & dissipatæ sunt, statim post coloniam eò ab Atheniensibus missam, culpa popularium & leuium populi ductorum. Cùm enim nobiles ab iis iniuria afficerentur, exire è ciuitate coacti sunt. deinde qui eiecti fuerant, in vnum conductis & contractis copiis, in ciuitatem ab exsulio reuersi, democratiam sustulerunt. Similiter & quæ Megaris erat democratia, dissoluta & conuulsa est. Nam populi ductores, vt bona priuatorum publicare possent, multos nobileis è ciuitate exterminarunt, vsque eò donec magnum exsulum numerum fecerunt. Illi autem in ciuitatem ab exsulio reuerti cupientes, signis collatis populum superarunt, & oligarchiam ex democratia fecerunt. Idem porrò & Cumis accidit: qua in vrbe democratiam Thrasymachus funditus deleuit. Atque in aliis ferè ciuitatibus, si quis animaduertere & considerare velit, rerumpublic. conuersiones, & mutationes hoc eodem modo fieri videre possit. Interdũ enim vt à populo gratiam ineant, nobilibus iniuriam inferentes, eos ad consensio-

nem & coitionem faciendam impellunt, dum aut eorum bona legibus agrariis populo diuidunt, bonorúmque æquationem inducunt, aut vectigalia functionibus munerum publicorum exhauriũt. interdum falsis criminibus in iudicium adducentes, & in inuidiam vocantes, vt diuitum fortunas & facultates rei familiaris publicare possint. Priscis porrò temporibus cùm idem populi ductor fieret, & imperator, democratia in tyrannidem vertebatur. ferè enim plerique tyranni antiqui ex populi ductoribus facti sunt. Causa autem quamobrem tunc quidem hoc fieret, nunc verò non item, est, quòd populi ductores, erant ex numero eorum, qui præerant exercitui, quíque rem militarem administrabant. Nondum enim eloquentes erant. Nunc autem arte dicendi propagata, qui dicendo valent, populo quidem præsunt, eúmque contionando moderãtur, sed propterea quòd sunt imperiti rerum bellicarum, non moliũtur res nouas, neque reip. administrandæ formam conantur immutare, nisi sicubi leuiter quippiam tale tentatum est. Exsistebant autem tyrannides antea magis, quàm nunc, & quia magna imperia certis hominibus mandabantur, ac tradebantur, vt Mileti tyrannis ex prytanía facta est: multarum enim & magnarum rerum penes prytanin potestas erat: & præterea quia tunc vrbes non erãt magnæ, sed populus in agris commorabatur, in operibus rusticis occupatus. iccirco populo præfecti cùm essent viri militares, & bellicosi, tyrannidem occupabant. Omnes autem hoc faciebant, quòd se populus eis crediderat & commiserat. Fidem porrò vt eis haberet populus, faciebant inimicitiæ, quas illi cum diuitibus gerebant. Vt Pisistratus Athenis, orta dissensione inter eum & Pediacos, à populo fide dignus habitus est: & Theagenes Megaris, cùm is locupletium pecora & ar-

menta ad fluuium pascentia deprehendisset, ac iugulasset: & Dionysius cùm Daphnæum, & ceteros locupleteis accusaret, dignus tyrãnide existimatus est, propter inimicitias cũ illis susceptas fidem apud populũ cõsecutus, quasi popularis esset. Fit autem etiam mutatio ex democratia patria & antiqua in maximè nouam & recentẽ. Nam quibus in locis magistratus per electionem deferũtur, non ex censibus: & populus eligendi ius habet: in eis ambitiosi homines populo assentãtes eò rem deducũt, vt populus etiam legum sit arbiter ac dominus. Remedium autem huius incommodi aut ne áccidat, aut vt minus áccidat, in eo positum est, vt magistratus à tribubus pronuntiẽtur, ac declarẽtur, nõ à populo vniuerso. Democratiarum igitur mutationes ferè omnes propter has causas fiũt.

Oligarchiæ autem commutantur duobus maximè modis valde in promtu positis: vno quidem si pauci potentes, & reipub. compotes multitudini iniuriam inferant. Quiuis enim fit hîc dux idoneus ad præeundum populo: sed tum maximè cùm acciderit, vt dux ex ipsa oligarchia exsistat: quemadmodum in Naxo Lygdamis, qui posterius Naxiorũ etiam tyrannus fuit. Habet autem & seditionis principium ab aliis profectum differentias quasdam. Interdum enim ab ipsis diuitibus, non iis tamen, qui prouecti sunt ad magistratus, nascitur oligarchiæ interitus, cùm valde pauci sunt ij, qui honores adepti sunt, vt Massiliæ, & Istri, & Heracleæ, & in aliis vrbibus áccidit. Nam qui magistratuum participes non erant, rebus nouandis studuerunt, donec ipsi etiam participes facti sunt, fratres quidem maiores natu prius, posterius verò iterum minores. non enim magistratum obtinent in nonnullis locis pater & filius: in quibusdam frater natu maior, & natu minor. Atque illic quidem reip. administratio, ciuilior 6

facta est. Istri verò in democratiam euasit. At Heraclêæ à paucioribus potentibus ad sexcentos translata est. Mutata etiam in Cnido oligarchia est, cùm viri ipsi illustres ac nobileis ab eis dissedissent, propterea quòd pauci reipub. administrationis participes erant: & , quemadmodum dictum est, si pater magistratum obtinebat, filius à magistratu excludebatur: & , si plures fratres erant, soli natu maximo aditus ad magistratus patebat. Nam cùm populus eos inter se dissidenteis, ac discordanteis occupasset, atque oppressisset, & ex illustrium virorum numero ducem cepisset, impetu facto eos adortus profligauit, rerúmque potitus est. Imbecillum enim est id omne, quod discordat. Et Erythris regis Androcli posteris oligarchiã obtinentibus, priscis illis temporibus, quamuis ea, quæ ad rempub. pertinerent, benè procurarent: indignè ferens tamen populus, quòd paucorum imperio subiectus esset, reipub. administrandæ formam mutauit. Mutãtur autem oligarchiæ etiam ipsorum paucorum potentium culpa, cùm propter contentionis studium populo blandiuntur, atque assentantur. Duplex autem popularis blanditia est, vna, quæ in ipsis paucis potentibus vertitur. Exsistit enim blandus populi ductor, & pæne dicam, assentator, etiamsi pauci admodum sint quibus blandiatur, verbi gratia, Athenis in triginta viris Charicles viguit ac valuit, dum triginta viris populariter blanditur. & in quadringentis Phrynichus eodem modo. altera cùm turbæ, & fæci populi blandiuntur & assentãtur pauci diuites imperium obtinentes: vt Larissæ ciuium custodes, qui politophylaces dicuntur à Græcis, quia ipsi à plebe legebantur, populi turbam, & infimam multitudinem colebant. Quod etiam fit in iis omnibus oligarchiis, in quibus non hi legendorum magistratuum

ius habent, ex quorum corpore aut ordine sumuntur magistratus, sed magistratus quidem fiunt ex amplis & magnis censibus, aut sodalitatibus: verùm eligunt eos aut milites leuioris armaturæ, aut populus: quod Abydi contigit: & vbi rebus iudicandis non præsunt ij, qui rempubl. administrant. colentes enim populum iudiciorum gratia, reip. administrandæ formam in democratiam commutant: quod & Heracléæ, quæ in Ponto est, áccidit. Præterea cùm aliqui oligarchiam ad pauciores trahunt. Nam qui æqualitatem quærunt, auxilium populi aduocare, sibique asciscere coguntur. Fiunt autem oligarchiæ conuersiones etiam cùm pauci potentes, qui rempubl. moderantur, rem suam familiarem consumserunt intemperãter viuendo. Etenim tales homines rebus nouis student: & aut ipsi tyrannidem occupant, aut alium tyrannum parant: quemadmodum Hipparinus Dionysium Syracusis. & Amphipoli quidam, cui nomen erat Cleotimo, Chalcidẽsium inquilinos in vrbem adduxit: cósque, cùm venissent, locupletibus infensos reddidit, atque in eos incitauit. Et in Ægina is, qui negotium illud, quod ad Charetem attinebat, gessit, reipubl. administrandæ formam mutare conatus est propter talem causam. Interdum igitur aliquid mouere & nouare conantur: interdum pecuniam publicam furantur, ex quo aut [1] hi inter se dissident & discordant: aut qui his remp. depeculantibus aduersantur, & repugnant: quod Apolloniæ áccidit, eam dico, quæ est in Ponto. Consentiens autem & conspirans oligarchia non facile ex seipsa interit. cui rei indicio est Pharsaliorũ reip. administratio. Illi enim cùm pauci sint, [2] in multos dominatum obtinẽt, quoniam seipsi bene gerunt. Iam verò frangitur paucorum potentatus cùm in oligarchiã, alteram oligarchiam inserunt.

1 οὗτοι οἱ κλέπτοντες, subintel. vox κλέπτοντες irrepsit in cõtextum.

2 legendum fortasse est, τῶν πολλῶν κύριοι εἰσι, id est in multitudinem dom. obt.

hoc autem est cùm ad paucos contracta reip. administratione, amplissimorum magistratuum omnes pauci non sunt participes. quòd aliquando Elide áccidit. Nam cùm respubl. à paucis senatoribus administraretur, pauci omnino fiebant senatores, & quia perpetui erant, cùm essent nonaginta: & quia electio erat dynastiæ propria, eorúmque, qui Lacedæmone sunt, senatorum electioni similis. Fit porrò etiam in bello, & in pace oligarchiarum mutatio: in bello quidem dum propterea quòd populi fidem habent suspectam, militibus externis coguntur vti. cui enim exercitum tradiderint, hic sæpenumero tyrannus efficitur: quemadmodum Corinthi Timophanes. quòd si plures fuerint, hi sibi dynastiam asciscunt: interdum vero hæc veriti cum multitudine reip. administrationẽ communicant, propterea quòd necesse habent populo vti. in pace autem, propterea quòd mutuò fidem non habent, custodiam corporis externis militibus, & principi inter eos medio tradunt & committunt, qui fit interdum vtriusque partis dominus. Quod Larissæ accidit Aleuadis Samiis principatum obtinentibus: & Abydi, sodalitatibus institutis: quarum vna erat ea, quæ fuit Iphiadæ. Oriuntur autem seditiones etiam ex eo, quòd alij ab aliis contumeliosè tractentur, & vexentur, iis ipsis, qui imperium habent: & ex eo, quòd factiosè iactentur ac circumueniantur in nuptiis, & in actionibus iudicialibus: verbi gratia, ex causa nuptiali seditiones, quas antè diximus, tanquam ex fonte, manauerunt. Oligarchiam porrò Eretriensem, quam equites obtinebant, Diagoras sustulit ac deleuit, quòd in nuptiis iniuriam accepisset. Seditio verò, quæ Heracliæ exarsit, ex iudiciali sententia orta est: & ea, quæ Thebis, ex eo, quòd ob crimen adulterij pœnas iustas quidem illas, sed nimis acerbas sum-

ſiſſent Heracleenſes principes de Eurytione, Thebani de Archia. Contenderunt enim eius inimici, atque odio ſuo peruicerunt, vt in foro vinctus numellæ aſtringeretur. Multæ denique oligarchiæ quia nimis erant ſæuæ, & dominorum in ſeruos imperiis ſimiles, à quibuſdam remp. communiter adminiſtrantibus, talem ſæuitiam ægrè ferentibus, fractæ, & diſſipatæ ſunt, quemadmodum quæ in Cnido, & quæ in Chio erat oligarchia. Fiunt autem etiam ab euentis, tum eius reipubl. adminiſtrationis, quæ politia appellatur, tum oligarchiarum commutationes, earum omnium ſcilicet, in quibus ex cenſu in ordinem ſenatorum, & numerum iudicum aſcripti, conſultandi & iudicandi munere funguntur, alióſque magiſtratus gerunt. Sæpenumerò enim qui primò fuit cenſus præſcriptus ac præfinitus, & ad præſentia tempora accommodatus, vt in oligarchia, pauci: in politia, medij magiſtratus obtinere poſſent: rebus proſperis, & ad voluntatem ciuium fluentibus vel propter pacem, vel propter aliam ſecundam fortunam, contingit vt eædem rei familiaris facultates multo maiore cenſu ſint æſtimandæ, ita vt omnes omnium magiſtratuum ſint participes, fiátque mutatio reip. adminiſtrationis interdum occulta quadam acceſione, & ſenſum fugiente incremẽto, & paullatim: interdum citius. Oligarchiæ igitur conuertuntur, ciuitatéſque ſeditionibus iactantur ac fluctuant propter taleis cauſas. Omnino autem etiam democratiæ, & oligarchiæ interdum de ſuo ſtatu, gradúque deturbatæ migrant non in contrarias reipub. adminiſtrandæ formas, ſed in eas, quæ eodem genere continentur, verbi gratia, ex democratiis, & oligarchiis iuſtis ac legitimis, fiunt reip. adminiſtrationes dominantes, hoc eſt, quæ in arbitrio, nutúque paucorum & populi vertuntur, & ex his ille.

7 *In aristocratiis porrò seditiones exsistunt vel quia pauci honorum sunt participes: quod etiam oligarchias mouere dictum est, quoniam aristocratia quodammodo sit oligarchia. in vtraque enim pauci sunt, qui imperent: non tamen propter eandem rem pauci. nam videatur sanè propterea aristocratia esse oligarchia. hoc autem maximè euenire necesse est, cùm aliquantus est numerus hominum magnos spiritus ger[...]ntium, quasi virtute similium: quales fuerunt Lacedæmone ij, qui Partheniæ dicebantur. ex similibus enim orti erant: quos cùm manifestò comperissent reipub. insidiari, eos Tarentum miserunt in coloniam. vel cùm aliqui à quibusdam honoratioribus viris ignominia afficiuntur, qui ipsi magni viri sint, & virtute nemine inferiores, vt Lysander à regibus. vel cùm aliquis animo virili, ac robusto, non est honorum particeps, vt Cinado, eum dico, qui Agesilao regnum obtinente, coitione facta in Spartiatas impetum fecit. Præterea cùm alij magna egestate premũtur, alij valde sunt locupletes & copiosi: quod maxime in bellis fieri solet. Accidit autem etiam hoc Lacedæmone sub bellum Messeniacum: ídque ex Tyrtæi poësi, quæ Eunomia appellatur, cognoscere licet. Cùm enim quidã propter bellum rei familiaris angustiis premerentur, postulabant vt agri viritim diuiderentur, honorúmque æquatio fieret. Præterea si quis magnus sit, & qui maior etiam fieri possit, vt vnus & solus reipubl. præsit, atque imperet: quemadmodum Lacedæmone videtur Pausanias, qui bello Persico exercitui præfuit: & Karthagine Anno. Conuelluntur autem & intereunt maximè cùm politiæ, tùm aristocratiæ propterea quòd in ipsa reipubl. administratione ius negligatur ac migretur. Principium autem atq; origo huius mali est, quòd non benè mixtæ & coniunctæ*

iunctæ sunt in politia quidem, democratia, & oligarchia: in aristocratia verò, hæc duo, & virtus: sed hæc duo maximè. duo autem dico, populi & paucorum imperium. hæc enim & politiæ, & multæ ex iis, quæ aristocratiæ dicuntur, inter se miscere conãtur. nam aristocratiæ à politiis, quæ nominãtur, hoc differunt. Et propter hãc causam earum aliæ sunt minus firmæ, minúsque permanentes: aliæ stabiliores & permanentiores. eas enim, quæ magis ad oligarchiam inclinant, ac propendent, aristocratias appellãt: quæ magis ad multitudinem, politias. Quocirca tales aliarum omnium sunt stabilissimæ. Nam & quod numero superat, potẽtius est: & homines cùm æqualeis parteis obtinẽt, æquiore animo sunt, magísque præsenti reip. statu contẽti. Locupletes autem si reip. administrãdæ forma excellentiam largiatur, studium suum ad contumeliosa facinora, & cupiditates immoderatas atque iniustas conferunt. Omnino in vtramcunque partem reip. administrandæ ratio inclinarit, in eam traducitur, vtraque id, quod propriè suum est, amplificante atque augente: verbi gratia, politia quidem in democratiam: aristocratia verò in oligarchiam: aut in contrarias: verbi causa, aristocratia quidem in democratiam: nam quorum res familiaris angustior est, tanquam iniuriam accipientes, rempub. trahunt in contrarium: politiæ verò in oligarchiam. id enim solum permanens est & firmum, quod ex dignitate æquale est, & per quod sua cuique obtinere licet. Euênit autem id, quod dictum est, Thuriis. Nam quia magistratus deferebantur ex ampliore & maiore censu, res ad angustiorem & minorem redacta est, & ita ad plureis magistratus. Iam verò propterea quòd nobiles totius soli Thuriensis agros præter legem coëmerant, & possidebant, (nam eorum reipub. administrandæ ratio erat

plus nimio oligarchica: atque iccirco facile poterant superiora omnia habere, & immensas atque immoderatas opes sibi parare) populus in bello exercitatus, custodiis & præsidiis eorum potentior ac superior euasit, donec ij omnes, qui plura possidebant, agris cesserunt. Præterea quoniam omnes reipub. administrandæ formæ aristocraticæ, sunt oligarchicæ, magis solent & possunt nobiles immoderatas opes per iniuriã sibi comparare: vt Lacedæmone rei familiaris facultates ad paucos perueniunt: & nobilibus licet magis, quicquid libet, facere, & affinitatem cum quo velint, contrahere. Quapropter & Locrorum ciuitas interiit ex affinitate cum Dionysio contracta: quod neque in democratia contigisset, neque in aristocratia benè mixta ac temperata. Maximè autem aristocratiæ latenter & occultè mutantur, ita vt non sentiatur mutatio, quia paullatim dissoluuntur: quod vniuersè de omnibus reipublicæ administrandæ formis antè dictum est, mutationum causam esse [1] parua negligere. Cùm enim aliquid eorum, quæ ad rempub. pertinent, proiiciunt, ac deserunt, postea etiam aliud paullo maius faciliùs mouent, donec omnem ordinem, atque ornatum reip. conquassarint. Euênit porrò hoc etiam in Thuriorum reipub. administratione, nam cùm lex esset, nequis prætor esset, exercituíque præesset, nisi quinquennio intermisso: iuuenes quidam bellicosi natura, vsumq; rei militaris consecuti, & apud custodiarum, præsidiorúmque multitudinem bonam existimationẽ, ac virtutis opinionem nacti, contemtis iis, qui rebus gerendis erant præpositi, & putantes fore, vt, quod habebant in animo, facilè obtinerent, eósque, qui sibi obuiam ire conarentur, comprimerent, & coërcerent, hanc legem primùm soluere conati sunt, vt eisdem liceret perpetuò præturam obtinere, exerci-

1 τὸ παρὰ μικρὸν. deest præpositio, παρὰ in libr. vulg.

tuíque præesse, cùm populum viderent sibi libenter suffragaturum. magistratus autem & principes his rebus præfecti, qui symbuli, hoc est consultatores, seu consiliarij dicebantur, primùm aduersari & obuiam ire conati, adducti sunt postea, vt ab incepto desisterent, & quiescerent, existimantes fore, vt ij, hac lege sublata, ceteram reipub. administrationem suo loco manere sinerent. Postea verò cùm aliis rebus in republ. tentatis, & moueri cœptis, prohibere vellent, nihil profecerunt, nihílque assecuti sunt, sed totus ordo reipub. administrandæ in dynastiam eorum, qui res nouas moliti fuerant, mutatus est, Omnes autem reipub. administrandæ formæ franguntur atque intereunt modò ex se, & à causis internis: modò extrinsecus, & à causis externis. à[1] causis internis, cùm seditiones excitantur: ab externis, cùm vicina & propinqua est reip. administrandæ forma contraria, aut longè distat quidem illa, sed est potens, & copiis instructa: quod accidebat Atheniensibus & Lacedæmoniis principatum Græciæ obtinentibus. Nam Athenienses quidem vbique oligarchias tollebant: Lacones verò democratias. Vnde igitur reipub. administrandæ formarum mutationes, & seditiones oriantur, ferè dictum est.

[1] ἐξ αὐτῶν μὲν, διὰ στάσεων: hoc membrũ desideratur in lib. vulg.

De salute autem & omnium reipub. administrandæ formarum communiter, & vniuscuiusque separatim, consequens est vt dicamus. Primùm igitur perspicuum est, si ea, quæ sunt perniciosa ac pestifera reipublicæ administrãdæ formis, teneamus, ea quoque nobis esse nota, quæ sunt his salutaria. Contrariorum enim efficientia sunt contraria. At interitio, seu pernicies, saluti contraria est. In reipub. igitur administrandæ formis bene temperatis, cùm videndum sit, si quid aliud, nequid ciues contra leges faciant, tum maxime 8

cauendum, ne id, quod paruum est, negligatur, néue in re parua peccetur. Occultè enim serpit ac se insinuat legum violandarum, atque institutorum ciuitatis negligendorum consuetudo, quemadmodum facultates rei familiaris parui sumtus exhauriunt, si sæpe fiant. Non appáret autem commutatio, quia non profunditur vniuersa. Decipitur enim ab iis rebus mens, tanquam falso quodam syllogismo: [1] cuiusmodi est sophistica ratio: si vnumquicque paruum est, ergo & omnia. hoc autem est vt sit verum, est vt non sit. Totum enim & omnia non sunt parua, sed ex paruis componuntur. Huic igitur principio statim opponenda custodia & cautio est. Deinde iis, quæ callidè & captiosè ad multitudinem fallendam comparantur, fides haberi non debet. à factis enim redarguuntur, ac refelluntur. Qualeis autem dicamus callidas & artificiosas reipub. administrationum captiones, antè dictum est. Præterea intelligendum est, nonnullas non solùm aristocratias, verùm etiam oligarchias manere, non quòd stabiles & tutæ sint reipubl. administrationes, sed quòd ij, qui magistratus & imperia obtinent, rectè se gerũt tum aduersus eos, qui sunt extra reipub. administrationem, tum aduersus eos, qui rempub. communiter administrant: non inferenda iis, qui reipubl. administrationis non sunt participes, iniuria: iis, qui sunt in numero priuatorum ad principatum apti, ad reipub. administrationem vocandis: iis quidem, qui sunt honoris & laudis cupidi, nulla iniuria, quæ infamiam coniunctam habeat, afficiendis: plebe verò & multitudine, nulla, quę lucrum imminuat, damnúmve inferat: iis, qui reipubl. administrandæ sunt participes, populariter & comiter tractandis. Quod enim in populo & multitudine quærunt populares, æquale: hoc in similibus non modò iustum, verùm

1 οἷόσπερ al. ὥσπερ. mendosè

etiam vtile est. Quocirca si plures rempubl. administrent, multa instituta, multaque leges populares sunt vtiles: qualis est, semestreis esse magistratus, vt omnibus, qui simileis sunt, ad rempub administrandam, magistratúsque gerendos, pateat aditus. Similes enim iam instar populi sunt. Quo fit vt sæpe populares oratores, & assentatores inter hos exsistant, quemadmodum antè dictum est. deinde hoc pacto minus in dynastias incidunt oligarchiæ & aristocratiæ. Non enim similiter facile est iis, qui breue tempus imperant, summæ rei detrimentum aliquod importare, factisque, aut consiliis improbis nocere, atque iis, qui diu. Nam propter hanc causam in oligarchiis & democratiis tyrannides exsistunt, Aut enim qui sunt in vtraque reipub. administrandæ forma maximi, impetu facto tyrannidem occupant, hîc quidem populares oratores & plebis assentatores, illic verò dynastæ: aut qui maximos magistratus gerunt, cùm diu imperium obtinent. Seruantur autem reip. administrandæ formæ, non solùm quòd longè absint ab iis, quæ perniciem atque interitum afferunt, verùm etiam interdum, quòd propinquæ sint. Dum metuunt enim, statum reipub. accuratius ambabus, vt ita dicam, manibus, atque adeò mordicus retinent. Itaque oportet eos, quibus reipubl. status curæ est, terrores quosdam ciuibus opponere, vt sibi caueant, neque dissoluant, tanquam nocturnam vigiliam, sic reipub. administrationis custodiam: & quod longè distat, propè admouere, ac repræsentare, & veluti ob oculos ponere. præterea & nobilium contentiones, ac discordias conandum est legibus multo antè coërcere, & eos, qui à contentione sunt immunes, priusquam in contentionem incidant, pręmunire. Nam malum à principio oriens cognoscere, non est fortè oblati, neque cuiuslibet hominis, sed

ad ciuitatem regendam apti & idonei viri. Ad eam autem mutationem, quæ propter census ex oligarchia & politia fieri solet, cùm hoc euenerit, manentibus quidem iisdem censibus ad honores obtinendos præfinitis, sed aucta re nummaria, vtile est census communis, seu publici magnitudinem ad preteritum censum spectare, in iis quidem ciuitatibus, in quibus quotannis ciues censentur,[1] quotannis: in maioribus verò, tertio, aut quinto quoque anno: & si census sit multis partibus maior, hoc est multiplex: aut multesimus, hoc est multis partibus minor censu priore, ad quem censum æstimationes in hac reipubl. administrandæ forma initiò instituta fuerunt: legem ferri, qua lege census vel intendantur, vel remittantur: si præsens census antiquum superet, intendantur æstimationes pro multiplicatione & incremento census: sin decreuerit, remittantur, & minuantur pro decretione ac decessione. Nam in oligarchiis & politiis si hoc modo hæc non faciant, hoc est si censibus minoribus factis, atque imminutis priuatorum æstimationes ad honores petendos non remittant, ácciderut hîc quidem oligarchia, illic verò dynastia nascatur: si altero modo non agant, hoc est, si auctis censibus æstimationes non intendant, eueniet vt ex politia, democratia: ex oligarchia, politia, aut democratia fiat. Commune autem præceptum est & in democratia, & in oligarchia, & in monarchia, & in omni denique reipubl. administrandæ forma neque nimis augere quemquam præter commensum, & conuenientem modum oportere, sed conari paruos, eosdémque diuturnos honores deferre potius,[2] quàm breueis & magnos. deprauantur enim his & corrumpuntur ciues: & secundas res ferre non cuiusuis hominis est. quòd si aliter factum sit, non, posteaquàm vniuersos honores in

1 κατ' ἐνιαυτόν. desideratur hoc totú, κατ' ἐνιαυτόν, in libr. vulg. nã bis ab Aristot. positum est, hoc modo, ἐν ὅσαις μὲν πόλεσι τιμῶνται κατ' ἐνιαυτόν, κατ' ἐνιαυτόν. ἐν δὲ, &c.

2 ἢ βραχυχρονίους καὶ μεγ.

vnum aliquem effuderint, rursum adimere vniuersos: sed sensim & paullatim: & maxime quidem conari legibus ita ciueis instituere atque erudire, vt nemo in vrbe exoriatur longè ceteris antecellens potentia neque amicorum, neque pecuniarum. sin aliter euenerit, eos peregrinari iussos è ciuitate summouere. Quoniam autem etiam in vita priuata res nouas quærunt, certum magistratũ in vrbe constituere oportet, eos, qui inutiliter ad reip. administrationem viuant, exploraturum, atq; inspecturum: in democratia ad democratiã: in oligarchia, ad oligarchiã: itémque in vnaquaque reip. administrandę forma. Tum partem ciuitatis prosperitate vitæ, & secunda fortuna exsultantem, & ferocientem, vicissim cauere propter easdem causas. Cuius mali primum remedium est, particulis ciuitatis contrariis rerum agendarum curam mandare, imperiáque tradere. dico autem contrarios esse viros æquos & bonos vulgo, egenteis locupletibus & copiosis: alterum, conari aut commiscere & confundere egentiũ multitudinem cum locupletibus, aut medios augere. Hoc enim dirimit seditiones ex inæqualitate orienteis. Maximum autem est in omni reipub. administrandę forma, eam ita & legibus, & reliqua institutione ciuitatis domestica esse descriptam atque ordinatam, vt non liceat magistratibus è republ. quæstum facere. Atque hoc maximè in oligarchiis obseruandum est. Non enim tam indignè fert multitudo se ab imperiis & magistratibus excludi, (quinetiam lætatur, si quis sinat eam in suis negotiis priuatis otiosè & sine interpellatione versari) quàm si putet eos, qui reipub. præsunt, remp. depeculari & compilare. Et tùm vtrumque ei dolorem affert, neque honorum se esse participem, neque lucrorum. Vno autem modo contingere potest, vt sit democratia simul, &

aristocratia, siquis hoc efficere ac præstare possit, (fieri enim possit) vt & nobiles, & multitudo quod volunt vtrique, habeant. Omnibus enim licere reipubl. præesse, & gerere magistratus, populare est, & democratiæ cónuenit. Nobilibus verò magistratus mandari, aristocratiæ proprium est. Hoc autem erit, cùm ex magistratibus quæstum facere non licebit. Egentes enim magistratus gerere nolent, eò quòd nullum ex iis quæstum facere liceat: sed negotiis domesticis inseruire atque operam dare malent. Poterunt locupletes, quia nulla pecunia publica præter domesticam egeant. ita fiet vt egẽtes quidem locupletentur & ditescant, quia in suis negotiis, operibúsque versentur: nobiles verò non subiungantur imperio humilium & contemtorũ ciuium. Vt ne igitur ærarium compiletur, pecunia publica tradatur præsentibus ciuibus omnibus: & rationum exempla diligenter cùm exemplari comparata per curias, & centurias, & tribus distributa reponantur. Vt autem sine quæstu gerantur magistratus, iis, quorum fides & industria in magistratu fuerit probata & spectata, honores oportet lege lata esse decretos. Iam verò in democratiis quidem, locupletibus parcendum est, [1]non solùm eorum fundis, & prædiis, sed etiam fructibus non diuidendis viritim, atque ad alios transferendis: quod fit in nonnullis reipubl. administrandæ formis, neque tamen animaduertitur. Sed vtilius est iis, qui locupletium copias & opes[2] imminuere, ac decurtare volunt, eos cogere vt muneribus publicis fungantur sumtuosis quidem illis, sed minimè vtilibus, vt ludorum faciendorum curationibus, & lampadum præfecturis, & aliis huiusmodi. In oligarchia verò egentium maxima cura habenda est, hísque magistratus quæstuosi mandandi sunt. Et siquis è numero locupletium eos contumeliosè lædat,

1 μὴ μόνον τῷ τὰς κτ. libri vulg. non habent, τῷ.

2 κολούειν) vulgò κωλύειν mendosè. præterea deest verbũ ἀναγκάζειν, post verbum λειτουργεῖν: quod ex v.cod. restitui.

lædat, grauiores in illos pœnæ debent esse constitutæ, quàm si-quis ex egentibus alterum egentem contumelia afficiat: & hereditates non ex donatione, sed ex gente & cognatione ad heredes peruenire. neque idem plureis hereditates, quàm vnã debet cernere. Sic enim & æquabiliores sint reipub. familiaris facultates: & plures egentes, copiosi & locupletes euadere queant. Vtile autem est tum in democratia, tum in oligarchia iis, qui reip. administrationis minus sunt participes, aliarum rerum aut æqualitatem, aut primas parteis dare: in democratia, locuplètibus: in oligarchia, egẽtibus: verumtamen omnia imperia, in quibus totius reip. publica consistit auctoritas, ac potestas, hæc solis iis, aut pluribus ex iis, qui rempub. administrant, committere, atque in manus tradere.

Tria autem debent habere ij, qui magistratus totius ciuitatis amplissimos, & penes quos est summa reipub. potestas, gesturi sunt: primum in reipub. statum beniuolentiam: deinde eius magistratus, quem gerunt, munerum obeundorum facultatem maximam: tertio loco virtutem & iustitiam in vnaquaque reipub. administrandæ forma, pro cuiusque reip. administrandæ forma. nam si non idem ius quadrat ad omneis reip. administrandæ formas, iustitia quoque differat necesse est. Habet autem res dubitationem ad explicandum difficilem, cùm hæc omnia in eodem non concurrunt, quæ sit adhibenda distinctio: verbi gratia, si quis ad ducendum quidem exercitum, & rem militarem administrandam aptus sit, sed improbus, atque erga reipubl. administrandæ formam non beniuolus: alter verò & iustus, & beniuolo in reipubl. administrandæ formam animo, quo modo faciẽda sit electio. Duo igitur videntur esse intuenda: cuius rei soleant esse omnes homines magis participes, & cuius minus. Quare in 9

imperio militari mandando peritia, vsúsque rei militaris potius, quàm virtus spectari solet. rariores enim exsistunt boni imperatores, quàm viri boni. in custodia verò, & quæstura, contrarium. maiorem enim virtutem requirunt, quàm qua vulgus hominum præditum est. scientia verò omnium communis est. Dubitare autem possit aliquis, si suppetat alicui & reipubl. administrandæ facultas, & erga reipubl. administrandæ formam beniuolentia, quamobrem virtus desideretur. his enim duobus instructus faciet quæ sunt è republ. An quia euenire potest, vt, qui hæc duo habent, sint incontinentes? Itaque quemadmodum quidam tametsi scientiam habeant, & se ipsi ament ac diligant, sibi tamen non consulunt, neque inseruiunt: ita nihil vetat quominus hoc modo nonnulli erga rempubl. sint animati. Omnino verò & vniuersè, quæ legibus continentur, quæq; vtilia reipublicæ administrandæ formis esse dicimus, hæc omnia reipubl. administrandæ formas conseruant. Et, quod sæpe dictum est, maximum & primum elementum est, diligenter obseruare, & operam dare, vt, quæ multitudo vult manere reip. statum, ea plus valeat, quàm quæ non vult. Sed præter hæc omnia, non est ignorandum, quod nunc ignoratur ab iis reipubl. administrandæ formis, quæ ad extrema deerrarunt, medium. Multa enim, quæ popularia videntur, democratias soluunt, & corrumpunt: multaq;, quæ sunt oligarchiæ consentanea, oligarchias. Hi autem hanc vnam esse virtutem existimantes, ad id, quod est nimium, trahunt, ignorantes, quemadmodum nasus, quamuis ab eo recto, quod pulcherrimum est, aliquantulum ad aduncum, aut simum deflexerit, adhuc tamen pulcher est, & ad aspectum lepidus & venustus: sed siquis eum intendat etiam magis ad id, quod est nimium: primùm particulę mediocritatem amittet: deinde ad extremum

eò deducet, vt ne speciem quidem nasi habeat propter nimiũ & parum contrariorum: eodémque modo de aliis particulis corporis sic res habet: ita & de aliis omnibus reipublicæ administrandæ formis sentiendum. Etenim certo quodam modo fieri potest, vt oligarchia & democratia sint tolerabiles, etiamsi discesserint aliquantùm ab optimo reipubl. statu, atque ordine. Quòd si quis vtramque earum magis ac magis intendat, primùm quidem reipublicæ administrãdæ formam deteriorem efficiet: ad extremum verò vt nec reipub. administrandæ forma sit, efficiet. Quare non debet hæc ignorare scriptor legum, & vir politicus,[1] quales res populares conseruent, qualésque perdant democratiam: quales res oligarchiæ conuenientes, oligarchiam. Neutra enim earum potest sine locupletibus & plebe cõstare, neque permanere: sed cùm rei familiaris fuerit æquabilitas, alia reipubl. administrandæ forma sit hæc necesse est. Itaq; dum legibus ad præstantiam & exsuperantiam accõmodatis[2] delectãtur, reip. administrandæ formas euertunt. Peccant autem & in democratiis, & in oligarchiis: in democratiis quidẽ, vbi penes multitudinem legum potestas est, blandi plebis ductores. nam dum locupleteis oppũgnãt, ciuitatem, quæ maximè debet esse vna, semper in duas parteis scindunt, ac diuidunt.[3] in oligarchiis verò, oligarchiæ fautores. At contrà oportet in democratiis populi ductores & magistros semper pro locupletibus dicere videri: oligarchiæ fautores in oligarchiis pro populo: atque hos, quos dixi, oligarchiæ fautores, iusiurandum ei, quod nunc iurant, contrarium iurare. Nunc enim in nonnullis oligarchiis ita iurant: ET IN POPVLVM MALE ANIMATVS ERO: ET POPVLO QVICQVID POTVERO MALI, INCOGITABO. *At opus est eos & existi-*

[1] ποῖα σώζειν τῶν δημοτικῶν, &c. vulg. lib. habent, τὸν δημοτικὸν, mendosè.

[2] χαίροντως. lib. vulg. φθείροντες. mendosè.

[3] ἐν δὲ ταῖς ὀλιγαρχίαις, οἱ ὀλιγαρχικοί. hoc totũ desideratur in lib. vulg.

mare, & præ se ferre, ac simulare contrarium, significanteis in iurisiurandi præscripti verbis, se nullam populo iniuriam illaturos. Omnium autem eorum, quæ dicta sunt, ad rerumpubl. diuturnitatem & stabilitatem maximum est, (quod nunc omnes negligunt) puerorum educationem atque institutionem ad reipubl. administrandæ formam esse accommodatam. legum enim vel vtilissimarum, & ab omnibus in republ. viuentibus comprobatarum, nullus est vsus, nisi ciues erunt eis assuefacti, atque ad eas eruditi in republic. administranda: si quidem leges sint populares, populariter: sin autem oligarchiæ conuenientes, oligarchiæ conuenienter. Nam si in vno incontinentia est, etiam in ciuitate est. Non est autem hoc eruditum esse ad reipublicæ administrandæ formam, ea facere, quibus lætantur pauci imperium obtinentes, aut ij, quibus democratia cordi est: sed hoc, ea didicisse, & agere posse, quibus poterunt illi oligarchiam obtinere, hi in democratia viuere. Nunc autem in oligarchiis quidem, eorum, qui reipubl. præsunt, liberi, deliciis, & luxuria diffluunt: egentium verò filij, exercitati, & laboribus assuefacti sunt. Itaque eo magis & volunt res nouas moliri, & possunt. In democratiis verò iis, quæ exquisitè & accuratè populi potentiam retinent, contrarium, atque quod reip. conducit, institutum est. Huius rei causa est, quòd malè definiũt libertatem. Duo enim sunt, quibus democratia videtur esse definita, vnum, vt reipub. potestas penes maiorem populi partem sit: alterum, libertas. Nam quod iustum est, id videtur esse æquum, seu æquale: æquum, vt, quicquid multitudini visum sit, id ratum sit. liberum autem, & æquum est, quicquid velis, facere. Itaque viuit vnusquisque in talibus democratiis, vt vult, & quò libido trahit, vt ait Euripides.

At hoc malum & vitiosum est. Non enim oportet existimare seruitutem esse, viuere ad reip. administrādæ formam accōmodatè, sed salutem. Quibus igitur causis mutētur reip. administrandæ formæ, & quibus intereant, & quibus rebus conseruentur, & permaneant, quod simpliciter & vniuersè dicere licet, hæ sunt tantùm.

Reliquum est vt etiam de monarchia disseramus, & quibus rebus soleat interire natura, & quibus conseruari. Ferè autem iis, quæ diximus ceteris reipubl. administrandæ formis euenire, similia sunt ea, quæ regnis & tyrannidibus accidunt. Nam regnum quidem aristocratiæ congruit: tyrannis verò ex oligarchia vltima & democratia componitur. Quapropter etiam iis, qui sub imperio viuunt, perniciosissima est, vtpote quæ ex duobus malis concreta sit, & degressiones à recto, & peccata, quæ ab vtraque proficiscūtur, contineat. Vtriusque autem monarchiæ ortus vltimus est statim ex contrariis. Regnum enim ad bonorum perfugium ac præsidium aduersus populi iniuriam comparatum est: & constituitur rex ex viris bonis, vel qui virtute, aut virtutis actionibus excellat, vel qui tali genere ceteris antecellat. Tyrannus verò ex populo & multitudine sumitur aduersus nobileis, atque illustreis viros, ne quam populus ab iis iniuriam accipiat. atque hoc ex euentis intelligere licet. Nam plerique omnes fere tyranni ex leuibus populi custodibus ac ductoribus facti sunt, si dicere fas est, fidem apud populum consecuti, claris & illustribus viris falsò criminandis & calumniandis. Aliæ enim tyrānides hoc modo cōstitutæ sunt auctis iam ciuitatibus: alię ante has ex regibus morem patrium migrantibus, ac violantibus, & imperiū plus iusto herile concupiscentibus exstiterunt: aliæ ex iis, quibus electione adhibi-

ta ſummæ auctoritatis ac poteſtatis magiſtratus mandati fuerant, olim enim munera publica, & reip. procurationes faciebant diuturniores. aliæ ex oligarchiis vnum aliquem ſummi imperij compotem ad maximos magiſtratus per electionem promouentibus. His enim modis omnibus, tyrannidis occupandæ, ſi modo vellent, facultatem habebant, quia aliis poteſtas erat delata imperij regij, aliis honoris: exempli gratia, Phidon Argis, & alij, cùm regnum eſſet, tyranni euaſerunt. qui verò in Ionia fuerunt, & Phalaris ex honoribus regis ad tyrannidem aditum ſibi compararunt. Panætius autem apud Leontinos, & Cypſelus Corinthi, & Piſiſtratus Athenis, & Dionyſius Syracuſis, & alij eodem modo, ex blando populi ductu, demagogiam appellant Græci, quam tribunatum plebis dicere licet. Quemadmodum igitur diximus, regnum proximè ad ariſtocratiam ordine accedit. Nam aut ex dignitate eſt, aut ex virtute vel propria, vel generis, aut ex beneficiis ac meritis in ciuitatem, aut ex his omnibus cum potentia coniunctis. Omnes enim bene meriti de ciuitatibus, aut qui poterant de ciuitatibus, aut gentibus benè mereri, hunc honorẽ conſequebantur: alij prohibito ac depulſo per bellũ ſeruitutis periculo, vt Codrus: alij patria liberata, vt Cyrus: alij aut vrbe condita, aut propagatis imperij finibus, agríſq; latis ac lõginquis, ſiue prouinciis bello partis, quemadmodũ Lacedæmoniorũ, & Macedonum, & Moloſſorũ reges. 'Videtur autem rex cuſtos eſſe natura, vt ij quidem, qui facultates & copias habẽt rei familiaris, nulla iniuria afficiãtur: populus verò & multitudo nullis contumeliis vexetur. Tyrannis porrò, quemadmodum ſæpenumero dictum eſt, nihil commune ſpectat, ſed omnia priuatæ vtilitatis cauſa facit. Propoſitum autem eſt tyranno

1 βούλεται δ' ὁ βασιλεὺς εἶναι φύλαξ. id eſt vult autẽ rex cuſtos eſſe. quorũ verborũ hæc ſententia eſt. Debet autem rex cuſtos eſſe.

quidem iucūdum, regi verò honestum. Quapropter & cùm eorum modorum, quibus principes superiora, & plura habent, quàm priuati, alter in pecuniis consistat, alter in honore: plus habere pecuniarum, tyrannicum est: plus honoris magis regium: & custodia regia, ex ciuibus & suis constat: tyrannica ex peregrinis, & externis. Tyrannidem porrò mala habere & ea, quæ sunt in democratia, & ea, quæ in oligarchia, perspicuum est. Nam quòd diuitiæ sunt ei extremum bonorum, quod intueatur, & expetat, id habet ex oligarchia. solo enim hoc modo & custodia, & luxuria permaneat necesse est. & quòd multitudini nihil credat. iccirco & ei arma adimit. & plebem infimam vexare, & ex vrbe eiicere, & veluti sentinam exhaurire, atque aliò vbi habitet relegare, vtriusque commune est, oligarchiæ & tyrannidis. Ex democratia autem hoc mali contrahit, quòd bellum gerat cum illustribus ac nobilibus, eósque & occultè & apertè de medio tollat, & in exsulium pellat, tanquā de eadem arte certāteis artifices, & imperio suo obstanteis. Ex his enim euenire solet, vt etiam insidiæ nascantur, dum alij eorum præesse & imperare volunt, alij seruire nolunt. ex quo fonte[1] *Periandri consilium Thrasybulo datum manauit, spicarum supra alias eminentium mutilatio, & quasi decurtatio, proinde quasi ciueis excellenteis semper de medio tollere oporteat. Quemadmodum igitur ferè dictum est, eadem principia, easdémque causas mutationum esse in aliis reipub. administrandæ formis, atque in monarchiis, existimare oportet. Nam & propter iniustitiam, & propter metum, & propter contemptum, multi ex iis, qui sub imperio sunt, monarchias impetu facto adoriuntur: ex omnibus autem iniuriæ generibus, propter contumeliam maximè: interdum tamen etiam propter*

1 Idem refertur suprà lib. III. cap. IX. pluribus verbis.

priuationem bonorum. Sunt autem iidem fines & tyrannidibus, & regnis, qui & illis reip. administrandæ formis, propositi. Monarchis enim magnitudo, & amplitudo diuitiarum, & honoris suppetit: quæ omnes homines concupiscunt. Earum autem, quæ fiunt in reges, aut tyrannos, impressionum, aliæ fiunt in ipsorum principum corpus & caput, aliæ in principatum. Atque eæ quidem, quæ propter cõtumeliam fiunt, ad corpus pertinent. Contumeliarum autem cùm multa sint genera, multæq; partes, vnaquæque earum iram commouet. Iam verò eorum, qui irascuntur, plerique fere omnes vlciscendæ iniuriæ acceptæ gratia in alterum inuadunt, non præstantiæ. exempli causa, in Pisistratidas impetus factus est propterea quòd Harmodij sororem probro & dedecore affecerant, Harmodio stuprum inferre conati erant. Nam Harmodius propter sororem, Aristogiton propter Harmodium, in eos impetum fecerunt. Insidiati sunt etiam Periandro Ambraciæ tyranno propterea quod inter compotãdum cùm vnà esset puer, quem ille in deliciis habebat, quæsiuisset ab eo, essétne iam ex se prægnans. Iam Philippo à Pausania iccirco vis illata est, quia eum impune contumelia & dedecore affectum esse ab Attalo passus esset: & Amyntæ, qui cognomento paruus dictus est, à Derda, quia se in eius ætatem puerilem gloriosè iactauisset: & Eunucho ab Euagora Cyprio. Nam propterea quòd vxor sibi ab illius filio ademta esset, eum interfecit, tanquam contumelia accepta. Multæ etiam impressiones factæ sunt in quosdam principes monarchos, propterea quòd alicui pudicitiam, corpore eius constuprato, eripuissent, verbi gratia, à Cratæo in Archelaum. Semper enim grauiter & molestè ferebat, illũ secũ stupri causa commisceri.. Itaque quamuis longè minor esset

hic prætextus, leuiórque hæc causa, fuit tamen satis idonea & iusta, quòd nullam sibi ex filiabus in matrimonium dedisset, cùm daturum se promisisset: sed maiorem natu quidem, bello, quod cum Sirra, & Arrabæo gerebat, implicatus, Elimeæ regi despondit: minorem verò Amyntæ filio, existimans fore hoc pacto, vt ille præsertim ex Cleopatra natus, minimè à se dissideret: sed alienationis origo & principium fuit, quòd grauiter tulisset, se eius libidini ad res venereas esse obsecutũ. Vnà cum eo illum adortus est etiam Hellanocrates Larissæus propter eandem causam. Vbi enim se ab illo, cui suę ætatis florem vtendum, fruendúmque dederat, ab exsulio non reuocari vidit, cùm præsertim ille se id facturum pollicitus esset, consuetudinem illam secum esse institutam, non propter cupiditatem amatoriam, sed propter contumeliam, existimauit. Iam Paro, & Heraclidæ Ænij Cotyn interemerũt, patris iniuriã vlciscẽtes. Adamas autem Cotyn reliquit, ab eóque desciuit, tanquam contumelia affectus, quòd ab eo, cùm puer esset, exsectus fuisset. Multi porrò etiam propterea quòd corpore verbera pertulissent, & male mulcati essent, irati, alij necauerunt, alij adorti sunt etiam eos, qui summos magistratus, & regios potentatus obtinebant, tanquam contumelia accepta: vt Mitylenis Pentalidas, qui quoquouersus circumibant, & clauis obuium quemque cædebant, Megacles impressione facta cum amicis interemit. Et posterius Smerda plagis à Penthilo acceptis, & ab eius vxore extractus, eum necauit. Et eius impressionis, quæ in Archelaum facta est, Decamnichus dux fuit, eos primus irritans & concitans, qui in eum impetum fecerunt. Causa autem iræ fuit, quòd eum tradiderat Euripidi poëtæ flagellis verberandum. Euripides autem succensebat ei, quòd

aliquid dixiſſet in ſuum oris fœtorem. Alij denique multi propter taleis cauſas partim de medio ſublati ſunt, partim inſidiis excepti non longe à periculo afuerunt. Similiter autem & propter metum in monarchos inuadere ſolent. Vna enim quædam hæc erat ex iis cauſis, quæ vt aliis reipubl. adminiſtrandæ formis, ita & monarchiis mutationem & interitum afferunt: exempli gratia, [1] Artabanus Xerxem adortus interemit, criminationem, quæ ad Darium pertinebat, extimeſcens, [2] quòd eum in crucem agere à Xerxe iuſſus, ei non paruiſſet, exiſtimans fore, vt ille ſibi ignoſceret, [3] tanquã oblito, propterea quòd cenabat. Aliæ ſunt propter contemtionem, quemadmodum quidam cùm Sardanapalum cum mulieribus nentem, & telam texentem vidiſſet, ſi vera ſunt hæc, quæ à fabularũ ſcriptoribus tradita ſunt, eum interemit. quod ſi in illo verũ non eſt, at in alio eſſe poſſit. Et in Dionyſium poſteriorem Dion inuaſit, propterea quòd eũ contemneret, cùm videret & ciueis ita animatos, & ipſum ſemper ebrium. Et verò nonnulli ex amicis adoriuntur propter contemtum. nam propterea quòd ſibi fides habetur, contemnunt, tanquam conſilium facinoris admittendi occultaturi. Et qui putant fore, vt poſſint principatum occupare, & obtinere, quodam modo propterea quòd contemnãt, impreſſionem faciunt. Nam proinde quaſi poſſint, & quia periculum contemnunt propter potẽtiam, facilè aggrediuntur: quemadmodum qui præſunt exercitui, in eos principes, qui ſoli imperant, irruunt: exempli cauſa, Cyrus in Aſtyagem, & vitam eius contemnens, & copias: propterea quòd milites quidem otio, & inertia corrupti: ipſe verò mollitia & luxuria liquefactus erat. Et Seuthes Thrax cùm eſſet imperator, in Amadocum. Alij pluribus cauſis ad facinus ſuſcipiẽdum

1 Artapanes.

2 ὅτι οὐκ ἐκρέμασεν, κελεύσαντος, &c. al. ὅτι ἐκρέμασεν, οὐ κελεύσαντος, &c. id eſt, quòd eũ in crucem egiſſet, Xerxis in iuſſu.

3 ὡς ἀμνημονοῦντι, &c. al. ὡς ἀμνημονοῦντα, id eſt tanquam oblitus.

impelluntur, vt qui contemnunt, & lucri studio ducuntur: vt Mithridates in Ariobarzanem. Maximè autem propter hanc causam ad facinus ij aggrediuntur, qui cùm sint audaces & præfidentes natura, apud eos, qui soli principatum obtinent, honorem ex scientia rei militaris consecuti sunt. Fortitudo enim potestatem nacta, audacia est, quibus ambabus rebus freti, tanquam facilè victoria potituri, in eos inuadunt. Eorum autem, qui laudis & gloriæ studio inflammati aggrediuntur ad tollendos principes, alius causæ modus est ab iis, qui antè expositi sunt. Non enim, vt nõnulli tyrannos adoriuntur, quia vident eos ingentibus diuitiis, & amplis honoribus circumfluere, ita & eorum, qui propter laudis & gloriæ cupiditatem, impetum in illos faciunt, vnusquisque consilium capit adeundi periculi: sed illi quidem propter eam causam, quæ antè dicta est: hi verò tanquam aliqua alia actione à se suscepta egregia, & præstanti, & propter quam apud alios celebritatem & claritatem nominis sempiternam sibi comparabunt, ita monarchias adoriuntur: non quòd singularem principatum, seu (vt Græci nominant) monarchiam cõcupiscant, sed gloriam. Verumtamen paucissimi numero sunt, quos hæc causa ad impressionem faciendam impellat. Oportet enim hoc antè esse positum, de salute nihil laborare, nisi re cõfecta: quos debet quidem Dionis existimatio comitari: sed non facile est eam in multis innasci. Ille enim cum parua manu aduersus Dionysium se contulit, cùm hoc animo se esse diceret, vt quoquò progredi posset, ea tenus actionem susceptam perducere satis haberet: verbi gratia, si statim vt terram illam leuiter attigisset, sibi aliquo casu moriendum esset, hanc mortem, vt honestam & præclaram, se æquo animo laturum. Interit autem tyrannis vno quidem

modo, vt & vnaquæque aliarum reip. formarum, extrinsecus, & à causis externis, si sit aliqua aduersaria reipubl. administrandæ forma potentior. voluntatem enim præstò futuram perspicuum est, propterea quia consilia inter se contraria sunt. Quæ autem volunt, cùm etiam possunt, ea agũt omnes. Contrariæ autem sunt reipublicæ administrandæ formæ, democratia, & tyrannis, Vt figulus figulo, *quemadmodum inquit Hesiodus. nam democratia extrema tyrannis est. Quocirca plurimas tyrannidas Lacedæmonij dissiparunt: & Syracusani, quo tempore suam remp. benè administrabant. Altero verò modo euertitur tyrãnis, ex seipsa, cùm ij, qui eius sunt participes, inter se discordant ac dissident: quemadmodum Gelonis tyrannis, & nunc Dionysij. nam Gelonis quidem tyrannis eò euersa est, quòd Thrasybulus Hieronis frater, Gelonis filium popularium populi ductorum more blanditiis deliniebat, & ad voluptates incitabat, vt ipse imperaret: cùm autem necessarij conspirassent, & coiuissent, vt ne tyrãnis funditus euerteretur, sed solus Thrasybulus: nonnulli ex iis altera ex parte coitione facta, tanquã occasionem nacti, eos omneis exegerunt. Dionysium autem Dion, cùm esset ei affinitate coniunctus, comparato exercitu, & populo sibi adiuncto, illum quidem eiecit, sed paullo pòst interfectus est. Cùm sint autem causæ duæ, propter quas maximè ad tyrannidas tollendas aggrediuntur, odium, & contemtus: horũ quidem altero digni sunt tyranni, nempe odio: verumtamen ex eo, quòd contemnantur, multæ nascuntur tyrannidum euersiones. cuius rei hoc argumentum est. Nam plerique ex iis, qui imperia pepererunt, etiam retinere ac tueri potuerunt: qui verò à maioribus acceperunt, statim ferè omnes amiserũt. Nam dum libidinosè ac voluptariè viuunt:*

& contemti fiunt, & multas iis, qui adoriri volunt, occasiones adoriendi præbent. Odij autem particulam etiam iram ponere oportet. Nam quodammodo earumdem actionum causa efficiens esse solet. Quin sæpenumero etiam ad agẽdum maiorem vim habet, quàm odium. contentius enim adoriuntur, quòd perturbatio rationem in consilium non adhibeat. Maximè autem éuenit, vt homines ob contumeliam iræ pareant atque obsequantur: propter quam causam cùm Pisistratidarum tyrannis dissipata fuerit, tum multæ aliæ: sed magis propter odium. Nam ira quidem cum dolore coniuncta est. Itaque non est facile ratiocinari ira dominante. Inimicitiæ verò doloris sunt expertes. Atque vt in summa dicamus, quot causas esse diximus & oligarchiæ meræ, atque vltimæ, & democratiæ extremæ euertendę, tot etiam tyrannidis statuendæ sunt. Etenim hæ reip. administrandæ formæ, sunt quædam diiunctæ & diuiduæ tyrannides. Regnum autem minimè extrinsecus quidem interit. quocirca & diuturnum est. intrinsecus verò & ex seipso multæ ei interitiones, multáque quasi fata imminent. Ac duobus sanè modis interit: vno modo si discordarint inter se, qui sunt regni participes, & amici regum: altero vbi reges conantur aliquanto magis, quàm par sit, tyrannicè remp. administrare: & vbi postulant penes se plurium rerum, quàm fas sit, esse potestatem, & contra legem. Non exsistunt porrò amplius his temporibus regna: sed si forte, potentiæ singulares, hoc est monarchiæ & tyrannides potius oriuntur, quia regnum est imperium voluntarium, & summam rerum plus nimio magnarum auctoritatem ac potestatẽ obtinens: multi autem sunt similes, nullúsque exoritur ita ceteris antecellens, vt imperij magnitudini, & dignitati sit par & æqualis. Itaque propter hanc

causam homines sponte quidem sua regnum non sufferunt. quòd si quis dolo, aut vi imperium adipiscatur, hoc iam videtur tyrannis esse. Regnorum autem eorum, quæ ex genere ad posteros perueniunt, interitionis hanc etiam causam, præter eas, quas exposuimus, statuere oportet, quòd multi exoriũtur contemti, & qui, cùm opibus & copiis tyrannicis non sint instructi, sed honore regali decorati, ciueis suos contumeliosè vexent. Tum enim facilis est regni euersio. Nam si nolint, continuò non erit rex. At tyrãnus, etiam si nolint. Intereunt igitur monarchiæ propter has, & taleis alias causas.

11 *Seruantur autem scilicet, vt simpliciter quidem & vniuersè dicam, contrariis: vt singillatim verò, regna quidem, si ad mediocritatem & moderationem adducantur. quanto enim pauciorum rerum penes principes sit potestas, tanto diutius omnis principatus maneat necesse est. nam cùm ipsi minus fiant dominorum in morem imperiosi, tum moribus efficiuntur magis ad æquitatem, æqualitatémque propensi, tum ciuibus minus sunt inuidiosi. Propter hanc causam enim & regnum Molossorum diu incolume permansit: & regnũ Lacedæmoniorum propterea quòd imperium & ab initio in duas parteis diuisum fuerit, & iterum postea Theopompus cùm multis aliis in rebus moderationem adhibuerit, tum in ea re, quòd Ephororum imperium illi opposuerit. imminuta enim regni potestate, tempus auxit. Itaque id quodammodo non minus, sed maius fecit. quod eum & vxori suæ respondisse ferunt, cùm ab eo quæsiuisset obiurgans, ecquid eum puderet regnum minus filiis tradere, quàm à patre accepisset? non pudet verò, inquit. Trado enim diuturnius. Tyrannides autem duobus modis maximè inter se contrariis seruantur: quorum alter est, is, qui traditus est, & quo plerique*

tyranni imperium administrant. Atque ex his multa instituisse Periandrum Corinthium ferunt: multa etiam talia à Persarum imperio sumere licet. Sunt autem & ea, quæ suprà à nobis exposita sunt, ad tyrannidis, quoad eius fieri potest, salutem apposita & utilia, præstātium virorum excellentiam imminuere, quasiq; decurtare, & feroceis, magníque spiritus homines de medio tollere: & neque conuiuia publica ferre, neque sodalitates, neque disciplinas, neque quicquam tale: sed illa omnia, vnde duo proficisci solent, spiritus feroces, & fides, cauere: & neque cœtus eruditos, neque alios conuentus, & concessus otiosos esse sinere: omnia denique facere, quibus quàm maximè inter se ignoti omnes erūt. cognitio enim facit, vt maior sit fides mutua: & dare operam vt ciues, qui non absunt peregrè, semper sint in promtu & in oculis, & versentur in foribus. sic enim & minimùm obscurum fuerit, quid agant, quídque moliantur: & paruos, humileísque spiritus sumere assueuerint, semper seruientes: & cetera quæcunque sunt huiusmodi, Persica, & barbara, sunt tyrānica. Omnia enim idem valent. Tum perficere ne sint occulta, neque obscura quæcunque quis forte vel dicat, vel agat ex iis, qui sub imperio sunt: sed præstò sint speculatores, quales erant Syracusis, qui potagôgidæ appellabantur, sic dicti, quòd omnia, quæ Syracusis agebantur, atque adeò cogitabantur, acerrimè anquirebant, & tyranno referebant, ac renuntiabant. Solebat etiam Hiero subauscultatores quosdam, qui à re ipsa otacustæ dicebantur, quòd omnibus rebus & agendis, & dicendis aureis admouerent, emittere, vbicunq; aliquis hominum cœtus esset, aut ciuium conuentus, aut congressus. Nam tum & minus audent liberè loqui, quòd taleis homines pertimescāt, &, si libere loquan-

tur, minus occulti sunt. Vtile etiam est tyranno inter ciueis serere discordias, eósque inter se committere, atque offensos reddere & amicos amicis, & populum nobilibus, & diuiteis inter se. tum ciueis pauperare tyrannicum est, vt neque præsidium ab ipso alatur, sed à ciuibus, & in negotio, atque opere quotidiano occupati, nihil habeant otij reliquum ad insidiandum. Huius rei exemplum præbent pyramides, quæ sunt in Aegypto, & Cypselidarum Colossi, donáque diis consecrata, & ædes Iouis Olympij à Pisistratidis ædificata, & opera Samia à Polycrate facta. Hæc enim omnia ad vnum & idem valent, nempe ad ciuiũ occupationem, & paupertatem. Eiusdem generis est & tributorum collatio, vectigaliúmque pensitatio. quemadmodum fiebat Syracusis. Nam tyrannidem obtinente Dionysio, eueniebat vt omnis res cuiusque familiaris tributo conferendo, quinquennio esset exhausta. Est etiam bellorum gestor tyrannus, vt sint occupati, & continenter duce egeant. Præterea regnum quidem studio & opera amicorum seruatur: tyranni autem proprium est maximè amicis non credere, quasi omnes quidem tyrannidem euertere velint, hi autem maximè possint. Et quæ in extrema democratia fiunt, tyrannica sunt omnia: mulierum potentatus in domibus, vt virorum consilia, factáque enuntient. & seruorum remissius vitæ genus propter eandem causam. Nam neque serui & mulieres tyrannis insidiantur, aut quippiam mali incogitant: & cùm prospero fortunę flatu fruantur, benè cupiant tyrannidibus, & democratiis necesse est. Nam etiam populus in democratia, monarchi similitudinem quandã gerit. Itaque etiam assentator apud vtrumque summo in pretio atque honore est: apud populum quidem leuis populi ductor, blandúsque contionator:

(nam

(nam populi ductor, quem demogógum Græci vocãt, populi assentator est) apud tyrãnos verò ij, qui humiliter & demissè cum eis congrediuntur, & loquuntur: quod est assentationis munus. Nam etiam propter hãc causam, tyrãnis improborũ amicitia iucũnda est. gaudẽt enim assentatione tyranni. hoc autẽ nemo fecerit, qui ingenuos spiritus gerat. sed qui sunt viri boni, aut amãt, aut non assentantur. Tum improbi ad res improbas sunt vtiles. Clauus enim clauo pellitur, vt in prouerbio est. Præterea nemine viro graui & libero delectari, tyrannicũ. Se enim solum talem esse postulat tyrannus. Qui autem grauitate & magnificentia cum tyrãno certat, & liberè se gerit, adimit excellentiam, & imperium illud herile, ac domini proprium, quod habet tyrannis. Taleis igitur homines oderunt, tanquam imperij sui euersores. Præterea peregrinos ad conuiuium, & quotidianam vitæ consuetudinem adhibere potius, quàm ciueis, tyrannicum est, tanquam hi quidem sint hostes, illi verò certare de principatu nihil putent ad se pertinere. Hæc & talia tyrannica sunt quidem illa, & imperio salutaria: sed nullum eis improbitatis genus abest. Sunt autem ferè hæc omnia tribus generibus comprehensa. Tria enim tyrannis sibi proponit, ac destinat: vnum quidem vt ciues, qui sub imperio sunt, humileis, & abiectos spiritus gerant. Nam qui angusto, & paruo animo est, nulli insidias struxerit, malúm ve incogitarit. Alterum est, vt alter alteri non credat, sitq; inter eos incerta ac suspecta fides. Non enim prius euertitur tyrannis, quàm aliqui inter se fidem habeant. Iccirco & cum viris bonis bellum gerunt, vt imperio pestiferis ac perniciosis, non solùm quòd herile imperium respuãt, sed quia sint & inter se, & erga alios fideles: & quia neque se ipsi, neq; alios indicaturi, aut prodituri sint. Tertium est, vt non ha-

beant potestatem rerum agendarum. Nemo enim aggreditur ad eas res agendas, quæ effici non possunt. ergo neque ad tyrannidem euertendam, si desit agendi facultas. Ad quos igitur fineis tyrannorum voluntates reuocentur, hi sunt tres numero. Omnia enim, quæ sunt tyrāni propria, ad hęc veluti signa proposita reuocare possit aliquis, partim vt ne ciues credāt mutuò, partim vt nequid possint, partim vt paruos animos, humileísque spiritus gerant. Modus igitur vnus, quo salus constituitur tyrannidibus, talis est. Alter autem, cura & diligentia ferè iis, quæ diximus, contrarius est: eúmque ex regnorum interitu sumere ac cognoscere licet. Quemadmodum enim regni interitionis modus vnus est, imperium plus iusto tyrannicum reddere: sic tyrannidis salus est, eam facere aliquāto magis regalem, vno duntaxat seruato, nempe potentia, vt imperet non modo volentibus, verùm etiam nolentibus, atque inuitis. Nam hoc etiam proiiciens, proiicit & tyrannidis obtinendæ facultatem. At hoc quidem, tanquam propositum quendam finem, manere oportet: alia verò partim facere, partim videri, regaleis virtutes bellè simulantem, ac præ se ferentem: primùm quidem vt reipub. curam habere videatur, neque sumtus faciens in eas donationes, propter quas multitudo irascitur, & sæuit, cùm tyrannus à ciuibus sumat, atque exigat, in opere, ac labore assiduè versantibus, & tenuiter, [1] parcéque victitantibus: scortis autem & peregrinis, & artificibus effusè largiatur: & rationes acceptorum & expensorum referens: quod nonnulli iam tyranni fecerunt. sic enim quis administrans, dispensator reipubl. tanquam rei familiaris, & paterfamilias, non tyrannus esse videbitur. Non est porrò metuendum nequando pecuniæ eum deficiant, cùm penes eum ciuitatis sit potestas:

1 καὶ γλίσχρως ζώντων. abest vox ζώντων à vulgatis cod.

immo verò tyrannis in alias terrarum oras domo exeuntibus, etiam hoc vtilius sit, quàm coaceruatas & congestas relinquere. Ita enim qui custodiæ tyrannicæ præpositi sunt, minus inuadant in res tyranni. Formidolosiores enim atque horribiliores sunt tyrannis iis, qui peregrinantur, custodes & præsidiarij milites, quàm ciues. hi enim vnà cum tyrannis peregrinantur: illi in horum locum manent. Deinde tyrannum videri oportet tributa, & munerum publicorum functiones, tum rei familiaris tuẽdæ gratia exigere, tum si quando opus sit, ad opportunitates belli eis vti. In summa denique seipsum præbere custodem tanquam rerum communium & publicarum, non tanquam propriarum & priuatarum: & speciem gerere non asperi, & saui hominis, sed grauis & magnifici viri: præterea talem videri vt qui cum eo loquuntur & congrediuntur, eũ non metuant, aut horreant, sed vereantur, & pudore prosequantur. Hoc autem consequi non est ei facile, qui sit contemnendus. Quocirca oportet eum, etiam si alias virtutes negligat, at certè in scientiæ ciuilis studium diligenter incumbere: & opinionem de seipso talem in animis suorum ingenerare atque inserere. Præterea non solùm ipsum videri in quemquam suorum ciuium neque adolescentulum, neque puellam contumeliam vllam edere, verùm nec in alium quemquam suorum comitum: similitérque vxores eorum proprias erga alias mulieres affectas esse. Nam propter vxorum contumelias multæ tyrannides interierunt. In voluptatibus autem corporis consectandis ac perfruendis cõtrarium facere, atque id, quod nunc quidam tyranni faciunt. non enim solùm statim à manè, & continenter per multos dies hoc agunt, vt voluptatibus perfruantur, verùm etiam suarum libidinum ac voluptatum alios homines con-

duabus, & ne quem plagis corpori infligendis supplicio afficiat, & excruciet, & ne cui ætate florenti contumeliosè stuprum inferat. Maximè autem adhibenda hæc cautio est in iis, qui honoris studio ducuntur. Nam pecuniæ cupidi & auari, iniuriam sibi per contemtum quendam illatam in bonis, & pecuniis, grauiter ac molestè ferunt: honoris studiosi, & viri boni, infamiam. Quare aut à talibus factis abstinendum est, aut supplicia quidem videri oportet animo paterno constituere, non per contemtum: congressus verò adolescentium appetere propter causas amatorias & venereas, non propter licentiam ac potestatem: ad summam, quæ ignominiosa esse videntur, maioribus honoribus redimere, atque exsarcire. Eorum autem, qui ipsam tyranni vitam & caput petunt, & corpori interitum parant, hi sunt maximè horribiles, & plurimam, accuratissimámque custodiam desiderãt, qui tyranno à se necato non magnopere laborent, vt vitam sibi retinere, & superesse liceat. Quocirca ij maximè cauendi sunt, qui vel seipsos, vel eos, quos forte tueri debent, contumeliosè lædi putant. sibi enim minimè parcunt, qui ab ira impulsi in alterum irruunt, vt ait Heraclitus: qui cùm rationem afferret eius, quod dixisset, difficile & arduum esse cum ira pugnare, Quia quod expetit, emit anima, *inquit. Quoniam autem ciuitates ex duabus particulis constant, nempe ex egentibus, & locupletibus: maximè quidem vtrosque adduci oportet, vt existiment se propter imperium tyranni saluos esse, & neutros alteris sinere vllam iniuriam inferre: proximè verò vtri sint potentiores, hos imperio maximè adiungere, & suos facere. Nam si res tyranni hoc modo fuerint contractæ & compositæ: neque seruos necesse habebit tyrannus ad libertatem vocare, neque cieueis armis nu-*

dare. pars enim altera ad tyranni copias accedens satis erit valida ad eos, qui impressionem facere conabuntur, coërcendos. Sed superuacaneũ est singillatim talia persequi. In promtu est enim quid ei principi, qui solus imperat, propositum esse debeat: oportere eum videri non tyrannicum, sed tanquam rei familiaris dispensatorem, & animo regali praeditum erga cineis: & non omnia sibi vendicantem, suáque facientem, sed procurantem ac tuentem: tum in vita degenda mediocritatem, & moderationem, non nimium, & immoderationem consectari. Praeterea in nobileis quidem se affabilem, & in congressionibus ac sermonibus facilem praebere, multitudinẽ verò populari oratione demulcere. Ex his enim imperium fit, non solùm pulchrius, & omni sermone praedicabilius, ac fortunatius, quia melioribus imperet, & non fractis ac demissis, & quia non sit perpetuò ciuibus inuisus, & horribilis: sed etiam diuturnius sit necesse est. Praeterea ita esse moratum, animóque affectum oportet, ut vel virtutem sit consecutus, vel sit dimidia ex parte vir bonus, neque homo malus, sed dimidia ex parte malus.

Atque ex omnibus reipub. administrandae formis minus diuturnae sunt oligarchia & tyrannis. diutissimè enim stetit ea, quae Sicyone fuit Orthagorae liberorum, & ipsius Orthagorae tyrannis. annos enim centum permansit. Cuius rei causa est, quòd sese in eos, qui sub tyrannide erant, moderatos praebebant, & magnam partem legibus seruiebant. Et propterea quòd bellicosus natus erat Clisthenes, non erat contemnendus. Et multis in rebus populares erant, beneuolentiámque multitudinis colligebant diligentia, quam adhibebant in repub. bene gerenda. Dicitur enim Clisthenes eum, qui victoriam ab ipso abiudicarat, corona donasse. Nonnul-

li autem statuam illam in foro sedentem, eius, qui ita iudicauit, simulacrum esse dicunt. Aiunt porrò etiam Pisistratum cùm ad Ariopagum in ius vocatus esset, iudicium accepisse. Proximè diuturna fuit Cypselidarum tyrannis Corinthi. hæc enim firma permansit annos nonaginta treis, & sex menses. Nam Cypselus annos triginta regnauit. Periander, quattuor & quadraginta. Psammethicus Gordiæ filius, annos treis. Causæ autem huius quoque sunt eædem. Nam Cypselus quidem ductor populi blandus erat, & toto imperio suo nullos custodes corporis adhibere perseuerauit. Periander verò fuit ille quidem tyrannicus, sed tamen militaris & bellicosus. Tertia Pisistratidarum Athenis. sed non fuit continua. Bis enim exsulauit Pisistratus cùm tyrannidem obtineret. Itaque ex annis tribus & triginta, decẽ & septem tyrannidẽ obtinuit: decem & octo eius filij. Itaque anni omnes fuerunt quinque & triginta. Reliquarum autem maximè diuturna fuit Hieronis & Gelonis tyrannis Syracusis. Annos autem ne hæc quidem stabilis permansit multos. sed anni sunt omnino decem & octo. Nam Gelo cùm annos septem tyrannidem obtinuisset, octauo excessit è vita. Hiero decem. Thrasybulus vndecimo mense exactus est. Multæ autem tyrannides breues omnes fuerunt omnino. De reipubl. igitur administrandæ formis, & de monarchiis, quibus rebus intereant, & quibus rursus conseruentur, dictum ferè est omnibus. In Platonis autem libris de republica disputatur quidem à Socrate de mutationibus: sed minus rectè. Nam nec eius reipubl. administrandæ formæ, quæ optima & prima est, mutationem propriè exponit. Ait enim mutationis causam esse, quòd nihil maneat, sed omnia certo quodam temporis ambitu, spatióque mutentur. Horum au-

tem esse principium ea, quorum radix sesquitertia numero quinario iuncta, duos concentus efficit: quod futurum est (inquit) cùm huius descriptæ figuræ numerus solidus factus fuerit, proinde quasi natura malos homines, & nulla disciplina sanabileis aliquando gignat. Atque hoc quidem ipsum dicit ille fortasse non malè. Contingere enim potest, vt exsistant nonnulli, qui nulla institutione erudiri, boníque viri fieri queant. Sed quamobrem hæc mutatio eius reipubl. administrandæ formæ, quæ ab illo dicitur optima, magis, quàm aliarum omnium, atque adeò rerum omnium, quæ oriuntur, propria sit? Tum quo temporis spatio dicit omnia mutari, etiam ea, quæ non simul fieri cœpta sunt, simul mutantur: verbi gratia, si qua pridie solstitij facta sunt, ergo simul mutantur. Præterea quænam causa est, quare ex hac reipubl. administrandæ forma in Laconicam fiat mutatio? Sæpius enim omnes reipub. administrandæ formæ mutantur in contrarias, quàm in proximas. Eadem autem etiam aliarum mutationum ratio est. Ex Laconica enim reipub. administrandæ forma (inquit) in oligarchiam fit conuersio: ex hac in democratiam: ex democratia in tyrannidem. Atquin etiam in contrarias vertuntur: verbi gratia, democratia in oligarchiam, atque adeò magis, quàm in monarchiam. Præterea verò neque si futura est tyrannidis mutatio, neque si futura non est, huius rei causam explicat, neque in quam reipubl. administrandæ formam mutatio futura sit, exponit. Ratio est, quia non facile explicare potuisset. Hoc enim totum incertum, miniméque definitum est. Nam illius quidem sententia, eius commutatio in primam & optimam fieri deberet. Ita enim continuum quiddam, & orbis fieret. Verùm sæpenumerò mutatur in tyrannidem tyrannis: quemadmodum

dum Sicyonia à Myrone ad Clisthenem translata est: & in oligarchiam, vt Chalcidica, quam Antileon obtinuit: & in democratiam, quemadmodum Syracusana Gelonis: & in aristocratiam, quemadmodum Charilai Lacedæmonia: & Karthaginiensis. Etiam in tyrannidem oligarchia vertitur: vt in Sicilia propemodum antiquæ plurimę: apud Leontinos in Panætij tyrannidem, Gelæ in Cleandri, Rhegij in Anaxilai: & in aliis multis item ciuitatibus. Absurdum autem etiam illud est existimare iccircò tyrannidem in oligarchiam mutari, quia qui imperia obtinent, pecuniæ cupidi sunt, & pecuniæ quærendæ studio ducuntur, & non quòd multi facultatibus & copiis rei familiaris præstantes non putant verum esse eos, qui nihil habent, pariter atque eos, qui bonis externis instructi sunt, participes esse ciuitatis. Atque in multis oligarchiis non licet pecuniam quærere, sed leges sunt, quæ vetant. Karthagine verò, quæ ciuitas sub populi imperio est, & democratia continetur, pecuniæ quærendæ student, & nondum reipubl. statum mutauerunt. Iam verò etiam hoc absurdum est, dicere ciuitatem, in qua pauci imperium obtinent, ex duabus ciuitatibus constare, altera diuitum, altera pauperum. Quamobrem enim ei hoc accidit potius, quàm Laconicæ, aut cuicuimodi alij, in qua aut non sunt pares omnium rei familiaris facultates, aut non sunt omnes similiter, & peræquè viri boni? At, vt nemo fiat pauperior quàm antea, nihilominus mutatur in democratiã oligarchia, si egentes numero aucti sint: & in oligarchiam democratia, si locupletes fuerint multitudine superiores ac potentiores: & alteri quidem negligant, alteri verò animum attendant, & diligentiam adhibeant. Et cùm sint multæ mutandarũ rerump. causæ, eas non exponit: sed hanc vnam

1 καὶ κατατοκιζόμενοι.

commemorat, quia dum profusè ac luxuriosè viuunt, 1 dúmque ære alieno obruuntur, & fænore trucidantur, pauperes euadunt, quasi verò omnes, aut etiam plurimi ab initio sint diuites. At hoc falsum est. Verùm cùm aliqui ex principibus facultates rei familiaris consumserint ac dissiparint, res nouas quærunt: cùm verò aliis idem acciderit, nihil est quod sit magnopere metuendum: neque vmquam magis commutatio fit oligarchiæ in democratiam, quàm in aliam reipubl. administrandæ formam. Præterea verò siue honorum non sint participes, siue iniuria afficiantur, siue contumeliosè vexentur, seditionem excitant, & reip. administrandæ formas mutant, etiamsi rem familiarem non consumserint, quia licentiam nacti sunt, quicquid libeat, faciendi. cuius rei causam dicit esse nimiam libertatem. Cùm sint autem plures oligarchię & democratiæ, quasi vtraque sit vna, ita vtriusque mutationes exponit Socrates.

LIB. 6.

QVOT igitur, & quæ sint eius ciuitatis partis, quæ consultandi ius habet, & penes quam totius reipubl. administrationis, & magistratuum descriptionis, potestas est, differentiæ ac dissimilitudines, & de iudiciis ac tribunalibus iudicum, & qualia cum quali reipublicæ administrandæ forma aptè cohæreant: & præterea de interitu & salute reipub. administrandæ formarum, ex qualibus rebus oriantur, & propter quas causas eueniant, antè dictum est. Quoniam autem ita cécidit, vt plura sint democratiæ, & aliarum item reipubl. administrandæ formarum genera, non inutile fuerit vno tempore, eadémque opera, & de illis, siquid reliquum est, cõsiderare, & modum cuique accommodatum, atque vti-

lem tradere, ac demonstrare. Praeterea & eorum omnium modorum, qui à nobis expositi sunt, coniugationes considerandæ atque inspiciendæ sunt. Nam quot modis hæc inter se bina copulantur, tot pariunt reip. administrandæ formarum varietates, ita vt & aristocratiæ ad oligarchiæ similitudinem propè accedant, & politiæ ad democratiam sint propensiores. Copulationes autem, seu coniugationes dico, (quæ inspiciendæ illæ quidem sunt, sed non sunt nunc à quoquam animaduersæ, neque tractatæ) verbi causa, si ea quidem ratio, quæ ad consultationes pertinet, oligarchiæ conuenienter sit descripta, atque ordinata: ea verò, quæ in iudiciis versatur, ad aristocratiam accommodatè: aut hæc quidem, & ea, quæ ad consultationes pertinet, oligarchiæ conuenienter: ea verò, quæ in comitiis magistratuum, siue creatione magistratuum posita est, ad aristocratiam accõmodatè, aut alio aliquo modo, ne omnia, quæ republicæ administrationis sunt propria, composuisse, & coniugasse videamur. Qualis igitur democratia cum qua ciuitate aptè cohæreat, itémque qualis oligarchia cum qua multitudine, & ex reliquis reipubl. administrandæ formis, quæ quibus sit vtilis, dictum quidem est antè. verumtamen quoniam perspectum & cognitum esse debet non solùm qualis ex his republicæ administrandæ formis sit ciuitatibus optima, sed etiam quomodo sit constituenda: nos & has, & alias breuiter persequamur. Ac primùm de democratia differamus. simul enim & ea, quæ huic contraria est, cognoscetur. Hæc autem est ea, quam nonnulli oligarchiã appellant. Sumenda porrò sunt ad hanc disputationem ratione, & via progredientem popularia omnia, & quæ videntur democratiis esse adiuncta. éuenit enim vt ex his compositis & coniunctis democratiæ genera nascantur, pluréſ-

que vna, & diuersæ democratiæ sint. Duæ enim causæ sunt, propter quas plures democratiæ sunt: quarum prima quidem ea est, quæ ante exposita est, populorum diuersitas ac dissimilitudo. alia enim est multitudo in agro colendo occupata, alia eorum hominum, qui arteis illiberaleis & sordidas exercent, alia mercenariorum, & eorum, qui operas suas mercede locant: quarum si prima ad secundam assumatur, atque aggregetur, & tertia rursum ad vtramque, non id solùm intersit, quòd democratia melior & deterior fiat, sed quòd non sit eadem. Secunda autem causa est ea, de qua nunc loquimur. Nam quæ democratiis adiuncta sunt, quæq; harum reipub. administrandæ formarum propria videntur, ea si alio atque alio modo componantur, dissimileis ac diuersas democratias faciunt. Hanc enim pauciora comitabuntur, illam plura, aliam hæc omnia. Utile est autem horum vnumquodque cognoscere & ad constituendam, quam ex eis quis velit, reipub. administrandæ formam, & ad earum correctiones. Student enim ij, qui reipubl. administrandæ formas constituunt, omnia cuiusque reipubl. administrationis propria, ad propositum finem collecta conferre. qua in re vehementer errant, quemadmodum in iis, quæ ad interitiones, & salutes reip. administrandæ formarum pertinent, antè dictum est. Nunc autem earum postulata, & mores, & quæ appetant, exponamus.

2 Finis igitur reipub. administrandæ formæ populari propositus est libertas. hoc enim dicere consueuerunt, proinde quasi in hac sola reipub. administrandæ forma participes sint libertatis. Nam democratiam omnem hoc spectare, ac sibi destinare dicunt. Iam verò vnum libertatis argumentum est vicissim parêre atque imperare. Etenim ius populare est æqua-

lia habere numero, non dignitate. Hoc autem iure posito ac recepto, multitudo dominetur, & compos sit reip. & quicquid maiori parti visum fuerit, hoc sit etiam extremum, seu finis, hoc denique ius sit necesse est. Aiunt enim vnumquemque ciuium, æquale habere oportere. Itaque in democratiis éuenit, vt plus auctoritatis ac potestatis habeant egentes, quàm locupletes. Sunt enim numero plures. Ratum autem est quod pluribus visum est. Hoc igitur est vnum libertatis signum: quem quidem omnes populares reipubl. administrandæ formæ finem ponunt. Alterum est viuere vt quis velit. hoc enim libertatis munus esse dicunt, si quidem est eius, qui seruus est, viuere non vt velit. Democratiæ igitur finis hic est secundus. Hinc autem natum est, parêre velle maximè quidem nemini: sin minus hoc liceat, at vicissim parêre. Atque hac ratione ad libertatem confert eam, quæ in æqualitate posita est. His porrò suppositis, & tali principio exstante, talia popularia sunt, omneis magistratus ex omnibus legere: omneis quidem vnicuique imperare, sed vnumquemque vicissim omnibus: magistratus sortitò mandari aut omneis, aut quicumque vsum, vel artem non requirunt: magistratus ex censu aut nullo, aut minimo mãdari: [1] non licere eidem bis vllum gerere magistratum, aut raro, aut paucos, præter bellicos: breui tempore circumscribi ac terminari magistratus aut omneis, aut quàm plurimi possunt: omneis rebus iudicandis præesse, aut ex omnibus, aut de rebus omnibus, aut de plurimis, & maximis, & maximi ponderis, atque ad summam rem pertinentibus: verbi causa, de rationibus referendis, & reipubl. administratione, & de rebus ab vnoquoque cum vnoquoque contractis: penes contionem esse summam rerum omnium potestatem, penes quemquam ma-

1 τὸ ἄρχειν ἀρχὴν μηδ. abest vox ἀρχὴν à libr. vug.

gistratum, nullius, aut quàm paucissimarum, aut quàm minimarum, 'aut non maximarum. magistratuum autem maximè popularis est senatus, seu consultandi potestas, vbi non sit omnibus mercedis accipiendæ copia. hic enim adimunt etiam huic magistratui potestatem. ad seipsum enim populus, cui larga merces tribuitur, omnia iudicia reuocat, quemadmodum antè libro superiore dictum est. præterea mercedem tribui maximè quidem omnibus, contioni, iudiciis, magistratibus: sin minus, magistratibus, & iudiciis, & senatui, & contionibus iis, quæ sunt principales, aut iis magistratibus, qui vnà cibum capere, & inter se conuiuari necesse habent. Præterea quoniam oligarchia, & genere, & diuitiis, & disciplina definitur, popularia videntur esse his contraria, generis ignobilitas, paupertas, artes illiberales & sordidæ. Præterea nullum esse magistratum perpetuum. Quòd si quis ex antiqua reipubl. administratione immutata relictus sit, tum eius potentiam circumcidere, atque imminuere: & eos magistratus, qui suffragiis creabantur, sorte creare. Hæc igitur sunt democratiarum communia. Iam verò ex eo iure, quod democratiæ proprium esse cónuenit inter omneis, (hoc autem est, vt omnes æquale numero obtineant) ea, quæ maximè democratia videtur esse, & populus, efficiuntur, & veluti colliguntur. Æquale enim est nihilominus imperare tenueis atque egenteis, quàm copiosos, & locupleteis: neque penes vllos solos summam esse rerum potestatem, sed penes omneis ex æquo, pro numero, non pro dignitate. sic enim existimarint esse in reipub. administratione æqualitatem & libertatem.

1 ἢ οὐ μεγίστων. desideratur negatio à libr. vulg.

3 *Quæritur nunc hoc explicato, quomodo futurum sit, vt æquale obtineant: vtrùm, verbi gratia, quingentorum ci-*

uium census in mille partiendi sint: & mille tantum posse debeant, quantum quingenti: an non ita sit statuenda ea, quæ ex numero est, æqualitas, sed ita quidem primùm partiri oporteat, deinde cùm totidem ex quingentis, quot ex mille hominibus, sumti fuerint, [1] *penes hos esse potestatem creandorum magistratuum, & iudiciorum. Vtrúmne igitur hæc reip. administrandæ ratio, ex iure populari iustissima est, an ea potius, quæ ex multitudine, seu numero spectatur, ac ponderatur? Aiũt enim populares homines hoc esse iustum, quod pluribus videatur. At ij, qui oligarchiæ student, id, quod ampliores rei familiaris facultates habentibus probatum sit. Ex amplitudine enim & copiis rei familiaris dicunt huius rei iudicium fieri oportere. Sed habet vtraque res inæqualitatem atque iniustitiam. Si enim id iustum statuẽdum erit, quodcunq; paucis visum fuerit, tyrannis erit. Nam si quis vnus ampliores rei familiaris facultates habeat, quàm locupletes, ex eo iure, quod oligarchiæ proprium est, debebit solus præesse atque imperare. Sin quicquid pluribus numero: iniuriam diuitibus & paucioribus inferent, bonis eorum publicandis, quemadmodum suprà dictum est. Quæ nam igitur sit æqualitas, de qua vtrique consentiant, ex iis iuribus, quæ vtrique definiunt, videndum. Dicunt enim quicquid maiori parti ciuium visum sit, id ratum esse oportere. Demus ita esse. non omnino tamen. Sed quoniam fors ita tulit, vt duę sint partes, ex quibus constat ciuitas, diuites, & pauperes: quod vtrisque visum fuerit, aut pluribus, hoc ratum esto. sin contrariæ sententiæ fuerint, quod plures & ex pauperibus, & ex iis, quorum ampliores sunt rei familiaris facultates, probarint, id valeat: exempli causa, sunt hi quidem decem, illi verò viginti. Sed aliud visum est ciuibus sex ex diuitum*

1 τούτους κυρίους εἶναι τῶν αἱρέσεων, &c. al. ἀρχαιρεσιῶν. vulgati διαιρέσεων, mendosè

numero, aliud ciuibus quindecim ex pauperum multitudine. accesserunt igitur ad pauperes quidem quindecim, diuites quattuor: ad diuites verò sex, pauperes quinque. Vtrorumcumque igitur census superat alterum, vtrorumque censu inter se comparato, & ad calculos vocato, eorum sententia valere, & rata esse debet. Quòd si pares ab vtraque parte sententiæ fuerint, communis & similis existimanda hæc dubitatio est, atque nunc, si contionis, aut iudicum consessus sententiæ ab vtraque parte sint æquales. aut enim sorti res permittenda est, aut aliud tale faciendum. Sed de æquitate quidem & iure, quamuis verum inuenire difficile sit, facilius tamen est ea obtinere, quàm iis, qui superiora omnia habere, & bonis externis alios superare possunt, vt iustitiam colant, & retineant æquitatem, persuadere. Semper enim æquitatem & ius quærunt imbecilliores: qui verò opibus, & viribus superiores sunt, de iis nihil laborant.

4 *Cùm sint autem democratiæ quattuor, optima quidem est ea, quæ est ordine prima, quemadmodum superioribus libris expositum est. Et verò hæc eadem omnium est etiam antiquissima. Primam autem appello, vt si quis populorum diuisionem faciat. Optimus enim populus est is, qui in agri colendi studio versatur. Itaque licet etiam democratiam vnam facere, in qua viuit multitudo ex agricultura, aut ex pecorum pastione. Nam propterea quòd nõ habet admodum copiosam, neque amplam rem familiarem, occupata est, ita vt non eat in contionem frequẽs. Quòd verò caret rebus ad victum necessariis, in opere faciendo assiduè versatur, neque alienum appetit: sed iucundius ei est agrum colere, & opus rusticum facere, quàm rempubl. administrare, & magistratum gerere, vbi non datur magnos admodum, neque vberes*

quæstus

quæstus ex magistratibus facere. Vulgus enim lucri cupidius est, quàm honoris. cuius rei hoc argumentum est, quòd & olim antiquas tyrannidas æquo animo perferebant, & nunc oligarchias perferunt, si modò quis eos non prohibeat ab opere faciendo, neque quicquam eis adimat. citò enim alij quidem eorum abundant, alij autem non egent. Præterea verò penes eos potestatem esse creandorum suffragiis suis magistratuum, & rationum à magistratibus repetundarum, hæc eorum honoris egestatem ac sitim explent, siqua eius rei cupiditate flagrant. Nam apud nonnullos populos etiam si non habeant vniuersi ius mandandorum magistratuum, sed aliqui ex eis omnibus vicissim lecti, vt Mantinéæ: si modò penes eam consultandi sit potestas, hoc vno est contenta multitudo. Atque hanc figuram quandam esse democratiæ oportet existimare. Quapropter & vtile est ei democratiæ, quæ antè exposita est, & solet hoc in ea seruari, vt omnes quidem ciues & magistratus eligant, & rationes à magistratibus reposcant, & rebus iudicandis præsint: sed aliqui selecti, & ex censibus, maximos magistratus gerant, &, vt quisque erit maximus, ita ex maximo: aut nullum ex censu, sed qui possunt, quíque facultatem habent, ij gerant. Qui autem ita remp. administrant, cùm eos benè & præclarè administrare necesse est: (nam ita magistratus semper ab optimis gerētur & populo volente ac lubente, & viris bonis non inuidente:) tum homines frugi, viríque illustres necessariò hac reipubl. descriptione, atque ordine erunt contenti. Nam nec aliorum deteriorum imperio parebunt, & iustè imperabunt, quia penes alios rationum reposcendarum sit potestas. Pendêre enim ex aliorum iudicio atque auctoritate, & quicquid velit quis, facere non licere, vtile est. Nam quidlibet agendi licētia ac po-

testas, id, quod in vnoquoque homine mali inest, vitare non potest. Itaque necessariò id euenit, quod est omnibus reipubl. administrandæ formis vtilissimum, vt viri boni reipub. præsint, tuti à periculo peccandi, & sine imminutione virium, aut commodorum multitudinis. Hăc igitur democratiarum esse optimam, & propter quam causam, perspicuum est: nempe quia populus certo quodammodo affectus, & benè conformatus est. Ad populum autem agriculturæ studiosum reddendum leges quædam ex iis, quæ apud populos olim positæ sunt, omnes adiuuent, & conferant, aut ne omnino liceat maiorem agri modum, quàm à lege præfinitum sit, possidere, aut ne liceat vsq; à certo loco ad oppidum, & ad vrbem: & in multis ciuitatibus lege constitutum erat, necui liceret possessiones antiquas, quæ primæ sorte obtigissent, vendere. Est & ea, quam Oxyli legem esse dicunt, talem quandam vim habens, vt nequis pecuniam alteri mutuam daret parte aliqua agri, seu fundi, quem quisque haberet, ab eo pignori accepta. Nunc autem etiam Aphytæorum lege hæc omnia dirigere nos oportet. est enim ad id, quod dicimus, vtilis. Nam illi, quamuis & multi sint, & agrum angustum habeăt, omnes tamen sunt agricolæ. non enim censentur totas possessiones, neque fundos integros in censum referunt, sed in tot particulas diuidunt, vt etiam pauperes, censibus diuiteis superare possint. Secundùm eam multitudinem, quæ ex agricolis constat, populus ille est optimus, in quo sunt pastores, & qui ex re pecuaria vitam tolerant. Multa enim habet agriculturæ similia res pecuaria. & quòd ad militareis & bellicas actiones attinet, hi sunt maximè exercitati, & tali corporis habitu, vt magno vsui esse reipub. & vitam sub dio degere facilè possint. aliæ autem fere omnes, ex quibus ceteræ demo-

cratiæ constant, multitudines, multo sunt his deteriores. Vita enim earum ignaua, & vitiosa est, nullúmque ex iis muneribus, quę tractat sordidorum atque illiberalium opificum, & forensium hominum, (eos dico, qui cauponariam faciũt,) & mercenariorum multitudo, cum virtute coniunctum est. Præterea verò quia tale hoc ferè omne hominum genus in foro volutetur, atque in vrbe perpetuò resideat, facile contiones frequentat. Aratores verò & agricolæ, quia sunt per agros dispersi: neque ad tempus cõtionibus occurrere possunt, neque tali conuentu similiter egent. Vbi igitur contigit vt talis sit regionis situs, vt agri longè ab vrbe remoti sint, ibi probam democratiam, & bonam reipub. administrandæ formam efficere facile est. necesse enim habet multitudo in agris, quasi in coloniis, habitare. [1] *Itaque in democratiis etiam si sit magna turba forensis, seu tabernaria, & vrbana, non est tamen populus cogendus, neque contio aduocanda sine multitudine agresti & rustica. Quomodo igitur sit constituenda optima, & prima democratia, dictum est. Non est autem obscurum quomodo sint & cetera. Nam proximè & similiter discedere ac degredi oportet ab ea, quæ ordine prior est, & semper deteriorem multitudinem secernere ac separare. Vltimam autem democratiam, propterea quòd ciues omnes reipub. administrationis sint participes, neque cuiusuis ciuitatis est ferre, neque facilè est manere, nisi legibus & institutis benè sit constituta. Quæ res porrò & hanc, & ceteras reipubl. administrandæ formas perdere atque euertere soleãt, expositæ sunt ferè antea plurimæ. Ad constituendam autem hanc democratiam, & populum firmum ac robustum reddendum, solẽt ij, qui muneribus publicis præpositi sunt, quàm plurimos ad eum assumere atque aggregare, non solùm ger-*

1 mẽdosè legitur in libr. vulg. ἐν ταῖς δημοκρατίαις ἐκκλησίαις. legẽdum autem est ἐν ταῖς δημοκρατίαις ἐκκλησίας ἄνευ τοῦ, &c.

manos ciueis, & ex iustis nuptiis procreatos, verùm etiam ex non iusto concubitu natos, & qui ex alterutro parente duntaxat ciues sunt, hoc est, verbi causa, ex patre, aut matre. Omne enim genus hoc hominum ad talem populum, talémque democratiam magis accommodatum est. Solent igitur leues & blandi populi ductores hæc excogitare & machinari. sed oportet assumere vsque eò dum multitudo nobileis, & medios superet, & vltra hunc finem non progredi. Nam si modum superent, cùm reipubl. administrandæ formam faciunt inordinatam & perturbatam, tum nobileis eò magis irritant, & incendunt, vt democratiam grauatè atque iniquo animo ferant: ex quo Cyrenis casu quodam seditio manauit. Nam pusillum malum non attẽditur, neque cernitur: auctum autem & propagatum in oculos incurrit. Præterea talia commenta, atque inuenta, quibus Clisthenes Athenis vsus est, cùm democratiam amplificare atque augere vellet, & ij, qui democratiam constituerunt Cyrenis, ad talem democratiam vtilia sunt.[1] Nam & aliæ tribus faciendæ sunt, & quæ in vrbe insunt, multiplicandæ, & sodalitates: & quæ ad sacra priuata pertinent, in pauca, & cõmunia contrahenda sunt: omnia denique artificia adhibẽda sunt, vt quàm maximè omnes inter se permisceantur: pristinæ autem consuetudines dirimantur, ac distrahantur. Præterea verò & commenta tyrannica, popularia vidẽtur omnia: hoc est, verbi gratia, seruorum licentia nullo magistratu constituto, qui eos coërceat (hæc autem vsque ad aliquem finem vtilis fuerit) & mulierum, & puerorum: & sinere vnumquemque, vt velit, viuere. Multi enim erunt, qui tali reipub. opitulentur. Iucundius enim est multitudini intemperanter & inordinatè, quàm temperanter & modestè viuere.

1 leg. est φύλαι τε γὰρ ἕτεραι ποιητέαι, καὶ αἱ ἐνυπάρχουσαι, ποιητέαι πλείους, καὶ φρ. Nam in libr. vulg. desideratur hoc totum, καὶ αἱ ἐνυπάρχουσαι ποιητέαι.

[1] *Est autem scriptoris legum, & eorum, qui talem aliquam reip. administrandæ formam constituere volunt, magnum opus, non eam constituisse, neque hoc unum solum eorũ opus, sed potius, ut conseruetur, videre. nam eos diẽ unũ, vel duos, vel treis manere, qui quauis reip. administratione utantur, non difficile est. Quapropter quibus de rebus antè cognouimus ac disputauimus, nempe quæ res reipublicę administrandæ formis sint salutares, quæ pestiferæ, ex his rebus oportet incolumitatem, ac stabilitatem studere comparare, iis quidem, quæ interitum afferunt, vitatis: legibus verò huiusmodi & non scriptis, & scriptis positis, quæ maximè complectentur res ciuitatibus, & reipublicæ administrandæ formis salutareis: neque existimare hoc esse populare, aut oligarchiæ proprium, quod maximè faciet, ut ciuitas populi, aut paucorum imperio pareat, sed quod ut diutissimè pareat. At blandi isti, qui nunc sunt, populi ductores, & tribuni plebis, à populis gratiam inire studentes, multa iudiciis publicant. Quapropter oportet eos, qui reipub. curam gerunt, his obuiam ire, & contrarias actiones opponere, hoc lege sancito, nequid eorum, qui damnantur, & ad commune pertinẽt, populi fiat, sed consecretur. Nam ita & ij, qui iniusta facinora faciunt, nihilominus sibi à peccando cauebunt: (æquè enim multabuntur:) & multitudo agrestis atque impolita minus erit ad reos condemnandos facilis ac propensa, utpote nihil lucri factura. Præterea facere ut iudicia publica semper sint paucissima, & rarissima, maximis pœnis in eos, qui falsò & temerè alterum accusabunt, constitutis. non enim humileis & populareis homines, sed nobileis & illustreis viros criminari, atque in iudicium vocare solent. Oportet autem ciueis omneis maximè quidem beniuolentiam in rempub. con-*

f

1 in libr. vulg. vox ἔργον post verbum καταστῆσαι, superuacanea est: atque idcirco delenda.

ferre: ſin minus, at certè eos, penes quos ſumma eſt poteſtas, hoſtium loco non ducere. Sed quoniam poſtremæ democratiæ hominum frequentia ac multitudine ſunt celebres, & contiones frequẽtare non accepta mercede, difficile eſt: (quod quidem vbi nulla ſunt publica vectigalia, nobilibus eſt inimicum atque infeſtum: ex tributo enim, & publicatione bonorum, & iudiciis iniquis merces ſumatur neceſſe eſt: quæ multas iam democratias euerterunt:) vbi igitur vectigalia fortè non ſunt, contiones debent eſſe rariores: & iudicia multis quidem de rebus, ſed paucos dies. Hoc enim etiam ad hoc confert, vt ne diuites ſumtus extimeſcant, ſi locupletes quidem non accipiant iudicandi mercedem: egentes verò accipiant. Valet etiam ad hoc vt res in iudicium deductæ melius iudicentur. locupletes enim multos dies à ſuis negotiis familiaribus abeſſe nolunt: breue tempus non nolunt. Vbi autem vectigalia ſunt, faciendum non eſt, quod faciunt nunc tribuni plebis, ſeu leues populi ductores. Nam quæ factis ſumtibus neceſſariis ſuperant, populo diuidunt: ille autem ſimul & accipit, & rurſus eget iiſdem. eſt enim dolium pertuſum talis ad auxilium egentibus ferendum comparata largitio. Sed oportet eum, qui verè popularis eſt, ne multitudo ſit nimis egens, prouidere. hæc enim cauſa eſt, quare vitioſa ſit democratia. Excogitandum igitur aliquod artificium eſt, vt diuturna ſit copia rei familiaris. Quoniam autem hoc etiam diuitibus conducit, ea, quæ ex vectigalibus efficiuntur, oportet in vnum congerenteis & coaceruanteis, egentibus vniuerſa diuidere, maximè quidem ſi quis tantum coaceruare poſſit, quãtum ſatis ſit ad paruum agelli modum comparandum: ſin minus, ¹vt habeant facultatem, & adiumenta mercaturæ faciendæ, atque agriculturæ. Quòd ſi non poſſit fie-

1 legẽd. πρὸς ἀφορμὴν ἐμποείας, καὶ γεωργ. nam libr. vulg. mẽdosè habent, εὐποείας.

ri vt omnibus, saltem tributim, aut curiatim, aut per aliquã aliam ciuitatis partem vicissim diuidere. Atque interea locupletes ad necessarios conuentus mercedem conferre debebunt, ab inanibus sumtuosorum munerum functionibus liberi ac soluti. Tali autem quodammodo Karthaginienses rempubl. administrantes populi erga se beniuolentiam collegerunt. semper enim cùm aliquos de plebe ad vrbeis circum positas dimittunt, eos collocupletant. Est autem hoc quoque humanitate politorum, & venustorum, & cordatorum nobilium egentibus inter se distributis suppeditare eis adiumenta rei faciendæ; eósque ad opus faciendum cohortari, & excitare. Præclarum verò est etiam Tarentinorum consilia imitari. Illi enim iumentis & possessionibus cum egentibus ad vsum communicatis, multitudinis beniuolẽtiam sibi comparant. Præterea magistratuum omnium duo genera fecerunt, vt alij suffragio, seu electione, alij sortitione mandentur: sortitione, vt plebs eorum sit particeps: suffragio, vt melius sua respub. administretur. Licet autem hoc facere etiam in eodem magistratu, partitione ita facta, vt alij eum sortitione obtineant, alij suffragio. Quomodo igitur democratiæ constituendæ sint, expositum est. 6

Quomodo autem etiam oligarchiæ constituendæ sint, ex his fere intelligere licet. Oportet enim ex contrariis colligere, vnaquaque oligarchia ad contrariam democratiam spectata & relata: ea quidem, quæ oligarchiarum temperatissima & prima est,[1] ad optimam democratiam & primam. hæc autem est ea, quæ ei reipubl. administrandæ formæ, quæ communi nomine sic appellatur, finitima est:[2] in qua cẽsus ita diuidendi ac distinguẽdi sunt, vt alij minores fiãt, alij maiores: minores, ex quibus ciues necessarios magistratus obtinebunt:

1 πρὸς τὴν βελτίστην δημοκρατίαν, καὶ πρώτην. hoc totú desideratur in lib. vulg.

2 ἐν ᾗ τὰ τιμ. præpositio ἐν desideratur in lib. vulgatis.

maiores, ex quibus ampliores, & maiorum rerum in ciuitate compotes: & ei, qui censum habet, licere oportet ad rempub. administrandam accedere, tanta populi multitudine per censum ad reipubl administrationem introducta, vt ea recepta potentiores ac superiores sint viribus, qui reipub. administrationis sunt participes, quàm qui non sunt. Semper autem ex meliore populo reipub. administrandæ socij assumendi sunt. Atque oligarchiam huic primæ proximam oportet paullum intendendo similiter constituere. Ea autem, quæ democratiæ vltimæ contraria est oligarchia, quæq; dynastarum potentatui & tyrannidi simillima & maximè finitima est, quanto est pessima, tanto maximam & plurimam cautionem, custodiámque desiderat. Quemadmodum enim corpora benè constituta, & ad bonam valetudinem probè conformata: & nauigia ad nauigationem apposita, & opportuna, boníque nautis instructa, plura peccata recipiunt sine interitionis periculo per se: corpora verò morbosa, & nauigia fatiscentia, & malos nautas consecuta, ne parua quidem errata ferre possunt: ita & eæ reipublicæ administrandæ formæ, quæ deterrimæ sunt, plurimam cautionem requirunt. Vniuersè igitur democratias hominum vbertas & copia tuetur & conseruat. hoc enim ei iuri, quod ex dignitate est, opponitur. Oligarchiæ verò contrà perspicuum est in recti ordinis descriptione, bonáque ordinatione salutem esse positam.

7 Quoniam autem quattuor sunt in primis multitudinis partes, agricolarum: eorum, qui arteis sordidas, & illiberaleis tractant: eorum, qui mercaturam & cauponariam faciunt: mercenariorum: quattuor autem ad bellum vtiles, equitum, peditum grauioris armaturæ, peditum leuioris, seu feren-

ferentariorum, militum classicorum, & nauticorum, quo in loco contigit, vt regionis solum ad equitandum aptum sit, hîc natura fert vt possit constitui oligarchia valida ac robusta. Nam cùm salus iis, qui vrbem incolunt, ex his copiis comparatur: tum equorum alendorum facultas, eorum propria est, qui amplas diuitias, magnásque possessiones habent. [1]Vbi verò regio ad pedites grauioris armaturæ accommodata est, proxima in eo loco oligarchia constitui debet. Nam peditatus grauioris armaturæ, locupletium est magis, quàm egentium. Pedites autem leuioris armaturæ, & nautici milites, omnino democratiæ conueniunt. Nunc igitur quibus in locis talis multitudo magna est, cùm separatim & seorsum ab aliis pugnant, deterius pugnant. Verùm huic incommodo remedium ab imperatoribus rei militaris peritis sumendum est, qui cum equitatu, & grauioris armaturæ peditibus aptum & conuenientem peditum leuioris armaturæ numerum coniungunt. Atque hac ratione in seditionibus populares & plebij locupletibus superiores discedunt. Nam quia sunt expediti, cum equitatu & peditatu grauioris armaturæ facilè pugnant. Has igitur copias ex his comparare, in seipsos est comparare. Oportet autem, cùm ætas non sit simplex, sed in aliquot parteis diuisa, aliíque sint ætate grandiores, alij iuuenes, patres interea dum etiamnum sunt iuuenes, & viribus integris, filios suos ad leueis & expeditas pugnas erudire: posteaquàm autem hi è pueris excesserint, tum ipsos esse militarium operum opifices & athletas. Communicari autem cum multitudine reipubl. administratio debet, aut, quemadmodum antea dictum est, cum iis, qui censi sunt, aut, quo modo Thebani faciunt, cùm iis, qui aliquamdiu se ab illiberalibus artibus abstinuerunt, aut quemadmo-

1 legendum videtur ὅπου δ' ὁπλιτὴν τὴν ἔχει. Nam vulgati libri habét ὁπλίτην, mēdosè, opinor. refertur enim ad vocem χώραν.

dum fit Massiliæ, iudicio facto de iis, qui digni sunt: tum ex eorum numero, qui in republ. administranda versantur, tum ex iis, qui à reipubl. muneribus exclusi sunt. Præterea magistratibus iis, penes quos maximarum rerum est potestas, quósque gerere debent ij, qui in republ. versantur, imposita esse debent sumtuosorum munerum functiones, vt populus sua sponte, & libenti animo reip. administrationis sit expers, & iis, qui magistratus gerunt, ignoscat tanquam imperij sui magnam mercedem persoluant. Cónuenit autem & cùm ineunt magistratus, sacrificia magnifica facere, & in opus aliquod publicum ædificandum pecuniam insumere, vt populus epulis illis opiparis acceptus, & vrbem partim statuis ac templis, partim præclaris ædificiis exornatam aspiciens reipub. administrandæ formam libenter videat stantem ac permanentem. Huc accedit, quòd nobilibus suæ impensæ exstabunt monumenta. Verùm tantùm abest, vt ij, qui oligarchias obtinent, hoc faciant, vt etiam contrariis studiis, factísque delectentur. Quæstum enim & emolumentum consectantur non minus, quàm honorem, ac dignitatem. Quapropter par est has oligarchias, paruas democratias appellare. Quo modo igitur democratiæ, & oligarchiæ constituendæ sint, ità sit à nobis definitum, atque explicatum.

8 *Iis autem, quæ dicta sunt, consequens & connexa magistratuum partitio est, quot, & qui, & quarum rerum sint, quemadmodum & antea dictum est. Nam vt sine magistratibus necessariis ciuitas constare nequit: ita sine iis, qui ad recti ordinis descriptionem (quam eutaxiam appellant Græci,) & modestiam, institutionémque ciuium pertinent, vrbs præclarè habitari non potest. Necesse autem est in paruis quidem ciuitatibus, pauciores esse magistratus, in*

magnis autem plureis, quemadmodũ antè dictum est. Quales igitur magistratus aptè possint vnà cohærere, & in vnum conduci: & quales sint secernendi ac seiungendi, ignorare non oportet. Primùm igitur cura rerum necessariarum in foro haberi debet, eíque curæ magistratus aliquis præficiendus est, qui speculans commerciorum, & rerum contrahendarum rationem, det operam, vt in eis conseruetur ordo, modus, & fides. Necesse enim ferè est ciuitates omneis alia emere, alia vendere, ad vsus vitæ mutuos & necessarios. Atque hoc ad copiam bonis omnibus cumulatam atque instructam nihil externum requirentem proximè accedit, propter quam in vnam ciuitatis administrandæ formam videntur homines conuenisse. Altera autem cura hanc deinceps subsequens, eíque proxima, est rerum vrbanarum tum publicarum, tum priuatarum, vt sit in eis moderatio, & ordo pulcher ac decorus seruetur, vtque ædificia, & sarta tecta conseruentur, & labentia reparentur, viæq; muniantur, & corruptæ reficiantur: néve sit vlla de finibus inter ciueis controuersia, aut querela, & quæcunque alia ad huiusmodi procurationem pertinent. Appellant autem plerique talem magistratum apud Græcos astynomiam, apud Romanos ædilitatem maiorem; quæ plureis numero parteis habet: atque horũ alios aliis rebus præponunt in vrbibus celebrioribus, & maiorem ciuium numerum continentibus, verbi causa, muris reficiendis præfectos, fontium curatores, portuum custodes. Alia est & necessaria, & huic consimilis. easdem enim res procurat, sed quæ sunt in agris, & regionis solo, quæq; extra vrbem. nominant autem hos magistratus alij agrorum curatores, alij siluarum, seu nemorum custodes. Hæ igitur sunt tres rerum necessariarum curationes, & præfecturæ.

Alius est magistratus, ad quem reipubl. vectigalia referenda sunt, eorum, qui pecuniam publicam à se custoditam & seruatam ad vnamquamque reipub. administrationem depromunt, ac distribuunt: hos autem coactores & quæstores appellant. Alius est, apud quem pacta priuata, & sententiæ iudiciales perscribi debent. apud eosdem postulationes, & litium perscriptiones, & accusationum introductiones fieri oportet. In nonnullis igitur locis etiam hunc magistratum in plureis diuidunt: quorum tamen vnus est, cuius est summa in omneis auctoritas ac potestas. Vocantur autem hi sacrorum commentariorum scriptores, seu custodes, & tabulis publicis præfecti, & commentarienses, seu actuarij, & aliis nominibus similibus. Hunc deinceps sequitur, qui idem & maximè omnium magistratuum necessarius est, & difficillimus: cuius est pœnas à damnatis expetere, & multas[1] à multatis exigere atque efflagitare, & corpora corũ in carcerem & vincula coniicere, acerrimisq; custodiis asseruare. Difficilis autem est, quia maximè odiosus atque inuisus est. Itaq; vbi magnos quæstus ex hoc magistratu facere non est: neque eum capere animum inducere queunt, neque cùm ceperunt, eum administrare ex legis præscripto volũt. verumtamen necessarius est, quoniam lites de rebus iustis intentæ, sunt inutiles atque inanes, nisi res iudicatæ ad exitum perducãtur.[2] Itaque si iudiciorum vsu sublato societas hominum constare non potest, ergo neque si res iudicatæ infirmẽtur, aut iudicata non soluantur ab iis, qui damnati sunt. Quare præstat hunc magistratum non esse vnum, sed alios ex aliis iudiciis, ac subselliis sumi.[3] Atque in multationibus eorum, qui in tabulas publicas relati sunt, eandem diuisionem adhibere conandum est. Præterea verò & multas nõnullas à magistratibus oportet exigi,

1 καὶ τῶν προστιμηθέντων, al. καὶ τῶν προστιθεμένων, minus rectè.

2 ὥστε εἰ μὴ γινομένων, &c. subintel. δικῶν.

3 καὶ περὶ τὰς προστιμήσεις τῶν, &c. vulg. libr. habent, καὶ περὶ τὰς προθέσεις, mendosè.

cùm alias ab aliis, tum eas, quas noui magiſtratus irrogarũt, à nouis:[1] & eas, quæ ab vſitatis & veteribus irrogatæ ſunt, cùm alius cõdemnarit, alium eſſe qui exigat: exempli cauſa, eas, quas annonæ præfecti, ſeu ædiles minores irrogarũt, ædileis maiores efflagitare: eas, quæ ab his irrogatæ ſunt, alios. Quãto enim minore in odio fuerint ij, qui exigunt, tanto facilius ac citius exactiones finem ſuũ obtinebũt. Eoſdem igitur eſſe, qui damnarint, & qui multam exigãt, odiũ duplex habet: eoſdẽ verò de rebus omnibus ſtatuere,[2] reddit omnibus inuiſos. Multis autẽ in locis diuiſus ac diſtinctus eſt magiſtratus carceri, cuſtodiæq́; reorũ præfectus, ab eo, qui multas flagitat: verbi gratia, Athenis eorum, qui XI viri dicuntur. Quocirca præſtat etiam hũc ſeparare, & cõmentum aliquod callidum etiam in hoc excogitare. nihilo enim minus neceſſarius eſt, quàm qui proximè cõmemoratus eſt. E'uenit autem vt viri boni hunc magiſtratum maximè fugiant. at improbis hanc permittere poteſtatem non eſt tutum. ipſi enim cuſtodia egẽt potius, quàm alios cuſtodire poſſunt. Quapropter non oportet vnum certum huic negotio præpoſitum eſſe magiſtratum, neque continenter & perpetuò eundem geri, ſed & ex iuuenibus, vbi aliquis eſt puberum, & præſidiariorum militum ordo, & ex magiſtratibus alios atq; alios ſumi, qui viciſſim hanc prouinciam gerãt. Hi igitur magiſtratus vt maximè omnium neceſſarij, primi ſtatuendi ſunt. ſequuntur deinceps nõ minus illi quidem neceſſarij, ſed in maiore ſplendore collocati, ſpeciémque magis illuſtrem præ ſe ferentes. Nam multum vſum, magnámque fidem deſiderant. Tales autem fuerint & ij, ad quos vrbis cuſtodia pertinet, & ij, qui ad vſus rerum bellicarum inſtituuntur atque ordinantur. Oportet autem tum in pace, tum in bello peræquè por-

1 καὶ τὰς τῶν ἐνεστώτων, al. καὶ τὰς τῶν εἰσιόντων, &c.

2 πολεμίους πᾶσι ποιεῖ. verbũ ποιεῖ. deſideratur in lib. vulg.

tarum, & murorum custodiæ præfectos, & ciuibus anquisitione habita probandis, atque ordine describendis curatores esse. alibi enim plures sunt ad hæc omnia munera administranda creati magistratus: alibi pauciores: verbi gratia, in paruis ciuitatibus magistratus vnus omnibus negotiis gerendis præponitur. Taleis autem appellant Græci strategos, & polemarchos, hoc est, duces exercitus, seu imperatores, & belli principes. Præterea verò si sint equites, aut pedites leuioris armaturæ, aut sagittarij, aut nautici, seu classiarij milites, etiam his singulis interdum constituuntur magistratus, qui appellantur classis præfecturæ, & equitum magisteria, & ordinum, seu legionum præfecturæ: & vicissim his subiectæ sunt triremium præfecturæ, & decurionatus, & centurionatus, & tribunatus militares, & quæ sunt similes harum præfecturarum partes. Vniuersum autem harum partium vnum quoddam genus est, [1] rerum bellicarum curatio, seu administratio. Quod igitur ad hunc magistratum pertinet, ita se res habet. Quoniam autem si non omnes, at certè nonnulli magistratus multa negotia totius ciuitatis & populi communia tractant, alium esse necesse est, qui rationes ab illis repetat, & præterea iudicio rationum referendarum subiectos corrigat, & castiget, nihílque aliud tractet. Appellant porrò hos alij correctores, seu censores, alij ratiocinatores, alij anquisitores, seu probatores, alij patronos, seu cognitores. Est & alius præter hos omneis magistratus, cuius grauissima est omnium auctoritas, maximáq; potestas. Idem enim sæpenumerò & vectigalis curationem, & tribunatum plebis, hoc est ephoriam, obtinet: qui præest populo in iis ciuitatibus, in quibus penes populum summa est rerum potestas. Oportet enim aliquem magistratum esse,

1 ἐπιμέλεια πολεμικῶν. mendosè in libris vulg. ἐπιμελείας.

qui habeat ius conuocandæ eius ciuium partis, penes quam ſumma reipub. eſt poteſtas. Vocantur autem alibi quidem à Græcis probûli, à Romanis, ſi placet, prouiſores, ſeu præconſultatores, quia prouideant, & antè conſultent. vbi autem multitudo dominatur, ſenatus potius, ſeu conſilium publicum appellatur. Ciuiles igitur magiſtratus tot ferè numero ſunt. Aliud porrò curationis genus eſt, quæ in cæremoniis, & deorum cultu verſatur: verbi gratia, ſacerdotum, & eorum, quorum eſt quæ ad res ſacras pertinent, curare, ædeis ſacras, ſartas tectas conſeruare, ruinoſas, & labenteis reficere atque excitare, & alia ſimilia, quæ ad religiones deorum inſtituta ſunt, adminiſtrare. Euenit autem vt hæc curatio alicubi ſit vna, vt in paruis ciuitatibus: alicubi verò multæ, & à ſacerdotio ſeparatæ, verbi gratia, in quibus ſunt ſacrifici, & templorum cuſtodes, ſeu æditui, & ſacrarum pecuniarum cuſtodes. Huic proxima ea curatio eſt, quæ ad ſacrificia publica excepta & reſeruata eſt, ea dico, quæ non ſacerdotibus à lege aſſignantur, ſed iis, qui hunc honorem à communi ciuitatis foco, & totius vrbis lare conſequuntur. Appellant autem hos alij principes, ſeu prætores, alij reges ſacrorum, alij prytanes. Neceſſariæ igitur curationes, vt eorum, quæ diximus, ſummam faciamus, in his rebus verſantur: in diuinis, in bellicis, in vectigalibus, in ſumtibus, in annona, & rebus venalibus, in rebus vrbanis, in portubus, in agro, & ſolo regionis: præterea in rebus iudicialibus, in rerum contractarum perſcriptionibus, in multarum exactionibus, rerúmve iudicatarum exſecutionibus, in cuſtodiis, in rationibus ſubducendis, in ciuium probationibus, atque in mores eorum anquiſitionibus, in rationibus ab iis, qui magiſtratu defuncti ſunt, repoſcendis. Poſtremò ij magiſtratus, qui con-

silio publico præsunt, in numerum communium referendi sunt. Propria autem est ciuitatum otiosiorum, & pacatiorum, & rebus prosperis magis florentium, & præterea verò elegantis ornatus, & pulchri ac decori ordinis curam aliquam habentium, mulierum disciplina, legum custodia, puerorum institutio, ac moderatio, gymnasiorum præfectura, præterea ludorum gymnicorum, & Dionysiacorum curatio, & si qua fortè alia huius generis instituantur spectacula. Horum autem magistratuum nonnullos in promtu est non esse populareis: vt mulierum & liberorum institutionem ac disciplinam. Egentes enim necesse habent vti vxoribus & liberis, tanquam pedisequis ac ministris, quia seruis careant. Cùm sint autem tres magistratus, ex quorum ratione quidam magistratus amplissimos, summáque auctoritate ac potestate præditos suffragio creant, legum custodes, prouisores, seu præconsultatores, senatores, seu consilij publici participes: legum custodes ad aristocratiam pertinent, præconsultatores ad oligarchiam, senatus ad democratiam. De magistratibus igitur fere omnibus veluti rudi quadam informata imagine, à nobis explicatum est.

LIB. 7.

EVM, qui de optima reip. administrandæ forma conuenienter quæsiturus, & cõmentaturus est, primùm quænam vita maxime sit optabilis atque expetenda, definitè cognouerit necesse est. Nam si hoc obscurũ, & incognitum sit, etiam optima reip. administrãdæ forma obscura, & incognita necessariò futura est. Optimas enim res agere, optiméque res suas gerere cõuenit eos, qui optima reipub. administratione vtuntur, ex iis, quæ eis suppetũt, nisi si quid præter omnium opinio-

opinionem, & rationem áccidat. Quocirca oportet hoc primùm inter nos constare & conuenire quænam sit omnibus, paucissimis exceptis, optatissima & maximè expetenda vita: deinde vtrùm cum aliis communiter, & separatim eadem sit, an alia. Cùm existimemus igitur multa de vita optima in iis libris, quos exotericos, id est quasi externos appellare consueuimus, satis ad rem accommodatè dici, etiam nunc iis vtendum nobis est. Nemo enim profectò, quod ad vnam quidèm diuisionem attinet, in controuersiam vocarit, quin, cùm tria sint bonorum genera, externa, ea, quæ sunt in corpore, ea, quæ in animo, hæc omnia beatis suppetere oporteat. Nemo enim beatum dixerit eum, in quo neque fortitudinis, neque temperãtiæ, neque iustitiæ particula insit vlla, sed qui muscas circumuolitanteis metuat, & cùm esuriat, aut sitiat, nulla re sibi temperet etiam deterrima atque extrema, amicos carissimos atque intimos ob quadrantem interimat, similitérque in iis, quæ ad mentem attinent, æquè sit imprudens, & excors, parique mentis errore afficiatur, atque puer aliquis, aut insanus. Hæc igitur, quæ ita dicuntur, omnes,[1] vt diximus, vno ore concesserint. sed de quanto, & excellentia immoderata ambigunt. Virtutis enim quantulumcumque habeant, satis se habere existimant. Diuitiarum verò, & pecuniæ, & potentiæ, & gloriæ, & talium omnium rerum cupiditati nullum modum statuunt, nullum finem imponunt. Nos autem eis respondebimus, facile quidem esse his de rebus etiam[2] ex factis argumenta ad fidem faciendam sumere, cùm videamus, eos parare, & retinere non virtutes bonis externis, sed bona externa virtutibus: & beatè viuendi facultatem, siue ea hominibus posita sit in voluptate, siue in virtute, siue in vtroque, datam esse maiorem iis, qui morum

1 ὥσπερ εἰ ῥήχαμεν. verbum, εἰ ῥήχαμεν, desideratur in vulgatis lib.

2 διὰ τῶν ἔργων λαμβάνειν τὴν πίστιν, lib. vulgati διαλαμβάνειν. &c.

quidem, & mentis virtutibus egregiè & supra modum sunt exornati, bonorum autem externorum copiis mediocriter instructi, quàm iis, qui, cùm multo plura bona externa habeant superuacanea, quàm ad victum, cultúmque vtilia, à virtutibus sint inopes ac vacui: Verumtamen etiam iis, qui hanc quæstionem ad rationem spectare, atque exigere volent, facilè veritas patebit. Nam bona externa, tanquam instrumentum quoddam, extremum habent. Quicquid autem vtile est, in iis rebus consistit, quarum nimiùm necessariò aut obest iis, qui habent, aut nihil prodest. At vnumquodque eorum bonorum, quæ in animo insunt, quo maius & vberius est, hoc vtilius est, si hæc bona non solùm honesta, sed etiã vtilia quasi cognomento quodam sunt appellanda. In summa autem perspicuum est, nos esse dicturos, optimarum cuiusque rei affectionum talem comparationem & proportionem inter se futuram,[1] qualis excellentia & differentia iis rebus contigit, quarum rerum has affectiones esse dicimus. Quare si animus & bonorum externorum possessione, & corpore carius, ac præstabilius quiddam est tum simpliciter, tum nobis: etiam optima cuiusque horum affectio eandem proportionem & comparationem inter se habeat necesse est. Præterea propter animum hæc sunt optabilia & expetenda natura: & omnes benè sanæ mentis homines ea expetere propter animum debent, & non animum propter illa. Tantum igitur ad vnumquemque felicitatis peruenire, quantum cuique virtutis & prudentiæ, & actionum his consentanearum contigit, conueniat inter nos, dei testimonio vtenteis: qui quamuis fortunatus & beatus sit, non tamen propter vnum bonum externum beatus est, sed ipse propter se, & quia sit cuiusdammodi natura. Nam etiam propter hanc

1 vet. cod. habet, ἥνπερ εἴληχε, &c. lib. vulg. εἴληφε, mendosè ἥνπερ εἴληχε autem, id est quam sortitæ sunt.

causam secunda, seu prospera fortuna à beatitudine necessariò differt. bonorum enim, quæ extra animum sunt, casus & fortuna causæ sunt efficientes. iustus verò aut temperans nullus est à fortuna, neque propter fortunam. Consequens autem est, & easdem rationes desiderat, ciuitatem optimam, suáque negotia præclarè gerentem, esse etiam beatissimam. Fieri porrò non potest vt ij negotium suum præclarè gerant, qui res honestas & præclaras non agant. At nulla præclara actio neque viri, neque ciuitatis sine virtute & prudentia est. Fortitudo autem & iustitia, & prudentia ciuitatis eandem vim & speciem habent, atque illæ, quas vnusquisque mortalium consecutus, iustus, & prudens, & temperans appellatur. Sed hactenus hæc instar procemij ei disputationi, quam habituri sumus, præposita sint. [1] Nam neque ea prætermittere fas nobis fuit, neque vt omneis rationes huius sermonis proprias persequeremur, rerum natura tulit. Sunt enim hæc alius quæstionis & loci. Nunc autem hoc positum sit, vitam optimam, & separatim cuiusque, & communiter ciuitatum esse eam, quæ virtuti consentanea est, tanta bonorum copia instructæ, vt particeps esse possit congruentium virtuti actionum. Iis autem, qui hæc in cõtrouersiam vocant, omissis, nunc in hac, quam ratione & via suscepimus disputatione, posterius videndum erit, quid respondeamus, si quis fortè iis, quæ dicta sunt, non assentiatur.

2 *Vtrùm autem beatitudo sit eadem dicenda vniuscuiusque hominis atque ciuitatis, nécne, reliquum est vt explicemus. At etiam hoc in promtu est. omnes enim eandem esse vno ore concesserint. Nam quicunque in diuitiis bene viuere de vno homine ponunt, hi etiam ciuitatem, si sit locuples & copiosa, beatam prædicant. & quicunque vitam tyrannicam*

1 vetus codex habet, οὔτε γὰρ μὴ θιγγάνειν αὐτῶν, &c. id est neque enim ea nõ attingere fas non fuit &c. quam sententiam aliis verbis expressimus. vulgati autẽ habent, μὴ τυγχάνειν, minus rectè.

ceteris omnibus anteponunt, hi etiam ciuitatem plurimis imperantem, beatissimam pronuntiarint: & siquis vnum aliquem virtutis nomine maximè admiratur & probat, hic & ciuitatem, quo erit virtute ornatior, eo dixerit esse beatiorem. Sed hæc iam sunt duo, quæ considerationis indigent: vnum vtra vita sit magis expetenda, ea, quæ in communione reipub. administrationis & ciuitatis traducatur, an potius peregrini propria, & à ciuili societate segregata, ac soluta: alterum, quæ reipubl. administrandæ forma, & quæ ciuitatis affectio, siue ordinatio, siue (vt ita dicam) dispositio, optima sit locanda, siue omnibus optabile sit & expetendum in ciuili societate versari, siue aliquibus quidem minimè, sed plerisque etiam. Quoniam autem cogitationis, & cognitionis ciuilis hoc munus est, non quid cuique rei sit expetendum, videre: nos porrò hanc disputationem nũc instituimus, ac suscepimus: illud quidem alienum à nostro instituto fuerit, hoc verò proprium munus huius à nobis via & ratione susceptæ institutionis. Hanc igitur necessariò esse optimam reipub. administrandæ formã,[1] ex cuius ordinatione quiuis res optimas agat, & beatè viuat, perspicuum est. Ambigitur autem ab iis ipsis, qui concedunt vitam cum virtute coniunctam esse maximè expetendam, vtrùm vita ciuilis, & ad agendũ expedita, sit optabilis & sumenda, an ea potius, quæ ab omnibus rebus externis segregata est, ac soluta, verbi causa, ea, quæ in contemplatione & cognitione rerum consumitur: quam solam quidam dicunt esse philosopho dignã. Ferè enim hæc duo vitæ genera, homines laudis, & gloriæ virtute partæ cupidissimi, aliis anteferre reperiuntur, & qui olim vixerunt, & qui nunc sunt. duo autem dico, ciuile, & philosophicum. Magni porrò réfert, vtrum sit verũ. Necesse enim est eum,

[1] legend. καθ' ἧς τάξιν. nam libri vulgati habent, καθ' ἣν τάξιν, &c.

qui prudentia valet, & priuatim singularem hominem, & communiter reipub. administrandæ formam, ita se componere & parare, vt eum vitæ finem, qui sit melior, sibi proponat. Existimant autem alij quidem, finitimis imperare, si hoc dominorum in morem, & imperiosè fiat, cum iniustitia maxima esse coniunctum: sin ciuiliter, iniustitia hoc quidem vacare, sed impedimento esse vitæ tranquillitati, & prosperitati. Alij cum his pugnantes aliter opinantur. Solam enim viri esse propriam vitam in actione positam, & ciuilem. Nam quæ cuiusque virtutis sunt actiones, non magis ad priuatos, quàm ad eos, qui rempub. gerunt, & in repub. versantur, pertinere. Sic igitur quidam existimant. Alij verò solam reipublicæ administrandæ rationem herilem, & domino conuenientem, & tyrannicam, beatam esse dicunt. Quin apud nonnullos, & in reipublicæ administratione hic legibus finis propositus est, in finitimos dominari. Quapropter quamuis plurimæ leges apud plerosque sparsim, & confusè, vt ita dicam, latæ sint, sicubi tamen leges ad aliquid vnum spectant, hoc petunt ac destinant, vt imperium obtineant: quemadmodum Lacedæmone, & in Creta tum disciplina, tum legum multitudo ad rem militarem composita, & comparata est. Præterea in iis gentibus, quæ plura obtinere, & superiora habere possunt, huiusmodi potentia plurimi fit, in summóque honore est: vt apud Scythas, & Persas, & Thraces, & Celtas. Apud quasdam enim nationes etiam leges exstant, quæ ad hanc virtutem excitant, quemadmodum Karthagine aiunt anulorum ornatū ita quemq; capere, vt plurimas militias tolerarit. Quin lex erat hæc quondā in Macedonia, vt qui nullum hostem occidisset, capistro cingeretur. Apud Scythas autem ei, qui hostem neminem inter-

fecisset, ex eo scypho, qui circumferebatur, die quodam festo, bibere non licebat. Apud Hispanos, gentem bellicosam, tot numero verucula (obeliscos appellant) circum sepulcrum desigunt, quot quisque hosteis interemerit: aliáque multa apud alios talia partim legibus comprehensa, partim institutis & consuetudine recepta sunt. Atqui videri fortasse possit dictu absurdum iis, qui rem accuratè considerare velint, minus esse viri ad rempubl. administrandam apti, & scientia ciuili instructi, perspicere atque intelligere posse, quomodo finitimis imperet, velint, nolint. Nam quî possit hoc aut societati ciuili, aut latoris legum officio conuenire, quod nc legitimum quidem est? Legitimum autem non est [1] non solum iustè, verùm etiam iniustè imperare. fieri autem potest, vt quis alios subigat ac superet etiam iniustè. Atqui nec in ceteris scientiis hoc fieri videmus. Nam neque medici, neque gubernatoris munus est aut persuadere, aut inferre vim, illius quidem iis, qui curantur, huius verò, nautis & vectoribus. Sed multi rationem in seruos dominandi, scientiam ciuilem esse videntur existimare, & quod in se neque iustum, neque vtile esse dicunt, hoc non pudet ipsos in alios exercere. Ipsi enim vt sibi iustè imperetur, postulant: aduersus alios verò iura non sunt eis curæ. Absurdum autem est non esse natura id, quod in alterum dominatur, & id, quod non dominatur. Quare si ita se res habet, non in omneis oportet conari dominari, [2] sed in eos, qui apti sunt ad domini imperium subeundum natura: quemadmodum neque ad epulas, aut sacrificium homines venari, sed id, quod venando captari debet. Captari autem venando debet id, quod sit ferum, animal edule. Verumtamen possit esse etiam per se ciuitas vna beata, nempe ea, quæ benè administra-

1 videtur legēdum, μὴ μόνον δικαίως, ἀλλὰ καὶ ἀδίκως ἄρχειν. id est non solùm iustis, verùm etiã iniustè imperare

2 ἀλλὰ τῶν δεσποστῶν nam vulg. libri habent δεσποτῶν. mẽdosè. sic lib. 3. cap. vlt.

tur, siquidem fieri potest, vt ciuitas sedes suas alicubi seorsum & per se collocarit, bonis legibus vtens, cuius reip. administrationis descriptio, atque ordinatio, non ad bellum, neque ad victoriam ab hostibus reportandam referatur. Fingamus enim nihil esse tale. Perspicuum igitur est omnia ciuitatis studia, omnéisque curas, quæ ad bellum conferuntur, esse has quidem præclaras habendas, verùm non vt summum rerum omnium finem, sed has illius gratia. Est autem boni legum scriptoris diligenter considerare, & videre quomodo ciuitas, & genus hominum, & omnes aliæ societates, vitæ cum virtute coniunctæ, & beatitudinis sibi conuenientis, & in se cadentis participes esse possint. Different porrò inter se nonnullæ leges scriptæ ab institutis, & more. Atque hoc munus est scientiæ legum scribendarum, videre, si qui fortè sint finitimi, qualia studia aduersus qualeis sint exercenda atque excolenda, aut quomodo officia in singulos seruanda. Sed hæc quidem quæstio, ad quem finem optimam reip. administrandæ formam contendere oporteat, etiam posterius, ita vt res postulat, disputari atque explicari poterit.

In eos autem vtrosque, qui vno quidem ore consentiunt, 3 vitam cum virtute coniunctam esse maximè expetendam, de eius verò vsu dissentiunt, nobis nunc dicendum est. Alteri enim ciuileis magistratus improbant, existimantes hominis liberi vitam aliam quandam esse à vita ciuili, & maximè omnium esse optabilem atque expetendam: alteri hanc esse optimam arbitrantur. fieri enim posse, vt qui nihil agit, negotia sua præclarè gerat. Præclaram autem negotij gestionem, seu bonam actionem, & beatitudinem, idem esse. Dicimus igitur vtrosque partim rectè dicere, partim non

rectè: illos quòd aiunt hominis liberi vitam ea vita, quæ domini imperium in seruos exercet, esse meliorem. Hoc enim verum est. seruo enim, qua ratione seruus est, vti, nihil habet gloriatione dignum. nam de rebus ad vsum quotidianæ vitæ necessariis præcipere, & negotium dare, nihil habet pulcrum, aut præclarum. Existimare autem omne imperium, esse domini in seruos imperium, seu dominatum, errare est. Non minus enim differt imperium in liberos ab imperio domini in seruos, quàm id, quod liberum est natura, ab eo, quod seruum est natura. qua de re libris superioribus cumulatè à nobis explicatum est. Vitam autem otiosam, & cessatione torpentem, magis esse laudandam, quàm actionem non est verum. Beatitudo enim, actio est. Præterea verò multarum, & honestarum rerum finem continent iustorum & temperantium virorum actiones. Atquin existimare forsitan possit aliquis his ita definitis, summam in omneis habere potestatem esse optimum. Ita enim plurimarum & honestissimarum actionum penes eum fore potestatem. Itaque eum, qui possit imperium obtinere, id alteri concedere non oportere, sed potius adimere: & neque patrem liberorum, neque liberos patris, neque denique amicum amici rationem habere debere, neque hac de re laborare. quod enim est optimum, id esse maximè expetendum atque optandum. rem suam benè gerere autem esse optimum. Hoc igitur fortasse verè dicunt, si quidem futurum est, vt, qui alterum spoliant, quique alteri vim inferunt, rei omnium, quæ sunt, maximopere expetendæ sint compotes. Sed fieri fortasse non potest, vt sint. & hoc falsum supponunt. non enim iam fieri potest, vt sint honestæ actiones ei, qui non tanto ceteris antecellat, quanto vir mulieri, aut pater liberis, aut dominus seruis.

Itaque

Itaque qui æqualitatem ab initio migrat, nullam tantam actionem posterius rectè gesserit, quantum iam à virtute deflexit, ac deerrauit. Similibus enim honestum, & ius in eo posita sunt, vt pro sua quisque parte imperent. hoc enim æquale, & simile est. quod verò æquale nō est æqualibus, & quod simile non est similibus, à natura alienum est. Nihil autem eorum, quæ à natura aliena sunt, honestum est. Quocirca si quis alius sit virtute, & potestate agendarum rerum optimarum ceteris præstans, huic obsequi est pulchrum atque honestum, huic parêre iustum. Oportet autem non solùm virtutem, verùm etiam potestatem ac facultatem in eo inesse, ex qua aptus futurus est ad agendum. At si hæc præclarè dicuntur, & si beatitudo, bona actio statuenda est: ergo & communiter omnis ciuitatis, & singillatim cuiusque hominis ea vita fuerit optima, quæ sit ad agendum apta. Sed hominem ad actionem aptum, non est necesse ad alios spectare, aliorúmque arbitratu, ac nutu viuere, vt quidam putant: neque has solas cogitationes esse ad agendum aptas, quæ euentorum gratia suscipiuntur, ex agendo nascenteis: sed multo magis eas, quæ sunt per se perfectæ, & sua ipsarum causa susceptę, contemplationes, & mentis agitationes. Nam bona actio, finis est. ergo, & actio aliqua. Maximè autem eos dicimus agere, & externarum actionum dominos & compotes esse, qui mente, & cogitatione opificibus quod agant, præcipiunt atque præscribunt. Iam verò neque eas ciuitates otio & cessatione torpere necesse est, quæ per se, & separatim ab aliis sitæ sunt, quæq; ita viuendi consilium ceperunt. Fieri enim potest, vt eis etiam actionis vsus in partibus eueniat. Nam multæ communicationes inter se partibus ciuitatis intercedunt. Atque hoc in quouis homi-

ne similiter inest. nam nisi ita esset, parum pulchrè esset deo, & toti mundo, quibus non sunt externæ actiones, neque vllæ aliæ, præter quàm eorum propriæ. Eandem igitur vitam optimam esse oportere & singillatim vnicuique homini, & communiter, generatímque ciuitatibus, atque omnibus hominibus perspicuum est.

4 Quoniam autem ea, quæ nunc exposuimus, proœmij loco de iis dicta sunt, quoniámque de aliis reipublicæ administrãdæ formis suprá à nobis disputatum & consideratum est, initium de reliquis rebus dicendi hinc capiendum, vt exponamus primùm qualia quasi fundamenta debeant esse eius, quæ ex animi nostri sententia constatura sit, ciuitatis. Non enim fieri, potest, vt optima exsistat reip. administrandæ forma sine conuenienti rerum ad vitę cultum necessariarum supellectile & copia. Quocirca multa à nobis antè fundamenta posita sint oportet, quasi optantibus: nihil tamẽ horum tale sit, vt fieri, aut contingere non possit: ea dico, quæ ad ciuium numerum, & terræ, agríque modum, & regionis naturam pertinent. Quemadmodum enim aliis quoque opificibus, vt textori, & nauium fabro, materiam ad ea opera, quæ efficere volunt, idoneam suppetere oportet (quanto enim ea fuerit compositior & paratior, tanto opus, quod ab arte efficietur, pulchrius sit necesse est) sic etiam ei, qui in rep. administranda versatur, & legum scriptori, materiam propriam suppetere oportet, appositam atque opportunam. Hæc igitur est prima ciuilis supellex & copia, qua instructa debet esse ciuitas, hominum multitudo, vt, quot, & quales esse debeant natura, intelligat: idémque de regione loci sentiendum, vt sciat quantam hanc esse, & qualem oporteat. Plerique igitur beatam ciuitatem existimant, magnam esse conuenire. Quòd si de-

mus hoc verum esse, qualis tamen sit magna, qualis parua ciuitas, videntur ignorare. numero enim habitatorum metiuntur magnitudinem ciuitatis. verùm oportet potius non numerum & multitudinem, sed potentiam intueri. est enim aliquod & ciuitatis opus. quare quæ hoc efficere maximè potest, hanc existimare oportet esse maximam: quemadmodum Hippocratem non hominem, sed medicum quis eo maiorem dixerit, qui illum corporis magnitudine superat. Verumtamen si iudicium huius rei ex multitudine facere oportet, non ex quauis multitudine tamen existimandum est id fieri oportere: (necesse enim fortasse est in ciuitatibus esse & multorum seruorum numerum, & inquilinorum, & peregrinorum:) sed ex illorum hominum multitudine, qui sunt pars ciuitatis, & ex quibus, tanquam propriis partibus, constat ciuitas. horum enim multitudo vsitatum ciuium numerum exsuperans, magnam ciuitatem esse arguit ac declarat. ex qua verò ciuitate multi illiberales & sordidi prodeunt artifices, pauci milites armati, hæc non potest esse magna ciuitas. non enim idem sunt magna, & frequens hominibus ciuitas. Atqui etiam hoc ex factis & euentis apparet, difficile esse, fortasse verò ne fieri quidem posse, vt ciuitas nimiùm frequens hominibus benè legibus regatur. earum quidem certè, quæ præclarè administrari videntur, nullam videmus ad quantamuis multitudinem recipiendam esse remissam, effusam, ac dissolutam. Hoc autem etiam rationibus demonstrari, & confirmari potest. nam & lex, ordo quidam est: & bona legum institutio, bona quædam ordinatio est. at numerus valde modum superans, non potest ordinis esse particeps. hoc enim diuinæ potestatis opus est: quæ & hoc vniuersum moderatur & continet. Quoniam igitur

pulchritudo in multitudine, & magnitudine consistere solet, cui ciuitati is est, quem dixi, cum magnitudine coniunctus multitudinis terminus, hæc ciuitas pulcherrima sit necesse est. Præterea verò aliquis est etiam ciuitatibus magnitudinis modus, quemadmodum & aliarum rerum omnium, animantium, plantarum, seu arborum, instrumentorum iusta magnitudo est. etenim vnumquicque horum neque si nimis pusillum sit, neque si magnitudine modum superet, potestatem, aut vim suam incolumem conseruabit, sed interdum natura sua prorsus orbatum erit, aliâs nullam vtilitatem afferet: exempli causa, nauigium palmi quidem vnius longitudinem non superans, aut vsque ad duorum stadiorum longitudinem porrectum, non erit omnino nauigium: ad quãdam verò magnitudinem progressum, modò propter paruitatem, nauigationem incommodam reddet, modò propter magnitudinem immoderatam atque immensam. Similiter verò & ciuitas ea quidem, quæ ex nimis paucis constabit, non erit suis ipsa bonis, opibúsque contenta: at ciuitas quiddam est suis opibus pollens, suísque bonis contentum: quæ verò ex nimiùm multis, erit illa quidẽ rebus necessariis sic instructa, suísque bonis ita contenta, vt gens, sed non vt ciuitas. reipub. enim administrationem in ea inesse haud facile est. quis enim aut imperator multitudinis perquàm immensæ futurus est, aut præco, nisi Stentoreus? Quare primã quidem eam ciuitatem esse necesse est, quæ ex tanta multitudine constet, quæ cùm sit prima multitudo, suis bonis contenta sit ad benè viuendum in communitate ciuili. Fieri autem potest, vt etiam ea ciuitas, quæ hanc multitudine superat, maior sit ciuitas: sed hoc non est, vt diximus, interminatum, neque infinitum. quis enim sit exsuperantiæ & immoderationis modus ac

terminus, ex operibus & factis videre facile est. sunt enim ciuitatis actiones, & eorum, qui imperant, & eorum, qui parent imperio. Eius porrò, qui imperat, opus ac munus est, præceptio, & indicatio. Ad iudicium autem de rebus iustis faciendum, & ad magistratus pro meritis ac dignitate distribuendos, ciueis cognoscat oportet, qui inter se differant, & quales sint. nam vbi hoc fieri rerum natura non patitur, quæ ad magistratus, & iudicia pertinent, minùs rectè administrentur necesse est. In vtrisque enim iniustum est aliquid agere negligenter, & inconsideratè: quod in nimis frequenti hominum multitudine perspicuè inest. Præterea verò peregrinis, & inquilinis facile est ad reip. administrationem peruenire. Ignorari enim & fallere difficile non est propter multitudinis exsuperantiam & immensitatem. Appâret igitur hunc esse ciuitatis finem & terminum optimum, maximam multitudinis exsuperantiam, eo consilio coactam, vt rebus ad victum, cultúmque vitæ necessariis instructa, & suis ipsa bonis contenta sit, quæ sit oculis omnium proposita, hoc est, quæ facilè conspici, & cognosci possit. De magnitudine igitur ciuitatis, hoc modo sit explicatum.

Similiter autem & de agri natura se res habet. Nam quod ad illud attinet, qualis esse debeat, nimirum omnes eum laudauerint, qui sit rerum omniū copia refertus, atq; instructus, súisque ipse bonis contentus: talis autem sit necesse est, qui sit omnium rerum ferax. omnibus enim rebus abundare, & nulla egere, hoc est suis ipsum bonis contentum esse, omniúmque rerum copia refertum atque instructum esse: multitudine autem & magnitudine talis, vt, qui in eo habitent, possint viuere, ab omni opere vacantes, liberaliter simul & temperanter. Hunc autem terminum rectène, an secus con- 5

stituamus, posterius erit accuratius considerãdum, cùm vniuersè de rerum partarum, aut relictarum possessione, & totius rei familiaris copiis ac facultatibus mentionis faciendæ locus erit, quo pacto, & quo modo erga vsum ipsum affectum esse oporteat. Multæ enim in hac quæstione versantur dissensiones & controuersiæ, propter eos, qui eum in vtramque vitæ degendæ immoderationem trahunt, hi ad nimiam parsimoniam, illi ad luxuriam & profusionem. Genus autem agri quódnam esse debeat, non est hoc quidem difficile exponere: sed nonnulla sunt, in quibus etiam rei militaris peritis sit habenda fides, qui aiunt eum esse debere hostibus quidem ad incursionem faciendam difficilem, & impeditũ: ipsis autem ad educendum exercitum facilem, & expeditum. præterea verò quemadmodum hominum multitudinem eiusmodi esse oportere diximus, quæ facile conspici & cognosci possit, quæq; omnium oculis exposita sit: sic & agrum censemus. agrum autem esse oculis omnium propositum, est esse eiusmodi, vt ei facile subueniri, ac succurri possit. Iam verò quod ad vrbis situm attinet, si licet optare, & à mari commodè sitam esse conuenit, & ab agro. Atque huius quidem rei vna ratio est, quæ exposita est. oportet enim omnium locorum esse communem, vt ei vndique subueniri possit. altera est, vt fructus, qui è terra nascuntur, ad eam supportari possint: præterea vt lignorum materia, & si quid tale aliud ad operum effectiones ager efferat, id facilè subuehi queat.

6 *De maris autem communione, & nauigationis vsu, vtrùm ciuitatibus, quæ bonis legibus reguntur, prosit, an noceat, magna controuersia est. Nam aliquos in aliis legibus educatos, ac peregrinos in vrbe versari, inutile dicunt esse tum ad bonam legum institutionem, tum propterea quòd pa-*

rit nimiam hominum multitudinem. nasci enim ex vsu maris, & commercio rerum maritimarum, mercibus exportandis & importandis, mercatorum turbam: hominum autem multitudinem immoderatam, quominus resp. benè administretur, aduersari. Vtilius igitur esse, si hæc incommoda non vsuueniant, tum ad stabilitatem & incolumitatem ciuitatis ab omni iniuria & periculo tutam, tum ad facultatem & copiam rerum necessariarum, vrbi & agro aliquod esse cum mari commercium, non est obscurum. Nam & ad hostium incursionem facilius sustinendam, oportet eis, qui salui esse volunt, vtrinque terra & mari auxilium ferri posse: & vt hostibus inuadentibus detrimentum inferre queant si ex vtraque parte id non poterit fieri, at ex altera magis licebit, cùm vtriusque erit eis communitas & consortio: præterea & quæ apud eos fortè non sunt, hæc ab aliis accipere, & quæ superant, ea ad alios exportare necesse est. sibi enim, non aliis ciuitas facere mercaturam debet. Qui autem omnibus apud se mercatum præbent ac proponunt, ij conciliandæ pecuniæ gratia hæc agunt. Quòd si non oportet ciuitatē tanta supervacanearum & immensarum diuitiarum cupiditate ardere, ne mercatum quidem talem debet habere apud se institutum. Quoniam autem etiam nunc multis & regionibus & vrbibus naualia, & portus esse videmus, ita aptè & opportunè sitos ciuitati, vt neque idem oppidum occupent, neque admodum longè distent, sed mœnibus communibus, & aliis munimentis ac propugnaculis contineantur: in promtu est, si quid fortè emolumenti ex hac communione proficisci potest, hoc ad ciuitatem esse peruenturum: sin aliquid detrimenti, id facile vitari posse legibus, vbi pronuntiarint, & definierint quos non oporteat, & quos oporteat inter se com-

misceri. Classem autem, & copias naualeis vtilissimum esse habere vsque ad aliquam multitudinem ac magnitudinem, non est obscurum. Non enim sibi solùm, sed etiam finitimis nonnullis opitulari posse, & formidolosos esse oportet, quemadmodum terra, ita & mari. Quod autem ad multitudinem & magnitudinem harum copiarum attinet, ad vitæ genus quod sequitur ciuitas, huius rei iudicium referendum est. Nam si vitam principatui conuenientem simul & ciuilem colet, necesse erit etiam has copias ei suppetere, quæ ad res gerendas, magnitudini ciuitatis, rerúmque gerendarum congruant. Ingens autem hominum multitudo, quæ versatur in negotio & instrumento nautico, ciuitatibus necessaria non est. Nulla enim in parte ciuitatis numerari debet. Nam vectores quidem, qui naueis conscendunt vt depugnent, liberi sunt, & è numero peditum: habéntque in illos potestatem: & in tota nauigatione dominantur, & principatum tenent. Cùm sit autem accolarum, & eorum, qui agrum colunt, multitudo, etiam nautarum & nauiculariorum magna sit copia & frequentia necesse est. Atque hoc etiam nunc apud nonnullos vsu receptum esse videmus: exempli causa, in Heracleotarũ ciuitate. multas enim triremeis instruũt, quamuis urbem habeant aliis [1] minorem. De agri igitur, siue regionis, & terræ natura, & portubus, & vrbibus, & mari, & copiis naualibus ita sit explicatum. De ciuili verò multitudine, quis modus ei sit constituendus, antea diximus.

1 ἐνδεεστέραν. al. ἐμμελεστέραν. cõcinnioré.

7 Quali autem natura, aut ingenio præditos esse ciueis oporteat, nunc exponamus. Atque hoc sanè propemodum quis intelligat, si & ciuitates Græcorum fama, gloriáque præstanteis, & vniuersum orbem terrarum, qui incolitur, vt à diuersis ac variis gentibus occupatus est, inspiciat. Quæ

enim

enim gentes in locis frigidis, quæque in Europa habitant, animi quidem & ardoris plenæ sunt, cogitationis verò, & artis aliquanto inaniores. Quocirca libertatem quidem magis retinere solent, resp. verò suas minus bene administrare, nec finitimis imperare possunt. Quæ autem Asiam incolunt, mente sunt illæ quidem in cogitando, & in artibus inueniendis sollertes & ingeniosæ, sed nullius animi. quocirca perpetuò parent ac seruiunt. Porrò autem Græcorum natio, quemadmodum quòd ad loca attinet, media interiecta est, ita & ambarum illarum est particeps. Nam & ferox, atque animosa, & solers atque ingeniosa est. quapropter & semper in libertate viuit, & perpetuò rempub. suam optimè administrat, & omnibus imperare possit, si vnam reip. administrandæ formam consequatur. Eodem autem modo inter se differunt Græcorum nationes. aliæ enim ingenio præditæ sunt mero & simplici: aliæ ad hanc vtramque vim benè temperatæ. Perspicuum igitur est, eos homines, qui scriptori legum ad virtutem flexibiles ac tractabiles futuri sunt: & acri ad cogitandum ingenio, & magnò, ferocique ad audendum animo esse debere. nam id, quod aiunt quidam, in custodibus inesse oportere, vt sint notis quidem beniuoli & amici, ignotis verò inimici atque infesti: ardor animi est, qui vim amandi & bene volendi gignit. Hæc enim est animæ potestas, qua amamus. cuius rei argumentum est, quòd in familiareis & amicos ardor & excandescentia animi concitatur magis, quàm in ignotos, siquis se ab illis neglectũ, aut parui factum putet. Quapropter conuenienter & meritò Archilochus de amicis querens cum hac animi parte loquitur hoc modo. Nónne appetebát iugulum amici ipsi tuum? *Tum imperandi, & libertatis amor ab hac vi omnibus at-*

tributus est. imperiosum enim, & inuictum quiddam animi excandescentia est. Neque verò rectè dictum est à quibusdã, sæuos atque asperos in ignotos esse oportere. in neminem enim talem oportet esse. neque magnanimi viri, feri & asperi sunt natura, nisi in eos, qui faciunt iniuriam. Sic autem in familiareis & notos afficiuntur magis, quã in ignotos, quod paullò antè dictum est, si se ab illis iniuria affectos esse putent. Atq; hoc non temerè euenit. quos enim sibi beneficium debere existimant, ab iis se præter detrimẽtum, quod sibi infertur, etiam hoc fraudari arbitrantur. ex quo illud dictum est, Nam bella fratrum sæua, pugnæque asperæ. *&,* Qui valde amarunt, odia gerunt acerrima. *De iis igitur, qui in ciuili societate viuunt, quàm multos, & quali ingenio præditos esse oporteat, & præterea quantus ager, & qualis esse debeat, ferè definitum, atque explicatum est. non enim eadem in iis, quæ disputantur, & dicuntur, atque in iis, quæ fiunt, & sub sensum cadunt, subtilitas postulanda est.*

8 *Quoniam autem quemadmodum in aliis, quæ natura constant, non continuò sunt hæ totius concretionis partes, sine quibus totum esse non possit: sic in promtu est, neque in ciuitatis partibus esse ea numeranda, quæ ciuitatibus non deesse debẽt, neque in alius vllius societatis, ex qua vnũ quoddam genus fiat. vnũ enim quiddam, & commune, & idem sociis sit oportet siue æqualiter, siue inæqualiter eius sint participes, siue hoc sit, verbi causa, alimentũ, siue agri longitudo & latitudo, siue quid aliud tale. At cum duarũ rerum hæc est illius gratia: illa autem, cuius gratia: nihil est in his rebus cõmune, nisi quòd hæc faciat, illa accipiat: exempli causa, nulli nec instrumento, nec opifici cum opere, quod efficitur, quicquam est commune. domui enim nihil est cum fabro, aut architecto cõ-*

mune: sed architectura, & ars fabrorum domus gratia comparata est. Quando igitur hæc ita sunt, quamuis bonorum partorum, seu relictorũ possessione ciuitatibus opus sit, bonorum possessio tamẽ ciuitatis nulla pars est. Atqui multa animata partes sunt ciuitatis. Ciuitas autem societas quædam similium est, vitæ, quoad eius fieri potest, optimæ gratia constituta. Sed quoniam summũ bonum est beatitudo: beatitudo autem virtutis operis functio, & vsus quidam perfectus est: résque ita cadit, vt alij possint eius esse participes & compotes, alij parum, aut nihil: hæc videlicet causa est, quamobrem ciuitatum & rerump. plura, & dissimilia genera exstiterint. Nam dum alij aliis modis, aliísque viis ac rationibus singuli hoc aucupantur, atque inuestigant: & vitæ genera diuersa efficiunt, & reipub. administrandæ formas dissimileis. Quàm multæ autem hæ res sint numero, sine quibus ciuitas esse non queat, vidẽdum est. Nam quas ciuitatis parteis esse dicimus, eæ in his rebus insint necesse est. Ergo operum numerus sumẽdus est. ex his enim intelligere licebit. Primùm igitur victus, seu alimentum suppetere debet: deinde artes. multis enim instrumentis opus est ad vitam degendam: tertio loco arma. eos enim, qui societatem ciuilem coierunt, armis instructos esse necesse est & aduersus eos, qui imperium respuunt, legibúsq; parẽre nolunt, & aduersus externos iniuriam facere conanteis. deinde aliqua pecuniæ vis & copia tum ad vsum domesticum atque vrbanum, tum ad sumtũ rei militaris. quintum est id, quod primo loco ponendum fuit, rerum diuinarum, & cæremoniarum curatio, quam sacerdotium appellant. postremum est & sextum, omniúmque maximè necessarium, iudicium de rebus vtilibus, & de rebus iustis, quæ ciuibus inter ipsos intercedunt. Hæ sunt res, hęcq; opera, quæ omni ciuitati

opus sunt, quæ quidem relatu digna sint. Ciuitas enim multitudo est non fortè oblata, sed ad vitam degendã suis ipsa bonis contenta, vt dicimus. Quòd si quid horum fortè desit fieri non potest absolutè, vt hæc societas suis ipsa bonis sit contenta. In horum igitur operum effectionibus consistere ciuitatem necesse est. Oportet ergo & agricolarum esse multitudinem, qui alimentum, victúmque præbeant, & artifices, & viros militareis, & locupleteis, & sacerdotes, & iudices, qui [1] de rebus iustis, & vtilibus statuant.

9 *His autem decisis ac definitis, reliquum est, vt videamus vtrùm hæc omnia debeant omnium esse communia: (fieri enim potest, vt iidem omnes sint & aratores, & artifices, & consultatores, & iudices,) an vnicuique operi, & muneri, quod à nobis commemoratum est, alij atque alij præficiendi sint, an quædam ex his propria, quædã necessariò sint communia. Non in omni autem reip. administrandæ forma hoc locum habet. nam, quemadmodum diximus, fieri potest, vt & cum omnibus omnia communicentur, & non omnia cum omnibus, sed quædam cum quibusdam. Hæc enim dissimileis reip. administrandæ formas gignunt. In democratiis enim omnes omnium sunt participes, in oligarchiis cõtrà. Quoniam autem fors ita tulit, vt de optima reip. administrandæ forma consideraremus: hæc autem est, ex qua ciuitas maxime fortunata, & beata esse possit: at beatitudinem sine virtute cõstare non posse antè dictum est: perspicuum est in ea ciuitate, quæ optimè regitur, rectissimeq; administratur, quæq; viros possidet simpliciter & absolutè, non ex condicione iustos, ciueis neque illiberalem & sordidam, neque cauponariam, & tabernariam vitam degere oportere. humilis enim, minimé que generosa talis vita est, & virtuti aduersaria. neque verò agrico-*

1 τῶν δικαίων, καὶ τῶν συμφερόντων. al. τῶν ἀναγκαίων καὶ τῶν συμφ. id est de reb. necessariis, & vtilibus.

las esse. otio enim opus est tum ad virtutis ortum, tum ad actiones ciuileis. Quoniam autem inest in ciuitate & genus hominum militare, & id quod partim de utilibus deliberat, partim de iustis disceptat & iudicat, quæ duo genera, ciuitatis partes in primis videntur esse: utrùm etiam hæc munera diuersa habēda sunt, an iisdem utraque assignanda & mandanda sunt? Atqui hoc quoque perspicuum est, quamobrem quodam modo iisdem, quodam modo diuersis sint mandāda. Nam qua ratione utrumque munus ad aliud tempus ętatis accommodatum est, & alterum prudentia, alterum viribus corporis eget, aliis mādari debent: qua ratione verò fieri non potest, vt, qui vim afferre, & prohibere possunt, hi semper se sub imperio esse æquo animo ferant, hac ratione iisdem. nam penes quos armorum est arbitrium & potestas, eorumdem arbitratu manet & non manet reip. administrandæ forma. Reliquum igitur est, vt iisdem quidem hæc utraque reip. administrandæ pars sit mādanda, verùm non vno tempore: sed quemadmodum vires corporis in iuuenibus, prudentia in senibus solet inesse natura: sic ambobus distribui & utile, & iustum est. habet enim hæc diuisio ac distributio rationem dignitatis. Iam verò etiam hos bona possidere oportet. Ciuibus enim facultates & copiæ rei familiaris suppetant necesse est. at hi sunt ciues. nam id genus hominum, quod arteis illiberaleis & sordidas exercet, non est particeps ciuitatis, neque vllum aliud, quod non est virtutis opifex. hoc autem ex eo, quod positum est, & ex condicione dicta in promtu est. Nam vita beata cum virtute coniuncta suppetat necesse est. Beata autem dicenda ciuitas est, non parte aliqua spectata ciuitatis, sed omnibus ciuibus. perspicuum autem etiam ex eo est, ciueis copiosos & locupleteis esse oportere, quòd necesse

est agricolas esse aut seruos, aut barbaros, aut accolas, & quasi glebæ addictos, quod genus hominum periœcos Græci vocāt. Reliquum est ex iis, quos suprà enumerauimus, sacerdotum genus. Atque horum quidem descriptio & ordinatio non obscura est. nam neque agricola, neque illiberalis & sordidus artifex, sacerdos instituendus est. à ciuibus enim deos coli decet. Quoniam autem ciuilis multitudo in duas parteis distributa est, hoc est in milites grauioris armaturæ, & senatores, decet autem & diis immortalibus cultum tribuere, & ætate grandibus, temporísque spatio defessis requiescendi licentiam dari: his videntur sacerdotia esse deferēda. Sine quibus igitur rebus ciuitas constare non possit, & quot sint partes ciuitatis, dictum est. Nam agricolæ quidem, & opifices, & omnis mercenariorum hominum turba, ciuitati suppetat necesse est: sed partes sunt ciuitatis grauioris armaturæ milites, & senatores. & singula hæc genera ita separata ac distincta sunt, vt alia semper, alia vicissim, & à certo tempore, suo munere fungantur.

10 *Videtur autem non nunc primùm, neque nuper esse cognitum iis, qui de reip. administrandæ ratione studiosè commentantur, & philosophantur, seorsum distinctam ac distributam per genera esse ciuitatem oportere: & alterum genus militare, alterum, quod in agro colendo versetur, esse debere. nam & in Ægypto etiam vsque ad hodiernum diem hoc institutum viget, & in Creta: cùm Sesostris in Ægypto huius instituti, legísque auctor fuerit, vt aiunt: Minos in Creta. Videtur autem & conuiuiorum, seu sodalitiorum ordinatio vetus esse: & ea quidem, quæ in Creta vsurpantur, Minoë regnum obtinēte, vsu recipi cœpta esse: quæ verò in Italia celebrantur, multo his esse antiquiora. aiunt enim*

ex iis, qui illic habitant, viri docti & eloquentes, & rerum antiquarum scriptores, Italum quendam OEnotriæ regem fuisse: à quo, nomine mutato, Italos pro OEnotriis esse appellatos: & hanc Europæ oram, quæ sinu Scyllatico & Lametico continetur, hoc nomen esse consecutam. distant enim hæc loca inter se diei dimidij itinere. Hunc igitur Italum ferunt OEnotros, qui pastores & nomades erant, agricolas, fecisse, & cùm alias eis leges scripsisse, tum verò sodalitia, conuiuiáque publica lege sanxisse ac confirmasse. Quapropter etiam nunc nonnulli ex iis, qui ab illo orti sunt, & sodalitiis vtuntur, & nonnullis aliis legibus. Habitabant autem in ea quidem parte, quæ à mari Tyrrheno alluitur, Opici, qui & olim cognomento Ausones dicebantur, & nunc item dicuntur. In ea verò, quæ Iapygium, & Ionium attingit, quæ Syrtis appellatur, Chaones. Erant autẽ etiam Chaones genere OEnotri. Sodalitiorum igitur ordinatio hinc primùm nata est. Multitudinis verò ciuilis per genera descriptio ac distributio ex Ægypto. multis enim sæculis Sesostris regnum Minois regno antiquius est. Oportet igitur etiã alia fere existimare sæpenumero, atque adeò infinitis vicibus longo temporis interuallo esse inuenta. nam rerum quidem ad victum, cultúmque necessariarum, vtilitatem, ac necessitatem ipsam, magistram fuisse credibile est: iis verò, quæ ad speciem, & ornatum, ad magnificos denique & superuacaneos apparatus pertinent, has iam repertas incrementũ dedisse probabile est. Itaque etiam ea, quæ ad rerumpublic. administrationes pertinent, ita se habere putanda sunt. Antiqua porrò esse omnia, Aegyptiorum leges, institutáque indicant. nam cùm hi mortalium omnium antiquissimi esse videantur, leges, & descriptionem ciuilis ordinis consecuti

1 τοῖς μὲν εὑρημένοις ἱκανῶς, &c. al. τοῖς μὲν εἰρημένοις mendosè.

ſunt. Quocirca oportet ¹*iis quidem, quæ tolerabiliter inuenta & tradita ſunt, uti: quæ verò ſunt prætermiſſa, nondúmque reperta, quærere. Agrum igitur & eorum eſſe debere, qui arma gerunt, & eorum, qui reip. adminiſtrationis ſunt participes: & agricolas alios ab eis eſſe oportere, & quantus ager eſſe debeat, & qualis, dictum eſt ſuprà. de agri autem diuiſione, & iis, qui agrum colunt, quos & quales eſſe oporteat, primo loco dicendum eſt: quando quidem neque bona volumus eſſe communia, quemadmodum quidam dixerunt, ſed liberaliter & amicorum in morem vſum eorum eſſe communem, neque quemquam ciuium alimento, victúque egere. Tum de ſodalitiis, & conuiuiis publicis vno ore conſentiunt omnes, ea eſſe vtilia ciuitatibus omnibus benè conſtitutis. propter quam porrò cauſam idem nobis quoque videatur, poſterius dicemus. Oportet autem inter omneis ciueis horum eſſe communionem. At egentibus non facile eſt id, quod præfinitum ac præſtitutum eſt tributum in eas concenationes de ſuo conferre, & ceteros ſumtus rei familiaris tueri ac ſuſtinere. Præterea verò ſumtus in deos, & deorum religiones, totius ciuitatis ſunt communes. Neceſſe igitur eſt agrum in duas parteis eſſe diuiſum: atque alteram quidem partem eſſe communem & publicam: alteram verò propriam & priuatam: & harum partium vtramque rurſus ſectam eſſe bifariam: vt publicæ partis altera pars in piorum munerum functiones, & cultus deorum conferatur: altera in ſodalitia & publica conuiuia inſumatur: partis priuatorum pars altera poſita ſit in extremis totius agri finibus, altera ſit ſuburbana, vt binis portionibus vnicuique tributis, omnes vtriuſque loci ſint participes. ſic enim & æquitas, iuſtitiáque ſeruatur, & maior eſt ciuium ad*

bella

bella cum finitimis suscepta concordia. Nam vbi non fit hoc modo distributio, alij quidem inimicitiarum cum finitimis suscipiendarum securi sunt: alij de iis nimis solliciti præter honestum ac decorum laborãt. Quapropter apud nonnullos lex est, ne, qui vicini sunt finitimis, adhibeantur in id consilium, in quo agitur de bello eis inferendo, tanquam propter metum & curam rerum priuatarum minus rectè consultare possint. Agrum igitur ita diuisum esse necesse est propter eas causas, quæ antè expositæ sunt. Eos autem, qui agrum colent, maximè quidem optandum est, si optare fas est, vt serui sint, neque omnes vnius gentis, neque animosi. sic enim & ad opus rusticum faciendum fuerint vtiles, & metuendum non sit, ne quid rerum nouarum moliantur: quòd si hoc non contingat, at vt sint accolæ barbari, simili ingenio præditi, atque superiores. Atque ex his sanè ij quidem, qui priuatos agros colent, priuati & proprij sint oportet eorum, qui bona possidẽt: ij verò, qui communeis & publicos, communes & publici. Quomodo autem seruis vtendum sit, & quamobrem seruis omnibus libertatis præmium esse propositum melius sit, posterius exponemus.

Vrbem porrò terræ continentis quidem, & maris, & 11 *agri totius similiter, quantum loci natura patitur, communem esse oportere, suprà demonstratum est.*[1] *Eius vero per se consideratæ situs talis optandus est, vt quattuor res spectemus. primùm quidem valetudinem, tanquam rem necessariam. vrbes enim ad orientem versus, & ad ventos ab ortu flanteis, positæ, saluberrimæ sunt: secundum has, eæ, quæ ad aquilonem spectant. hæ enim ad hiemem salubrem excipiendam sunt appositiores. deinde, quod ad reliqua attinet, vt & ad ciuileis actiones, & ad bellicas sit opportuna. Atque*

1 αὐτῆς δὲ, &c. al. αὐτὴν δὲ, &c.

ut ad bellicas quidem actiones sit apta, eam ciuibus oportet exitus habere ad exercitum educendum faciles atque expeditos: aduersariis accessus difficiles, & circumsedendi viam impeditam. postremò aquarum partim stātium, partim manantium & peremnium copia maximè quidem propria & natiua suppetat oport[1]: [1] sin minus, at certè excogitandum tali incommodo remedium est, construendis multis & magnis receptaculis ad excipiendā aquam pluuiam, ut ne unquam deficiat eos aqua, si fortè propter bellum ab agro prohibeantur. Quoniam autem eorum, qui in urbe habitant, valetudinis ratio & cura habenda est: hoc autem primùm in urbis situ consistit, ut & in salubri loco sita sit, & salubrem cæli partem spectet: secundo loco in usu aquarum salubrium: etiam in hac re diligentia præcipuè est adhibenda. quibus enim rebus largissimè, & plerumque utimur ad corpus alendum & tuēdum, hæc maximo ad valetudinem sunt adiumento. at aquarum & ventorum vis tali natura prædita est. Quapropter in ciuitatibus prudentibus, & cordatis, si omnes aquæ non sint similes, & si non sit harum aquarum peremnium copia, oportet & eas, quæ sunt ad victum opportunæ, & eas, quæ ad alium usum comparatæ sunt natura, separatas esse, ac distinctas. De locis munitis autem non omnibus peræquè ciuitatibus eadē expediunt: exempli causa, arx edita, atque excelsa oligarchiæ & monarchiæ propriè conuenit: loci æquabilitas verò democratiæ: aristocratiæ neutrum, sed potius [2] loca firma, & munita complura. Priuatorum porrò ædificiorum descriptio, suauior illa quidem habetur, & ad alias actiones utilior, si singula eorum loca sint explicata, atque aperta, & more hoc recentiore, & eo, cuius inuentor fuit Hippodamus, ædificata: ad munitiones verò

1 εἰ δὲ μὴ, τοῦτό γε εὑρῆσθαι, διὰ, &c. nam mēdosè alij libri habent, εὕρηται, &c.

2 ὀχυροὶ τόποι, mēdosè alii ἰσχυροί.

bellicas, & ad pericula belli propulsanda, contrario modo, & quo modo ædificabant veteres. habebat enim illa ædificandi ratio exitus impeditos externis, & latebras ad scrutandum difficileis iis, qui impetum aut impressionem facere conarentur. Quapropter oportet vtramque rationem in ædificando seruari. fieri enim hoc potest, si quis ita ædificet, vt imitetur ea, quæ appellant nonnulli [1] in rebus rusticis vitium iuga, siue systadas, proinde acsi dicas, vitium constitutiones: & totam quidem vrbem ita exstruere, vt non sit tota latis viis explicata, atque exporrecta, sed in quibusdam partibus ac locis. sic enim & à periculo erit tuta ac munita, & ad ornatum, speciémque præclara. Muros autem vrbibus qui negant ciuitates eas habere debere, quæ se virtutem colere profitentur, eiúsque possessionem sibi vendicant, ac mordicus retinent, næ illi valde antiquè hac de re existimant, ídque cùm videant re & factis eas refelli, quæ se ita gloriosè venditabant. Et verò aduersus simileis, neque admodum numero præstanteis, in murorum præsidio ac munimento salutem collocare, non est honestum. sed quando éuenit, & fieri potest, vt, qui adoriuntur, & impetum faciunt, virtute humana, eáque, quæ in ciuibus numero paucis inest, sint superiores, ac potentiores: si salutis ratio habenda est, & non vltro accipienda detrimenta, & perferendæ contumeliæ: vt quæque munitio stabilissima & tutissima est, ita habenda est ad bellum accommodatissima, præsertim cùm hodie reperta sint telorum, & tormentorum, & machinarum genera ad vrbium oppugnationes exquisitissima & perfectissima. Simile enim est vrbeis muris non esse cingendas censere, atque si quis regionem quærat incursionibus hostium expositam atque opportunam, & loca montosa circumcîdat: itémque do-

[1] ἐν τοῖς γεωργικοῖς.

miciliis priuatis parietes non circumdet, tanquam habitatores propterea ignaui ſint futuri. Jam verò ne hoc quidem ignorandum eſt iis, quorum vrbes mœnibus ſepta ſunt, vtroque modo vrbibus vti licere, & vt muros habentibus, & vt non habentibus: quorum verò vrbibus muri non ſunt circumdati, iis hoc idem non licere. Si igitur hæc vera ſunt, non ſolùm mœnibus vrbes ſæpiendæ ac muniendæ ſunt, verùm etiam curandum eſt, vt hæc & ad ornamentum vrbis ſint magnifica, ac decôra, & ad vſus bellicos, tum alios, tum nunc proximè repertos, accommodata, atque opportuna. Quemadmodum enim iis, qui adoriuntur, & inuadunt, curæ eſt excogitare quibus modis omnia, aut aliqua habeant ſuperiora: ita & iis, qui ſibi cauent, alia iam inuenta ſunt, alia ipſi quærere, & acerrimo ſtudio inueſtigare debent. nam ab initio ne conantur quidem in eos impetum facere, qui præmuniti, ac præparati ſunt.

12 *Quoniam autem ciuium quidem multitudo per ſodalitates & concenationes publicas diſtributa: muri verò propugnaculis, & turribus in locis idoneis diſtincti, atque intercepti eſſe debent, ſcilicet eæ res hortantur & inuitant, vt nonnulla conuiuia in his propugnaculis apparentur, atque adornentur. Atque hæc quidem hoc modo diſponenda, atque ordinanda eſſe videantur. Sed ea, quæ rebus diuinis attributa & conſecrata ſunt, domicilia, & ea, quæ ſunt ampliſſima magiſtratuum ſodalitia, triclinia dico, in quibus ea celebrantur, cónuenit locum idoneum habere, vnóque & eodem loco templa omnia eſſe poſita, niſi vel lex aliqua, vel aliquod oraculũ Apollinis, vel aliquod aliud vetat ſeparari. Talis autem fuerit locus & ad efficiendam[1] ſitus præſtantiam ſatis illuſtris atque eminens, & præ vicinis partibus ciuitatis*

1 τῆς θέσεως ἀρετὴν. vulgò τῆς ἀρετῆς θέσιν, mendosè.

tutus ac munitus. Decet autẽ huic loco talis fori structuram esse subiectam, quale in Thessalia' vsu receptum est, quod liberum vocant. hoc porrò significat ab omnibus rebus venalibus purum & sincerum esse oportere, neque quemquam sordidum atque illiberalem artificem, neque agricolam, neque alium quemquam talem huc irruere, aut omninò aspirare, nisi à magistratibus arcessatur. Fuerit autem hic locus lepidus ac venustus, si etiam senum gymnasia hic fuerint locata. decet enim etiam hoc ciuitatis decus atque ornamẽtum pro ætatibus esse diuisum ac distinctum: & inter adolescẽteis quidem magistratus aliquos: inter magistratus verò, senes versari. magistratuum enim præsentia ante oculos posita verum pudorem, & liberalem metum in animis ingenerat. Forum autem rerum venaliũ aliud ab hoc esse oportet, & seorsum positum in loco & ad eas res, quæ è mari aduehuntur, & ad eas, quæ ex agro importantur, vnà excipiendas opportuno. Iam verò quoniam ciuitatis multitudo diuiditur in sacerdotes, & magistratus, decet triclinia, in quibus sacerdotes cõuiuia inituri sunt, ad ædeis sacras esse collocata. Magistratum verò, quicunque rerum contractarum iudiciis, & actionum intentionibus, & in ius vocationibus, & talibus aliis curationibus præsunt, & præterea ædiliũ minorum, seu annonæ præfectorum, & ædilium maiorum, qui res vrbanas procurant: horum omnium sodalitia, seu potius triclinia, in quibus conuiuia agitent, ad forum & conuentum aliquem publicũ ædificata esse oportet. talis autem est locus, in quo rerum necessariarum mercatus institutus est. nam forum illud superius vacuum esse ponimus. hoc verò rebus necessariis destinamus. Ea autem, quæ extra vrbem sunt, constitutionem, & descriptionem à nobis expositam imitari debent. Illic enim

1 νομίζουσιν, al. ὀνομάζουσιν, mendosè, opinor.

magistratibus, quos alij siluarum custodes, alij agri præfectos appellant, & loca vbi custodias agant, & triclinia vbi vnà epulentur, & conuiuia agitent, comparata sint necesse est: & præterea templa per agrum distributa, alia diis, alia heroibus dedicata. Verùm longos esse nunc in harum rerum explicatione subtiliore, & disputatione accurata atque arguta, [1] *superuacaneum est. talia enim intelligere difficile non est, sed facere potius. nam de his verba facere, optantis est. ea autem euenire, fortunæ. Quare de talibus nunc plura dicere omittamus.*

1 περίεργόν ἐστιν. mendosè vulgò ἀργόν ἐστιν.

13 *De ipsa autem reipubl. administrandæ forma, ex quibus, & ex qualibus eam ciuitatem, quæ beata futura est, & rectè administrabitur, constare oporteat, dicendum est. Quoniam igitur duo sunt, in quibus posita est omnium hominum perfectio & præstantia: horum autem vnum in eo consistit, vt scopus, & finis actionum sit rectus, & rectè propositus:* [2] *alterum in eo, vt homo actiones ad finem pertinenteis & conferenteis inueniat: (fieri enim potest, vt hæc & discrepent inter se, & consonent. interdum enim scopus quidem propositus est rectus atque honestus: sed in agendo ab eo aberrant: interdum contrà, ea quidem omnia, quæ ad finem pertinent, assequuntur, sed finem sibi proposuerunt malum ac prauum: aliquando ab vtroque longè aberrant: quod genus in arte medendi. nam neque quale esse oporteat corpus sanum, rectè interdum iudicant, neque ad finem sibi propositum accommodata efficientia nanciscuntur. in artibus autem & scientiis hæc vtraque tenenda sunt, finis, & actiones, seu effectiones ad finem conferentes.) Omneis igitur & bene viuendi, & beatitudinis cupiditate affectos esse, perspicuum est. sed alij eam assequi possunt, alij per fortunam quandam,*

2 legend. ἐν δὲ ἐν τῷ τάς, &c.

aut naturam non possunt. adiumentis enim & facultatibus extrinsecus suppeditatis ad benè viuendum opus est: sed iis, qui animo melius affecti sunt, paucioribus: qui deterius, pluribus. alij autem statim ab initio beatitudinem non rectè quærunt, quamuis eius obtinẽdæ facultatem habeant. Quoniam autem propositum nobis est optimam reip. administrãdæ rationem videre: hæc porrò est, ex qua ciuitas optimè gubernari, atque administrari possit: optimè verò ciuitas ex ea administratione regi atque administrari possit, ex qua maximè beata esse queat: quid sit beatitudo scilicet non est ignorandum. Dicimus autem etiam in libris de Moribus (si quis est librorum illorum fructus) esse muneris functionem, & vsum virtutis perfectum, eúmque non ex conditione, sed simpliciter & absolutè. ea porrò ex condicione dico, quæ necessariò fiunt: simpliciter, quæ honestè: exempli causa, in iustis actionibus, pœnæ & castigationes à virtute illæ quidem proficiscuntur, sed necessariæ sunt, & quòd honestè fiunt, id habent necessariò. est enim optabilius nulla re tali opus esse neque homini, neque ciuitati. Quæ verò in honoribus, & copiis bonorum externorum versantur actiones, eæ simpliciter sunt pulcherrimæ atque honestissimæ. Illud enim alterum, supplicia dico, & animaduersiones in improbos, mali cuiusdam electio est, vt aliud malũ tollatur. tales verò actiones, contrà. bonorum enim sunt quasi structuræ, seu machinationes, & procreationes. Possit autem vir bonus quidem, & paupertate, & morbo, & aliis fortunæ casibus aduersis pulchrè & rectè vti: verumtamen in contrariis beatitudo posita est. hoc enim definitum, ac decisum est in libris de Moribus, virum bonum esse talem, cui, quæ simpliciter bona sunt, bona sunt. In promtu autem est etiam, hos vsus, necessariò

bonos & honestos esse simpliciter. Quapropter bona externa beatitudinis causas efficienteis esse existimant homines: vt siquis causam clarè, & benè cithara canendi lyræ potius, quàm arti ascribat. Ex iis igitur, quæ dicta sunt, alia suppetant, alia legum scriptor præparet ac suppeditet necesse est. Quocirca in constituenda ciuitate eas res omnibus precibus oramus, & optamus, quæ sunt in potestate & arbitrio fortunæ. eam enim harum rerum abitram, ac dominam ponimus. sed bonam esse ciuitatem, non iam fortunæ, sed scientiæ, & cõsilij munus atque opus est. Atquin eò bona ciuitas est, quòd ciues, qui reip. administrandæ sunt participes & consortes, boni sint. nobis autem ciues omnes reipubl. administrationis sunt consortes. Hoc igitur considerandum est, quo pacto vir bonus fiat. Nam si fieri potest, vt omnes ciues sint viri boni, non singuli: ita optabilius est. [1] sed non potest. omneis enim cíueis esse viros bonos, sequitur illud, vt origine prius, vnum quemque esse bonum. Fiunt porrò boni & probi tribus rebus. tria autem hæc sunt, natura, consuetudo, ratio. Etenim nasci oportet primùm, verbi causa, hominem, & non aliud aliquod animal: [2] deinde certo quodam modo conformatum, & corpore & animo. Nonnulla autem sunt, quæ non satis est à natura esse tributa. mos enim & consuetudo ea immutant. quædam enim sunt in vtrãmque partem propensa natura, quæ consuetudine in deterius, aut in melius flectuntur. Aliæ igitur quidem animantes maximè quidem viuunt natura: nonnullæ verò aliquantum etiam more & consuetudine: homo autem etiam ratione. hoc enim solum ex omnibus animalibus ratione præditum est. Itaque hæc oportet inter se concinere & consonare. multa enim agunt homines præter consuetudinem & naturam rationem ducem secuti,

1 ἀλλ' οὐκ ἐνδέχεται. hoc totum desideratur in libris vulgatis.

2 εἶτα, &c. quidã libr. vulg. habent οὕτω, mendosè.

si

*si persuasum eis fuerit aliter agere melius esse. At quali sanè
ingenio, qualíq; natura præditos eos esse oporteat, qui legum
scriptori futuri sunt morigeri & tractabiles, distinctè expli-
cauimus anteà. Reliquum iam nobis munus est, vt de insti-
tutione, & disciplina ciuium disseramus. alia enim discũnt
consuescendo, alia audiendo.*

Quoniam autem societas omnis ciuilis ex iis, qui impe- 14
*rant, & iis, qui sub imperio sunt, constat, ergo hoc viden-
dum est, vtrùm eos, qui imperant, & eos, qui parent impe-
rio, dissimileis ac diuersos esse oporteat, an eosdem, per omne
vitæ tempus. Perspicuum enim est, ex hac diuisione discipli-
næ rationem pendêre, vt qualis huius quæstionis distinctio
fuerit, talem ciuium disciplinam esse oporteat. Si igitur alte-
ri tanto alteris antecellerent, quanto deos & heroas homi-
nibus præstare existimamus, vt primùm statim corpore lon-
gè essent proceriores, deinde animo multo excellentiores, ita
vt incontrouersa, & in promtu posita esset eorum, qui im-
perant, præ iis, qui sub imperio sunt, excellentia: perspicuum
est satius fore semper illos quidem præesse, atque imperare:
hos verò imperio parêre omnino. Quando autem non est hoc
inuentu, aut paratu facile, neque ita éuenit, vt ait Scylax
apud Indos fieri, reges esse tantopere iis, qui sub eorum im-
perio sunt, præstanteis: nimirum propter multas causas ciues
omnes similiter imperandi & parendi vicissim, & pro sua
quisque parte sint participes necesse est. nam & æquale, seu
æquum, est idem similibus: & reip. administrandæ formam,
quæ contra ius sit constituta, manere difficile est. cum iis e-
nim, qui sub imperio sunt, coniuncti sunt & conspirant om-
nes, qui in regione sunt, rerum nouarum cupidi. & vt ij, qui
remp. administrant, tot sint numero, vt hos omneis superare*

queant, vnum quiddam eorum est, quæ fieri non possunt. Verumenimuerò quin ij, qui ciuitati præsunt atque imperant, iis, qui sub imperio sunt, antecellere debeant, nemo in controuersiam vocat. Quomodo igitur hæc futura sint, & quomodo reip. administrationis consortes sint futuri, scriptori legum videndum est. Dictum verò est hac de re suprà. natura enim eligendi facultatem dedit, quæ fecit eorum, qui sunt iidem genere, & numero, alios iuuenes, alios senes: quorum illos quidem decet parêre, hos verò imperare. Nemo autem propter ætatem párens imperio, indignetur, neque se meliorem esse putet, præsertim qui sit hoc munus vicissim accepturus, vbi iustam ætatem attigerit. Quodam igitur modo iidem imperare, & parêre imperio dicendi sunt, & quodammodo alij. quare & quodammodo eandem disciplinam adhibere necesse est, quodammodo aliam. Nam & vt is, qui benè imperaturus est, primùm paruerit imperio, aiunt oportere. Imperium autem, quemadmodum tertio libro dictum est, aliud est eius, qui imperat, gratia: aliud eius, qui imperio páret. atque horum illud quidem, imperium domini in seruos, seu herile dicimus: hoc verò, imperium in liberos. Differunt autem nonnulla eorum, quæ imperantur, non factis & muneribus, sed fine. Quocirca honestum est etiam iuuenibus iis, qui liberi sunt, multa facta, ac munera, quæ ministrorum propria videntur, administrare atque obire. non enim tam per se differunt inter se actiones ad honestum, & inhonestum, quàm fine, & eo, cuius gratia obeuntur. Quoniam autem ciuis, & magistratus, & optimi viri eandem virtutem esse dicimus: eundem porrò & prius oportet imperio parêre, & posterius imperare: hoc negotium fuerit legum scriptori diligenter curandum, & quo modo viri bo-

ni fiant, quibúsque studiis: & quis sit vitæ optimæ propositus finis. Duæ autem animi partes distinctæ sunt: quarum altera ratione prædita est per se: altera non habet illa quidem rationem per se, sed rationi obtemperare potest. Atque harum animi partium virtutes eas esse dicimus, ex quibus vir bonus quodammodo dicitur. In vtra autem parte potius finis consistat, si quæratur: iis quidem, qui animum ita partiuntur, vt partiri dicimus oportere, non est obscurum quomodo respondere debeant. semper enim quod deterius est, eius, quod melius est, gratia est. Atque hoc appâret similiter in iis rebus, quæ natura valent, atque in iis, quæ arte constant. At quæ pars animi ratione prædita est, melior ea est, quæ non est. Rationis porrò duæ sunt partes, quo modò nos quidem diuidere consueuimus, altera enim in agendo versatur: altera in contẽplando.[1] Quoniam igitur necesse est actiones ad eundem modum esse diuisas, quemadmodum ea, quorum sunt actiones, diuisa sunt: hanc autem animi partem ita oportet esse diuisam: scilicet & harum partis animi partium actiones ex proportione inter se respondere dicemus: & partis animi melioris actiones etiam meliores esse necesse est, iis, qui possunt assequi vel omneis, vel duas. semper enim hoc cuique est optatissimum, quod ad potiendum est summum, summóque in gradu positum. Diuisa autem omnis vita est in negotium & otium: bellum & pacem. Tum earum rerum, quæ in actionem veniunt, aliæ sunt necessariæ & vtiles: aliæ honestæ: in quibus eadem adhibeatur electio necesse est, atque in animi partibus, earúmque actionibus: nempe vt bellum pacis gratia suscipiatur, negotium otij: necessaria, & vtilia honestorum. Cùm igitur vir moderandæ ciuitatis peritus in ferendis legibus hæc omnia intueri debeat, & ex

1 hic locus mendosissimus est in libris aliis vulg. omnibus.

animi partibus, & ex earum actionibus: tum maximè oportet eum leges dirigere ad meliora, atque ad fineis. eadémque ratio in vitæ generibus, & rerum varietatibus, ac dissimilitudinibus adhibenda est. Oportet enim negotia quidem, & bella gerere posse: sed magis agitare pacē, atque otiari posse: & rerum quidem necessariarum atque vtilium agendarum facultatem habere, sed magis honestarum. Itaque ad hos propositos fineis & pueri quandiu in ea ætatæ sunt, & aliarum ætatum ciues, qui institutionis indigent, erudiendi sunt. At ij, qui nunc optimè omnium Græcorum rem suam publicam administrare existimantur, & ij legum scriptores, qui has reipub. administrandę formas instituerunt, neque eorum, quæ ad respublicas administrandas pertinent, descriptionem ad meliorem finem, neque leges, & disciplinam ciuitatis ad omneis virtutes reperiuntur retulisse: sed ineptè ac stolidè ad eas, quæ vtilitatis speciem præ se ferunt, & quæ ad opes amplificandas, imperiáque iniusta obtinenda videntur accommodatiores, deerrarunt. Similiter autem atque hi, quidam ex iis, qui posterius scripserunt, idem pronuntiarunt. Nam Lacedæmoniorum reip. administrandæ rationem laudantes, finem legum scriptori propositum admirantur, quòd leges omneis ad principatum obtinendum, rerúmque potiendum, & ad bellum direxit: quæ cùm ratione facilè coargui ac refelli possunt, tum re & facto nuperrime conuicta sunt. Nam quemadmodum plerique mortales longè latéque dominari fortunatum esse putant, quia hinc magna rerum secundarum suppeditatur facultas: sic & Thibro, & vnusquisque eorum, qui de Lacedæmoniorum reip. administrandæ ratione scripserunt, eorum legum scriptorem propterea videntur esse admirati, quia assidua in laboribus, & in pe-

riculis exercitatio eis imperium in multos populos conciliauit atque adiudicauit. Atqui perspicuum est, quãdoquidem nunc Lacedæmonij desierũt principatum obtinere, atque imperare, neque eos esse beatos, neque legum scriptorem bonum. Præterea verò hoc ridiculum est, eos in eius legibus permanenteis, nulla re obstante, quo minus iisdem legibus vterentur, honestæ vitæ fructum perdidisse. Ne de principatu quidem & imperio rectè sentiunt: quod aiunt legis scriptorem magni facere videri oportere. Imperium enim in liberos, herili imperio, iniustóque dominatu honestius, magísq; cum virtute coniunctum est. Præterea non eò ciuitas beata existimanda est, neque legum scriptor iccirco laudandus est, quòd ciueis ad imperium in finitimos occupandum exercuerit. Hæc enim magnum detrimentum afferunt. sequeretur enim scilicet, vt, quicunque ciuis posset, is conari deberet plus vnus posse, quàm tota ciuitas, suæq; ciuitati seruitute oppressæ imperare. Quod Lacedæmonij crimini dant Pausaniæ regi, quamuis in tam alto honoris, ac dignitatis gradu collocatus esset. Nec igitur ad ciuilem societatem accommodata est talis vlla ratio, talísque lex, nec vtilis, nec vera. debet enim legum scriptor quæ sint eadem & priuatim, & publicè optima, in animis hominum ingenerare, atque inserere: neque ciueis in rei militaris studio ea gratia oportet exerceri, vt eos, qui sunt indigni seruitute, in seruitutem redigant: sed primum vt ipsi quidem ne aliis seruiant; deinde vt principatum quærant, eorum, qui sub imperio sunt, vtilitatis, non iniustæ in omneis dominationis causa: postremò vt dominentur in eos, qui seruitute digni sunt. Legum scriptori autem maiorem operam esse dandam, vt leges & eas, quæ ad res bellicas pertinent, & ceteras, otij, & pacis causa instituat,

ac describat, non belli, testimonio sunt iis, quæ dicimus, ea, quæ fiunt. Pleræq; enim ex talibus ciuitatibus tantisper quidem dum bellum gerunt, saluæ sunt: potitæ autem imperio & principatu, óccidunt. Nitorem enim & splendorem suum in pace deperdunt, instar ferri: cuius rei legum scriptor culpam sustinet, qui hoc eos non docuit, vt otiari possint.

15 Quoniam autem idem finis propositus videtur esse hominibus & priuatim & publicè, eundémque viro optimo, atque optimæ reip. administrandæ rationi terminum constitutum esse necesse est: perspicuum est virtutes ad otium pertinentes suppetere oportere. Finis enim est, vt sæpe dictum est, pax belli, otium negotij. vtiles autem sunt ad otium, & vitam in otio degendam, virtutes & ea, quarum opus, munúsque in otio vertitur, & ea, quæ in negotio munere suo funguntur. Multa enim res necessariæ suppetant oportet, vt quis otiari possit. Quocirca ciuitatem conuenit esse temperantem, & fortem, & laborum tolerantem ac perferentem. Nam vt est in prouerbio, Non est otium seruis. At qui fortiter periculum adire non possunt, eorum, qui inuadunt, serui sunt. Fortitudine igitur, & laborum tolerantia opus est in occupatione & negotio: philosophia autem in otio & quiete: temperantia verò & iustitia in vtroque tempore: sed magis tamen in pace & otio. Nam bellum quidem iustos & temperanteis esse cogit: rerum verò secundarum tranquillitas ac iucunditas, otiúmque cum pace coniunctum, petulanteis & contumeliosos reddit potius. Multa igitur iustitia, multáque temperantia iis opus est, qui optimè rem gerere videntur, quíque rebus omnibus, quæ fortunatæ habentur, perfruuntur, vt si qui sunt, quemadmodum fabulantur poëtæ, in insulis fortunatis. hi enim tanto magis philoso-

phiam & temperantiam, & iustitiam requirent, quanto magis in talium rerum copia, & libertate otiosè uiuunt. Quamobrem igitur eam, quæ beata, & bona futura est, ciuitatem, his virtutibus oporteat esse præditã, in promtu est. Nam cùm turpe sit non posse bonis vti, tum multo turpius est in otiosa vita non posse vti: sed occupatos quidem, & bellum gerenteis, se præbere viros bonos: pacem agitanteis verò, & otio diffluenteis, mancipiorum simileis esse. Quapropter non quo modo Lacedæmonij, colere virtutem oportet. non enim illi ab aliis hac ratione differunt, neque aliis eò sunt excellentiores, quòd non eadem, atque alij, maxima bonorum esse putent, sed potius quòd hæc aliqua virtute parari existiment. Quoniam autem maiora hæc esse bona, quàm bellica: meliúsque esse his frui, quàm virtutibus: & hæc esse per se expetenda, perspicuum est: quo modo, & quibus viis ad ea perueniri possit, videndum. Hac igitur partitione suprà vsi sumus, vt diceremus, natura, consuetudine, ratione iis, qui viri boni futuri sunt, opus esse. Atque ex his tribus, quali ingenio, qualíve natura præditos esse oporteat, antea definitum, & cõstitutum est. Restat ut videamus vtrùm ratione prius erudiẽdi sint, an consuetudine, & moribus. Hæc enim oportet inter se concinere concentu optimo. fieri enim potest, ut & ratio alicuius ab optimo fine posito & fixo aberrarit, [1] & simili consuetudine sit educatus. Perspicuum igitur primùm hoc quidem est, quemadmodum in aliis, sic & in hac re ortum à principio initium capere: & finem ab aliquo principio nasci, quod ipsum alius finis est. At ratio & mens nobis sunt naturæ finis. Quare ad has oportet ortum nostri, & consuetudinis meditationem atque exercitationem parare. Deinde quemadmodum animus &

1 καὶ διὰ τῶν ἐθῶν ὁμοίων ἦχθαι. lib. vulgati ὁμοίως mendosè.

corpus duo sunt: sic & animi duas esse parteis videmus, vnam rationis expertem, alteram rationis participem: & duos harum partium habitus, quorum alter appetitus, alter est mēs. Vt autem corpus animo origine prius est: sic & pars animi rationis expers, parte rationis participe prior est. Licet autem hoc quoque hinc intelligere, quod animi quidam ardor, seu excandescentia, & voluntas, & præterea cupiditas, in pueris statim in lucem editis inest: ratiocinatio vero, & mēs ætate progressis innasci solet natura. Quocirca primùm quidem corporis cura animi culturam necessariò debet anteire: deinde proximè appetitionis, mentis causa tamen, cura habenda est: animi gratia, corporis.

16 Si igitur ab initio videndum est legum scriptori, vt optima fiant eorum, qui aluntur, corpora: primo vtique loco adhibenda in coniungendis maris & fœminæ corporibus diligentia est, quo tempore, & qualeis inter se matrimonio coniungi oporteat. Debet autem de hac societate leges ferre, spectato & vtroque eorum ipsorum, & vitæ tēpore, vt ætatibus ad eandem opportunitatē temporis conueniant & concurrāt, neque vires & potestates discrepent, vt vir quidem gignere possit, fœmina non possit: aut fœmina possit, vir non possit. hęc enim discordias inter eos pariunt & dissensiones. Secundo loco spectanda est filiorum successio. oportet enim neque nimis ætate posteriores esse filios parētibus: (nam vt parentes natu grandiores nullum beneficij sui fructum à filiis vicissim percipere possunt: sic filij à parentibus nulla re iuuari, aut subleuari queunt:) neque nimis propè ad parentum ætatem accedere. multa enim in hac re insunt incommoda. nam & minor est erga taleis filiorum verecundia, tanquam æqualeis, & ex ætatum propinquitate in administratione rei familiaris

ris querelæ & criminationes proficiſci ſolent. Poſtremò, vnde initiò huc degreſſi ſumus, videndum eſt legum ſcriptori, vt corpora eorum, qui procreantur, ſint ad eius voluntatem appoſita. Hæc igitur ferè omnia vna diligentia, curáque continentur. Quoniam enim procreationis finis definitus eſt, viris quidem ad ſummum, annorum ſeptuaginta numerus vltimus: fœminis verò, quinquaginta: oportet coniugationis principium, quod ad eorum ætatem attinet, ad hæc tempora concurrere. Eſt autem adoleſcentulorum copulatio, & coniunctio ad liberorum procreationem inepta. nam in omnibus animantibus adoleſcentium fœtus imperfecti ſunt, & fœminæ eduntur potius, quàm mares, & breui corporis figura. Quare neceſſariò hoc idem etiam in hominibus euenit. Cui rei hoc argumento eſt, quòd quibuſcunque in ciuitatibus hoc in more poſitum eſt, vt adoleſcentes cum puellis adoleſcentulis matrimonio iungantur, imperfectis & breuibus corporibus præditi ſunt. Præterea puellæ adoleſcentulæ & magis laborant in partu, & plures intereunt. Quapropter conſulto à Trœzeniis oraculo, reſponſum eis eſſe quidam dicunt, illa incommoda iis accidere propter talem cauſam, preind: quaſi multæ mulieres interirent, quia iuniores ac minores natu in matrimonium collocarentur, non quòd fructus ante tempus colligerentur. Præterea verò & ad temperantiam adiuuat, elocare paullo ætate grandiores. videntur enim eſſe intemperantiores ac libidinoſiores eæ, quæ valde puellæ rebus venereis vſæ ſunt. Tum maſculorum corporibus nocere videtur ad incrementum, [1] ſi adhuc corpore creſcente rebus venereis dent operam. huius enim tempus quoddam eſt definitũ, extra quod egrediens non amplius augeſcat. Quapropter fœminas quidem anno ætatis circiter duodeuiceſimo

1 Vetus codex habet, ἐὰν ἔτι τοῦ σώματος αὐξανομένου, &c, vulg. τοῦ σπέρματος αὔξαν. Quidam docti neque σώματος, neq; σπέρματος in hunc locum recipiunt, ſed reiiciunt. ego σώματος retineo, cũ pręſertim in libris antiq. repeiiatur.

cónuenit in matrimonium collocare: mares verò anno circiter tricesimo septimo nuptiis alligare. Namque hoc tempore facta coniunctio & corroboratis, florentibúsque ac vigentibus corporibus erit opportuna, & ad procreationis liberorum pausam ac requiem tempestiuè in eodem tempore vtrisque concurret. Praeterea verò successio liberorum & parentibus & liberis erit opportuna, his quidem ineunte aetatis robore, ac vigore, si statim pro ratione temporis nati fuerint: illis verò aetate iam decrepita, & ad annum aetatis septuagesimum praecipitata. De coniugio igitur quo tempore sit conciliandum, dictum est. Anni autem tempore eo vtendum est, quo etiam nunc vtuntur multi, ídque pulchrè, ac praeclarè, bruma [1] huic congressioni faciendae praefinita. Oportet igitur etiam eos ad liberorum procreationem ea iam cognoscere & quae à medicis dicuntur, & quae à physicis. Nam & medici quibus potissimùm temporibus corpora optimè sint affecta, satis accuratè explicant: & physici cùm de ventis copiosè disputant, tum ventos aquilonareis australibus anteponunt. Sed quomodo affectis parentum corporibus plurimùm iuuentur qui procreantur, in iis quidem, quae de puerorum institutione dicentur, attentius & accuratius erit disputandum. nunc autem satis erit adumbrata quadam forma dicere. Nam neque athletarum habitus ad bonam corporis constitutionem ciuili societati conuenientem, nec ad bonam valetudinem, nec ad procreationem liberorum vtilis est, neque is, qui remediis & curationibus eget, quíque valde laboriosus, & morbis exercitus est: sed qui inter hos interiectus est. Habitu igitur corporis esse oportet laboribus perferendis durato, atque assuefacto: sed assuefacto laboribus non violentis: neque ad vnum laborem

1 τὴν συνουσίαν ποιεῖσθαι. al. συναυλίαν minus rectè.

exercitato, quemadmodum athletarum est habitus, sed ad hominum liberorum actiones. Atque hæc ad viros similiter, & ad mulieres pertinent. Oportet autem & mulieres prægnanteis, seu grauidas suorum corporum curam habere, ne desidiæ se dedant, neque alimento vtantur nimis tenui, & subtili. Atque hoc facile assequetur scriptor legum, si eis iter aliquod quotidianum ad cultum, venerationémque deorum eorum, quibus forte obtigit, vt præsint gignendis animantibus, iniunxerit, ac mandauerit. Mentem verò earum contrà, atque corpora, desidiosius haberi in vita degenda cónuenit. [1] nam quæ procreantur, multa à matre contrahere cernuntur, quemadmodum & quæ ex terra nascuntur, à terra. De exponẽdis autem, vel tollendis partubus, lex esto, nequid mancum & debile alatur. Propter multitudinem autem liberorum, ne plures sint, quàm expediat, si gentium instituta, & leges vetent procreata exponi: definitum esse oportet procreandorum liberorum numerum. Quòd si quibus inter se copulatis & congressis plures liberi, quàm definitum sit, nascantur, prius quàm sensus & vita inseratur, abortus est fætui inferendus. Quid enim pium ac religiosum sit, quid non, sensu & vita circumscriptum ac definitum erit. Quoniam autem ætatis initiũ viro & vxori, quando conciliare coniunctionem nuptialem incipere oporteat, definitum est: etiam hoc definitum sit quandiu liberis procreandis eos operam dare conueniat. Nam vt iuniorum, ita & grandiorum natu fætus, inchoatis atque imperfectis corporibus, mentibúsque nascuntur: eorum verò, qui senio confecti sunt, suboles infirma atque imbecilla est. Quare id tempus præfiniatur, in quo mens maximè viget ac floret. mentis autem flos ac vigor in plerisque est, quem quidam poëtæ exposuerunt:

[1] ἀπολαύοντα γὰρ φαίνεται τὰ γεννώμενα τῆς τεκούσης, &c vulg. τὰ γενόμενα τῆς ἐχούσης, &c. mendosè

qui hominis ætatem ſeptenariis numeris metiuntur, anno circiter quinquageſimo. Itaque qui hanc ætatem quadriennio, aut quinquennio ſuperat, is debet à manifeſta procreatione ſolutus eſſe. De reliquo, valetudinis gratia, aut propter talem aliquam cauſam, oportet eos videri inter ſe commiſceri. De concubitu autem aut viri cum alia fæmina, aut fæminæ cum alio viro, eſto abſolutè turpe & flagitioſum, alium, aut aliam vlla ratione, vllóque pacto tangere videri, cum & eſt, & appellatur coniux. Quòd ſi quis inter id tempus, quod procreationi liberorum præfinitum eſt, in tali aliquo facinore deprehendatur, tali infamia notetur, qualem peccati magnitudo, grauitáſque poſtulat.

17 *Liberis autem natis atque editis, multum intereſſe exiſtimandum eſt ad corporis vireis, quo cibo alantur. Appâret autem, ſi quis alias animanteis, & nationes, quibus curæ eſt habitum bello aptum corpori inducere, animo percurrat: lactis naturam exuberantem, eſſe alimentum corporibus maximè accommodatum: ſed quæ ſit vini expers, propter morbos. Præterea & tantas agitationes, quantas qui ſunt ea ætate, ferre poſſunt, adhibere prodeſt. Ne autem membra propter teneritatem diſtorqueantur, vtuntur etiam nunc nonnullæ nationes machinis quibuſdam, & inſtrumentis ſollerter excogitatis: quæ corpus eorum, qui ſunt id ætatis, à peruerſione, & diſtortione tuentur. Prodeſt & ſtatim ab ineunte ætate pueros frigoribus aſſuefacere. hoc enim & ad bonam valetudinem, & ad actiones bellicas, vtiliſſimum eſt. Quocirca multi barbari hunc morem retinẽt, alij vt pueros ſimul atque nati ſunt, in frigidum flumẽ immergant, alij vt breui integumento veſtiant, quod Galli faciunt. omnibus enim rebus, quibus aſſuefieri poſſunt, ſtatim ab ineunte ætate eos*

assuefacere melius est, dum modo sensim, ac paullatim. facile autem exerceri potest puerorum habitus natura ad frigora perferenda propter calorem. In prima igitur ætate talem diligentiam adhibere, & huic quàm simillimam, vtile est, Huic autem proxima vsque ad annos quinque, quam neque dum ad vllam disciplinam admouere, neque ad necessarios labores appellere par est, ne incrementum impediant, tantam agitationem consequi debet, vt corporum segnitiem ac desidiam effugiat: quæ agitatio cùm aliis rebus, tum ludo inducenda & comparanda est. Oportet autem ludos neque illiberaleis, neque laboriosos, neque remissos, ac dissolutos esse. Quales autem sermones, qualéisque fabellas audire debeant pueri id ætatis, iis magistratibus, qui pueris regendis præfecti sunt, quos pædonomos Græci dicunt, curæ sit videre. Hæc enim omnia debent præcursionem quandam adhibere, viámque munire ad posteriores vitæ degendæ consuetudines, & disputationes. Iccirco & lusiones pleræque,[1] eorum studiorum, quæ posterius seriò ab eis tractabuntur, imitationes esse debent. Vocis autem contentionibus, & plorationibus non rectè pueris interdicunt, qui legibus eos vocem contendere & plorare vetant. nam valent hæc ad incrementum. sunt enim corporibus exercitationum loco. Nam spiritus & animæ compressio iis, qui in aliquo labore versantur, vireis suppeditat atque amplificat. quod & pueris vocem contendentibus accidit. Debent porrò ij, qui pueris moderandis præfecti sunt, cùm aliam horum vitæ degendæ consuetudinem attendere, tum maximè operam dare, vt quàm minimè cum seruis versentur. huic enim ætati etiam vsque ad annos septem necessariò domi victus subministratur. Ratio igitur postulat, vt, qui hac ætate sunt, ab auditionibus,

1 τῶν σπουδασθησομένων &c. libr. vulg. τῶν σπουδαζομένων, &c. mendosè

& spectaculis illiberalibus longè arceantur. Cùm igitur vniuersè scriptor legum verborum obscenitatem ex ciuitate, siquid aliud, eiicere debeat: (ex eo enim quòd aliquis, quodcunque verbum turpe in buccam veniat, facilè proloquatur, nascitur proximè vt faciat) tum maximè à puerorum auribus, oculísque remouere, nequid tale vel loquantur, vel audiant. Quòd siquis comperiatur aliquid eorum, quæ legibus vetita sunt, aut dicere, aut agere, isque liber sit quidem ille, sed nondum dignus, qui in conuiuiis publicis intersit, habitus sit: & ignominia afficiendus, & verberibus castigandus est: sin sit hac ætate superior, ignominiis illiberalibus inurendus est, propterea quòd se seruorum similem moribus præbuerit. Quoniam autem tale aliquid proloqui vetamus, perspicuum est etiam picturas, & fabulas indecoras, ac deformeis spectare per nos non licere. Dent igitur operam magistratus nequa sit vel statua, vel tabula picta, quæ taleis actiones imitetur, nisi fortè in templis quorumdam talium deorum, quibus lex lasciuiam atque irrisionem subobscenam attribuit. Verumtamen hos deos permittit lex iis, qui paullo sunt ætate prouectiores, & pro se, & pro liberis, & pro vxoribus venerari & omni cultus genere mactare. Junioribus verò neque iambos, neque comœdias spectare vlla lege permitti debet, priusquam eam ætatem attigerint, in qua & eis accubationis: atque ebrietatis consortibus licebit esse: & eos omneis à noxa ex his talibus proficiscente incolumeis atque integros disciplina seruabit. Nunc igitur hunc sermonem cursim habuimus: posterius autem attentius erit considerandum, pluribúsque verbis explicandum, quærētibus primùm vtrùm minimè sit faciendum, an sit faciēdum: deinde quomodo faciendum. In præsentia autem necessariò his de rebus mentionem

nonnullam fecimus. Fortasse enim Theodorus tragœdus non malè tale quiddam dicebat. nullum enim vnquam, ne contemtum quidem histrionem passus est ante se in scenam prodire, quòd existimaret spectatorum aureis iis, quæ prima audiũt, captas occupari. Quod idem vsu venit & in hominum congressionibus, & in rerum tractationibus. Nam quæ prima nobis oblata sunt, ea omnia sunt nobis probatissima. Quare adolescentibus cùm mala ac vitiosa omnia ita debent esse incognita, quasi peregrina: tum ea maximè, in quibus inest vel turpitudo, vel animi offensio. Annis autem quinq; exactis, biennium vsque ad annum septimum cõfectum, debent iam disciplinarum earum, quas eos discere oportebit, fieri spectatores. Duæ porrò sunt ætates, ad quas necessariò institutio diuidenda est: altera ab anno septimo ad pubertatem, altera rursus à pubertate vsque ad primum & vicesimum annum. Nam qui ætates per hebdomadas partiuntur, magnam partem non rectè dicunt. Sequenda verò naturæ diuisio est. vult enim omnis ars, omnísque doctrina id, quod naturæ deest, supplere. Primùm igitur videndum est, sit'ne in puerorum institutione aliqua ordinis descriptio adhibenda: deinde vtrùm eorum institutionis procuratio, publica, an priuata esse debeat pro cuiusque arbitrio & modo: quod etiam nunc in plerisque ciuitatibus fieri solet: tertio loco, qualem esse oporteat.

LIB. 8.

QVin legum scriptori igitur in adolescentium disciplina maximè sit elaborandum: nemo in controuersiam vocarit. Namque hoc in ciuitatibus neglectum magna incommoda reipub. administrandæ formis importat. accommodatè

enim ad vnumquodque reip. administrādæ genus ciuitatem administrare oportet. Nam vniuscuiusque reip. administrādæ formæ propria indoles, atque, vt ita dicam, ingeniū proprium, & reipub. administrandæ formam tuetur, & ab initio constituit: verbi causa, indoles democratiæ conueniens, democratiam constituit & conseruat: oligarchiæ conueniēs, oligarchiam. semper autem vt quæque indoles est optima, ita optimam reipub. administrandæ formam parit. Præterea in omnibus facultatibus atque artibus quædam oportet antè doceri, & quibusdam antè assuefieri ad cuiusque opera, muneráque obeunda. Quare perspicuum est etiam ad virtutis actiones expromendas quibusdam studiis & exercitationibus antecedentibus opus esse. Quoniam autem finis vnus omni ciuitati propositus est, perspicuum est etiam vnam & eandem omniū necessariò esse disciplinam, huiúsque procurationem publicam esse debere, non priuatam, quemadmodum nunc sui cuique filij curæ sunt, & priuatim, & priuatam disciplinam, quam cuique visum fuerit docere, suis filiis tradenti. Oportet autem rerum communium exercitationem quoque facere communem: simúlque ciuem neminem existimare oportet ipsum esse suum, sed omneis se esse ciuitatis. particula enim vnusquisque ciuis ciuitatis est. At cuiusque particulæ procuratio, totius procurationem intueri solet natura. Atque etiam in hoc Lacedæmonios aliquis laudarit. plurimū enim studij in pueros conferunt, ídque communiter & publicè. Leges igitur de disciplina & institutione puerorum esse scribendas, atque hanc communem & publicam esse oportere perspicuum est.

2 Quæ sit autem disciplina, & quo modo pueros & adolescenteis oporteat erudiri, cognoscendum est. nunc enim de

factis ambigitur. nam non eadem adolescentibus esse discēda omnes existimant neque ad virtutem, neque ad optimam vitam comparandam. Et vtrùm ad mentem & cogitationem, an ad animi mores disciplina sit referenda, obscurum est. Tum huius rei consideratio ducta ex disciplina vsitata, & in medio atque in promtu posita, turbulenta ac perturbata est: neque appâret vtrùm exercenda sint ea, quæ vitæ sunt vtilia, an quæ ad virtutem pertinent, an eximia quædam, & superuacanea. hæc enim iudicibus quibusdam nituntur. Et de iis, quæ ad virtutem pertinent, non cōnuenit inter omneis. Etenim virtutem non eandem statim omnes magni æstimant. quare & de eius exercitatione ac studio inter se dissentiunt. Ex iis igitur, quæ vitæ vtilia sunt, necessaria esse discenda, non est obscurum: sed tamen non omnia. Nam cùm distincta sint liberalia munera ab illiberalibus, licet videre talia vtilia adolescenti esse tractanda, quæ eum, qui tractet, non sordidum, neque illiberalem sunt reddítura. Sordidum autem atque illiberale munus hoc est habendum, & hæc ars, atque hæc disciplina sunt illiberales iudicandæ, quæ ad virtutis vsus & actiones, hominum liberorum aut corpus inutile efficiunt, aut animum, aut mentis agitationem. Quocirca & taleis arteis omneis, quæ corpus corrumpunt, reddúntque deterius, & operas mercenarias, illiberaleis appellamus. mentem enim occupatam atque impeditam distinent, eámque humilem reddunt. Non est autem illiberale nonnullis scientiis liberalibus vsque ad aliquem finem instructum atque ornatum esse: sed in eas incumbere, iísque affixum esse vsque eò, donec ad perfectionem peruentum sit, id ad ea incommoda, quæ à nobis commemorata sunt, obiectum est. Præterea multùm interest, cuius rei

gratia quis aliquid agat, aut discat. sua enim causa, aut amicorum, aut propter virtutem discere, non est illiberale. Qui verò hoc agat propter alios, sæpe mercenarium quiddam, & seruile agere videatur. Quæ igitur nunc vsu receptæ, & tritæ sunt disciplinæ, quemadmodum suprà dictum est, ancipites sunt, & in vtramque partem valent.

3 *Quattuor autem ferè sunt, quæ pueros docere solent: litteras, & artem corporum exercendorum, quam gymnasticam Græci vocant, & musicam, &, quod quartum est, nonnulli artem pingendi: grammaticam quidem, & artem pingendi, vt ad vitam vtileis, & multis vtilitatibus atque opportunitatibus refertas: gymnasticam autem, vt ad fortitudinem pertinentem. De musica porrò dubitauerit aliquis. nunc enim plerique tanquam voluptatis causa eius studio ducuntur. alij eam ab initio in pueritia discendam proposuerunt: propterea quòd ipsa natura, id quod sæpenumerò à nobis dictum est, vias omneis quærit non solùm negotij rectè gerendi, verùm etiam otij honestè, rectéque ponendi. Hoc enim omnium rerum agendarum principiũ est, vt de hac iterum dicamus. Nam si vtrumque adhibendũ quidem est, sed tamen otium negotio est anteponendum: etiã quærendum est omnino quid sit in otio faciendũ. non enim ludẽdum. alioqui finis vitæ humanæ propositus: neçessariò ludus esset. At si hoc nefas est, potiúsque in negotiis & occupationibus ludo & ioco vtendum est: (nam ei, qui in labore versatur, requie opus est: & requietis causa ludus interponitur: negotium gerere autem cum labore & contentione coniunctum est) iccirco ludus & iocus nobis adhibendus est, captato & obseruato eis vtendi tempore, proinde quasi ea adhibeamus medicinæ faciendæ gratia. talis enim animi agitatio, remissio est, &*

propter voluptatem requies expetitur, otium autem ipsum videtur voluptatem, & beatitudinem, & vitam fortunatam ac iucundam continere. hæc enim non occupatis, & negotio impeditis, sed feriatis, & cessantibus suppetere videtur. Nam qui negotium aliquod gerit, alicuius finis gratia negotium gerit, quasi non præstò sit, neque suppetat. At beatitudo, finis est: quam non cum dolore, sed cum voluptate cõiunctam esse omnes arbitrantur. Hanc porrò voluptatem non iam omnes eandem statuunt, sed pro suo quisque sensu atque habitu fingit: optimus autem optimam sibi voluptatem deligit, & à rebus honestissimis proficiscẽtem. Quare perspicuum est quædam ad partem vitæ degendæ otiosam accommodata esse discenda, & talibus quibusdam doctrinis pueros & adolescenteis esse erudiendos: atque has quidem institutiones, & disciplinas ipsorum, qui discunt, gratia suscipi: eas verò, quæ ad negotium & occupationem referuntur, tanquam necessarias, & aliarum rerum causa, expeti. Quocirca & musicam maiores nostri inter disciplinas numerarunt, non quòd sit necessaria: nihil enim habet tale: neque quòd sit utilis, quemadmodum sunt litteræ, ad pecuniam faciẽdam, & ad tuendam rem familiarem, & ad arteis mathematicas, aliásque disciplinas, & ad multas ciuileis actiones: [1] neque ut ars pingendi: videtur enim ars pingẽdi ad melius, sollertiúsque indicandum de artificum operibus esse utilis: neque verò, ut gymnastica, ad bonam valetudinem, & robur. neutrum enim horum videmus à musica effici. Reliquum igitur est, ut sit ad liberorum hominum vitæ degendæ consuetudinem utilis: ad quam rem & eam videntur adhibere. quam enim liberis hominibus vitæ degendæ rationem conuenire putant, in hac ei locum tribuunt. Quocirca Homerus ita cecinit.

1 οὐδ᾽ ὥσπερ ἡ γραφική: hoc totum desideratur in li. vulg.

At decet ad lautas cantorem arcessere mensas.
& quibusdam aliis antè appellatis,
Cantorem arcessunt *(inquit)* qui carmine mulceat aureis. *Et alibi Vlysses ait hanc esse optimam vitæ degendæ rationem, cùm delectantur homines,*
Auditúrque ampla conuiuis cantor in aula.
Ordine dispositis longo. *Disciplinam igitur esse aliquam, quam filij doceri debent, non tanquam vtilem, neque tanquam necessariam, sed tanquam liberalem, atque honestam, perspicuum est. Vtrùm autem vna numero sit, an plures, & quæ sint hæ, & quo modo docendæ, posterius iis de rebus erit dicendum. Nunc hoc tantùm nobis quasi muniendæ ad ea, quæ dicturi sumus, viæ gratia, positum est, etiam antiquos id, quod dicimus, ex disciplinis primis & vsitatis testimonio suo confirmare. Musica enim hoc declarat. Præterea verò etiam hoc perspicuũ est, disciplinas quasdam vtileis doceri pueros oportere, non eò solùm quòd sint vtileis, qualis est grammatica, & litterarum cognitio: sed etiam quòd multæ aliæ disciplinæ earum adiumento percipi & comparari possint. Similiter & ars pingendi tradenda est, non vt ne in suis rebus venalibus labantur, aut titubent, sed vt ne in vasorum & suppellectilis emtione & venditione decipi possint, seu potius quòd in pulchritudine corporis cognoscenda sollertem efficiat, atque intelligentem. Vbique autem vtile quærere, & fructum consectari, minimè cónuenit viris magnanimis & liberis. Iam verò quoniam in promtu est vtrùm pueri consuetudine, an ratione docendi sint, & vtrùm prius ea, quæ ad corpus pertinent, quàm quæ ad mentis agitationem, an contrà: ex his cognoscere licet, pueros arti corporum exercendorum, quam gymnasticam*

appellant Græci, & arti puerorum variis certaminibus terendorum ac durandorum, quam pædotribicam vocant, esse tradendos. harum enim altera corporis habitum conformat, altera effectiones & munera.

Nunc igitur quibus ciuitatibus maximæ curæ pueri videntur esse, earum aliæ athletarum habitum corporibus conciliant & formas corporum corrumpentes, & eorum incrementis nocentes. At Lacedæmonij in hoc quidem non peccant, sed pueros laboribus immaneis & feros reddunt, proinde quasi hoc ad fortitudinem plurimũ valeat. Atqui, quemadmodum sæpenumero dictum est, neque vna, neque hac maximè virtute spectata, cura in pueros est conferenda. Et si demus hanc etiam virtutem esse spectandam, ne hoc quidem assequuntur. nam neque in aliis animantibus, neque in aliis gentibus fortitudinem moribus immanissimis, & efferatissimis comitem adiunctam esse cernimus, sed mansuetissimis potius, & leoninis. Multæ autem sunt nationes, quæ ad necandos homines, & ad vescendum carnibus humanis sunt faciles ac procliues, quemadmodum ex iis populis, qui Pontum accolunt, Achæi, & Heniochi; atque ex gentibus mediterraneis aliæ nonnullæ partim similiter atque hæ viuunt, partim deterius atque immanius: quæ ad latrocinandum quidem factæ sunt natura, sed fortitudine nulla ex parte præditæ sunt. Præterea verò Lacedæmonios ipsos scimus, quandiu ij in studio laborum assiduè versabantur, aliis præstitisse: nunc autem & exercitationibus, & certaminibus bellicis ab aliis Græciæ populis superari. non enim eò quòd pueros & adolescenteis hoc modo exercerent, ceteris præstabant, sed eò solùm, quòd in eos, qui se non exercebant, exercerent. Quare primas parteis honestum, non im- 4

manitas ferre debet. non enim lupus, neque vlla alia fera, certamen vllum cum honesto periculo coniunctum inierit, sed vir bonus potius. Qui verò pueros ad hæc certamina valde effusè ac dissolutè ferri sinunt, & ad res necessarias custodes aut magistros eis non apponunt, sordidos atque illiberaleis artifices eos reddunt, si verum fateri volumus, quippe qui eos ad vnum opus duntaxat scientiæ ciuili vtileis efficiant: & quidem ad hoc deterius aliis comparatos, vt ratio indicat ac declarat. Oportet autem non ex superioribus factis, sed ex præsentibus iudicare. Nunc enim habent aduersarios, qui de disciplina cum eis certent: antea non habebant. Vtendum igitur esse gymnastica, & quomodo sit vtendum, conuenit inter omneis. Nam vsque ad pubertatem pueri ad leniorem exercitationem sunt admouendi: à violento victu, & laboribus à necessitate præscriptis arcendi, nequid impedimenti afferant corporis incremento. posse enim illa hoc efficere non paruo argumento est, quòd in Olympionicis duos, aut summùm treis reperias, qui iidem & viri & pueri vicerint, propterea quòd eis, interea dum pueri sunt, immodicè se exercentibus necessariæ & violentæ exercitationes vireis auferant. Cùm verò à pubertate treis annos in aliis disciplinis posuerint, tùm cõuenit & laboribus necessariis, & victui à necessitate præscripto, quã anangophagiam Græci vocant, proximam ætatem alligare. Nam vno tempore & mente & corpore laborem sufferre non oportet. vterque enim labor res contrarias efficere solet natura: & corporis quidem labor, menti: mentis labor verò, corpori impedimento est.

5 *De musica autem quæsita quidem, & in dubium vocata sunt in hoc libro antea nonnulla, sed par est etiam nunc*

ea repetita amplificare ac promouere, vt veluti prolusiones quædam sint iis, quæ quis de ea dicere possit asseuerando, ac pronuntiando. Nam neque quam vim habeat, distinctè explicare facile est, neque cuius rei gratia eam adhibere & assumere oporteat, vtrùm ludi & quietis, quemadmodum somnum & ebrietatem: (hæc enim ipsa quidem per se non sunt in rebus bonis & honestis numeranda, sed iucunda sunt: simúlque sollicitudines coërcent & comprimunt. quocirca etiam ea in eodem ordine & loco ponunt: & his omnibus similiter vtuntur, vino, & ebrietate, & musica. in harum autem rerum numerum etiam saltationém referũt) an verò musica aliquid existimanda sit ad virtutem pertinere, quasi possit, vt gymnastica corpus cuiusdammodi reddit, sic & musica mores certo quodam modo conformare, an ad vitæ degendæ rationem & prudentiam valere. hoc enim eorum, quæ dicta sunt, tertium statuendum est. Pueros igitur non esse ludi causa docendos, nemini obscurum est. non enim ludunt, qui discunt. nam cum dolore disciplina coniuncta est. Iam verò certam vitæ degendæ rationem pueris, & talibus ætatibus præfinire non cónuenit. nulli enim rei imperfectæ finis cónuenit. Sed fortasse videatur alicui puerorum studium ludi causa esse comparatum, cùm ad virilem ætatem peruenerint, & adulti, perfectíque fuerint. At si hoc verum est, quamobrem ipsos discere oporteat, & non, quemadmodum Persarum & Medorum reges, per alios, qui id faciant, voluptatem & disciplinam percipere? Etenim necesse est eos melius rem aliquam facere, qui eius ipsius rei artem profitentur, quàm qui tamdiu in ea re curam & diligentiam adhibuerunt, quantum temporis in discendo fuit conterendum. Quòd si ipsos in talibus rebus

oportet elaborare, ergo etiam apparandorum opſoniorum artem ipſos diſcere, negotiúmque tractare oporteat. At hoc abſurdum. Eandem autem res habet dubitationem, & ſiquis dicat eam poſſe mores meliores efficere. Nam cur hæc ipſos diſcere oportet, & non potius, dum alios audiunt, & honeſtam voluptatem percipere, & rectè iudicare poſſe, quemadmodum Lacedæmonij faciunt? illi enim, quamuis muſicam non diſcant, poſſunt tamen, vt aiunt, de modis & cantibus, qui boni ſint, qui non, rectè iudicare. Eadem quoque ratio quadrauerit, ſiquis dicat ad tempus diei iucundè, hilaritérque traducendum, & ad vitæ degendæ rationem liberalem, ea eſſe vtendum. cur enim ipſos diſcere oportet, & non aliis vtentibus percipere voluptatem? Licet autem quæ ſit noſtra de diis immortalibus exiſtimatio conſiderare. non enim Iupiter ipſe canit, & cithara pulſat apud poëtas. quin etiam taleis, illiberaleis & ſordidos artifices appellamus: & actio ipſa non eſt hominis eius, qui non ſit ebrius, aut qui non ludat. Sed fortaſſe his de rebus poſterius videndum eſt. Prima autem quæſtio eſt vtrùm muſica numeranda ſit in diſciplinis puerilibus, nécne: & ex tribus illis, quæ in dubium vocata ſunt, cuius potiſſimùm vim obtineat, vtrùm diſciplinæ, an ludi, an vitæ degendæ, ac traducendæ ætatis rationis. Meritò porrò in horum omnium ordine ac numero locatur, omniúmque videtur particeps. Nam & ludus reficiendi ex labore corporis, relaxandíque animi cauſa comparatus eſt. Relaxatio autem, & recreatio animi & corporis, iucunda ſit neceſſe eſt. doloris enim eius, quem labores afferunt, medicamentum quoddam eſt: & vitæ degendæ, ætatíſque traducendæ genus ſine controuerſia debet habere non ſolùm honeſtum, verùm etiam voluptatem. nam

beatitudo ex hoc vtroque constat. At musicam omnes esse dicimus è numero rerum iucũdissimarum, tum nudam ac simplicem, tum eam, quæ cantu & modulatione constat. Ait itaque & Musæus,

Dulcius esse nihil cantu mortalibus ægris.

Quapropter etiam ad conuentus, & ad congressiones, vitæq; traducendæ rationes, & consuetudines, eam meritò assumere solent, quasi delectãdi vim habeat. Quare etiã ex hoc existimare possit aliquis, adolescentulos ac pueros eam discere oportere. Omnia enim iucunda, quæ nullum detrimentum important, non modò ad finem apposita & accommodata sunt, verùm etiam ad quietem, remissionémq; animorum. Quoniam autem raro admodum cõtingit hominibus, vt ad finem perueniant: sæpenumerò autem requiescunt, animósque à laboribus relaxant, & vtuntur ludo & ioco non solùm immoderato, & supra modum, verùm etiam propter voluptatem: vtile fuerit in iis, quæ à musica nascuntur, voluptatibus acquiescere. Euenit autem hominibus, vt iocum & ludum finem constituant. habet enim fortasse voluptatem nonnullam adiectam etiam finis: verùm non quamlibet, neque forte fortuna oblatam, sed longè maximam, & egregiam. Homines autem dum hanc quærunt, pro hac illam sumunt, propterea quòd ea cum fine actionum humanarum similitudinem quandam præ se ferat. Nam & finis nullius rei futuræ gratia optabilis est: & hæ tales voluptates (eas dico, quæ ex musica percipiuntur) nullius rei futuræ causa expetuntur, sed præteritarum rerum gratia, nempe laborum, & doloris. Quam ob causam igitur beatitudinem & in his voluptatibus quærant, & ex his voluptatibus sibi comparare studeant, hanc quis esse causam probabiliter existimare possit.

De musica autem, eam omnium esse communem nō propter hanc causam solùm, sed etiam propterea quia utilis sit ad requiem & recreationem à labore, nemo in controuersiam uocauerit, ut appâret: verùm enim verò quærēdum est utrùm per se, an ex euentu musica relaxādi animi causa expetatur: verendúmque est ne hoc ei quidem euenerit, sed honoratior eius natura sit, quàm ut propter eam, quam diximus, utilitatem atque indigentiam, expetatur: oporteátque non solùm communem ex ea voluptatem, cuius omnes habent sensum, percipere (inest enim in musica naturalis voluptas. quocirca omnibus ætatibus, omnibúsque moribus, eius usus amœnus & gratus est) sed num aliqua ex parte etiam ad mores, & ad animum pertineat, ac permânet, videre. Hoc autem in promtu fuerit, si cuiusdammodi moribus, id est certo quodam modo morati per eam efficiamur. At nos certo quodam modo moratos per musicam fieri, cùm ex aliis multis intelligere liceat, tum maximè ex Olympi carminibus modulatis. hæc enim sine cōtrouersia animos afflatu quodam diuino permouent & concitant. At animi concitatio ex afflatu diuino nata, morum & affectionum animi perturbatio est. Præterea verò omnes homines cùm imitationes audiunt, animis permouentur ex consensione & contagione naturæ, etiam sine [1] numeris & modis ipsis. Quoniam porrò euênit, ut musica sit è numero rerum iucūdarum: virtus autem in eo versatur, ut quis rectè lætetur, & amet, & oderit: oportet scilicet nihil ita discere, nullíque rei sic assuefieri, ut his, nempe rectè iudicare, & probis moribus, honestísque actionibus delectari. At in numeris & modis præter veras naturas, insunt maximè iræ, & lenitatis, & verò etiam fortitudinis, & temperantiæ, & omnium his contrariorum habituum, aliarúmque rerum

[1] per numeros hîc significat Aristoteles motus corporis, & maximè pedū, numerosos: per modos, cantus: ut in libro περὶ ποιητικῆς. Appellat autem Græcè hos, μέλη: illos, ῥυθμοὺς.

moralium simulacra quædã expressa. Atque hoc facta ipsa declarant. cùm enim talia audimus, animorũ fit in nobis mutatio, & perturbatio. At aliquem in iis, quæ similitudine, & imitatione sunt expressa, assuefactum esse dolore, & lætari, non longè abest ab eo, vt eodem modo ad res veras sit animatus atque affectus. verbi causa, si quis alicuius imagine aspicienda delectetur non propter aliam causam, quàm propter speciem & formã ipsam, huic eius ipsius aspectus, cuius imaginem contemplatur, iucundus fit necesse est. Euênit autem, vt in aliis quidem rebus sub sensum cadentibus, nullum insit morum simulacrum, verbi gratia, in iis, quæ tactum, & gustatum mouent: verumtamen in aspectabilibus inest aliquantulum, (tales enim sunt figuræ) sed parum admodum. tum omnium hominum talis sensus communis est. Præterea verò non sunt hæ, quæ fiunt, morum figuræ, atque hi colores, morum simulacra, sed signa potius. & hæc insunt in corpore, inter corporis affectus. Verumtamen quantacunque sit in harum rerum inspectione differentia, oportet pueros, & adolescenteis non Pausonis, sed Polygnoti, & si quis alius pictor, aut fictor moralis est, hoc est mores exprimit, picturas intueri. At in modis ipsis & cantibus insunt imitationes, assimulationésque morum. atque hoc in promtu est. tantum enim differunt ac distant inter se harmoniarum naturæ, vt, qui audiunt, aliter atque aliter afficiantur, neque eodem modo ad vnamquamque earum moueantur: sed ad has quidam aliquanto mæstius, & contractius, vt ad eam, quæ mixolydia, seu mixtolydia appellatur: ad illas mentibus remollescant, vt ad remissas & molleis: ad aliam moderati fiant, maximéque sedati: cuiusmodi quiddam efficere videtur sola ex harmoniis Doria. Phrygia autem ad mentem

instinctu diuino concitandam valet. hæc enim probè dicunt qui in hac disciplina studiosè versati sunt. Namque ex factis ipsis sumunt eorum, quæ dicunt, testimonia. Enimuerò & eorum, quæ ad numeros, qui à Grecis rhythmi dicuntur, pertinent, eadem ratio est. alij enim mores habent sedatiores, alij ad mouendum valent: atque horũ alij motus habent ineptiores atque illiberaliores, alij politiores ac liberaliores. Ex his igitur perspicuum est posse musicam mores animi cuiusdammodi efficere, & conformare. At si hoc facere potest, ad eam scilicet pueri sunt applicandi, eáque erudiendi. Est autem ad huius ætatis naturam accommodata musicæ doctrina. Pueri enim propter ætatem sua voluntate nihil iucunditatis expers ferre possunt. At musica ex earum rerum numero est, quæ iucunditate ac voluptate conditæ sunt. & aliqua nobis videtur esse cum harmoniis & numeris cognatio. Quocirca multi sapientes partim animum harmoniam esse dixerunt, partim ex harmonia constare.

6 *Vtrùm autem pueros ita musicam discere oporteat, vt ipsi canant, & muneribus, operibúsque musicis manus admoueant, nécne, quemadmodum suprà dubitatum est, nunc est dicendum. Non est porrò obscurum valde referre ad id, vt cuiusdãmodi homines fiant, si quis ipse in muneribus, operibúsq; fungendis versetur. Nam fieri non potest, aut vix quidem certè, vt, qui non fuerunt munerum atque operum participes, boni iudices artis fiant. simúlque pueros oportet aliquod vitæ traducendæ atque occupandæ genus habere: & Archytæ crepitaculum præclarè esse comparatum existimare, quod pueris dare solent, vt, dum hoc vtũtur, nihil eorum, quæ domi sunt, perfringant. quod enim puerile & iuuenile est, quiescere non potest. Atque hoc quidem ludicrum pueris*

infantibus cónuenit: disciplina verò pueris grandioribus crepitaculum est. Sic igitur musicam pueros esse docendam, vt musicæ muneribus fungantur, operúmque sint participes, ex his intelligere licet. Quid deceat porrò ætates, quid non, difficile non est definire, & quod quidam obiiciunt, studium esse sordidum atque illiberale, dissoluere. Primùm enim quoniam iudicandi gratia operibus fungendum est, iccirco oportet eos, dum pueri sunt, opera tractare: vbi verò adoleuerunt, grandioréſque facti sunt, opera quidem missa facere, recta verò iudicare, & rectè lætari posse, propterea quòd in pueritia musicam didicerunt. Deinde verò quòd quidam musicam vituperant, tanquam sordidos efficiat atque illiberaleis artifices, non erit difficile eos refellere, si considerauerimus quatenus ij, qui ad virtutem ciuilem erudiuntur, musicæ operibus fungi, & qualeis modos cantúsque, & qualeis numeros tractare, præterea qualibus in musicis instrumentis, seu organis musicam discere debeant. Namque hoc aliquid interesse probabile est. in his enim reprehensionis ac vituperationis dissolutio posita est. nam modos quosdam musicæ id, quod dictum est, efficere nihil vetat. Perspicuum igitur est, oportere eius studium ac disciplinam neque posteriores actiones impedire, neque corpus illiberale, & ad bellicas ac ciuileis exercitationes inutile reddere, ad exercitationes quidem iam, ad disciplinas verò posterius. Aptè autem & conuenienter pueri musicam discant, si neque in eis, quæ ad artificum certamina pertinent, elaborent, neque admirabilia, & eximia, atque exquisita opera magno labore suscepto perdiscant, quæ nunc in certamina, ex certaminibus in disciplinam introducta sunt: sed talia vsque ad eum finem discant, quoad elegantibus & honestis modis ac numeris de-

lectari possint, & non solùm genere musicæ communi, quemadmodum & nonnullæ aliæ animantes: præterea verò & mancipiorum ac puerorum multitudo. Appáret autem ex his, etiam quibus organis sit vtendum. Nam neque tibiæ in puerorum institutionem introducendæ sunt, neque aliud organum artificum proprium, qualis est cithara, & siquod aliud est huiusmodi: sed ea sola, quæ efficient eos bonos auditores aut doctrinæ musicæ, aut alius. Præterea tibia non est organum ad mores mitiores exprimendos, aut inserendos aptum, (ethicum Græci appellant, nos morale dicamus) sed pòtius ad animos furore quodam Bacchico stimulandos accommodatum. Quare talibus temporibus eo vtendum est, quibus eius vsus valet ad animos expiandos potius, ac lustrandos seu purgandos, quàm ad erudiendos. His accedat, tibiam hoc habere institutioni & doctrinæ aduersarium, quòd tibiæ cantus prohibet ratione vti. Quocirca rectè veteres eius vsum in pueris ac liberis hominibus improbarunt, cùm antea eo vsi essent. otium enim vberius ex omnium rerum copia nacti, maioresque animos ad virtutem consecuti, tum superioribus temporibus & post bellum Persicum ex rebus fortiter & præclarè gestis ferociores & elatiores effecti, omne disciplinæ genus attigerunt, nullum dilectum adhibentes, sed aliam atque aliam insuper indagantes. Quapropter etiam artem tibia canendi ad disciplinarum numerum aggregarunt. Etenim Lacedæmone quidam, qui ludorum sumtus suppeditabat (choragum appellant Græci) ipse choro tibiam inflauit: & Athenis ita increbruit, vt fere plerique liberi & ingenui homines tibia canerent. Atque hoc ex ea tabula appâret, quam Thrasippus is, qui Ecphantidæ ludorum sumtum suppeditarat, dedicauit. poste-

rius verò spreta atque improbata est periculo eius facto cùm iam melius, quid ad virtutem valeret, quid non, iudicare possent. similiter & multa organa vetera, vt pectides, & barbiti, & quæ ad voluptates eorum pertinent, qui cantores audiunt eis vtenteis: cuius generis sunt septangula, quæ heptagôna nominant Græci, & triangula, quæ trigôna, & sambucæ, & omnia, quæ scientiam in manuum opere, muneréque positam desiderant. Habet autem rationem probabilem & ea de tibiis fabula, quam confinxerunt veteres. aiunt enim Mineruam tibias à se repertas abiecisse. Cùm igitur hoc quoq; liceat dicere, deam, quòd oris deformitate offensa esset, hoc fecisse: tum verò probabilius est, propterea quòd tibiarum infládarum disciplina nihil ad mentis agitationem conferat: Mineruæ autem scientiam & artem tribuamus. Quoniam porrò tractandorum organorum, & fungendi muneris musici disciplinam artificum propriam, seu artificialem improbamus: artificialem autem, seu artificibus conuenientem statuimus eam, quæ ad certamina pertinet: (in hac enim is, qui agit, non virtutis suæ, sed eorum, qui audiunt, voluptatis, huiúsque ineptæ ac putidæ causa, musicam tractat:) iccirco ingenuorum esse nequaquam iudicamus operis huius functionem, sed mercenariorum hominum. Itaque éuenit, vt euadant artifices illiberales. finis enim, quem sibi proponunt, & quem intuentur, malus est. Nam spectator, qui ineptus & indoctus est, musicam mutare consueuit. Itaque etiam artifices, qui sese ad eum meditando componunt, tum ipsos cuiusdammodi efficit, tum eorum corpora propter motiones.

Quod ad harmonias autem & numeros, & disciplinam pertinet, videndum est vtrùm omnibus harmoniis, omnibúsque numeris vtendum sit, an aliqua adhibenda sit distin- 7

ctio. Deinde ad eos, qui in institutione puerorum elaborant, vtrùm eandem definitionem accommodemus, an tertiam quandam aliam afferre oporteat, quoniam musicam in cantu, & numeris consistere videmus: horum autem vtrumque quid ad institutionem & disciplinam puerilem valeat non est ignorandum: & vtra musica sit optabilior, ea, quæ in cantu consistit, an quæ in numeris. Cùm igitur existimemus, nonnullos huius ætatis musicos, & quosdam philosophos, quicunque fortè ea doctrina, quæ ad musicam pertinet, eruditi sunt, multa his de rebus rectè disputata tradidisse, subtiliorem quidem & accuratiorem de singulis sermonem eos, qui plura cognoscere velint, ab illis petere sinemus: nunc autem¹ generaliter, rudi quadam duntaxat, & adumbrata descriptione exposita, de iis disseramus. Quoniam autem cantuum partitionem, quam philosophi quidam faciunt, probamus, qui cantus alios moraleis, alios ad actionem pertinenteis, alios ad animos instinctu diuino concitandos valenteis ponunt, & harmoniarum naturam ad vnumquemque horum accommodatam aliam ad aliam partem faciunt: dicimus autem nõ vnius vtilitatis causa vti musica oportere: sed plurium: (institutionis enim, siue disciplinæ, & lustrationis, siue expiationis gratia, ea vtẽdum est: quid autem lustrationem, seu expiationem appellemus, nunc quidem simpliciter, aliàs autẽ in libris de arte poëtica planius exponemus) deinde verò ad ætatem traducendam, vitámque degendam: postremò ad remissionẽ animorum, & ad requiem ac recreationem à contentione & labore: quoniam igitur hæc ita sunt, perspicuum est, omnibus harmoniis vtẽdum esse, verùm non eodem modo omnibus vtendum: sed ad institutionem quidem ac doctrinam, iis, quæ maximè sunt morales: ad eos

1 γενικῶς al. νομικῶς minus rectè.

verò

verò audiendos, qui manus organis admouent, operéque musico funguntur, iis, quæ ad actionem, iísque, quæ ad animos afflatu diuino concitandos valent. Qui enim affectus in aliquibus animis exsistere solet validè & acriter, hic in omnibus inest: sed eò differt, quòd in aliis magis, in aliis minus inest: quod genus est, misericordia, & metus, & præterea mentis concitatio ex afflatu diuino. Etenim ex hac agitatione & permotione nonnulli concitati feruntur, sed hos videmus sacris cantibus tranquillari ac sedari, cùm vtuntur musici cantibus animum furore leuantibus ac purgantibus, proinde quasi curationem, & purgationem consecuti sint. Hoc igitur idem accidere necesse est & misericordibus, & timidis, & omnino iis, qui alio aliquo affectu facile commouentur: ceteris autem quantum, talium motionum ad quenque attinet ac péruenit: atque omnibus purgationem atq; expiationem quandam contingere, omnéisque non sine voluptate leuari. Similiter verò & cantus ad purgandos atque expiandos animos valentes, lætitiam afferunt hominibus damni & noxæ expertem. Quapropter in talibus harmoniis, talibúsque modis & cantibus certatores ij spectandi sunt, qui musicam theatralem tractant. Quoniam autem spectator est duplex: alter liber & eruditus: alter indoctus & stolidus, ex illiberalibus, & mercenariis hominibus, & talibus aliis concretus & conflatus, danda sunt etiam iis, qui tales sunt, certamina & spectacula ad requiem & remissionem animorum. Quemadmodum autem eorum animi ex habitu naturæ consentaneo deprauati ac detorti sunt: sic & harmoniarum & cantuum quædam deprauationes sunt: eos cantus dico, qui nimis contenti sunt, & indecoris quasi coloribus infuscati. Affert autem vnicuique voluptatem id, quod cu-

iusque naturæ accommodatum est. Quapropter permittenda iis, qui certant, licentia est ad talem spectatorem talis cuiusdam musicæ generis vsurpandi: sed ad institutionem & disciplinam, quemadmodum dictum est, cantibus mores exprimentibus, quos moraleis diximus appellari, vtendum est, & talibus harmoniis. Talis autem est Doria, vt antè diximus. Recipienda porrò est & siquam aliam probent ij, qui nobiscum societate philosophiæ in vita degenda, & artis musicæ disciplinæ coniuncti sunt. Socrates autem in libris de rep. administranda non rectè Phrygiam harmoniam cum Doria relinquit, ídque cùm ex omnibus organis musicis tibiam improbarit. nam eandem vim habet in harmoniis harmonia Phrygia, quam in organis tibia. vtrumque enim ad animos instinctu diuino concitandos, & ad affectus commouendos valet. quod poësis declarat. Omnis enim bacchatio, omnísque talis motus ex omnibus organis in tibiis est maximè. ex omnibus verò harmoniis & cantibus, hæc organa cantibus Phrygiis maximè sunt decora. exempli causa, dithyrambus sine controuersia Phrygius videtur esse. cuius rei cùm multa alia exempla commemorẽt ij, qui huius scientiæ sunt intelligentes: tum hoc Philoxeni proferunt, qui in fabulis Doria harmonia dithyrambum facere conatus, non potuit: sed ab ipsa natura in Phrygiam récidit, conuenientem harmoniam. De Doria autem sic omnes vno ore sentiunt, eam esse maximè sedatam, & mores habere maximè virileis. Præterea verò quoniam quod medium est inter duo extrema, laudamus, & sequi dicimus oportere: Doria autem harmonia huius naturæ est cũ aliis harmoniis comparata: perspicuum est, cantus Dorios discere magis, quàm vllos alios, pueros decere. Sunt autem duo spectanda, quod fieri

potest, & quod decet. Etenim ea, quæ fieri possunt, & quæ quemque decent, tractanda sunt potius. Definita porrò sunt hæc quoque ætatibus, verbi causa iis, qui annis confecti & ætate defessi sunt, haud facile est contentas & acreis harmonias canere, sed remissas natura suggerit iis, qui id ętatis sunt. Quocirca [1] rectè etiam hoc nomine Socratem reprehendunt nonnulli ex iis, qui in musica versantur, quòd remissas harmonias in institutione ac disciplina puerorum improbarit, eas accipiens tanquam temulentas & ebriosas, non ex vi & potestate ebrietatis, quasi ebrios item efficiant: (maiorem enim vim habet ebrietas ad furorem Bacchicum incutiendum:) sed tanquam languidas, fractas, ac defessas. Quare & ad ætatem futuram, grandiorum natu dico, oportet taleis harmonias, & taleis cantus adhibere. Præterea siqua talis harmonia est, quæ puerilem ætatem deceat, quia possit ornamentum simul & doctrinam afferre, qualis ex omnibus harmoniis Lydia maximè videtur: in promtu est treis fineis ac veluti terminos in institutione ac disciplina esse constituendos, quod medium est, quod fieri potest, quod decet.

1 χαλῶς. al. ὀ χαλῶς, &c.

Rr ij

FINIS

